

821.112.

2-31

**B.
TRAVEN**
TROZA

1938.

BIBLIOTEKA NOLIT: BELETRISTIKA

UREĐUJE P. BIHALY

Preveo sa nemačkog originala Jovan Popović / Nacrt za korice:
P. Bihaly / Copyright by »Nolit« Beograd 1938 / Štampa
»Beletra« Beograd

20 - / 820(73)-31

B. TRAVEN

TROZA

roman meksikanskih monterja

19714

N
NOLIT

IZDANJE NOLIT BEOGRAD

1938.

Museu G. Leont. in. 1880.

NASLOV ORIGINALA: DIE TROZA

TR O Z A

Handwritten text, possibly a title or description.

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a date or reference number.

Ytu, como te llamas?« upita contratista, don Remigio Gayosso, mladog Indijanca celtalskog plemena pred kojim je stajao.

»Andre Ugaldo, su humilde servidor!« odgovori momak uljudno.

»Bueno. Y de que sabas trabajar, muchacho? Kakav si posao dosad obavljao? Jesi li radio machetom? Ili hachom, sekirom?«

»No, patron, radio sam nekoliko godina kao carretero za don Laureana u Chiapi de Corso.«

»Onda se svakako dobro razumeš u rad s volovima?«

»Si, patron, muy bien.«

»Boyerol« reče don Remigio, obraćajući se capatazu, nadzorniku, koji je išao za njim kao narednik s beležnicom u ruci.

Capataz zabi patrljak izvakane olovke u usta, posmatraše neki čas njen tupi vrh, i najzad reče:

»Kako ti je ime, puerco sucio, svinjo prljava?«

»Andreu Ugaldo.«

»Su humilde servidor, jefel imaš da dodaš kad god te pitam za tvoje smrdljivo ime, ti gade rođen u đubretu. Razumeš li? Još jednom. Ime?«

»Andreu Ugaldo mi je ime«, reče mladi Indijanac, uskraćujući nadzorniku uporno tu frazu učtivosti, koju je contra-

tisti dobrovoljno ukazao. Contratista, kao neki general ovde, ne bi tome pridavao značaja i ne bi gubio ni reči da mu je čovek prosto rekao ime ne dodavši tome nikakve počasti u rečima. Mahom baš majušna ljudska ništarija neumoljivo zahteva od potčinjenoga i nemoćnoga najstrože uvažavanje, jer nije načisto sa svojim pravim dostojanstvom, a i ne može da bude načisto, pošto ima vrlo malo toga dostojanstva. Onaj što nikad ne zaboravlja da istakne na prsima svoje medalje, taj nije baš sasvim ubeđen u svoje zasluge.

»Kako ti je ime, ti stoko smrdljiva?« drao se capataz.

»Andreu Ugaldo.«

»Vaš najponizniji sluga, gospodarul imaš da dodaš kad te pitam«, dreknu capataz sav crven u licu. »Još jednom. Kako ti je ime, svinjo?«

»Andreu Ugaldo iz Lumbojvila.« Ni mišić da se trgnuo na Indijančevom licu. Stajao je mirno, kao istesan iz mrkog drveta. Čak ni pogled njegovih tamnih očiju nije pokazivao ni straha ni uzbuđenja. Hladno i čvrsto upro je pogled u capatazovo lice, koje samo što nije prslo od besa.

»Naučiću ja tebe slepoj pokornosti, mrcino jedna, čekaj samo dok se jednom nađemo na samo, ja i ti«, reče nadzor-nik, upisujući u svoju beležnicu ime i dodavši u idućoj rubrici: boyero.

Boyero je bio volar.

Zapisavši to i posmatrajući neko vreme s nasladom ono napisano, ponosan što tako lepo i kitnjasto ume da piše, podi-že pogled i odmeri Andreua. Taman je naumio da mu za bu-duće izvali neku krepku opomenu, kad ga pozva don Remigio: »Hej, Ambrosio, ti prokleti lepero, lenštino pseća, kud si se deo s tim tvojim vražjim spiskovima? Hajde smesta ovamo i zapiši ovog muchacha. Radio je već u drvoseči, sekirom. Idu-

ćeg zabeleži kao machetera. Veli da ume čestito da radi machetom. Samo četiri nedelje, pa ćemo mu dati sekiru.«

»A sus ordenes, jefe«, viknu capataz smesta čim ga je jefe pozvao, i revnosno priskoči svome gospodaru. »Tu sam već, don Remigio, i vazda na vašoj najvaženijoj usluzi.«

»De piši i ne blebeći mi tu toliko džabe. Požuri se, magar-čino. Svaki čas što ga tu beskorisno provedemo staje me vre-ću skupih para. Grom i pakao, madre santísima en el lado de Dios, zašto sam ikad pristao na prokletstvo da preuzmem kon-trakte za caobul Svaki dan u ovoj pustolini, međ ovim divlja-cima, staje me celu celcatu godinu mog lepog i zdravog ži-vota. Sirota moja majka, svetica što joj nema para, prevrtala bi se u svom ubogom grobu kad bi znala kako moram tu da se zlopatim i šta sve imam da pretrpim na ovoj paklenoj žezi, da bih mogao da tavorim jadan život i zaradim koji kukavni centavo, da u poštenju osedim.«

Don Remigio je stigao na kraj dugog reda radnika najm-ljenih za rad u džungli, koji su stigli toga dana. Tražio je šezdeset momaka, no agenti za nabavku radnika mogli su da mu pošlju samo četrdeset i pet. U jednom pismu što ga je capataz doneo, saopštili su mu kako treba da se raduje što je dobio toliki broj ljudi, drugi contratisti su morali da se zado-volje manjim brojem, a njemu su agenti, don Ramon i don Gabriel, zato dali preimućstvo što su znali da on nikad ne škrtari s provizijama nego rado naknađuje izdane kapare i plaća provizije.

Don Remigio je zapitao za ime pojedinačno sve poređane monterijske radnike, mahom Indijance i nešto Meleza, upore-dio imena s imenima na spiskovima što su mu ih agenti posla-li, te stao da raspoređuje ljude u radne grupe, kako bi mladi momci, svojom telesnom snagom i sposobnostima kao i svo-

jim iskustvom u izvesnim poslovima, bili najkorisniji po njegov kontrakt.

Svršivši s tim neobično teškim i odgovornim poslom, pustio je na volju ojađenom srcu i stao da jadikuje nad svojom sudbinom i da oplakuje svoj zlosrećni život. Pošto ga inače niko na svetu nije sažaljevaao, a on se s vremena na vreme nalazio u prilično tmurnom raspoloženju, nije bilo drugog puta, bar ne u ovoj okolini, da uživa sažaljenje, sem da se sam nad sobom rastuži.

Ovo saslušavanje i raspoređivanje radnika najmljenih za seču caobe u radne kolone odigravalo se na prostranom zemljištu administraciona, odnosno uprave Kompanije za eksploataciju caobe. Zemljište je bilo poluostrvo, obrazovano slivom dveju prašumskih reka, koje su odavde tekle dalje ujedinjene, da bi se najzad posle dugog probijanja kroz džunglu i gustiš ulile u snažnu maticu Ushumacintle. Da li je to probijanje iznosilo stotinu ili dve stotine ili čak i četiri stotine kilometara, niko nije znao, jer se tu nikad nisu merile razdaljine, niti je ko nalazio vremena ni imao volje da to čini. Za naučna istraživanja ovde niko nije imao interesovanja, a još se manje ko ovde brinuo za neke lepote koje bi čovek očekivao po geografskim knjigama.

Teren je bio ravan i obrastao kržljavom prerijskom travom. Na taj teren svaljivala se od osam časova jutrom do pet časova po podne zagušljiva tropska žega, od koje je ionako već mršava trava još više kopnila i gotovo sagorela. Samo je nekoliko drveća i žbunova stajalo naokolo nekako plašljivo, kao da se stide svoga postojanja nasred pustoši spržene trave. Što je više trava sahnula, sve se više razgolićavalo pe-

skovito tle. Od toga zažarenog tla odbijala se suluda žega u uzavreli ustreptali vazduh, tako da čovek, stojeći na otvorenom terenu, gotovo se nije ni usuđivao da malo dublje i jače udahne, u strahu da mu se pluća namah ne osuše.

Administrativne zgrade, oficinas, nisu se ni za dlaku razlikovale od uobičajenih indijanskih koliba tropske Amerike, samo što su bile sagrađene u većim razmerama. Izvestan broj snažnih stabala zabijen je u zemlju. Preko njih je položen ravan krov, načinjen takođe od sirovih stabala, pa pričvršćen lianama za okomito zabijena stabla. Pri tom radu upotrebljene su samo sekire, a ni cigli klin nije primenjivan. Krov je prekriven palmovim lišćem. Zidovi su napravljeni od tankih stabljika, zabijenih u zemlju gusto jedno do drugoga, pa spojenih tanjim lianama. Vrata su pretstavljale sirovo tesane daske od mahagonijeva drveta, i bila su natakuta na grubo izrađene šarke od tvrdog drveta druge vrste. Takva je bila svaka pojedina zgrada.

U svakoj takvoj zgradi bile su odeljene prostorije, čiji su zidovi bili takođe samo od gusto poređanih tankih stabljika. Vrata što su vodila iz odaje u odaju, ukoliko je uopšte bilo vrata, sastojala su se ili od grubih dasaka ili od stabljika povezanih likom. Na ponekim vratima bilo je zalepljeno parče sive krute hartije, na kojoj je bilo ispisano ime contratiste ili nameštenika čija je kancelarija bila tu. Na nekim od tih tablica od hartije stajala je još i primedba »Privatno«. Drugde bi takva primedba delovala smešno ili ironično, ta ni trunke nečeg što bi se moglo nazvati »privatno« ne bi moglo da se odigra u ikojoj zgradi ili ma kojoj od ograđenih odaja, a da to svaki što se zadesi u blizini ne vidi i ne čuje taman kao da se desilo pod otvorenim nebom. No reč »privatno« ovde je imala svrhu da obznani kako se tu radi o propisnim i civi-

lizovanim kancelarijskim zdanjima, a ne možda, kako bi to pomislio neki doskitali novinski reporter, o kolibama što služe kao zaklon kanibalima.

Na stolovima od grubo sklepanih mahagonijevih dasaka ležale su trgovačke knjige, taman onakve kao što ih čovek sreće posvuda u svetu gde se posluje. Samo mastila jedva da čovek gde vidi, ni od leka. A ono malo što se moglo naći u krugu od stotinu milja, bilo je u privatnoj kancelariji gerenta, upravnika, gde je imala da služi potpisivanju čekova. Ali i to mastilo je češće bilo sasušeno nego tečno. Svi unosi u knjige ili na spiskove vršeni su mastiljavom ili običnom olovkom, čime ništa nisu gubili od vrednosti, naime, kome god se to ne bi svidelo, stajalo mu je na volju da dođe i uradi bolje. Nekih nedelja i meseca godine knjige nisu prekonoc smele da ostanu na stolovima ili na grubim policama, nego su morale da se obese o grede na konopcu natopljenom kreolinom. Kad bi se to zaboravilo, dešavalo bi se često da ujutro više nema ni traga ni glasa od knjiga, ili da se nađe samo nekoliko zaboravljenih krpica. Mravi, bube ili cucarache naišli su na svome pohodu na knjige, te su ih ili slistili ili parče po parče odneli i zgrnuli u svoje zaklone.

Još veća opreznost bila je potrebna u pogledu omota za pisma. Sa omota insekti su požderali sve što je bilo gumirano. Ako je i pošlo za rukom da se omoti spasu od insekata, ipak su mogli da postanu neupotrebljivi u kišnoj sezoni, kad su se slepljivali, i to slepljivali tako čestito, da su se mogli otvoriti jedino sečenjem.

Jedno zdanje modernizovano je i palo pod uticaj futurističkih arhitekta. Posredi je zgrada koja je služila kao glavna kancelarija i kao vila gerentu, upravniku ili administradoru. Kod ove novovekovne zgrade zidovi od stabljika oblepljeni

su vlažnim blatom, koje je, čim se osušilo, tako slepilo stabljice, da su zidovi postali neprozirni, čak pri površnom pogledu davali varljivi utisak cementnih zidova. Ovom zgradom ponosila se Kompanija, a pogotovu administrador, ni manje ni više nego neko njujorško osiguravajuće društvo svojim oblakoderom od šezdeset spratova. U toku vremena dodano je nekoliko imitacija te vile, i one su nazvane bungalows, a ne vile.

Većita želja administradora je bila da može da oboji kuću crvenom ili zelenom bojom. Međutim, nikakve boje nije bilo pri ruci. Mogao je, razume se, da naruči boju preko nekog trgovačkog karavana. Ali je uvek zaboravljao narudžbinu kad je za to bilo prilike, i sećao se svoje želje tek kad je karavan već otišao. A ako se blagovremeno setio narudžbine, obično je bio trešten pijan. I bio pijan ili ne bio, stajalo ga je suviše mnogo truda da izračuna koliko mu je boje potrebno za zgradu. Prilikom jednog ovakvog matematičkog izračunavanja došao je jednom na četrnaest hiljada kila boje potrebne da oboji kuću. I ova ogromna količina za kuću dugačku dvanaest a široku osam metara, i to još prizemnu, toliko ga je uplašila, da se za izvesno vreme okanio matematičkog izračunavanja količine boje potrebne u tu svrhu.

I svaki put, bilo da je zaboravio da po nekom karavanu naruči boju, bilo da je njegov račun ispao tako da bi bio potreban karavan od četiristo mazgi da dovuče u džunglu tu bojurinu, oslobađao se ove želje time što bi održao sebi predavanje ili očitao sebi lekciju, uveravajući sam sebe da je zelena ili crvena boja na kući ili bilo kakav ukras samo luksuz degenerisanih kenjaca, a potpuni muževi, svesni svoje vrednosti, nemaju potrebe za luksuzom. Ali to je bilo samo izvinjenje. Pravi razlog je ustvari bio što ni on ni ma koji od

ostalih nameštenika nikad nije ni pomišljao da će u ovoj od boga zaboravljenoj pustinji provesti dovoljno vremena da bi trebalo ozbiljno da se brine kakva je ili kako izgleda kuća u kojoj je prinuđen da stanuje.

Oficinas odnosno administracion, kako je nazvan čitav kompleks raznih zgrada, činila je na svakog novajliju utisak kao da je tu postavljena i sagrađena koliko tek da bi za kratko vreme, možda za nekih šest meseci, poslužila stanovnicima kao radni logor i zaklon, kao što se dižu privremene zgrade u predelu gde se buši petrolej. Ovde, međutim, kao i u svim ostalim monterijama ili mahagonskim campima, mahom je ispadalo da su provizorna postrojenja ostala trajna, i bome često imala po pet pa i deset godina da služe administradorima i nameštenicima kao stan i kancelarija.

Iako je broj zgrada bio ograničen, ipak se kompleks donekle mogao nazvati gradom. Stanovnici toga grada obično su se vrlo brzo po dolasku svikli na te prilike, i postajali toliko ravnodušni, da im nikad, sem možda u izuzetnim prilikama, nije padalo na um da ulepšaju grad dobrim zdravim bungalowima dostojnim čoveka.

Upravnik, računovođe, pisari, svi su oni bili ljudi s izvesnim obrazovanjem, ponekad čak s vrlo dobrim obrazovanjem. Svi su stalno čeznuli za dobrim kućama i dobrim posteljama, za čistom okolinom. Ali pod tim zažarenim suncem što je iz dana u dan udaralo u mozak kao težak malj, i nasred jedne vojske Indijanaca koji u većini nisu čak ni govorili španski nego svojim praiskonskim jezikom, i živeli po svojim sopstvenim navikama, a sem toga još na dvadeset dana jahanja od najbliže varošice, u takvoj okolini i pod ta-

kvim uslovima staje suviše mnogo umnih napora izvođenje nekih planova. Što je manje čovek bio prinuđen da misli, to je lakše mogao da podnosi ovaj život.

A sem toga, svaki nameštenik, od administradora pa sve do najmlađeg pisara dnevničara, verovao je da će se koliko sutra zacelo tu nešto desiti, čime će mu se ukazati mogućnost da napusti ovaj položaj i da se prvim trgovačkim karavanom vrati u civilizovani život. No pošto su svi nameštenici bili tu samo zato što su morali da žive od plate za rad, a ovaj su posao primili samo zato što bolji drugde nisu mogli da nađu, postojale su samo dve mogućnosti da se odavde izvuku. Prva je bila vest da im je palo u deo neko lepo nasleđe, druga da im je ponuđeno dobro mesto u nekom gradu. Takvu eto vest očekivali su iz meseca u mesec, s vremena na vreme pokušavali da štede, da skuckaju mali kapitalčić, kako bi neko vreme mogli da favore dok im se ne ukaže bolje mesto. Takvoj promeni nadali su se sve dotle, dok najzad ne bi ili po isteku svoga ugovora otišli s nekim karavanom bez obzira na neugodne materijalne posledice, ili prosto podlegli groznici. I to se smatralo kao oslobođenje.

Svi zaposleni došli su ovamo dobrovoljno, no dobrovoljno onako kako je to materijalni položaj svakome od njih nametnuo. Iz puke želje za pustolovinom teško da je ikoji došao u monteriju. Ako bi se to, međutim, ipak desilo, možda pod zavodljivim uticajem lepih priča iz džungle što govore o šarolikom i uzbudljivom životu, zavedeni bi već posle četiri nedelje boravka ovde bio pripravan da proda dušu ma kome ko bi ga odavde oslobodio. Ubrzo bi stekao uverenje da ni u paklu ne može biti gore nego što je tu.

Kancelarijskom radniku bilo je mnogo teže da pobegne s monterije nego nekom Indijancu. Pa čak i Indijanac pribegao

bi tome tek kad više ne bi video izlaza da zaštiti svoj ubogi život. Petnaest dana hodanja ili makar i jahanja kroz džunglu tako je teško, da ga neko što ima pojma šta to znači, nikad ne bi preduzeo. Za to bi bile potrebne i životinje za jahanje i vučenje tereta. Za nabavku tih životinja i hrane za put trebalo je novaca. A administrador nije davao novaca nijednom što je odlazio, nego samo ček na ukupnu svotu, koji ovde niko nije mogao da unovči. Pa čak ni za hiljadu pesosa ne bi čovek mogao da kupi životinju. Sva upotrebljiva stoka pripadala je upravi. Administrador nije hteo i nije smeo da izgubi nijednog nameštenika dogod ne bi za nj dobio zamenu. Zato nije prodavao životinje. A ako bi begunac ukrao životinje i hranu, poslali bi za njim tri capataza na dobrim konjima, i ne bi prošlo dva dana, begunac bi bio vraćen. Administrador nije bio samo vrhovni, nego i jedini sudija, a ako je hteo, mogao je da bude u isti mah i izvršilac kazne. Ako je opljačkani, oštećeni, ozlojeđeni u isti mah i sudija i izvršilac osude, glupost je pasti mu šaka, i čovek će radije pokušati da umakne iz njegovog delokruga na neki drugi način nego rđavo organizovanim bekstvom.

Pravi pravcati grad, pueblo, bio je tu sagrađen. Zgrade Kompanije bile su najveće kuće, no niti su bile jedine niti su bile u većini. Preko trideset drugih građevina bilo je raštrkano po zemljištu. Neke kuće bile su sagrađene u stilu zgrada Kompanije, samo mnogo manje. Druge su bile sklepane ovlaš, bez truda i gubljenja vremena. Druge opet bile su prosto naprosto palmovi krovovi namešteni na tlu, i to tako niski da su stanovnici mogli da uđu u kuću samo pognuti ili čak četvoronoške.

U tim kućama stanovali su ljudi koji nisu bili radnici Companya, koji su obavljali neki samostalan posao ili na bilo koji način radili za Kompaniju, nemajući s njom nikakav ugovor u svojstvu nameštenika ili radnika. Tu su bile Indijanke ili Meleskinje koje su se brinule za rublje nameštenika, držale im odelo u redu, krpile im košulje i čarape, čistile i opravljale im cipele. Pa je tu bio berberin što je obavljao svoj zanat s jednim momkom. Sem toga su tu živeli i artesos ili zanatlije, koji su radili za Kompaniju, ali u više pogleda ipak bili nezavisni i više radili po svojoj volji nego po naredbama upravnika. To su bili kovači, sarači i cayuqueros ili vozači kanua. Tu je, međ stanovništvo grada, spadala i četa zacaterosa, momaka kojima je bilo povereno staranje o volovima, konjima i mazgama, o životinjama što su bile potrebne preduzeću za uredno vođenje poslovanja.

Tu su stanovali i članovi porodice radnika, koji su pošli za njima u džunglu, jer nisu imali druge domovine sem mesta gde im je sin ili muž našao posla. Mnogi od tih članova porodice obavljali su tu neki mali posao. Držali su neku malu šušnu trgovinu za stvarčice koje se nisu držale u velikoj tiendi Kompanije, jer se njihova prodaja ne bi isplatila. Neki su šili haljine za žene i devojke ili košulje i čakšire za druge nezavisne ljude u gradu.

Pa su živeli tu još i paraziti, koji se načete svugde gde radnici sem svoga posla ne nalaze gotovo nikakvu drugu razonodu. Bila je to komora boračke vojske. Bila je to ona neodređena, trpljena, neophodna trupa što iskršava u naseljima kopača zlata, na petrolejskim poljima, po rudarskim kolonijama, čim ljudi počnu čvrsto da rade. Odakle ta trupa dolazi, na koji način saznaje za novootkrivena petrolejska polja, kako se obrazuje i organizuje u neverovatno kratkom roku, i

kako čak prkosi opasnostima da stigne do mesta zarade, to je tajanstvena pojava kao i naježda lešinara na strvinu lipsalu jedva sat ranije.

Na zarade moguće po zlatnim ili petrolejskim poljima, ovde se ni iz daleka nije moglo pomišljati. No izgleda da su čak i one oskudne nadnice što su se plaćale u monteriji predstavljale dovoljan mamac, da ni ovo bojište nije ostalo bez hijena.

Krčmio se neoporezovani mescal i comiteco. To je bilo strogo zabranjeno, jer je jedino Kompanija imala pravo da prodaje rakiju. No, tako je eto da se svuda najbolje zarađuje na stvarima koje su zabranjene ili opterećene suviše velikim taksama. Čim bi se otkrila neka od tih ilegalnih rakijašnica, upravnik bi naredio da se poruši ta koliba i zabranio bi njenim stanovnicima dalji boravak u toj oblasti. Prognanik se ne bi mnogo brinuo. Spakovao bi se i otišao u neku drugu monteriju, gde bi otvorio krčmu sve dok ga i odatle ne bi proterali. Onda bi otišao opet u neku dalju monteriju, gde bi posle izvesnog uspešnog poslovanja takođe morao da likvidira radnju. U nekim monterijama nije se stvar uzimala baš tako strogo, i moralo bi da dođe do opasnih skandala, potkrepljenih sa nekoliko ubistava, dok ne bi došlo do proterivanja. Posle nekoliko meseci mogao bi da pokuša da se vrati u prvu monteriju. Ili je tu bio neki novi administrador, ili je pak upravnik u međuvremenu morao da otera toliko krčmara, da se nije sećao ovoga što se vraćao, ili se ponekad činio kao da ga ne zna.

Takvih bespravnih prodavaca rakije bilo je po pet šest odjednom u svakom sedištu neke monterije. Izgleda čudno, ili bi se moglo neposvećenome učiniti čudno da su takve divlje krčme uopšte mogle da opstanu ma i jedan dan a da

administrador ne sazna za njih. Razlog što ništa o njima nije saznao bio je što su znanci i posetioци takve divlje krčme čuvali u najvećoj tajnosti njeno postojanje. U one što nisu hteli da se odreknu postojanja tih krčmi spadali su često i nameštenici, dakle ljudi što su sačinjavali ustvari generalštab upravnika. A često si mogao u takvom ćumezu da nađeš i upravnika glavom i bradom, bilo treštena pijana, bilo u nadi da će se toliko nalokati da će zaboraviti na džunglu i monteriju i toliko se omamiti da će biti uveren kako je mesto administradora u monteriji nešto najzavidnije što čovek u životu može da postigne.

Ponekad su razlozi njegove trpeljivosti bili manje u njegovoj dobrodušnosti, već više u tome što su mu krčmari plaćali porez trpeljivosti ili pak nisu nikad tražili naplatu računa što ih je lično napravio u krčmi.

Rakijašnice su ispunjavale još jedan zadatak kao društvena ustanova. Gosti su dolazili ne samo da se naloču jevtinog ali omamljujućeg comiteca, nego i da dožive druga uzbuđenja, one vrste koje čovek ne može na samo da uživa. Nije nikakva uživacija igrati u sadržaj levog džepa od pantalona za sadržaj desnoga. Zadovoljstvo i uzbuđenje nastupa samo onda kad se stavljaju na kocku pare da bi se dobile pare drugih gostiju. Što je više gostiju voljno da dobije pare od drugoga, to će uzbudljivija stvar biti, i utoliko će manje čovek osećati da je uzalud straćio vreme. Tako je sasvim prirodno što se u tim krčmama žestoko i revnosno kockalo. Igrale su se sve moguće vrste kocke i karata za koje se iz iskustva znalo da se na njima može dobiti i izgubiti. Radi promene ponekad su se uvodile novo izumljene igre, koje su bile nekoliko nedelja u modi a onda opet smenjivane, i kockari su se pokajnički vraćali pouzdanim i duže

oprobanim kartama i kockama. Većinom je baš kocka dovela do skandala, neprijateljstava i ubistava.

Kad usred neke civilizovane zemlje ni najstrože kazne i najumešnijaja policija ne mogu da spreče kockanje radi dobiti, javno ili u svim mogućim prerusivanjima, obavljano i danju i noću, ne treba se čuditi što ni ovde administrador nije mogao da ukine kockanje. Za njega je bilo tim teže da ga zabrani ili ma na koji način onemogući, što ni sam ne bi znao kako da utuče večeri kad ne bi bilo prilike za kocku. Mahom se razbesneo i terao odjednom sve krčmare s monterije samo onda kad bi suviše često ili čak stalno gubio na kocki. Međutim, ni on, kao ni Kompanija, kao ni svi ostali upravnici monterija, nikad nisu gubili iz vida da su krčme i kockarnice neophodne za nesmetano poslovanje preduzeća. Bez tih divljih krčmi i kockarskih ćumeza, život ljudi što su ovde morali da rade, često ne bi bio podnošljiv, bar ne za duže vreme. Zanatlijama i nameštenicima što su ovde živeli moralo je da se pruži nešto što bi mogli da nazovu smislom svoga života. U protivnom bi zaboravili da između njih i volova i mazgi u monteriji postoji neka razlika. Volovi i mazge nemaju potrebe da piju aguardiente i da se kockaju u novac, oni su zadovoljni ako dobiju svoj teški posao i hranu. Naročito su se novodošli nameštenici, počevši da se snalaze u novoj okolini, ponašali kao zarobljeni coyoti ili jaguari vezani za lanac. Padali su u očajnički bes, pokušavali da ubiju upravnika ili ostale pisare. Uzimali bi konja i odjašili bez životnih namirnica, nasumce, bez određenog smera, pa ih je posle trebalo tražiti, i nalazili su ih negde u džungli obuzete tropskom groznicom.

Oporavljali su se, vukući u telu groznicu do kraja života, počeli da rade i u isti mah da piju i da se kockaju. Pod večito

isto užarenim suncem na nebu što se stalno topilo, u vazduhu vrelo kao vruća para, obavljali su svoj posao u polusnu, se osećanjem kao da im na mozgu leži olovno breme. U oskudici ma kakve druge razonode padali su posle nekoliko nedelja u stanje u kome se preko celog dana, počevši od ustajanja ujutro, sav njihov životni interes usredsređivao na lokanje rakije i kockanje uveče.

Zbog toga su zaboravljali na štednju, zaboravljali na želju da se vrate u neki civilizovani grad, da se tamo ožene i stanu voditi uredan i miran život. Sve im je postalo ravnodušno, i bilo im je važno jedino još da uvek bude dovoljno aguardiente i cigareta i duvana u tiendi, a od izvesnog interesa i visina sume koju su prošle večeri dobili ili izgubili, i koliko će ove večeri biti.

Da se ljudi navedu na zaborav svega što je izvan njihove momentane okoline, to je bilo preimućstvo za Company, kao što je korisno za nekog diktatora da toliko uništi ponos dikтовanih, da se potpuno dezinteresuju za politički život i osećaju se srećni što im više nije potrebno sami da misle i sami da snose ikakvu odgovornost. San je nekako najblaži, najsigurniji i najsrećniji nasred stada, u kome nema nikakvog drugog zadatka no pasti, davati vunu i rađati male ovčice. Kad su novi nameštenici dospevali u to stanje, kad im je sposobnost mišljenja i častoljublje postalo isto kao u ovaca nekog stada, počinjali su da budu upotrebljivi i pouzdani stubovi Kompanije, za koju su radili a koja im je plaćala.

La ciudad, varoš ne bi bila potpuna da nisu u njoj vršile svoju privlačnu moć i cantine. Samo aguardiente i kocka ne mogu potpuno da razgale čoveka čiji mozak tek

što je stavljen na otavu. Isto tako čovek ne može očekivati od neke ovce da bude srećna ako sme samo da pase i daje svoju vunu. Ne ometaj čoveka u vršenju svoga nagona, nego ga nagradi za revnosno upražnjavanje svojih prohteva, i imaćeš zadovoljnog i poslušnog građanina koji ti neće činiti nikakve teškoće u zadovoljavanju želje za moći. Tu se i nije radilo o želji za moći, nego o želji za novcem. Ove dve želje za moći ustvari su naravno istovetne, samo s lica imaju drugi izgled. Ko ima moć, ima u isti mah i novac, a obratno, ko ima dovoljno novaca, ima i moć koju želi da ima. U ovom slučaju krčmari su ispunjavali jedan dalji društveni zadatak. Trudili su se da zadovolje muškarce prinuđene da rade i stanuju ovde, da se njihova sposobnost i volja za rad ne poremeti suviše brzo, što svakako ne bi išlo u korist ciljeva Kompanije.

U cantinama uvek je bilo žena koje su se svojski trudile da život ovih ljudi ne postane suviše jednoličan. Trudile su se svim svojim snagama i pomoću cantinera da prikriju svoje pravo zanimanje. Neke su bile uposlene kao konobarice. Donosile su muškarcima aguardiente na grubo sklepani sto, i stavljajući pred njih naručenu čašu, stavljale uz nju odmah i drugu za sebe. Ova druga čaša je, razume se, bila napunjena samo obojenom šećernom vodom u koju je kanuta kapljica comiteca. Ali se čaša zaračunavala kao da je puna čistoga comiteca. Konobarice nisu dobijale platu, ali su dobijale malu proviziju za čašice zašećerene vode koje su same popile. Umele su to tako da udese, da su na svaku čašu što ju je gost naručio dolazile po tri na konobarice. Je li čovek najzad bio pijan, na svaku naručenu čašu dolazilo je po šest do deset čaša za ljubazne konobarice. U međuvremenu je čovek u tolikoj meri izgubio moć

rasuđivanja, da je u konobarici, koja je retko kad bila ispod četrdeset i pete a i inače se nije isticala nikakvom lepotom, gledao mlad, svež, lep cvet ženskog roda. Sporazumeli bi se u cenu, i na to bi muškarac i žena napustili krčmu na način da bi čovek lako pomislio kako je posredi neki mladi bračni par što žurno odlazi sa svadbene gozbe.

Dešavalo se da se bolničarka vratila sat kasnije da bi se obazrela za nekim drugim bolnikom kome je potrebna njena nega. Često se i nije vraćala, nego je tek sutradan opet javno viđena.

Druge žene, čije su draži bilo daleko ispod onih što su se tu zahtevale od konobarice, žene koje su, bar po izgledu sudeći, već uveliko prevalile svoju prvu polovinu stoleća, često bile roave, razroke, krivouste i veštica packuarska bi ga znala kakve još bradavice i izlišne brade nisu imale, sve te žene morale su da se zaposle ovde po strani od kritičkih pogleda sveta. Bile su kuvarice, krpačice, švalje, pralje, sudopere i spremačice po javno priznatom zanimanju. No pošto su ta zvanja bila samo izgovor, nisu im ništa donosila, te je prodro u prvi plan njihov pravi poziv, zbog koga su došle ovamo. Pošto su bile jevtine, i pošto su se u ovom gradu bez uličnog osvetljenja samo noću pokazivale, nikad im nisu nedostajale mušterije. Mnoge od ovih žena, da ne kažemo otvoreno sve, bile su ovde srećnije no u sanjanome raju. Gde god da su dotad bile, u nekom gradu ili čak i u nekom selu, morale su za proteklih svojih tridesetak godina da provode strogo moralan i čedan život. Ne zato što bi one to tako želele, nego što, sve i da su mogle zlatnicima da plaćaju, nisu bile kadre da nađu ma i sakatog čoveka koji bi se ma i za pola časa odazvao njima i njihovim vrućim željama. Ovde su, međutim, svi muškarci bili toliko zdravi

i održani po prirodi, da nisu ni slutili šta je to skretanje od prirodnoga, još bi pak manje ikome od tih ljudi palo na pamet da obilaznim putem dođe do nečega do čega u datim prilikama pravim putem nije bilo moguće doći. Za ove muškarce prosto naprosto žena je bila žena. A pošto nisu mogli da dobave žene za kojima su možda s vremena na vreme čeznuli, uzimali su što su mogli da uzmu. Izgled i doba starosti žene bili su im ravnodušni, jer nisu tim želeli da se posluže. Dogod je žena bila kadra da pruži ono što je muškarcima potrebno, bila je dobrodošlo obogaćenje tako beznadežnog i bezutešnog života. A pošto se u svima slučajevima radilo o ženama koje se već dve decenije nisu nadale da će doći do takvih divota života, ulagale su iz zahvalnosti sve svoje snage da ni minut poslednjeg ostatka njihovog zemnog života ne bi minuo neoslađen. Neki znalci čak su tvrdili da tek slasti doživljene s takvom ženom mogu da otkriju šta je prava umetnost, i da takvu staru umetnicu ne bi dali u zamenu ni za kakvu mladu početnicu.

Upravniku, kao vrhovnoj vlasti, cantineri su priznali privilegiju brinco primera, prvog zaskoka, da bi održali njegovu blagonaklonost prema divljim krčmama. U mnogim slučajevima, može se čak reći u većini slučajeva, administrador je, razume se, bio od sveg srca zahvalan svima bogovima što je to pravo samo privilegija a ne i dužnost. Da je to bila dužnost, upravnik bi bome u mnogo slučajeva radije pobegao u mračne dubine džungle, da se odande pomoli tek kad bi bio siguran da se objekat toliko udaljio od mesta dužnosti, da se ni avionom ne bi mogao vratiti u roku od dvedeset i četiri časa.

Čim su stigle u grad neke nove milosrdne sestre, cantinero kod koga su dobile stan i posao smesta ih je upućivao u oficinu particular, u privatnu kancelariju senor administratora, da od njega uzmu dozvolu boravka, pošto je, naime, oblast pripadala Kompaniji kao njena koncesija, upravnik je mogao da zabrani stanovanje u tom kraju kome god je hteo.

Novodošla žena pretstavila bi se, skromna i nasmešena, obukavši svoju najbolju haljinu, oprana vrlo mirisavim sapunom, sedajući pristojno na ponuđenu tvrdu stolicu, i govoreći tako birano i elegantno, kako joj se činilo da je umesno u dobrom društvu.

Pretstavljanje se uvek obavljalo oko šest časova uveče, kada se za upravnika pretpostavljalo da je preturio preko glave dnevne brige te može da se prepusti veselijim mislima. Posmatrao bi posetiteljku i upitao: „Kako vam je ime?“

„Amalia Zarraga, Vaša najponiznija službenica, caballero.“

„Je li Vam bio naporan put kroz džunglu, senorita?“

„O, Dios mio, svemogući Bože, da sam to ranije znala, ne bih ovamo dolazila. Ali eto nisam znala šta da činim. Ja sam iz Puxtacana. Siromah moj muž umro je pre dve godine.“ Nato bi izvadila beo rupčić, pošto je sad bila spremna da ispusti koju suzu.

To je bio trenutak u kome je, po programu, upravnik imao da kaže: „Žalosna je to sudbina, sirota moja gospođo.“ Pa bi ustao, prišao joj i potapšao po ramenu. To se, razume se, dešavalo samo ako je žena što mu se pretstavljala umela da stvori dovoljno privlačan utisak. A to je zavisilo od toga da li je on toga dana ili toga časa bio u golemoj nuždi. U takvim okolnostima nije baš tako strogo posmatrao izgled i stas posetiteljke. No ako je dan pre toga utolio svoju želju

ili ako je imao pri ruci nešto bolje, ovom izjavom sažaljenja bio bi završen glavni deo prijema. On bi samo rekao: „Kod koga radite? Kod don Prisciliana? U redu. Zna da se tu u campu pazi na red. Nikakvih skitaranja. Nikakvih skandala. U protivnom ću biti primoran da vas po prvom arapskom trgovcu što naiđe vratim u Jovel.”

„Ta ja sam vam tako zahvalna, caballero, što smem tu da ostanem, da prebolim moj žalosni gubitak i zarađujem hleb svoj poštenim i časnim radom. Con su permiso, caballero, uz vašu ljubaznu dozvolu ja ću se sad udaljiti.”

Ustala bi, pokorno se poklonila i napustila kancelariju.

Međutim, u slučaju da je senor administrador u izvesnoj meri dobio merak na posetiteljku, rekao bi: „Mora da ste mnogo prepatili u životu, senora.”

Na to će ona: „Gracias, caballero, mil gracias, hiljadu puta vam hvala na razumevanju za patnje moga srca. Mi alma y mi corazon sangran, srce i duša mi krvare, caballero, zbog mnogih patnji što sam ih pretrpela otkad me je jadni moj muž, počivao mirno u grobu, morao da ostavi samu samcatu u ovom svirepom svetu. Zašto se nisam smesta ubila, još istog dana kad sam ga spustila u hladni vlažni grob. Ali, por santísima madre de Dios, ta to bi bila grehota protiv Boga. I ne zaboravite, caballero, ja sam pobožna hrišćanka a nisam jedna od onih što baš ne haje mnogo na obraz i poštenje.”

Upravnik bi u međuvremenu zapalio cigaretu i nekoliko puta klimnuo glavom, da bi jadnici dao na znanje kako on poznaje svet i njegove svirepe smicalice, i da je i sam preturio preko glave slične jade u životu.

Posetiteljka bi sad ponova dohvatila maramicu i stala da briše njome oči, pazeći brižljivo da ne izbriše šare na

trepavicama i ispod očiju. I usta bi utrla, izbegavajući da se maramica narumeni, pošto nije imala mnogo tih finih maramica, da bismo bili sasvim jasni, imala je samo tu jednu, kojom je naumila da se služi jedino u vrlo svečanim prilikama.

Najzad bi duboko uzdahnula, zagrcnuvši se potom. Nato bi rekla: „A sad se nadam da ću u ovoj osami da zaboravim sve što sam pretrpela, senor administrador, a za svaku predušretljivost koju biste bili ljubazni da mi ukažete, biću vam dovek zahvalna, sve do konca moga života, što će ubrzo nastupiti.”

Upravnik bi se digao, prišao sirotoj patnici, potapšao je ponova po ramenu i rekao: „Biće sve dobro.” Pri tome bi skliznuo rukom malo naviše, pomilovao je po kosi, a to milovanje toliko bi godilo sirotoj ženi, da bi mu naslonila glavu sasvim na grudi, duboko šmrknula i prinela rupčić nosu. Bila je toliko neizmerno zahvalna za tu utehu, da nije mogla da se uzdrži da mu ne ščepa smesta ruku i pritisne je sebi o obraz. U prekomernom izlivu osećanja zahvalnosti čak bi mu stala da ljubi usplahireno ruku, tako žestoko da bi mu zarila zube u kožu.

Tad bi se pribrala, kao da se trgla iza sna, i rekla: „Perdoneme, senor, oprostite mi za postupak, ali ta ja i ne znam šta činim, kao da sam pijana. Vi ste veoma dobri, senor, mnogo bolji no što ja to zaslužujem. Ta i ne znam kako bih vam se zahvalila. Kad bih samo mogla da naslutim kako bih mogla da vam uzvratim vašu preveliku dobrotu.”

Učinila bi pri tom pokret gornjim delom tela kao da se zanela, kao da pada u nesvest.

Taj gest dao bi upravniku očekivanu priliku da kaže: „Ne bi li hteli da popijete sa mnom jednu copitu, jednu

malu čašicu, da se malo okrepite? Imam tu dobroga konjaka. Razume se ne ovde u kancelariji. U sobi. Smem li da vas pozovem?"

Ona bi se nasmešila. „Un caballero tan noble y tan fino, ta kako bih mogla tako plemenitom i velikodušnom gospodinu da odbijem tako pošteno mišljeni poziv!"

Ustala bi i pošla pred njim u pravcu koji joj je naznačio. Za prvom čašicom dolazile su druge. Primicao joj se, a ona mu je govorila: „Nemojte pod pazuhom, por favor, tu sam vrlo tugaljiva."

Posle izvesnog vremena čuo se njen glasni smeh: „Ni na bedrima ne mogu da podnosim."

Nalili bi još po čašicu, i upravnik je izgleda uspeo da nađe mesta manje tugaljiva ili pak da savlada ženinu tugaljivost.

Od tada pa nadalje sve se brzo odigravalo. Moglo se čuti kako žena glasno odbija. Trudila se očito da ispadne što energičnija u opiranju. Bez sumnje je znala s kim ima posla i umela da proceni prema kom čoveku valja da se prikaže orna a kod koga može da postigne veći uspeh priredivši malu pretstavu, kako bi napasnika uverila da je hrabro savladao i posle veličanstvene borbe osvojio ponosnu tvrđavu. U svakom slučaju, odbijanje je postajalo sve ređe i sve tiše. Poslednje reči što su se spolja mogle razabrati odnosile su se samo još na moskite što su se okomili na pobeđenu i na pobeđnika.

Ako se upravniku učinilo da bi možda vredelo da provede čas-dva sa kojom posetiteljkom, podnosio je voljno te dugačke govorancije. Samo ako mu se učinila već toliko otrcana da se više nije smeo nadati ma i nekim malim skrivenim čarima, a iz ponašanja sestre nudilje izveo tačni

zaključak da joj sem telesnih draži nedostaju i talenti da profinjenom veštinom naknadi nedostatak telesnih preimućstava, upravnik ju je otpremao tako brzo, da nije dospevala ni da mu ispriča kako je morala da ostavi bolesnu majku i šestoro mlađe braće i sestara, o kojima treba da se brine, jer bi svi pomrli od gladi kad ona ne bi vredno privređivala. No u slučajevima kao što je ovaj što smo ga naveli, u kojima je posetiteljka imala još dovoljno draži da ga zainteresuje ili pak imala sreću da dođe taman u čas kad nije imao ništa bolje na raspoloženju, pristajao je da pažljivo sasluša njene priče, čak da ih proprati utešnim rečima i uzvicima čuđenja ili duboko proživljenog razumevanja. Znao je vrlo dobro da je veći deo priče, ako ne i čitava zgoda, izmišljena ili naučena na pamet iz loših romana, i možda već stotinu puta, ili i pet stotina puta ispričana u istu ili sličnu svrhu. Žena koja ume vešto da ispriča dobru i verovatnu priču, svesna je da time može odlično da prikrije ostale nedostatke što ih možda ima. Kao i u trgovini kućama ili automobilima, uvek se isplati ako prodavac ume da govori. Time ošamućuje kritično rasuđivanje kupca.

Aministrador, koji je ovde bio najviša ličnost i zahtevao ili bar očekivao respekt od svakoga što je došao ovamo, nije mogao tek ni pet ni šest da pođe u neku od tih divljih krčmi, da se tamo do besvesti napije a potom odvuče neku od žena u svoj bungalow. Ne bi tamo našao žene koja nije prethodno veče ili čak i čas ranije razgaljivala nekog prljavog volara ili vozača kanua u posedu pesa u tu svrhu, te da sada nema verovatno vaši, ako ne i nešto gore.

Tako lako upravnik nije mogao da sroza svoje gospodarsko dostojanstvo. I zato su cantineri, ako su želeli da im on prećutno dozvoli prodaju aguardiente i držanje kockar-

nice, preuzeli prećutno priznatu obavezu da svaku novodošlu damu, što je stigla ovamo u poslovnoj svrsi, upute upravni-kovoj kući na mišljenje, što se dešavalo pod izgovorom da treba od njega da traži dozvolu boravka.

Svaku damu iskusni cantineri obučavali su nekoliko ča-sova, kako ima da se ponaša prema upravniku. Upravnici su se menjali s vremena na vreme. A svaki upravnik je imao svoje vlastite i osobite ideale u pogledu te ljudske potrebe. Zadatak prvih dveju-triju žena što su s nekim novim uprav-nikom sklopile prolazno prijateljstvo, bio je da ispitaju nje-gove svojstvenosti i njegov ukus pa da ta saznanja saopšte cantinerima.

Sadašnji upravnik, don Leobardo Chavero, samo je onda udostojio svoga dopadanja neku posetiteljku ako je ova umela da u njemu izazove utisak da je relativno poštena žena. Nije doduše očekivao da će ona biti neka visoko uvažena i časna dama. Inače ne bi bila tu. Ali je ipak uvek želeo da stekne utisak da je žena samo nesrećom, nesrećom za koju nije snosila krivicu, primorana da potraži najniže tržište što za ove žene još dolazi u obzir. Monteria je bila zadnje tržište. Posle njega više ga nije bilo. Čak i robijaši koji su mogli da plaćaju, i kojima su ponekad ta prava priznata iz zdravstvenih razloga, zacelo bi odbili većinu tih žena. Što je više neka žena uspela da u don Leobardu izazove utisak kao da je ovamo dospela samo slučajem ili neznanjem, to više je izgleda imala da sme u njegovom bungalowu probaviti dane pa čak i nedelje, tretirana od svih stanovnika grada kao da mu je žena. U takvom slučaju don Leobardo nije dozvoljavao da žena ostane u campu pošto je se zasitio.

Čekao je da naiđe u monteriju neki trgovački karavan, u čijeg vlasnika se mogao uzdati, te bi poslao ženu, snabdevenu pristojnim čekom, natrag u njeno zavičajno mesto.

No ako se žena rđavo ponašala, recimo tukla se s njim, nemilosrdno bi je izbacio, ne brinući se više za nju, te joj ne bi ostalo drugo no da se povuče u red mnogih što se bore protiv žestoke konkurencije.

Don Leobardo, kao i svaki drugi upravnik monterije uostalom, nije bio opterećen preteranim moralnim skrupu-lama. Ako je imao neku ženu nedeljama, ta ga činjenica nije sprečavala da prima nove posetiteljke i ispituje im spo-sobnosti, uz pretpostavku da odgovaraju njegovom ukusu. A ako se desilo da je neka posetiteljka stekla njegovo naro-čito dopadanje, odmah bi je takođe primio u svoj dom na nekoliko nedelja, ne odričući se ranije žene, ukoliko bi mu dovoljno odgovarala. Nova pomoćnica uzeta je kao družbe-nica prve žene. Kojoj od ovih dveju ne bi odgovarao taj vid prisnog i srećnog porodičnog života, ili koja bi postala džan-drljiva, otpustio bi je uz jedan ček. Desilo se da je don Leobardo za onih šesnaest meseci što ih je proveo u ovoj monteriji kao administrador, jednom za tri meseca i dve nedelje, kako je to stanovništvo izračunalo, imao u svome bungalowu u isti mah jednu ženu i tri družbenice.

Bio je to vrlo veseo porodični život, i da je bilo po don Leobardu, mogao bi da izdrži i svu godinu dana. Među-tim, dva nameštenika, kojima su se takođe svidele dve dru-žbenice, a simpatija im je pokatkad uzvraćana, i to onda kad je don Leobardo s ženom i jednom družbenicom nastojao da rešava neke probleme životne filozofije, unela su razdor u tu domaću sreću. Krivicu za taj razdor nije snosio don Leobardo, koji je izjavio da je spreman da oprostí kako

dvema grešnim družbenicama tako i dvojici nameštenika koji su se zagrejali, i da zaboravi taj slučaj, nego su krivicu snosile dve družbenice, koje su posle tri dana otkrile da su pogrešno podelile dvojicu nameštenika, te su htele da se menjaju. To je dovelo do revolverskih pucnjeva, od kojih je većina promašila, ali su dva mefka pogodila, razume se bez krivice strelaca, koji, kao što rekoše, nisu imali nameru da se uzajamno ubiju. Na to don Leobardu nije preostajalo drugo no da obe družbenice zatvori u neku odaju i tamo ih drži sve dok ih nije mogao da pošlje karavanom nekog arabljanskog trgovca u Balun Canan.

Ko god bi neposvećen, možda zabunom, došao ovamo, u ovaj grad, dignut tako užurbano u sred džungle, bez ukrasa i sivo trezan, dobio bi utisak da je posredi neki camp, u kome svaka zgrada, svaka koliba, svako biće služi jedinoj svrsi da se dobije mahagonij. Toj svrsi stremili su, razume se, grad i njegovi stanovnici, kao što u nekom rudarskom mestu svaka delatnost, posredno ili neposredno, služi dobijanju uglja ili ruda.

Sve što se odigrava van radinosti ovoga campa, čovek je mogao da vidi tek kad bi proveo tu nekoliko nedelja. Međutim, nije smeo da to vreme provede tu kao posetilac ili kao novinar, ili kao član neke nadzorne vlasti, nego je morao da bude tu kao učesnik, bilo kao nameštenik, kao zanatlija, kao kontratista, kao prodavac, kao radnik, bilo kao član one velike vojske što se brinula za razonodu i prodavala zadovoljstva bez kojih bi se tu život teško mogao da podnosi.

Ako su već i zgrade administracije po svojoj arhitekturi i po svom izgledu bile daleko od onoga što je čovek navikao da zamišlja pod pojmom kancelarijskih zgrada čak i na plantažama šećera i kafe, kako su tek zgrade što su služile svim drugim svrhama — bile stotinu puta dalje od onoga što se obično zamišlja pod nazivom krčme, kockarnice, plesne dvorane i kuća za potporu žena, recimo u nekoj maloj luci na pacifičkoj obali Centralne Amerike. Po ovim malim lukama, gde pristaju samo brodovi skitnice, čije mesto određenja i vlasnici nisu uvek jasno poznati, ovakvi lokali čuvaju bar još neki odraz raskoši ili razbojničke romantike kakvoj se nada neki mornar žedan i željan žene. Ovaj je potpuno zadovoljan i smatra da je sve u redu ako su ona dva tri čumeza u luci i dvorane za igranje, pridružene tim čumezima, sagrađene od dasaka starih sanduka, od izroljanih konzervnih kutija i petrolejskih kanti i od izbušenih ploča hrapavog lima. Takve zgrade po arhitekturi i po upotrebljenom građevnom materijalu još uvek stoje u izvesnoj vezi i relaciji sa civilizacijom, one naime potsećaju diskretno na oronule kolibe što ih čovek ponekad viđa po baštenskim kolonijama na rubu velikih industrijskih gradova u civilizovanim zemljama, gde radnici provode svoje nedelje i sade salatu, koju doduše mahom drugi beru.

U poređenju pak sa zgradama što su u mahagonijskom campu stajale na raspoloženju kao lokali za razonodu, one daščane jazbine malih luka mogle bi se nazvati pravim pravcatim palatama. Jer tu u monterijama nije bilo ni dasaka od sanduka, ni parčeta hrapavog lima, ni klinaca, ni žice, ni gvozdениh kuka, niti ičega što bi čovek ipak još zatekao čak i u najbednijoj luci najjadnije obale.

Stolova i stolica bilo je samo u zgradama uprave, pa ni ovi predmeti kućanstva nisu bili napravljeni testerom, nego samo sekirom i machetom. Neki su nameštenici spavali samo u razapetoj počivaljci, pošto zbog zmija, skorpija i velikih tarantela nisu mogli da spavaju na goloj zemlji. Drugi nameštenici, među njima i upravnik i glavni knjigovođa, imali su nogare za spavanje. Ovi su nogari, kao i sav nameštaj ovde, bili sklepani od najfinijeg mahagonija ili ebonovine. Drvo je vredelo hiljade dolara, razume se u New Yorku ili Londonu. Ovde je služilo čak i kao gorivo, ako nije imalo kvalitet ili razmere tražene na tržištu. No iako je drvo za nogare bilo najplemenitije, sami nogari bili su tako nezgrapno sklepani od jedva istesanih dasaka, da nigde drugde ne bi zaslužili naziv postelje, čak ni kod nekog siromašnog albanskog seljaka. Preko okvira razapeto je unakrst remenje od nečinjene goveđe kože. Na tu mrežu stavljena je asura od like, a preko nje dušek, kakav su Indijanci vrlo vešto izrađivali iz like neke naročite biljke. Bio je debeo neka tri santimetra i srazmerno mek. U nekoj evropskoj zemlji moralo bi se za nj pomisliti da je načinjen od treseta. Boja mu je nalik na svetliji treset. Dobri jastuci gotovljeni su od inleta, napunjenog odabranom lujzijanskom mahovinom što ovde obilno raste.

Ova vrsta postelje i duška važila je u gradu kao vrhunac luksuza što ga čovek može da uživa. A kad je upravnik ili neki nameštenik poveo sebi u bungalow neku ženu, potpuno je razumljivo što su se žene osećale dovoljno udobno i bile uverene da ni neka engleska vojvotkinja ne spava na mekšem. Jer u svojim stanovima devojke su spavale ili u počivaljci ili na asuri prostrtoj po zemlji. Počivaljka je već bila luksuz koji je malo koja žena mogla sebi da dozvoli;

jer čak i kad su imale novaca, moglo se desiti da tienda Kompanije nema nijednu na stovarištu, a pitanje je bilo hoće li sledeći karavan doneti koju. No s vremena na vreme u gradu je boravilo nekoliko indijanskih muževa ili žena koji su se bavili time da pletu počivaljke od like.

Krčme i kockarnice sastojale su se mahom samo od jednog ili dva stola, nameštena pod vedrim nebom. Čak je i to već izgledalo otmeno. Manje otmene pijačnice i kockarnice bile su prosto naprosto gola zemlja, gde su se gosti po indijanski šćućurili i ispijali mescal bilo odmah iz boce, bilo iz kore nekog ploda. I kockanje se obavljalo na golome tlu.

Druge krčme imale su polukrov od palmovog lišća, naslonjen na neko stablo ili neki kolac tako da je bio okrenut protiv vetra ili pak, u većini slučajeva, u pravcu administrativnih zgrada, zaklanjajući vidik. Tucači kamena po drumovima u Evropi obavljaju svoj posao pod sličnim primitivnim skloništima, koja su doduše znatno manja, ali zato za nekoliko gradi elegantnija no zgrade podignute tu u campu.

Pa je onda bilo kuća što su se sastojale iz celog palmovog krova, stavljenog bez ikakvog kolja nasred ulice. Obe strane zabata bile su zastirte granjem. Jedna strana zabata važila je kao vrata. Kad se odgrnulo granje, vrata su bila otvorena, a kad je granje namaknuto, vrata su bila zatvorena. Takve su na priliku bile kuće u kojima su stanovale konobarice i ostale žene, gde su primale svoje goste i zabavljale se s njima.

Čovek mora da spava, a ako nema postelje, mora da spava na podu. Žene, kao i većina zanatlija, krčmara i radnika, imale su za stan samo takve kolibe, koje su bile ni manje ni više nego palmov krov čiji zabati nisu bili dovoljno visoki da bi čovek mogao pod njim da se ispravi. Pošto

mnogi, možemo reći većina stanovnika ovih kućica nisu imali ni postelje ni počivaljke, spavali su na asuri na podu. Svaki od njih, budeći se jutrom neuznemiren ni zmijom ni škorpjom niti ikojim drugim od desetinu hiljada gmizavaca džungle, smatrao se toliko povlašćen sudbinom kao neki vojnik što se zdrav i čitav vraća iz dugotrajnog rata.

Zanatlije bi prirodno mogle da sagrađe sebi bolje kolibe, bili su naime dovoljno umešni za to. Ali nisu imali vremena. Sve njihovo vreme, od rane zore do mrkla mraka, uračunavši i nedelju, pripadalo je Kompaniji. Noću su bili umorni, a i ne bi mogli noću da vrše taj posao. Tako je ostajalo zavek pri krovu, sve dok jednog dana ne bi izgoreo ili bio ponesen nekim žestokim uraganom. Onda bi našli taman dovoljno vremena da sagrađe nov krov, koji je u većini slučajeva ispadao bedniji od ranijega. Svaki se nadao da će se osloboditi dugova što ih ima kod Kompanije, i vratiti se u zavlačaj. Pošto se svaki nadao da će se to desiti u kratkom roku, svaki se radije snalazio s primitivnom kućicom kakvu je imao. No što je više radio tu u monteriji, to se više zapetljivao u dugove prema Kompaniji, i utoliko je manja bila nada da će se odavde oteti. Da bi mogao da napusti camp, čovek je najpre morao da odradi dugove.

Bila je, doduše, još jedna vrsta kuća. Kod ovih je krov bio nataknut na kolje, dovoljno visok da je čovek mogao pod njim da se uspravi pa da čak ostane malo slobodnog prostora nad njim. Neki od prodavaca aguardiente imali su takve kuće. Često su ove kuće bile ulepšane time što im je jedna strana bila zaštrta granjem, te je na taj način obrazovan zid. Ponekad je na taj način napravljen i drugi zid, te je gazda odelio jednu prostoriju, zaklonjenu sa svih strana

granjem. U toj prostoriji spavao je sa svojom ženom, ili, ako nije doveo ženu, a ono redom sa kojom od mesera ili konobarica što su posluživale u njegovoj krčmi.

Neki od zanatlija, oni što su spadali u inteligentnije, nazvani maestrima, majstorima, dobro plaćeni za svoj rad, koji su, kao nezamenljivi za uredno poslovanje preduzeća, na primer kovač, sarač, raznosac pošte, mayordomo arriera, bili nezavisni i cenjeni, stanovali su u kolibama, koje, doduše u manjim razmerama, nisu mnogo zaostajale za zgradama uprave. Sudeći po prilikama, ove kuće su se mogle smatrati kao najbolje što su stanovnici grada mogli da postignu.

Na krajnjem rubu ove oblasti, otprilike tamo gde je već počinjala džungla, stajala je koliba bez zidova, na izgled napuštena i oronula. U natrulom palmovom krovu zjapile su rupetine, a po odvaljenim gredama moglo se zaključiti da se prilikom najbliže oluje sa sigurnošću može očekivati da od krova neće ostati ni traga ni glasa. Na nekoj truloj dasci, prikovanoj za jednu od glavnih greda, stajao je iščileo natpis, očito pisan debelom drvodjeljskom pisaljkom. Neka slova postala su nečitljiva. No kogod bi se razumeo u odgovetanje tajanstvenih hijeroglifa, mogao bi s izvesnim strpljenjem da otkrije kako je natpis nekada glasio: Escuela, škola.

Monterije su bile zakonom obvezane da za decu svojih radnika i nameštenika i za decu svih ostalih ljudi što tu stanuju, podignu i održavaju škole. Zakon je tom odredbom mislio da monterije imaju da potpuno opreme škole a i da

se pobrinu za učitelja i plaćaju ga. No pošto to u odredbi nije stajalo izričito reč po reč, nego je u koncesiji samo rečeno da mora da se sagradi i održava škola, Kompanija je tu odredbu ispunjavala kako ju je sama protumačila.

Ukopali su desetak kolaca u zemlju a preko njih stavili palmov krov. Da ne bi ko došao u zabludu u pogledu značenja ove kolibe, prikovali su dasku sa natpisom Escuela rural, seoska škola. Otkad postoji ova monteria, još se nijedno dete u njoj nije učilo. A koliba je sad služila u najtoplije časove dana kao zaklon mazgama i magarcima, da bi se nauživali malo hladovine. U godišnjim bilansima Kompanije, od kojih se moralo podneti nekoliko kopija vlastima, iskazana je i escuela kao imovina Kompanije, i to kao imovinski objekat u vrednosti od dve hiljade šest stotina pesosa. Prava vrednost sastojala se jedino u radnom vremenu nekolicine peona, i iznosila je četiri pesa i osamdeset centava.

Svaka monteria imala je takvu školu, pošto je silom zakonske odredbe morala jednu da ima. Ova što smo je sad opisali bila je najbolja od svih. Škole ostalih monterija nisu imale ni krova ni greda. Škola monterije La Tumba sastojala se još jedino od direkta koji je mogao da svedoči o minuloj raskoši, ostali kolci ili su već godinama ranije istruleli, ili je neko one još upotrebljive iskoristio u bolju svrhu. Nije to nikakva ironija, nego je sučajno stvarna činjenica da je na jedinom kolcu što je još ostao da stoji, bila prikovana daska, na kojoj su se mogla pročitati još dva slova, .s...l. Ostala su bila izbleдела.

Sve te škole nisu postojale pre diktature. Sad su, međutim, bile navođene u broju seoskih škola u izveštajima

ministarstva prosvete, i pokazivale celom svetu kakve je napore učinio el Casique, vođa, da povisi nivo obrazovanja nacije. Diktator je diktovao, dekretirao i određivao, i gle, rodio se nov narod i zauzeo među civilizovanim nacijama zemlje mesto što mu je dolikovalo.

Ponekad se činilo kao da je vreme ovde dragoceno. A drugi put se, opet, vreme tako nemilice rasipalo, kao da ovde ni čitave večnosti nemaju nikakve vrednosti.

Ponekad je ličilo na neko egzecirište, sa ostrim komandama i užurbanošću, kao da sudbina sveta zavisi od toga hoće li svrstani ljudi na sekund izvršiti neki pokret. No ovde su razlozi bili razumljivi i razumni. Don Remigio je već stao da proklinje svoj život i svoju sudbinu gledajući traćenje vremena potrebnog za saslušavanje i razvrstavanje tek prispelih radnika po radnim grupama. U više mahova mu je prosto došlo da ubije svog seržana, capataza Ambrosia, što mu se nije nalazio dosta brzo pri ruci s beležnicom kad mu je ustrebao.

Pošto je najzad završeno saslušavanje, i pored žurbe i hajke nije se dalje ništa desilo.

Don Remigio je momke, što su od jednog časa u zoru maršovali da bi s poslednjeg logorišta mogli da stignu ovamo oko podne, ostavio da stoje u tropskoj žezi kao da su kameni kipovi. Kao da mu je deveta briga bila hoće li se tamo spržiti, srušiti se ili poludeti. Stajali su ga, doduše, skupih para. Za svakog pojedinog morao je da plati dugove zbog kojih je čovek prodan ili trampljen za monteriju. Za svakog posebno morao je da plati pristojbu na radni kontrakt u visini od

dvadeset i pet pesosa pretседniku hukucinskog municipalidada, da bi vlasti uhvatile čoveka u slučaju bekstva. Sem toga je morao da plati velike provizije agentima, koji su po fincama, domenima i selima kupovali zadužene poene od njihovih gospodara, preuzimajući im dugove, kao i druge Indijance za koje su platili policijske kazne, da bi ih doveli ovamo. Niko nije mogao tražiti da enganchadores, agenti, džabe rade, utoliko manje što im je to bio posao kojim su želeli da se obogate. Najzad je još svaki od najmljenih ljudi dobio od agenta neki predujam, da bi ih lakše namamili da pred pretседnikom municipalidada potvrde ugovor, te da bi se na taj način pred civilizovanim svetom izazvao utisak kako je tu po sredi prost radni ugovor, kao što se posvuda na svetu na isti način zaključuju. Stari Casique umeo je kudikamo bolje od sveže ispiljenih diktatora da, uz pomoć štampe, zabašuri pravo stanje stvari u zemlji pred nepoverljivim očima ostalih naroda. Što su radnici pričali i širili naokolo, bila je puka laž i kleveta. Istina je bila jedino ono što je stajalo u radnim kontraktima i što su sami radnici potvrdili a nadležna vlast žigom overila. Da indijanski radnici nisu umeli ni da čitaju ni da pišu, to diktator nije smatrao svojom krivicom. Zašto nisu naučili da čitaju i da pišu? Suviše su glupi za to i nemaju želje za učenjem.

Sve one svote novaca što ih je contratista izdao za najmljenoga čoveka, morao je ovaj u džungli da odradi. Valjda se tek ne može tražiti od contratiste da iz pukog čovekoljublja plati te pare za jednog ili čak i dvesta Indijanaca a zatim da kaže čoveku: „Velika ti hvala na ljubaznosti koju si mi ukazao dozvolivši mi da ti platim dugove i da ti dam predujam što si digao da bi mogao da se lolaš i bekrijaš. Idi kući, u svoj očinski dom, množi se i živi srećno i zadovoljno do konca svojih dana!”

Ta kako bi contratista i došao do toga da tako šta čini? U ovom svetu, gde svaki mora da se bori za svoje parče hleba, ni contratista ne može ništa da poklanja a da time ne zakine na drugoj strani. Ima vala đavolski da zapne da bi mogao da živi i dotera do nečega. U slučaju da, recimo, ostari ne skuckavši ništa za stare dane, može prosto da pođe da prosi. Prema tome mora da se brine o svome blagostanju dokle god je za to kadar. I žena i deca kod kuće hoće da žive. A ako već on mora čvrsto da radi, zašto ne bi radili i peones? Ta za nešto drugo ionako nisu upotrebljivi, oni bi samo terali blud. Ako nemaju da rade, samo se opijaju. Umesto da misle na nešto drugo, a naročito kako da se oslobode dugova i zarobljenosti, oni sve svoje lepe radne sposobnosti traće samo na to da što više dece donesu na ovaj svet.

Sem toga ljudi u New Yorku i Londonu žele da imaju nameštaj od mahagonija. Zašto oni to žele, to se nas, contratista, ama baš ništa ne tiče. To je njihova stvar. Ali eto, na tome mogu da se zarađuju pare, lepa gomila para. Imamo čitave džungle pune caobe. Ne znamo prosto šta ćemo s toliko caobe da radimo. Imamo je toliko, da čak i naše železničke pragove pravimo od mahagonijevog i ebonovog drveta. Zašto ne bismo od tog preobilja ovog divnog drveta dali nekoliko tona patničkom čovečanstvu? Ono, doduše, mora da se izvadi iz džungle. Mi, contratistas, to sami ne možemo da uradimo. Ja ponajmanje. Meni odmah iskaču na ruci debeli plikovi podliveni krvlju, čim ma i tri sata sečem caobu. Mahagonij je tvrd kao gvožđe, grom i pakao. Ali ovi Indijanci, pijanci i pohotljivci kakvi su, trebalo bi da su srećni što mogu nešto da učine za otadžbinu i da povećaju kvotu izvoza.

Ovo gledište contratiste potpuno je ispravno, svedoči o razumu i o dubokom uviđanju zapletenih zakona svetske

privrede. Indijanac, razume se, drukčije misli o tome. Zato on i jeste kukavni radnik a ne direktor banke. I prosto je naprosto neshvatljivo svakom čoveku normalne pameti, kako ovi prokleti radnici jednom pa zanavek neće da pojme kako su razumne, pravilne i državotvorne ideje i shvatanja što ih diktatori i direktori fabrika naporno i brižno izmišljaju u besane noći za dobro otadžbine. Grom i pakao, trebalo bi sve te peone jednom postreljati, da već jednom bude mir u zemlji. Zašto je to kukavno pseto uopšte peon? Njegova je krivica. Svakako da nije krivica contratiste što su peoni stalno zaduženi preko glave kod svojih gospodara. I gospodaru su potrebne njegove pare, a kad mu najzad prekupi od čekanja i traži svoje pare, jer su mu neophodno potrebne, te proda peone contratisti za iznos duga, onda ti tu neki razjape zijalice i deru se o trgovini ljudima i o ropstvu.

Sve je tako jasno, tako prosto logično, tako razborito, da čovek samo može da se čudi zašto to dirigovani radnici neće da shvate. Čim jednom budu shvatili da se sve što se dešava čini samo za njihovo dobro, da nikome nije ni na kraj pameti da dira u njihovo dostojanstvo ili čak da ih porobi, čim jednom budu pojмили da se misli jedino o njihovom boljitku, nastaće jednom i vreme kad ćemo ih moći ubrojiti među pametne, a onda će svaki pojedin peon imati izgleda da postane čak i direktor fabrike ili predsednik nadzornog odbora. Dogod pak to peoni ne shvataju ili neće da shvate, ima da drže jezik za zube i da puste da se njima diktuje.

Prema tome, sve je išlo u najboljem redu. Nikome nije nanesena nikakva nepravda. Niko nije imao razloga za tužbu. Svaki postupak agenata, contratista i kompanija bio je uvek i pod svim okolnostima u granicama zakona. Ako su se u

zakonima ukazale rupe, tu je hvalabogu bio diktator da te rupe zapuši nekim potpisom. A sve što je diktator činio bilo je pravo, jer svaki njegov postupak potvrđen je od *camare de diputados*. Ako bi se, ne daj bože, desilo da neki od *diputada* pruži otpor, prestao bi samim tim da bude *diputado*, pošto je poremetio red i nesmetano obavljanje poslovanja. Samo su se *aminovci* trpeli. Bila je prava milina živeti, a kome se nije svidjalo, nije imao pravo da živi i bio je lišen ovozemaljskih briga. Ako su postojale olakšavajuće okolnosti, dospeo je u *El Valle de los Muertos*, u oblast ograđenu bodljikavom žicom, nasred najbolje izabranih miazmičnih močvara na jugu države *Veracruz*. Tamo bi otišao, da se odande više nikad ne vrati. Bilo je to zlatno doba diktature *Porfiria Diaza*.

Dok su mahagonci stajali svrstani i po saslušanju čekali da im se kaže šta ima da rade, njihov *contratista*, don *Remigio*, pošao je u *tiendu*, gde se spustio na neki sanduk, uzdišući teško zbog napornog rada, a onda zatražio bocu *comiteca*. Nato stade da pije, i postepeno mu postade nekako lakše pri duši. Svog jahaćeg konja odveo je pod hlad nekog stabla. Za ljude se nije brinuo. Ta imaju razum i znaju šta ima da čine. Ali sve što su učinili bez naročitog naređenja, bilo je pogrešno, i *capataz* bi nasrtao na njih besno šibajući ih po pet šest bičem po licu.

Šćućurili su se na vrelom peskovitom tlu i čekali. Međutim, žega sunca postajala je nepodnošljiva, i jedan za drugim uzimao je svoj teški prtljag te potražio neko hladovito mesto ispod stabala ili u blizini neke kolibe.

Capataz Ambrosio pošao je u neku divlju krčmu, pošto je znao da će tu dobiti rakiju jevtinije no u *tiendi Kompanije*. Po tim krčmama je, doduše, bilo samo običnog *mescala*, dok se u *tiendi* mogao dobiti i odlični *comiteco anejo*.

Čim je *Ambrosio* seo, odmah se nađoše uza nj tri devojke koje mu pomogoše u piću, da bi se povećao račun. Devojke su dobijale samo zašećerenu vodu, jer da su pile *aguardiente*, ne bi dugo izdržale i gazda ne bi dovoljno zaradio. *Ambrosio* naravno nije znao da devojke piju samo vodu. Zato se uveliko začudio što su ga tako lako oborile pod sto.

Rekosmo pod sto, što nije potpuno tačno, pošto stola nije ni bilo. *Ambrosio* je sedeo na nekoj dasci položenoj na zemlju, a koja se ovde posvuda, po svim kolibama, nazivala *la silla*, stolica. Sa te stolice eto počeo je *Ambrosio* da klizi, ne mogavši više da je razgovetno vidi, pošto su mu se oči sve više mutile i žmirkale kao kroz veo.

Ali mu je ostalo ipak još dovoljno svesti da pristane na jednu opkladu što mu je devojke predložiše da bi ga zadržale pri piću. Trebalo je da pogađa koja od devojaka ima najdeblje butine. Kladio se u punu bocu *aguardiente* da će tačno pogoditi. Prišao je dakle svom sudijskom poslu. Devojke su takođe sedele na stolicama kao što je bila *Ambrosiova*. Proveravanje je proticalo prilično veselo i bučno. Izgubio je, razume se, opkladu, pošto je davno već izgubio oko za tačnu procenu.

No nije ostalo pri toj jednoj opkladi i pri tom jednom pogađanju. Devojke su imale vrlo obilan program za predstavu.

»Kasnije ću doći po tebe, *Chula*«, reče *Ambrosio* najdebljoj.

»Come no, zašto da ne. Kako stojiš sa srebrom, caballero?»

»Ne brini se ti za to. Mi jefe — don Remigio je moj jefe, valjda znaš — daje mi predujma koliko god zaželim. Taj ti bez mene ne može ni prstom da mrdne. Da nisam ja tu, ne bi mogao da odvede ni jednog jedinog čoveka pred stabla.»

»Gle, gle, kakva si ti to sila od čoveka!» reče devojka ironično, no Ambrosio primi to kao divljenje.

»Ti i ja, pazi šta ti kažem, možemo da uradimo još sasvim drukčije i bolje stvari. Ako mi se prohte, mogu sutra da postanem contratista pa da zarađujem montones de dinero, čitava brda para. Onda ću te povesti, možeš da živiš sa mnom koliko te je volja. Kad dođu comerciantes, trgovci, ima samo da kažeš šta hoćeš, i ja ću da ti kupim evo kao ovo ovde.« Zvrknuo je prstima da bi nagovestio kako bi svu robu što bi je doneli arabljanski trgovci mogao da kupi lakše no bocu aguardiente.

»O tome ćemo razgovarati, hombre, kad jednom budeš contratista«. Odmače se malo od njega i primače mu jednu od svojih koleginica.

Ambrosio nije opazio da se već jedna druga tiskala uza nj. Govorio je dalje, ne uznemirujući se, i obećavao ovoj da će je povesti u Balun Canan, gde može da se uveri kako on ume da se ponaša sa pravim damama. Ovde u ovom prokletom campu nema ni jedne jedine dame. »Sve same devojčure, najobičnije putas de tequilale« dreknuo je iznenada, nastojeći da se posrćući uspravi. »Eto šta ste sve vi što vas ovde ima, najobičnije ulične devojčure. I one dve matore kalasture što ih administrador drži u svom prokletom i smrdljivom bungalowu, sasvim su obične ženturače, znam ih ja dobro još iz Tuxle.«

Sad se umeša gazda. »Jezik za zube, grom te spalio. Ako te administrador čuje, tutnuće mi vatru pod kolibu, zapaliće mi je a mene će oterati do sto đavola.«

»Ko, jel' on? Taj kopilan? Neka mi samo dođe ovamo. Reći ću mu ja već nešto. Šta ja tu okolišim, idem smesta da mu otvoreno skrešem u lice da je tu iskupio sve same devojčure.« Ambrosio je veslao rukama. Pa je riknuo kao da će da zapeva. Tresao je glavom, brisao dlanovima lice i vikao: »Hej, Chula, sto mu đavola, gde si?»

»Idi k njemu«, naredi gazda devojci s kojom se Ambrosio najpre zabavljao. Šapatom je dodao: »Obrlati ga nekako pa ga izvedi kako znaš. Administrador će me satreti. Reci mu da ćeš leći s njim. Možda ćeš ga na taj način izvući. A posle ga ostavi gde možeš da ga se otreseš.«

Ambrosio je, ma koliko svaljen pićem, bio voljan da pođe za njom. No tek što je napustio kolibu i dospeo na sunce, pao je koliko je dugačak. Krčmar ga je uz pomoć devojaka odvuкао u hlad jednog drveta i ostavio ga tamo da leži.

U tom trenutku viknu don Remigio iz tiende preko trga: »Ambrosiol Ambrosiole«

Ne dobivši ni posle nekoliko doziva nikakva odgovora, viknuo je sav besan: »Prokleta kopile pijanog lepera, ama gde se to sad opet mlatiš sa ženturačama? Hodi ovamo, ne bilo tele«

Ambrosio baš sad nije bio kadar da išta čuje, još je manje bio kadar da stane na vlastite noge.

Ron Remigio, ljutit kao nosorog trgnut iza sna, potrča preko trga da potraži svoga capataza.

Neka devojka mu je išetala gizdelinski u susret, nasmešila mu se i rekla: »Caballero, kako bi bilo da se nas dvoje sporazumemo za noćas?»

Don Remigio se obrecnu na nju: »Idi do đavola, kujina kćeri. Imam sad druge brige.«

»Koga to tražite, senor contratista?« upita devojka, ne uznemirujući se ni najmanje zbog njegovog raspoloženja.

»Ama prokletstvo me pratilo u nebu i paklu, tražim onog mog pijanog prandera, onu zamlatu, moga capataza.«

»A kako se zove?«

»Ambrosio. Grom i pakao, trebalo bi da se zove Čmavrozio, ta prokleta lenština.«

Devojka je odmah znala o kome je reč. A pošto se Ambrosio nije s njom zabavljao, nego s drugim devojkama, kojima baš nije bila naročito naklonjena nego su se stalno svađale, godilo joj je da kaže: »A, njega to tražite, senor. Onda ne treba daleko da idete. Pođite jedno tridesetak koraka, naći ćete ga kako se izvalio ispod nekog stabla. Ni svinja ne bi mogla biti pijana kao on. Biće vam zacelo mило da ga vidite, senor.«

I nije se dalje brinula za caballera.

»Rosita je bila dražesno lepa, no imala je tri deteta«, pevuckala je onako kao za sebe i pošla u jednu kolibu, gde je znala da trenutno sede za kockom i za bocom aguardiente nekoliko arriera, mazgara. Kudikamo bi rađe provela s contratistom popodne, večer i noć. »Ali jede li ti se voće a nemaš manga, zadovolji se bome i bananama«, tešila se sležući ramenima. A onda se lako nasmejala što se, bez naročite namere, setila tog poređenja mangima i bananama, koje je uvek zgodno upalilo kad bi ga propratila odgovarajućim naglaskom i iskreveljenim osmehom.

Don Remigio je pošao u pravcu koji mu je devojka naznačila. I tamo je našao svoga capataza, opružena na zemlji, lica modra i sasvim naduvena koje je izazvalo utisak kao

da će začas prsnuti. Čovek je stenjao u mamurnom snu kao težak bolesnik. Opiti se žestoko ovim aguardientom, dobijem iz magueya ili mescala ili iz šećerne trske, ili čak iz sve te tri vrste zajedno, znači pasti u dugotrajan mamurluk kome teško da ima ravna. A tek biti pun puncat te rakije još od ranog popodneva, u tropskom kraju, i još uz to ležati na zemlji na usijanom suncu bez igde malo hlada, tu bome i najizdržljivija pijanica mora da se pretvori u bespomoćnu mešinu dostojnu sažaljenja.

»Pijana svinjo od sinvergüenze, bestidna i propala stoko razbojnička«, vikao je don Remigio ugledavši Ambrosia u ovom stanju.

Munuo ga je nemilosrdno cipelom u rebra, kao da bi mu rado probio rupu u telu. No čovek ni da se makne, niti je i za dlaku izmenio položaj. Izgledalo je kao da je u dubokoj narkozi. Nekoliko puta se zagrcnuo, kao da mu je jezik skliznuo u gušu. A onda je stenjući groknuo: »Si, jefe!« No to je bio i poslednji znak što ga je dao od sebe da bi nagovestio kako ga u njegovoj smežuranoj svesti još jedan končić vezuje sa stvarnošću. Rekao je ono »da« sasvim automatski, iz duge navike.

Don Remigio je stajao još nekoliko trenutaka, pa je pljunuo na nj, okrenuo se i pogledao u zgradu u kojoj se nalazila tienda, iz koje tek što je izašao.

Hteo je tamo da se vrati i da stavi krst na ovaj dan. Polako se gegao preko trga. Posle nekih desetak koraka zastao je i pogledao u drugom pravcu. Tamo je spazio ljude kako po grupama logoruju. Neki su ležali u blizini drveća, drugi u hladu koliba. Neki su spavali, drugi sedeli na okupu i pričali. Drugi opet mešali su u svojim fikvenim posudama posol s vodom zahvaćenom iz reke.

Don Remigio im se približi, prebroji ih i viknu: »Ta ovde nedostaju osmorica ili devetorica, gde su?»

»Pošli su na reku da se kupaju. Noge su im krvave.« Jedan od momaka reče to glasno, ustavši pri tom upola radi uljudnosti.

»Pozovi ih ovamo. A onda dođite svi ovamo do tiende.«

Don Remigio pođe napred. Posle nekoliko koraka okrenuo se i viknuo: »Ponesite svoje prtljage, da vam ih ne bi ukrali. Ko zna koliko lopuža i zamlata se mota ovuda.«

U istom trenutku izađe neka žena iz jedne kolibe. Bila je bosa, kosa joj je bila raskuštrana, imala je na sebi samo suknju i prljavu, lepršavu, prilično pocepanu bluzu, koja je toliko bila razdrljena, da su joj dojke ispadale. Nije bila jedna od uslužnih devojaka campa, nego verovatno jedna od mnogih žena što je nekada živela tu sa svojim mužem.

»Oiga, senor!« viknula je podbočivši se rukama o kukove i još više isturivši ionako već naduli trbuh. »Čujete li, caballero, mi ovde nismo lopuže ni banditi. Mi smo ovde pošteniji od vas.«

»Da, znam to, i ćut' sad. Od tebe, stara opiračo, niko ništa nije ni tražio. I ja sam poslednji što će tebi da dođe.« Don Remigio se samo upola okrenu ženi rekavši joj to.

Žena se zacenila, ražestila se, pljeskala golim tabanima po zemlji, pretila rukom, no don Remigio nije razumeo ni reči od onih stotinu reči kojima ga je obasula.

»A ko je ta matora koka što je nadigla toliku buku?» pitao je don Remigio prodavca stigavši u tiendu.

»To je dona Julia. Kako se inače zove, ne znam. Nisu joj sve koze na broju. Neki krčmar ju je prvobitno doveo sa pet-šest drugih žena. Kad više nije mnogo vredela, što će reći kad više nije dovlačila gazdi mušterije, našao se neki

vozač kanua, koji joj se dopao, i s njim je živela u Tres Champas. Čovek joj se preturio s kanuom i utopio se. Posle je s nekom porodicom došla ovamo. Tek je osam nedelja u našem campu. To je razlog što je ne znate, don Remigio.«

»Zašto se onda ne vrati u svoj pueblo, odakle potiče?»

»Tu nešto kao da nije u redu. Ako sam dobro čuo, ubila je nožem neku ženu iz ljubomore. A kad joj je policija ušla u trag, došlo joj je nekako zgodno što je s krčmarem mogla da pođe u monteriju.«

»Što se tiče ubistva, mora da je tome tri četiri godine«, reče don Remigio, sipajući sebi konjak iz boce koju mu je pomoćnik trgovca stavio na tezgu.

»Biće da je prošlo četiri godine«, potvrdi tendero.

»Onda je događaj već zasut s dovoljno zemlje da bude oprošten i zaboravljen.« Don Remigio je usuo sebi još čašicu.

»Izgleda da se ovde dobro oseća. Čini mi se da joj se ne vraća.« Sad je i sam tendero nasuo sebi pola čašice.

»Biće tu još nešto drugo, u to sam uveren«, reče don Remigio. »Stidi se pred svojom porodicom, ili joj se bivši muž u međuvremenu ponova oženio. Onda je najbolje što može da učini da ostavi ceo svet u uverenju kako je više nema.«

»Čini mi se da imate pravo.«

»Slušajte, don Telesfor!« Don Remigio izmeni ton, kako bi dao na znanje da ga rekla-kazala dalje ne zanimaju i da sad prelazi na poslovne stvari.

»Bueno, šta je?»

»Dolaze moji ljudi. Otvorite svakome račun na, recimo pedeset pesosa.«

»Rado, don Remigio. Samo mi dajte imena.«

Svi indijanski momci iskupili su se pred tiendom. Don Remigio je stupio na vrata i obratio im se: »Naredio sam da se svakom od vas otvori račun tu u tiendi. Za svakog pedeset pesosa. Staviće se na vaš račun. Možete da kupite šta hoćete i šta vam treba. Za sledećih dvanaest meseci nećemo se vraćati ovamo u oficinas. Ostaćemo napolju u selvi, u džungli. Ali aguardiente ne dobijate više nego za peso. To da znate.«

Ljudi su stali da se miču i da kao podivljali ćeretaju nešto među sobom, da bi jedno drugom objasnili šta im je potrebno. Naročito su novajlije želele da od iskusnih, što su već ranije radili ovde, saznaju šta im je potrebno i da li im je uopšte što potrebno.

Kao najiskusniji bio je svima ponajbolje poznat Indijanc plemena Chamula, Celso Flores, sin Panchita Flores iz Ishtalcota. Celso je već preturio preko glave dve godine rada po monterijama. Na tronedeljnom maršu kroz džunglu dovde on je stekao veliku naklonost svojih drugova svojim savecima i drugarskim ophođenjem. Izgledao je zaista dobar prijatelj. U nekoliko tučnjava stekao je poštovanje čitave trupe. Novajlije su ga cenile kao svoga učitelja i savetodavca, slabi kao druga spremna da ih zaštiti, i svi su ga priznavali kao vođu i govornika. Celso je i sad davao dobre savete. I gotovo svi saveti što ih je dao izlazili su na isto: »Ako ti nije baš sasvim i neizostavno potrebno, ne kupuj ni za centavo. Što pre odradiš svoje dugove, to pre se možeš nadati povratku majci ili ženi. Ti još ne znaš pakao. No nedelju dana kasnije razumećeš dobro zašto ti ovo savetujem. A sad postupaj po svojoj volji. Šta me se tiču tvoje brige za koje ti nisam kriv.«

Don Remigio je digao svoj spisak i prozvao prvog čoveka. Rekao je ime, a tendero je zapisao račun u knjigu. U isti mah je pomoćnik pitao čoveka: »A šta bi hteo?«

Kako contratisti tako i tenderi bili su navikli da pri otvaranju računa svaki čovek uzima robu u punom iznosu ponuđenoga konta, u ovom slučaju pedeset pesosa, u drugima sedamdeset ili sto. Ovi računi nisu otvarani i tako plemenitim gestom ponuđeni zato da bi se indijanskim radnicima učinila radost ili im se čak ukazalo dobročinstvo. Radost, pokloni i dobročinstva bili su stvari kojima se možda služilo pri vrbovanju kao mamcem, no stigavši ovamo u džunglu niko više nije znao za ove reči, još manje za njihovo značenje.

Računi su otvoreni za dobro Kompanije i za radost contratista. Što veći račun, to duže Indijanci imaju da rade. Biće slobodni tek kad odrade sve dugove što ih je agent platio za najmljenoga čoveka, sve predujmove, takse za ugovore i provizije za agenta. Sve dok račun nije odraden, radnik koji bi možda pokušao da beži, odmah bi bio uhvaćen od strane vlasti i kao begunac vraćen u camp. Svi troškovi hvatanja i vraćanja stavljani su beguncu na račun. Za svoje bekstvo dobijao je naročite kazne, koje su se, prema nahodnju contratiste, izricale nad krivcem sve do visine od pet stotina udaraca bičem pa i hiljadu, podeljenih na više nedelja. Čak i sam pokušaj bekstva dosta se strogo kažnjavao.

Što je veći bio račun što se morao odraditi, to su duže bili Kompanija i contratisti sigurni u svoje radne snage. No Kompanija je tim računom dvostruko zarađivala. Naime, sva roba, bez ijednog izuzetka, što se prodavala u tiendi, u trgovini Kompanije, bila je po ceni petostruko, osmostruko, pa čak i dvadesetostruko skuplja no u najbližem naseljenom

mestu. Samo je tienda Kompanije imala pravo da prodaje radnicima, radnici su pak bili obavezni da kupuju samo u tiendi Kompanije.

Dolazili su, razume se, i nezavisni trgovci u monterije, mahom Arabljani. No ovi trgovci bez odobrenja Kompanije nisu smeli ništa da prodaju u oblasti Kompanije, ili samo takve sitnice i beznačajne predmete koje tienda nije vodila zbog njihove suviše male vrednosti. Tu su spadala mala ručna ogledalca sa nekim svecem ili sa Presvetom Devicom na poledini, češljevi za žene, staklene perle, prstenovi s velikim staklenim dijamantom, naušnice najlošije vrste, svilene trake od najjevtinije veštačke svile, dugmad, konac. Razume se da su trgovci držali i dragoceniju robu iste ili čak i bolje vrste i uz manje cene nego što se dobijala u tiendi. I eto, baš oko te robe vodila se ustvari borba. Tu su spadale: čakšire, košulje, šeširi od like, sandale, sirova koža, odela, vunene trake za pojaseve i za kosu, pamučne tkanine, atlasne tkanine, katun s utisnutim uzorcima, kaliko tkanine, jevtine svilene tkanine, mreže protiv moskita ili materijal za pravljenje fih mreža, cigarete, duvan i pre svega aguardiente. Dobar comiteco anejo, konjak i viski, što se držao u tiendi, kupovali su samo upravnici i nameštenici, i bilo ga je na stovarištu svega nekoliko boca. Bio je suviše skup, i kako upravnici i nameštenici, tako i kontratisti i agenti, provodeći ovde nekoliko dana, često su radije uzimali neku bolju vrstu comiteca, koja je bila znatno jevtinija od konjaka i viskija, a mahom stajala samo petinu cene konjaka. Ta vrsta comiteca kružila je pod nazivom habanero, ponekad i cognac mexicano.

Trgovina i obrt bili su slobodni u republici. No niko nije imao pravo da na tuđem imanju, koje sam nije kupio niti iznajmio, otvori dućan ili ma i izlaže robu. Kudgod trgovci

dolazili, bili su uvek na zemljištu neke monterije, gde je vlasnik koncesije, Kompanija, uživala suverenu vlast.

Često je doduše neka tienda bila oskudno snabdevena artiklima, ili bar izvesnim artiklima. Onda su radnici dobijali dozvolu da te artikle kupe od nekog nezavisnog trgovca, ukoliko bi baš neki naišao. Međutim, niko u Kompaniji nije imao gotovog novca, ili samo vrlo malo. Nikome i nije bio potreban novac, jer svak što je ovde živeo dobijao je od tiende na račun. Sem toga je Kompanija izdavala i vrednosne marke na račun. Ko je hteo da kupi od nekog trgovca, mogao je da plaća jedino tim vrednosnim markama Kompanije. A jedino su te vrednosne marke i bile u opticaju kao novac u campu, kojim se prema tome i kockalo, kupovala aguardiente u divljim krčmama, i kojim se uslužnim ženama činio spomen-darak.

Vrednost ovih maraka određivala je Kompanija, i to na način da je Kompanija za četrdeset pesosa u vrednosnim markama zapisivala na račun pedeset ili čak i šezdeset pesosa. Niko ne može da daje džabe pare na zajam. Trgovac sa tim vrednosnim markama ne bi mogao ništa da počne u svome zavičajnom mestu, tamo naime nisu imale nikakvu vrednost. Morao ih je dakle pre svog odlaska zameniti tu u campu kod cajera, kod blagajnika Kompanije. Novaca nije dobijao, jer novaca tu nije bilo. Dobio bi ček što se mogao unovčiti u jovelskoj banci ili kod glavnog agenta Kompanije u Jovelu ili u Villahermosi. No kada je Kompanija otkupljivala vrednosne marke čekom, opet je Kompanija odnosno cajero određivao otkupnu vrednost, koja je često bila za pet do deset posto niža od prvobitne emisije vrednosti. Obično su se trgovac i cajero prethodno sporazumevali o tom poslu. Svi ti dobitci, te kamate i te kursne razlike išli

su, razume se, iz džepa radnika, ovi su naime bili jedini što su ovde stvarali trgovinske vrednosti podobne za prodaju. Niko sem njih nije ništa proizvodio. Svi su živeli i ćarili od razlike između dve cene, one što ju je radnik dobijao za obaranje i transportovanje caobe, i one što ju je Kompanija postizala u lukama Obregon i El Carmen od američkih i engleskih kupaca mahagonija.

Kad su radnici posmatrali završni račun svojih kupovina u campu, uverili su se da kod nezavisnih trgovaca nisu ništa jevtinije pazarili, a retko kad bolje, nego u tiendi. Ukoliko se uopšte mogla videti neka razlika, iznosila je nekoliko centava. Ali je prividno slobodnom kupovinom od trgovaca kod radnika stvorena ideja da su nezavisni u pogledu svoje kupovine i da imaju uticaja na stvaranje cena, pošto su na izgled mogli po volji da kupuju od tiende ili od nekog naišlog slobodnog trgovca.

Često je tienda od nekog prispelog trgovca otkupila đuture svu robu što je ovaj nosio. Tienda je određivala cenu. Ostavljala je doduše trgovcu obilan profit u naknadu za tro-nedeljno ili četvoronedeljno naporno putovanje i za njegove izdatke na stoku i goniče mazgi. Ali je Kompanija ipak mnogo jevtinije došla do robe no da je poslala svoje vlastite karavane. Ovako naime nije imala da snosi nikakav rizik u pogledu gubitka životinja i robe na maršu. Trgovac je mogao da se u pogledu konačne cene pogađa s kupcem Kompanije, s tenderom, i da nastoji da iskamči najbolju cenu. Ukoliko nije dolazilo do sporazuma, tendero je prosto diktovao cenu prekupa. Ukoliko trgovac ne bi pristao na cenu, ne bi dobio dozvolu da ovde nudi robu na prodaju. Morao bi sa svojom robom da maršuje dva, tri pa i pet dana dalje kroz džunglu, do najbliže monterije, gde bi mu možda još

manje ponudili. Moglo se desiti da se čovek sa čitavim karavanom i svom robom morao vraćati četvoronedeljnim maršem u mesto polaska, ne prodavši ni ciglu iglu. Dvostrukim transportom roba bi mu toliko poskupila, da bi gubio u svakom slučaju, ma koliko je povoljno prodao. Tako se lako moglo objasniti zašto nijedan trgovac nikad nije odbijao da se na lep način sporazume s administracionom u pogledu cene, zašto se nijedan trgovac nikad nije opirao da, u velikom i u malom, čini što mu upravnik ili tendero naredi, i zašto je mahom uvek bio pripravan da se u pogledu dobiti sporazume sa svakim što je ovde imao reći.

Pošto je prozvao četiri imena, a ljudi dođoše u tiendu da im otvore račun, don Remigiu se posao učini suviše zamornim. Zahvaljujući verovatno iskrsljaj uspomeni na devojkicu što ga je pre četvrt časa kroz smeh pokušala da primami, u njemu se odjednom stvori jasno uverenje da čovek ne može jedino od pustog rada da očekuje sreću, nego da se oseća dobro jedino ako, ma i za čas-dva i prolazno, ima uza se družbenicu. A pošto je to nebo od pamtiveka tako udesilo, don Remigio nije uviđao razlog zašto bi se odrekao te radosti. Žena koju je čuvao u svome semaneu, u pravom radnom logoru u dubini džungle, u svojoj kolibi, dona Javeira, bila je već postarija, počinjala je da plesnivi i ponekad je bila prilično otužna. Doduše nešto naročito lepo i jedro nije dolazilo u monterije, a ona što je pristajala da živi s njim u usamljenosti džungle, na dan-dva od oficina, retko kad je bila po njegovoj želji. Čovek mora da uzme što može da ima, i još da bude zahvalan bogovima.

Tako se ni don Remigiu ne može zameriti — ako se uzmu u obzir sve okolnosti —, što su se s vremena na vreme i njegove želje mogle upravljati ka promeni. Sad kad je odjednom osetio kako se u njemu živahno bude takve pomisli, bio je napornim radom otvaranja računa sprečen da potraži tu potrebnu promenu i da se s njom sporazume.

»To je posao ovog prokletog cabrona, ovog pijanog capataza«, vikao je besno tresnuvši na kolena spisak što ga je držao u ruci. »Grom i pakao, tako ja sad moram da džedžim tu s ovim spiskom kao neka vašljiva pisarica, dok mi onaj moj lepotan ne ispava slatki mamurluk« Dozvao je jednog Indijanca iz grupe što je logorovala ispred tiende: »Hej ti, kako ti je ime?«

Momak skoči i reče: »Teofilo Palacio, su humilde servidor, patroncito.«

»Dobro. Dohvati de taj svoj štap, pa priđi onoj proklesnoj mrcini i izmesi mu malo kosti. Hteo bi da loče u sred bela dana, a ja moram da svršavam sam samcat sav prokleti posao.«

»Koju mrcinu, patroncito?« upita momak koji kao da nije razumeo tu vrstu označavanja.

»Bueno, bueno. U redu stvar. Ostani ti tu. Već ću se ja pobrinuti za toga gada. Odbiću tom leperu dvomesečnu platu. Hteo bi da loče i da tera blud po svim budžacima gde god ima za šta da se kači. Da bogda kuga ga spopalala« Don Remigio se vičući sve više razbešnjavao, tim pre što je sad opet ugledao dve devojke kako promakoše u daljini između koliba. Devojke su bile bose a na sebi imale samo šarene, vrlo tanke cicane haljine s cvetićima. Morale su kao za inat još i da idu naspram sunca, što je izgleda mnogo ljutilo don Remigia, jer je bio suviše udaljen da bi pri tome imao svoje lično zadovoljstvo.

»Daj mi de tu bocu, muchacho«, reče pomoćniku. Nasu sebi pola vodene čaše habanera i sasu je uz psovku u gušu. Potom izusti neki kreštavi zvuk, za koji bi se teško moglo reći da li je njime hteo da priguši žestoki gutljaj što ga je pekao niz gušu, ili je bio izraz ugodnosti.

Zavalio se u gruboj stolici i hteo da se udobno namesti. Pri tom je drškom teškog revolvera, što ga je nosio o pojasu, valjano munuo sebe u bedro, i opet je opsovao. »Ala i imate ovde stolica«, reče mrzovoljnim glasom, »pravi pravcati dželatski panjevi.«

Hilario, tendero, nasmeja se i reče: »Don Leobardo naručio je klubske fotelje u Mexico Citiyu, jednu specijalno za vas, don Remigio.«

Don Remigio začkilji na tendera i progunda namćorasto: »Tandarabroć, ni malo mi sad nije stalo do takvih glupih viceva. Ko je idući?«

Kad je prozvani Indijanac ušao u tiendu i zatražio potrebne stvari, don Remigio kao da se ponova dovijao kako bi mogao da se oslobodi tog dosadnog posla. Mogao je prosto da preda spisak tenderu i prepusti ovome da proziva ljude. No don Remigio nije se uzdao ni u koga. Tendero bi možda zapisivao dva tri imena više, i don Remigio bi imao da iskijava račun. Tobože izdanu robu tendero bi utrapio nekome u campu. Bilo je uvek mušterija. Naročito za šarene cicane tkanine i za svilene trake.

Međutim misao na koju je don Remigio sad došao, bila je valjana, i prilično je otežavala tenderu da zapiše stvari koje nisu uzeli ni on ni njegovi ljudi.

Stao je pred gomilu i viknuo: »Ume li ko iz vaše bande da piše i da čita?« Neki od momaka zglednuše se. No veći broj Indijanaca što nisu razumeli dobro španski nego su go-

vorili jedino svojim jezikom, uopšte nisu znali šta to contratišta hoće, te upitaše one među svojim drugovima koji su govorili kako španski tako i indijanski. »Ništa naročito«, odgovoriše im ovi.

Celso reče u po glasa Andreuu što se šćućurio pored nje: »Pa ti umeš da čitaš i da pišeš.«

»Umem, zacelo. Ta bio sam engargado, vodić karavana kod don Laureana.«

»Sasvim je ispravno što se ne javljaš.« Celso mu drugarski namignu. Slušaj šta ti kažem, ako vidim da se ko javi, večeras ću mu njušku rascopati.«

Bilo ih je možda još dvojica trojica što su umeli da čitaju i pišu, doduše prilično slabo. Ali niko se nije javljao, iako niko od njih nije čuo šta je Celso stavio u izgled suviše uslužnima.

»Pa da, niko«, reče don Remigio ozlojeđeno. »Ta ko bi i mogao ovde da ima tu sreću? Ja zacelo ne. Između pedesetorice da nema ni jednog jedinog pismenog. Utoliko bolje. Grom i pakao, sad bih vala najradije otišao i šibao ono prokleta pseto sve dok se ne istrezni. Ali se ni time ne bih ništa pomogao. Onda bi mi sutra štrajkovao, a isuviše mi je potrebna ta pijana svinja da bih mogao dozvoliti sebi luksuz da je malo ogulim.«

Nije imao kud, morao je da sedi tu, da proziva imena i upoređuje sume.

»Nikad se ne tiskaj napred! To neka ti bude jedno od najvažnijih pravila dok si tu«, savetovaše Celso Andreua. »Čovek uopšte ne treba da se gura u životu. Jedino ako se radi o tvojoj vlastitoj koži. Nikad ti neće niko platiti za to. Dobićeš samo dvostruki posao i na kraju još nogu u zadnjicu. Mene vala niko više neće uhvatiti slatkim rečima, ni laska-

vim osmehom na usnama. Mene vala majci neće, manito, bratac moj. Ali slušaj, ti bi mogao da mi pomogneš da naučim čitati i pisati. Umem već nešto malo. Umem već da napišem veliko I, to je samo jedna crta. A znam i veliko L, to je samo crta sa još jednom crtom dole, a veliko T ima crtu i krov nad njom. Nisam baš toliko glup kao što ti možda misliš.«

»Zašto da ne? Como no! Sa velikim zadovoljstvom ću ti pokazati. Ta naučio sam i moju mujer, moju ženu, čitanju i pisanju.«

»A gde ti je sad žena? Je li sa svojim padres, sa svojim roditeljima?« upita Celso.

»Ne, nema više roditelja. Sama je samcata na svetu. Ima samo mene. A mene su prodali ovamo za dugove mog oca, i ne mogu ništa za nju da učinim. Čak ni da joj pišem. Ta ne znam ni gde je sad. Savetovao sam joj da pođe u Tonalu. To je uz železničku prugu. Tamo može da radi kao devojka kod neke porodice. Zove se Zvezdica, Estrellita. To joj je sad ime. Ja sam joj to ime dao. Kad sam je našao, nije imala imena. Možda će kad tad naići ovamo neki čovek iz Tonale, pa ću možda saznati je li stigla u Tonalu i radi li tamo.« Pričajući to, Andreu je osetio u grlu neko čudno stezanje, a osetio je i da mu se oči zamagliše. Kad ga je Celso pogledao, nasmešivši se reče: »Bogamu, znoj mi je ušao u oči. Đavolski je vruće ovde, un verdadero infierno, pravi pravcati pakao.«

»Još ne, bratac«, ispravi ga Celso. »Pakao, el infierno upoznaćeš kroz dve nedelje, dok stignemo u semaneo i stanemo obarati stabla. Onda više nećeš imati ni vremena ni snage da misliš na Estrellitu, te gde je, te šta radi. Onda ćeš misliti jedino još na sebe, i ni za šta drugo na svetu nećeš se brinuti.«

U tom trenutku contratista je prozvao Andreua da dođe u tiendu i nabavi šta mu treba.

»Pedeset pesosa konta, muchacho. Potvrđuješ li Andreu Ugaldo?»

»Si, partoncito. Tačno, potvrđujem. Confirmo«, odgovori Andreu.

Don Remigio zatraži od svakog momka potvrdu, što znači da je svaki momak morao u prisustvu tendera i ostalih naokolo da potvrdi svojom rečju kako se zadužio za pedeset pesosa na svoj račun. Pošto ljudi nisu bili pismeni, a nisu umeli ni da računaju većim brojevima, morali su usmeno da potvrđuju ispravnost dugova, predujmova i računa. Pri tome Indijanci nikad nisu bili varani, to bi naime bilo protivzakonito. Navedene sume bile su uvek tačne. Iskorišćavanje i nepravda vršili su se bestidnim podizanjem cena. Podizanje cena, potpuno ravno bezdušnom kajišarstvu, bilo je zakonom dozvoljeno. Trgovac ima prava da načini cene kakve smatra potrebnim da nađe svoje račune. Ovde međutim nije bilo konkurencije. Radnici su bili prinuđeni da kupuju u tiendi, jer su jedino ovde mogli da dođu do robe bez para u džepu. Visina cena mogla se lako obrazložiti, i nikakav zakon protiv zelenaštva, sve i da je takav donesen, ne bi mogao da stane na kraj takvim slučajevima. Jer i po gradovima bile su potpuno dozvoljene kamate na kapital u visini od petnaest, dvadeset i pet i četrdeset procenata. Cene su obrazložene neobično velikim transportnim troškovima, rizikom gubitka pri transportu kao i rizikom za slučaj smrti dužnika a da se dug ne može naplatiti od njegovog jemca.

»Šta bi hteo?» upita pomoćnik Indijanca.

»Trebala bi mi mreža protiv moskita.«

»Dobro. Dvadeset pesosa.« Pomoćnik izvuče tanku tkanicu s police gde su mreže bile naslagane. Nije izašla dovoljno brzo, i parče tkanine se otcepi. Time je mreža izgubila vrednost. U ma kojoj drugoj trgovini nijedan kupac više ne bi primio tu mrežu. Rupa na mreži protiv moskita propušta kao od šale čitave rojeve moskita, pogotovu ako je spavač oznojen, te isto kao i da nema mreže. Rascep treba dobro da se zašije. No to je onda zakrpljena mreža, i svaki kupac što plaća novu mrežu, ima pravo da za svoje pare zahteva nepocepanu i nekrpljenu mrežu.

Pomoćnik pogleda dugački rascep. »Ne čini ništa, muchacho, pričvrstićeš ti to iglom.« Poklonio je Andreuu dve male pridevače.

Andreu je znao da kao Indijanac i radnik ne bi došao do svoga prava nasuprot Ladinu, Meksikancu, kad bi se opirao da primi oštećenu mrežu. Zato ništa ne reče. Kao i svi njegovi drugovi, bio je toliko naviknut na takve sitnice da se nije na to ni obazirao, niti se ljutio niti se namrgodio.

Pomoćnik je sklopčao mrežu i bacio je Andreuu, koji ju je dohvatio i strpao pod levu mišku.

»Un pavillon, jedna mreža protiv moskita, dvanaest pesosa, Andreu Ugaldo«, ponavljaše tendero zapisujući tu poziciju u knjigu gde je na prvoj crti stajalo ime čoveka. Pisao je mastiljavom olovkom. Sve se pisalo mastiljavom olovkom, jer mastilo na ovoj žezi nije ostajalo dugo u tečnom stanju.

»Potvrđuješ li, Andreu Ugaldo?» upita tendero.

»Si, patron, es correcto.«

Mreža protiv moskita ove jevtine vrste stajala je u obližnjem gradu tri pesa. Na najbližoj železničkoj stanici stajala je

u običnoj tiendi dva pesa, ako ne još i dvadeset pet centava manje, uz to se još zavijala u hartiju i lepo vezivala.

»Šta još?« upita pomoćnik.

»Un petate, jednu asuru, muy barato, vrlo jevtinu«, tražio je Andreu.

»El mas barato, najjevtinija što je imamo, staje tri pesa šezdeset centava«, reče pomoćnik i zapali cigaretu.

Na subotnjoj pijaci u Jovelu takva asura stajala je četrdeset centava. Bila je debela, gruba, pletena iz najobičnije like bez ikakvog ukrasa što ga indijanski pletio asura upliću.

Andreu je dobro znao cene, kao što je znao i pravu cenu te vrste mreže protiv moskita i većine artikala što su se ovde prodavali. Bio je godinama carretero, transportovao je karavanima robe u vrednosti od desetina hiljada pesosa od železničke stanice po dvesta i trista kilometara jadnim i zabačenim drumovima u nepoznate dubine zemlje, obilazio sve vašare na koje je na svom putu nailazio, i na taj način stekao obilato poznavanje ne samo cena nego i kvaliteta i upotrebljivosti svih mogućih vrsta artikala.

»Asura vam je bogami suviše skupa«, reče, boreći se za svoje pesose koje još i nije zaradio.

Tendero podiže pogled s knjige i pogleda čoveka što se tu usudio da zucne. U svima monterijama i u svim tiendama monterija smatralo se teškom uvredom veličanstva ako je neki indijanski radnik zinuo da izusti nešto što bi ličilo na neko sopstveno mišljenje. Nije bilo tako samo u monterijama, nego u čitavoj prostranoj republici pod diktaturom, da nijedan radnik, ni u fabrici, ni na imanjima, a kamo li na plantažama kafe i u šumama chicle, nije smeo ni reći da izusti bez pitanja. Imao je da prima mišljenje čak i najneotesanijeg

svog pretpostavljenog bez pogovora, sa pobožnošću i skrušenošću kao propoved u crkvi.

No tendero kao da je bio dobre volje, ili nije hteo da se uzbuđuje, pošto je možda uveče očekivao druga uzbuđenja.

Mereći nekoliko trenutaka Andreua začuđenim pogledima, osvrnuo se na don Remigia, koji je u međuvremenu nasuo sebi još jedan ljuti habanero i očigledno nije obraćao mnogo pažnje na ono što se tu dešavalo.

Tendero se kratko nasmeja i verovatno je hteo da upotrebi Andreuov prigovor kao temu za vic. No opazivši da je don Remigio zurio u drugom pravcu preko trga, gde su se opet vile cvetne cicane suknje oko bosih nogu, odluči da sačuva vic za drugu priliku. Dobri vicevi spadaju po monterijama u dragocena, priželjkivana i mnogo kradena dobra, i Hilario nije hteo da strači vic koji je smislio a smatrao ga dobrim.

Zato reče samo: »Ta gle bogati, kako promućurnog čoveka mi tu imamo pred sobom. Skupo mu je. Suviše ti je, veliš, skupo. Sešću za tvoju ljubav na zadnjicu i isplešću za tebe specijalnu asuru za pet centava. Ne bi li hteo da ti ispletem još i par vunelih čarapa?«

»Ne, to ne tražim, senor«, odvrati na to Andreu tonom kao da to govori u svojoj gluposti. No ostali drugari, što su stajali u blizini, shvatili su ironiju u Andreuovim rečima i glasno se nasmejali.

To je sad razbesnelo tendera, i on se izdra na Andreua: »Chingate tu madre, prokleti cabrone i kujin sine, ako ti je asura preskupa, a ti isisaj jednu iz prstiju.«

»Šta je to sad tu, grom i pakao?« dreknu don Remigio. »Tako vam svih đavola i svetaca, don Hilario, ta učinite mi najzad za ljubav svemogućeg boga tu uslugu da se požurite

s ovim muchachima. Bogami mi je dozlogrdilo da čuđim tu i čitam imena kao da krunim brojnicu. Pođurite se, inače ću poći s ljudima i bez pazara.«

»A sus ordenes, don Remigio, vazda sam vam na cenjenoj usluzi,« reče tendero sad zastrašeno. Nije mogao sebi dozvoliti da se zavadi s jednim contratistom. Navukao bi na sebe gadnu buruntiju ako bi don Remigio otišao ne uzevši robu na račune a upravnik to doznao.

Manje osorno no maločas rekao je sad Andreuu: »Ako ti je petate suviše skup, moraš svakako pokušati da se snađeš bez njega. Mi ovde nemamo jevtinijega.«

»Dobro, dajte mi ga, jefe, treba mi jedan u svakom slučaju.«

»Un petate, tri pesa šezdeset centava, Andreu Ugaldo. Potvrđuješ li, muchacho?«

»Correcto, senor.«

»Šta dalje?« upita pomoćnik uputivši Andreua da uzme jednu od asura sroljanih u jednom uglu.

»Tri svežnja duvana«, zatraži Andreu.

»Uzmi šest, muchacho«, umeša se don Remigio, »verovatno se nećeš vratiti ovamo pre osam do deset meseci kad jednom zapnemo tamo unutra.«

»Dobro, dajte mi onda šest«, reče Andreu. »Ili dajte mi bolje osam.«

»Grom i pakao!« viknu pomoćnik. »Hoćeš li šest ili osam? Reci šta hoćeš.«

»Osam.«

»Oye, Andreu, slušaj,« doviknu mu Celso, »uplesniviće ti se ako toliko uzmeš.«

»Drži ta tvoja prljava usta, ti tamole obrecnu se tendero na Celsa. I zapisujući stavku čitao je: »Devet i šezdeset, svaki svežanj jedan i dvadeset, potvrđuješ?«

»Cierto, senor«, odvrati Andreu.

»Šta još?« upita pomoćnik, bacajući Andreuu svežnjeve duvana iz jednog ugla.

»Nada mas, ništa više«, odvrati Andreu i uputi se da napusti tiendu.

»A koliko ima?« diže don Remigio pogled.

Don Hilario je sračunao pa rekao: »Dvadeset pet i dvadeset.«

»Ta možeš da uzmeš još za dvadeset i pet, muchacho«, uzviknu don Remigio.

»Gracias, patroncito, muchas gracias, velika vam hvala, ali nije mi više ništa potrebno.«

»Ni košulja ni čakšire?« upita don Remigio podozrivo.

Andreu je bio go iznad pojasa, kao i svi ostali momci. Svi su imali da nose svoje teške prtljage na leđima i hteli da štede košulje, koje bi se inače pocepale na putu.

»Nosim košulje u svežnju, patron.«

»Ali čakšire su ti sasvim pocepane. Ni parče nije čitavo.«

»Imam druge u svežnju, patroncito, s vašom blagonaklonom dozvolom«, reče Andreu smernim glasom.

»Kako ti je god volja, muchacho«, reče don Remigio. »Sledeći. Gregorio Valle iz Bujviluma.« I obraćajući se tenderu dodade: »Ovog mi je uhvatio don Gabriel. Don Gabriel, znate, bilo je ranije secretario u Bujvilumu. Kuvan i pečen kod don Casimira, tamošnjeg jefe politica. Sad je socio, ortak don Ramona. To vam je, mislim naime don Gabriela, đavolska lopuža. Ne bih vala smeo s njim na samo da prođem kroz džunglu.«

»Ne poznajem ga,« odvrati don Hilario, »ali što sam o njemu slušao vala baš nije ni iz daleka najlepše.« Obrativši se Gregoriju upita ga: »Šta bi ti hteo?«

»Nada,« reče Gregorio otsečno i malo kao jogunasto.

»Ništa?« ponovi tendero.

A u isti mah i don Remigio upita začuđenim tonom: »Ništa?«

»Ne, ništa,« reče još jednom Gregorio. »Hoću da odradim novčanu kaznu koju mi je don Gabriel nametnuo za neku tuču u koju sam se upleo, a onda ću da se vratim kući ženi i deci.«

»Ali možeš da uzmeš ovde robe za pedeset pesosa na svoj račun,« potsećase ga don Remigio.

»Znam, patroncito ali onda ću morati za mnogo meseci duže da ostanem tu, da odradim novi dug, a žena i deca me čekaju.«

Don Remigio groknu preda se, a onda slegnu ramenima i reče don Hilariju: »Ako neće ništa da uzme, šta nas briga?«

Hteo je da prozove sledećega, kad Gregorio reče malo sustezljivim glasom: »Uzeću šest svežnjeva duvana.«

Video je osam svežnjeva duvana u Andreuovom naručju, i kad je ulazeći u tiendu promakao pored njega, miomirisni vonj svežeg, čistog, nečinjenog duvana zadraška mu nos. To je u njemu izazvalo želju za duvanom. Dadoše mu zatraženih šest svežnjeva duvana, on potvrdi iznos, a kad ga još jednom upitaše zar mu baš ništa drugo nije potrebno, reče odlučno: »No, patron, gracias.«

»Celso Flores,« prozva sad don Remigio.

A i don Hilario ponovi: »Celso Flores,« zapisujući ime u knjigu.

Celso stupi pred tezgu, i pre no što bi ga pitali, izvali: »Šest svežnjeva duvana.«

Kad ih preuze i potvrdi sumu, okrete se brzo i htjede da napusti tiendu.

»Hej, tile« viknu mu don Remigio. »Jel' to sve što ćeš da uzmeš?«

»Sve, patroncito,« reče Celso, i izađe svojim drugovima.

Don Remigio ustade na prečac i pogleda tendera. »Ta šta je to? Šta se to dešava ovde?« reče uzrujano. »Dajte da vidimo.« Primače sebi knjigu, okrete je, da bi mogao da čita otvorene račune, i stade da lista unazad, da pogleda stranice s novim računima.

Prelete pogledom stavke, pa reče don Hilariju: »Ama to je čudno, nijedan nije uzeo stvari preko trideset pesosa.«

»Tačno!« odvrati tendero. »Inače nije dovoljan račun od pedeset pesosa, često moramo da se penjemo do osamdeset da bi dali svakom što traži.«

Don Remigio ostade da stoji uz tezgu, baci pogled na spisak i prozva narednoga.

»Šta bi ti uzeo?« upita ga čim ovaj uđe. »Da nećeš i ti samo tri svežnja duvana?«

»Sa vašom blagonaklonom dozvolom, patron, želeo bih četiri svežnja,« reče momak uvukavši smerno glavu među ramena.

»I ništa drugo? Je li to tačno, pasji sine?« upita don Remigio, škljocajući ironično zubima.

»Con su muy amable, patroncito, sa vašom blagonaklonom dozvolom, tačno je, neću ništa drugo sem četiri svežnja duvana,« odvrati Indijanac.

»A same prnje na prljavoj koži«, reče don Remigio ozlojeđen. »Ta u svom prtljagu nemaš ni jednog dronjka. Znam to.«

»Ako ćete mi dobrostivno dozvoliti jednu reč, patroncito, imam u svežnju mrežu protiv moskita i još dobru asuru. A košulja ili čakšire nisu mi potrebni u semaneu. Radim go golcat.«

Don Remigio je zamahnuo i raspalio mu jednu po licu. Momak je za čas ostao sasvim miran, a kad je video da je contratista ponova stao da lista u knjizi i kao da nije imao nameru da mu zada još koji udarac, mirno se okrenuo, uzeo svoja četiri svežnja duvana pod mišku i izašao, izgubivši se u gužvi okupljenih ljudi.

Kad je i sledeći tražio samo tri svežnja duvana i ništa više, don Remigio planu: »Por madre santísima y por Jesu Cristo, ta to je pobunal! Ovde je pobuna u punom jeku!«

»Ta ne uzbuđujte se toliko«, umirivao ga je tendero. »Nije to ništa novo, don Remigio. Dešava se često da ljudi došavši ovamo ništa ne uzmu, pošto su poneli sve što im treba sa ferie, sa crkvene slave u Hucutsinu.«

»Ne znam —« reče na to don Remigio zamislivši se, »može biti. Može biti. Dešavalo se. Ali ovde nešto nije u redu. Ta gde je do sto đavola taj moj prokleti capataz? On bi njih već uzeo malo na mindrost, te bi im otišla volja da mi tu zanovetaju. Ali razume se, svinja se opila, leži u sopstvenom blatu i valja se sa ženturačama.«

»Sledeći? Kako se zoveš?« Don Remigio je sasvim zaboravio da pogleda u spisak i da po spisku proziva. Prosto je dovukao onog što mu je bio najbliži i upitao ga kako mu je ime.

»Santiago Rocha, su humilde servidor, patroncito«, reče momak i pođe u tiendu.

Don Remigio se ponova umirio čuvši da Santiago ne traži samo šest svežnjeva duvana, nego je sem mreže protiv moskita pazario još toliko drugih stvari, da je gotovo dostigao onih pedeset pesosa što je svakome odobreno.

»Koliko uopšte iznosi tvoj račun kod mene?« upita don Remigio iznenada.

»Zadužen sam jedino za pedeset pesosa, koliko je don Ramon zaračunao za enganche, za vrbovanje. Ja sam usput upao u trupu.«

»Znači nemaš kontrakta kod hukucinskih vlasti?« obavestavao se don Remigio.

»Ne, patroncito. Ali sad mi je račun već opterećen sa stotinu pesosa.«

»Bueno, dobro, gledaj da se sad čistiš iz tiende, i pusti sledećeg unutra.« Don Remigio prozva novo ime.

Santiago Rocha, koji je kao i Andreu bio carretero, nalazio se tu među najmljenim radnicima zato što je morao da beži pošto je bocom od aguardiente ubio zavodnika svoje žene, nekog vlasnika tiende u Cintalapi. Pri bekstvu naišao je na trupu ljudi najmljenih za seču caobe, i umešao se među njih da bi se s njima dočepao oblasti monterija, gde ga nije dan policajac nikad neće tražiti. A pošto u svom na brzinu smišljenom bekstvu nije mogao mnogo šta da ponese sobom, bio je sad primoran ovde da kupi sve što mu je bilo najneophodnije. Tim razlozima izvinio se kod Celsa, koji je svima savetovao da uzmu na svoj račun štogod manje mogu, i mislio je da će mu Celso zameriti za toliku kupovinu. Celso je, međutim, razumeo, i rekao da je to sasvim u redu i da mu ništa ne zamera. »Čak je, uostalom, dobro što si uzeo više od dru-

gih,« dodade, »inače bi patron lako primetio da smo se nešto među sobom sporazumeli, a bolje je ako ništa ne opazi.«

Kad su najzad obavljene sve kupovine, reče don Remigio upravniku tiende: »Dajte da malo pogledam tu računsku knjigu.«

Tendero je tako obrnuo knjigu da se našla ispred don Remigia. Contratista je listao po njoj i mahao glavom. Vraćajući potom knjigu tenderu slegnuo je ramenima.

Na to reče tendero: »Da, i ja nalazim da je to nekako čudno, nikada još ni u jednom novom kontraktu muchachos nisu tako malo kupovali na svoj račun. Da se tu otkud nešto ne krije? Šta vi o tome mislite, don Remigio?«

»A šta bi tu moglo da se krije, voleo bih da znam?«, odvrati contratista. No u njegovim rečima razabirao se neki prizvuk neizvesnosti, koji je tendero, don Hilario, vrlo tačno protumačio, pošto je primetio: »Ne mislim da ima razloga za zabrinutost, muchachos su tako pitomi i trpeljivi, i samo da s vremena na vreme dođu do svog aguardienta i naložu se do mile volje, zadovoljni su vala kao anđeli u raju.«

»E, baš to me je, don Hilario, i zabrinulo u toj stvari. Ovi jedva da su i kupili nešto aguardienta. Nije vredno ni pomena. Inače, kad god dovedem neki novi kontrakt, nikad im nije dosta aguardiente. Najradije bi odvukli odmah čitavu burad sa sobom u selvu, u džunglu. De, naspite mi jednu ljutu! Ne, ne taj naprstak, dios mios, napunite mi der ovu čašu za vodu. Ta i ne isplati se dizati onolicno, koliko za kašičicu od čaja.«

Don Remigio sasu u gušu svu porciju, groknu, strese se pa mljecnu zadovoljno svojim širokim ustima.

Upola je izašao iz tiende i stao na vratima, gledajući zamišljeno iznad grupe ljudi što su se natenane namestili i ćaskali.

»Hej, til« viknu momku što mu je ležao najbliže, »kako se zoveš?«

»Luis Campos, a sus ordenes, patroncito.«

»Hodi ovamo!«

Momak što se digao sa zemlje kad ga upita za ime, priskoči i stade pred don Remigia: »A sus ordenes, patroncito, po naredbi!«

»Bi li hteo jedan trago, jedan dobar gutljaj?«

»Kako vam je god volja, patroncito.«

»Naspite mu copitu, don Hilario, one obične«, reče contratista tenderu.

Momak iskapi čašu na dušak, ubrisa dlanom usta i reče poklonivši se kratko: »Muchas gracias, patroncito!« I odmah zatim, pošto je nekoliko trenutaka očekivao neko novo naređenje, tako se vešto izmigoljio, da čovek nikako nije mogao steći utisak kao da je namerno hteo da se izvuče ispred nekog naloga.

No don Remigio nije se dalje brinuo za momka. Video je kako se vraća svom prtljagu i nije ga pozvao natrag, niti mu je pak rekao zašto ga je zvao i upitao za ime. Zurio je za njim prazna pogleda, koji je gledao ne samo mimo momka, nego i mimo čitavog čopora kao da je samo prazan vazduh.

Obratio se don Hilariu. »Naspite mi još jednu veliku čašu. Nikako danas da se oslobodim te moje proklete gargante, te moje jadne suve guše. Carey, voleo bih da znam koji je to vrag sa mnom? Nisam više onaj stari, možete da mi verujete kad vam kažem, don Hilario. Calentura, pa ta pro-

kleta groznica džungle, paludismo, ugnezdiše mi se duboko u utrobi, i taj prokleti otrov više me nikako ne napušta. Eto šta je sa mnom. Sve mi se čini da mi je ovo poslednji kontrakt što ga obavljam.»

»Kako da ne, znam ja to, don Remigio. Koliko ste vi ono poslednjih kontrakta već obavili?« reče don Hilario kroza smeh.

Kontratista pogleda tendera, nasmeja se takođe, povuče pojas u vis, promeškolji se u ramenima, pomače revolver malo više napred, učini korak prema vratima i viknu momcima što su čekali: »Hajde, adelante, muchachos! Napred marš do bodege, do magacinala«

Čopor se uskomeša. Momci poustajашe, prebaciše preko čela remenje svog prtljaga i uputiše se bodegi, u pravcu koji im je don Remigio rukom naznačio.

Bodega je bila šupa u kojoj se čuvalo sve ono oruđe, amovi, poluge lanci, kuke, sekire, machete i ostali alati upotrebljavani u monteriji. Ekonom tog magacina bio je don Mariano Tello, neki nameštenih Kompanije, koji je uz pomoć dvojice Indijanaca držao stovarište u redu, vodio knjige o stvarima, a kad u šupi nije bilo posla, nadziravao rad kovača i sarača. Još mu je uvek ostajalo dovoljno vremena na pretek. Zato je u prvu nedelju svakoga meseca još dodeljivan za pomoć pri sastavljanju mesečnih bilansa.

Da su se morale voditi knjige i da su iz glavnog stana Kompanije u Villahermosi redovno tražili mesečni bilans, to je administratoru, po svemu sudeći, redovno padalo na um tek kad bi se prisetio da je već stigla i poslednja nedelja meseca, a od prvoga u mesecu do toga dana nije ništa knjiženo, ili tek vrlo malo, slučajno. Onda bi se odjednom po

oficinima stalo raditi besno od šest ujutro do devet uveče, da se svrši mesečni bilans. Kod tog posla eto morao je ekonom bodege valjano da pripomogne, da bi se nadoknadile tri nedelje lenčarenja kancelarijskih nameštenika. Svaki put kad su se pisari, knjigovođe i ostali nameštenici nalazili pred ogromnim neobrađenim brdom spiskova, zapisa, listića iz beležnice, iverja mahagonija s nažvrljanim brojkama i hijeroglifima, kako se to dešavalo svake poslednje nedelje u mesecu, zaklinjali su se kako će sledećeg meseca ravnomernije raditi i kako neće propustiti nijedan dan da ne proknjiže uveče tačno svaku stavku.

No kada je mesečni izveštaj posle mnogog stenjanja i preznojavanja najzad poslat poštom, osećali su se toliko iznureni, da su najpre morali nedelju dana da odahnu kako bi povratili iscrpene snage. Za tu nedelju dana toliko se pilo, kockalo i zabavljalo sa ženama, da su jadnici u toku sledeće sedmice morali da se odmaraju od napora sedmice počinka, te prema tome opet nisu mogli da rade. Narednu sedmicu namenili su vraćanju ravnoteže i okrepljenju novim snagama. A onda bi došla prva sedmica u mesecu, u kojoj se moralo natčovečanski rintati da bi se kako tako sklepaio izveštaj.

Ta neurednost u radu dostizala je vrhunac u kišnom periodu. Onda poštari nisu mogli ni dolaziti ni odlaziti, jer bi s konjima zaglavili u močvarama. U to doba nagomilavala su se tolika brda neobavljenih poslova, da su hartije i spiskovi ispunjavali jednu veliku prostoriju od poda do tavanice. Svaki se posao odlagao od sedmice do sedmice i od meseca do meseca, i svak se tešio time da se zbog večite kiše i ne mogu slati nikakvi izveštaji, i da neće niko doći u ovo doba iz glavnog stana, te se može mirne duše pričekati sa

jedno četiri-pet mesečnih izveštaja dok se kišni period očito ne približi kraju.

Iako su silni poslovi što ih je ekonom magacina imao da obavlja vršili dubok utisak na svakog kome bi se ti razni poslovi nabrojali, ipak valja reći da je šef bodege vodio prilično udoban život. To je možda i bio razlog što se pravio neobično nervozan i uzbuđen kadgod bi neka grupa radnika došla do njegove bodege da zatraži neke alate. U tim prilikama grdio je i psovao sve u šesnaest svoja dva indijanska dečka, da je sve treštalo po celoj oblasti monterije. Radnicima bi dobacivao stvari uz ljutitu viku, a ako ovi nisu bili dovoljno brzi u kazivanju svog imena, tresnuo bi im u lice ma čim što bi mu se našlo pri ruci.

Najpre su pristupili hacheros, sekiraši. Svaki hachero dobio je dve dobre čelične sekire. Sekire slabije vrste ne mogu se upotrebljavati za seču ovih stabala tvrdih kao gvožđe. Sekire su se stavljale na račun svakog radnika. Suma što se svakom drvoseči zaračunavala za sekiru bila je tri puta veća od cene za koju se sekira mogla kupiti u gvoždari na obližnjoj železničkoj stanici, gde je već ionako bila skupa u poređenju sa cenama u velikim gradovima. Razume se, sekire su otpisivane s računa kada bi ih drvoseča po isteku kontrakta vratio makar i oštećene radom. Međutim, ma koliko pažljivo ljudi baratali sekirom, ipak je često bilo prosto neizbežno da im propadne sekira, pa čak i obe. Džungla nije livada, nije ni oranica, pa ni lepo uređen borov park. Pri radu se vrlo lako dešava da sekira izleti hacheru iz ruku i padne u neku reku ili neku duboku provaliju, toliko obrašlu gustim šipražjem da bi radnik mogao daniima da krči gustiš tragajući uzalud za sekirom. Ili pak sekira za vreme kišnog perioda padne u neku veliku lokvu. Ako hachero nije

sasvim dobro video gde mu je sekira pala, često može daniima da je uzalud peca. Dešava se da čoveka to traganje dođe glave, ako mu se pri tom izmakne tle pod nogama.

Za hacherima dolazili su po sledovanje macheteri, koji su dobijali po dve machete, takođe na svoj račun.

Zatim su se izdavale kuke za puzanje, za koje je redovno odgovarala neka mala kolona, pošto one nisu bile svakodneвно potrebne svakom čoveku, već samo u naročitim prilikama.

Najzad su dolazili na red boyeri, volari. Oni su dobili amove, lance, stezaljke i užad. Svaki pojedinac imao je da jemči za neke stvari opreme, te mu je jedan deo stavljan na račun.

Cene svih ovih alata i oprema bile su tri pa i šest puta veće od cena koje su se za njih tražile u gradovima. Pa ipak se ne bi moglo reći da su bile preterano nepravične. Čak i vrlo snažna i dobro obučena mula teško da je na tom dugom putu kroz džunglu mogla da vuče više od četiri metra jakih lanaca. Obično su četiri pijuka ili šest sekira bili već dovoljan tovar za jednu životinju.

Izgleda neopravdano da se radnici lično učine odgovornim za alate i opreme. Ali ne sme se gubiti iz vida da su, bez obzira na cenu, alati bili nenadoknativi tu u džungli. Bili su ovde dragoceni koliko i dijamant za bušioca petrolejskog izvora ili ugljene žile. Ako se slomi dijamant, mora da se straći po nekoliko dana pa i nedelja da se upeca. Ako nema alata, ne može ni da se radi. A prema godišnjem dobu ili prema stanju puteva kroz džunglu, moglo je da potraje svojih osam meseci dok se izgubljeni alati ne nadoknade.

Kad su ljudi najzad primili sve oruđe a ekonom bodege se po deseti put proderao neka mu sad samo još neko

dode sa žalbom kako su mu sekire suviše lake ili iskvarene ili tupe, smesta će ucmekati tog dripca, a sem toga je već gotovo presvisao od gladi i mora da trgne jedan gutljaj, već se i smrklo. Zatvorio je neotesana vrata katancem i rekao contratisti: »Ako vam je još što potrebno, don Remigio, a vi dođite sutra ujutro.«

»Pravo velite. I ja sam uostalom potpuno vašeg mišljenja, i meni je sad potreban podobar gutljaj. Guša mi je sad postala pravo pravcato staro isušeno kožno crevo. Ne mogu više ni da gutam. Opipajte de malo tu, don Mariano.«

»Šta ima da vam pipam gušu«, odvrati don Mariano patničkim glasom. »Trebalo bi vi jednom moju da vidite iznutra. Sasvim je skamenjena, i mogu vam reći, don Remigio, ako se ne budem što pre odavde izvukao i vratio se civilizovanim ljudima, možete da mi stavite lanac oko vrata i vežete me za drvo. Mogu vam reći da sam na najboljem putu da se pretvorim u gorilu. Verovali vi to ili ne, u poslednja četiri meseca već sam tripuf sanjao da sam gorila i da se kao blesav busam u grudi, i u snu sam se toliko drao, da su dva pisara što stanuju u istom bungalowu sa mnom, skočila iza sna i sasuli mi vedro vode na glavu. Toliko sam ih u snu zastrašio, da su se uplašili e ću ih žive požderati.«

»Kad ste već pomenuli jelo, don Mariano,« reče contratista, »bogami vraški sam gladan. Izgleda da je prokleti pogani Chino zaboravio da pozvoni za večeru.«

Kao da je čekao samo tu žalbu i možda u vazduhu njušio da će se neko izdrati na nj, gde to danas ostaje večera, Kinez je izašao iz svoje kuhinje i zavitlao velikim zvonom u znak da svi caballeri treba da dođu u comedor, u trpezariju, gde je spreman da im pokaže kakve je sve čarolije kadar da izvede.

Dobro jelo može da ulepša pusti život radosnim trenucima, kao što i dobra kuvarica može da učini snošljivim neki promašeni brak. Međutim, tu, u monteriji La Armoniji čak je i samo jelo doprinosilo svoj udeo da pomrači život i da izravna boravak i rad ovde sa robijom.

Dva Kineza su kontraktom preuzela ishranu nameštenika u oficinama. Svaki nameštenik plaćao je peso i po na dan za tri obroka što su mu Kinezi bili obavezni da pruže.

Niko ne traži od kineskih kuvara po petrolejskim poljima, po rudarskim oblastima, po plantažama kafe, šećera, banana, henequena i kakaoa, po poljima chiclea i ko zna još gde, da pokažu istu sposobnost u gotovljenju ljudske hrane kao recimo kuvari velikih francuskih hotela. Ako je čovek upućen na te kineske kuvare u campima, pa radio u više campa i imao prilike da se obogati priličnim iskustvom, brzo će doći do uverenja da su svi kineski kuvari besumnje učili svoj zanat u istoj kuhinji. U svim campima, pa ma oni bili udaljeni dve hiljade milja jedan od drugoga, dobija se večito isto jelo, u istom obliku, u istom nizu, sa istim ukusom, čak i s istim nedostatkom soli ili bibera u istom jelu. Hleb što ga ovi kuvari peku u svakom campu, ma gde se nalazio, potpuno isto zaudara na neko ulje. Taj ukus potiče od nekog ulja ili neke masti što se stavlja u testo da bi se hleb

u toj tropskoj žezi učinio malo otpornijim i trajnijim, održao mekim i svarljivim.

Hrana je uvek dovoljno obilna. Što jest, jest. Za cenu što je dobija za obroke koje mora da servira, Kinez vala ne može da iznese na sto ajvar, niti da pruži zakusku pred jelom, recimo pravu salamu, pečurke i paštete od džigerice. Čak i gde mu plaćaju tri pa i svih pet pesosa dnevno za tri obroka, može da iznese na sto samo uobičajeno jelo, pošto su cene što mora da ih plati za sirovine, tako neobično visoke, da je njegova zarada jedva nešto malo veća nego gde mora da daje tri obroka za peso i po dnevno. Ovi kineski kuvari postaju imućni jedino zahvaljujući svojoj vrednoći, svojoj istrajnosti i tako vešto sračunatoj ekonomiji u poslovanju da čovek, imajući njih na umu, ne može smatrati nečim naročito čudnim onaj poznati slučaj ishrane pet hiljada ljudi sa pet hlebova i dve ribe.

I ovde je bilo isto kao u svim ostalim campima: dva Kineza ograničavala su nabavku robe na minimum. Što god su mogli, proizvodili su sami u vremenu što im je ostajalo između kuvanja. Sve povrće gajili su na parčencetu polja, čije navodnjavanje je već samo po sebi zahtevalo trećinu njihova rada. Držali su kokoši, svinje i koze. Sve su to sami i uz neverovatne napore doneli ovamo kroz džunglu, ne izgubivši pri tom ni ciglu kokoš ili jare. Noću nisu mogli da se spokojno odaju zasluženom snu, nego su stalno morali da čuvaju svoju živinu i svoje jariće, da im ih ne bi pokrala fu-kara iz campa.

Uz svaki obrok bilo je biskvita, svežih vrućih kolačića sa sodom, kakvih ima na svakom stolu u Americi. Za ručak i za večeru bilo je redovno pie-a, toplih kolača punjenih ananasom, ili bananama, ili pekmezom od jabuka ili šljiva-

ma. Odakle su Kinezi sve to nabavljali, to je bila zagonетка i za same nameštenike. U datim prilikama, priređivanje većine tih lepih stvari bilo je moguće ustvari jedino zahvaljujući konzervama u kutiji. Ali eto, bilo ih je. A ako se ne da bože desilo da ih nije bilo, nastao bi pakleni skandal u comedoru. Onda bi ozlojeđeni pitomci prebacivali kuvaru kako ih vara, kako im zakida punovrednu hranu, kako iz njihove gladi i bede želi da postane milionar. I pretili su da će, ukoliko za sutra ne stvori na sto zaista ljudsku hranu, vezati oba kuvara za dugačko uže i umočiti ih u reku sve dok ne pozelene.

Za doručak dobijali su caballeri, naime nameštenici i contratistas, neki plod, mahom papayu, koji su Kinezi ovde sadili. Ukoliko se nije moglo doći do papaye, servirali bi kuvari možda srčiku mlade palme, koju bi jedan indijanski dečko doneo iz džungle. Ili je bilo zobne kaše. Ili shredded žita. Ili nekog drugog od mnogih američkih zrnastih plodova što se nalaze na američkom stolu za doručak, kojima umešni američki fabrikanti, u limenim i papirnim kutijama, preplavljaju čitavu Severnu i Južnu Ameriku, i tako su ih dobro uveli, da neke od tih pšeničnih i zobnih produkata čovek zacelo može da nađe i u dućanu najmanjeg indijanskog seoceta na rubu džungle.

Kao sledeće jelo došlo bi nekoliko jaja, po želji abonenta kuvano, pečeno ili frigano, ili pak kao omlet. O svakoj se želji vodilo računa. Za tim bi sledio pirinač s prženim kockicama suvog mesa. A zatim kafa, zaslađena sirovim šećerom i omršena konzervnim mlekom.

U tiendi su držali mnoge od pomenutih konzervi, pa i kafu i ponekad čaj, i sve se to moglo tamo kupiti. No kuvari su samo u velikoj nuždi kupovali u tiendi, kad su na

svaki način morali da dođu do neke stvari. Inače, sve što im je trebalo za kuhinju naručivali su po putujućim trgovcima, s kojima su se unapred sporazumevali u cenu.

Kogod je želeo mogao je da dobije za doručak još i frijoles, crna pasulja. Frijoles su se davali za svaki obrok. Bila je to glavna svakog obroka, kao po celoj Španskoj Americi i u većem delu Sjedinjenih država. U Sjedinjenim državama ova se hrana razlikuje od iste u latinsko-američkim zemljama jedino po tome što se pored crna pasulja upotrebljava u istoj meri i žuti i beli.

Posle doručka nameštenici su radili, ili su se bar pravili kao da se bave nečim što su nazivali radom. Ponekad bi odlazili na reku u ribolov ili u džunglu da love divljač. Lovinu su prodavali Kinezima ili drugim stanovnicima grada u monteriji.

No s vremena na vreme nameštenici su ipak imali jače da zapnu. To se dešavalo kadgod bi od upravnika dobili nalog da pođu do udaljenih semanea, da izvrše kontrolu i knjiže zalihu oborenog drveta. Semaneos, oblasti u dubini džungle gde su obarali mahagonij, ležale su ponekad na čitav dan jahanja od oficina. Obližnji semaneo je ležao od prvoga opet na pola ili četvrtinu dana putovanja. Tako se lako dešavalo da upravnik ili neki od nameštenika, pošavši u inspekciju u semaneos, ostanu na putu po nedelju dana i više. Za upravnika a i za nameštenike ova su putovanja, ma koliko ona značila izvesno osveženje od puste jednoličnosti kancelarijskog života, predstavljala pravo mučenje.

Džungla je na sve strane pružala potpuno isti prizor, ne dajući ni oku ni duši ni najmanje oživljenja. U gustom, vlaž-

nom spletu granja i lišća žega je bila još teža i zamornija nego u oficinama. Tamno zeleni sumrak što se nikad nije razvedravao, pritiskivao je dušu i raspoloženje i izazivao melanholični štimung da je sve na svetu besmisleno. Čak i veliki majmuni što su visoko gore u krošnjama drveća skakutali s grane na granu i pratili svojom drekom putnika po pola časa bacajući za njim odlomljene trule grančice, usled mnogobrojnosti i istovetnosti gubili su za putnika posle pola dana putovanja svaku zanimljivost.

Sa indijanskim momkom što ga je pratio, jahač gotovo ni reči nije mogao da razgovara, pošto je ovaj govorio samo indijanski a jahač samo španski, i obično znao samo najpotrebnije indijanske izraze i nazive.

Dosta često vraćao bi se upravnik ili nameštenik sa tih putovanja upropašćena zdravlja, tela zaražena neufamanjivom groznicom, a raspoloženja natrula hroničnom odvratnošću ka radu, sveopštom lenjivošću mišljenja i htenja.

Vrativši se s takvog putovanja, empleado, nameštenik, smatrao bi čitavu nedelju dana Kinezove obroke kao prave božanske darove, a torte od ananasa, koje, po njegovim rečima, pre četiri nedelje nije mogao ni da pomiriše a da mu ne pozli od gađenja, činile su mu se najsavršenijim remek delom što ga kineska ili ma koja druga ljudska kuvarska umetnost može da proizvede. Mora se s pravom smatrati da su ova putovanja znatno doprinosila što su caballeros mogla tako dobro da se sviknu na te večito iste obroke, da bi verovatno izgubili apetit kad bi se hrana jednom ma i za niansu izmenila. Toga se, doduše, nije trebalo bojati jer bi Kinez jedino u slučaju nekog ozbiljnog napada ludila bio kadar da umnoži za jedan ili za dva onih deset kuvarskih recepata po kojima je umeo da posluje.

Ručak se sastojao od supe kao prvog jela. Supa je u osnovi bila ista čorbuljina, skuvana čas od suvog mesa, čas od mesa divljeg vepra ili tetreba, čas od mesa petla žrtvovanog u tu svrhu, ponekad pak od svežeg svinjskog ili kozjeg mesa. No bilo od kojeg mesa da je skuvana ta splačina, imala je uvek isti neodređeni i vodnjikavi ukus, da bi čak i nekom veštaku bilo neobično teško sa sigurnošću da utvrdi kakva je životinja ili kakva ptica dala svoje meso kao glavni sastojak za tu čorbu.

Međutim, da se ta jednoličnost ne bi isuviše primetila, dešavala se česta promena u čvrstim sastojcima supe. Već prema danima sedmice, bio bi to pirinač, žuti pasulj, cvekle, rezanci ili garbanzos, krupni španski grašak što nikad ne omekša. Kinezi su dočaravali i supu od zeleni, o čijem poreklu su se širile svakojaše glasine po campu.

Kao drugo jelo iznelo bi se na sto nekoliko jaja. Svakoga gosta upitali bi pojedinačno u kom obliku želi jaja. Posle jaja pojavio bi se na stolu biftek od suvog mesa. Taj je biftek bio toliko žilav, da se morao iseckati u sasvim male kockice, koje bi posle kratkog uzaludnog pokušaja žvakanja morao prosto naprosto da progutaš, kako bi ih bar otpremio u želudac te na taj način učvrstio osećaj da si jeo biftek. Ponekad je, dođuše, umesto tog bifteka bilo svežeg mesa od divljači, od petla, od neke divlje ptice ili od jareta.

Kao što ponekad nisu bili načisto s poreklom supe od zeleni, abonenti su gotovo u svim slučajevima bili u nedoumici u pogledu porekla suvog i svežeg mesa. Žilavost suvog mesa navodila je na zaključak da je posredi verovatno meso starih iznurenih mazgi i magaraca, koji su se sami od sebe uputili na pašnjake večnosti, ali su još dovoljno brzo nađeni pre no što bi se suviše ohladili da bi se mogli upotrebiti kao zdra-

vo meso. Pa su dolazile u obzir još i životinje koje su pale, pa su još minut pre no što bi izdahnule brže bolje preklane. I najzad se moralo pomišljati još i na mazge i konje koje je napao tigar, a oni su se tako hrabro branili da su uspeali da se dovuku do blizine logora, gde su dobili smrtni udarac iz milosti.

Kad se radi o starom, dobro osoljenom mesu, teško je reći od koje vrste životinja potiče. Kad god se hranjenicima učinio sumnjiv ukus, obično su dozivali Kineza: »Slušaj, Chinito, kakvo ti je to danas kukavno meso? Da nisi otkud preklao neku matoru mazgetinu?« Na to bi Kinez zastao u užurbanom posluživanju, sklopio prepodobno ruke na grudima, nasmešio se lepim osmehom zadovoljnog i debelog Bude i rekao: »Caballelos, gospodo moja, zal ne znate dobro to izvlisno meso? Kakva glehota plotiv mudlosti Konfučija! Ta to je plavi dal neba u ovako jadnom klaju. Želite li još jedno palče od buta, caballelos?«

Uz to je bilo još svežeg belog hleba i vrućih kolačića sa sodom. Sem toga još salate od cvekle. I pirinča sa chilem. U retkim prilikama još tanjirić škroto narezanih kuvanih ili pečenih krompira.

Za tim bi sledio neizbežni crni pasulj, bilo u zrnju bilo izgnječen pa podvaren, što se nazivalo: frijoles refritos. Što god je dosad nedostajalo da bi se želudac čestito napunio, naknađeno je frijolima. Frijoles su bili jezgro ovog kao i svih ostalih obroka.

Voda što je stajala u glinenim bocama na stolu, bila je devičanski netaknuta voda zahićena iz reke. Ponekad je bila žućkasta, ponekad crvenkasta, ponekad pak zelenkasta. Pila se onako kako je dolazila iz reke. Da je iko učinio ma kakav nagoveštaj da bi ova voda imala da se kuva ili cedi, svi bi

pretpostavili da su mu bez sumnje popustili neki šarafi u glavi. Čaša aguardiente progutana brzo posle kafe, imala je da se pobrine za filtriranje i dezinfikovanje popijene vode. A ukoliko ni ovo staro oprobano sredstvo ne bi uspelo, bilo je na kilometar od campa dovoljno mesta gde se mogao pokopati onaj vodopija kod koga filtriranje nije uspelo. Ko bi se uznemiravao zbog tih sitnica, ta na kraju krajeva uvek izlazi na isto.

Posle frijoles dolazila je torta od ananasa ili od banana, ili torta punjena marmeladom, čije je poreklo ostajalo gostima tajanstveno kao i poreklo supe od zeleni i nekih jela od suvog veprovog mesa. Parče torte zgužvalo bi se uz pomoć čaše hladnog čaja ili tople kafe. Čaj bi Kinez ponudio: »Te helado, caballelo?« Što je imalo da znači: ledeni čaj. No pošto leda nije bilo, ponuđeni čaj je bio mlak. Uz pomoć pola limuna i podosta šećera dobijao je ukusa. Pametniji su davali preimućstvo toploj kafi, sa dobrim dodatkom američanskog konzervnog mleka i dva tri parčeta sirovog šećera.

Kad bi se i to zbrinulo, hranjenici bi podrigivali, protezali se, duvali, zevali, zapalili cigaretu, izgegali u hlad nadvijenoga krova svoga bungalowa i pručili se tu u počivaljci.

Ovoga puta su bar imali izvinjenje za svoj nerad, naime, koji bi idiot bio toliko blesav da u ovoj podnevnoj žezi sedne da kapa nad računskim knjigama. Ta knjige bi se skroz nakvasile potocima znoja što teku čoveku s čela.

Posle spokojnog sna od dva tri časa digli bi se napaćeni nameštenici iz svoje njihave počivaljke, i prvo i prvo isplaknuli grlo fitaljčetom aguardiente, uz opasku da treba da isperu san iz stomaka i u isti mah dezinfikuju popijenu vodu.

Prošvrljali bi malo po campu, koliko da se uvere jesu li još prisutne žive i zdrave sve žene radi čijeg su postojanja bili zainteresovani zbog dugih večeri. Umireni dogegali bi se natrag glavnim zgradama i počinjali ozbiljno da sedaju pred knjige. Rasklopivši svoju knjigu, svaki bi malo uzdisao, pa bi zapalio cigaretu i stao da struže mastiljavu olovku, kojom je naumio da se posluži pri radu. Kad bi najzad mastiljava olovka bila spremna za rad, nameštenik bi se setio da su za uredno varenje potrebne još neke stvari sem dezinfikovanja stomaka. Potražio bi stare novine i uputio se preko maloj kućici, gde je nameravao da mirno i smerno pročita novine da bi bio obavešten o politici koja se pre četiri meseca odigrala u svetu. Jer to su bile najnovije novine što ih je imao. A pošto je sve to već bilo odmaklo za četiri meseca, čitač se pri tom nije uzbuđivao, i njegovo zdravo varenje nije time bilo poremećeno.

U ovoj potrebnoj i zanimljivoj delatnosti provodio je svaki po sat. Ako su novine bile ispunjene nekim dugim izveštajem o jezivom ubistvu ili nekom dobro odigranom bračnom dramom, varenju je smerno posvećivano i dva časa. Čovek treba da poštuje i ceni svoje telo, jer kad jednom već ode k vragu, ne pomaže nikakva briga o varenju.

Napuštajući kućicu, empleado bi primetio da se u međuvremenu upola smrklo, tako da mora da je blizu šest sati. Do šest sati bio je obavezan da radi. To je stajalo u njegovom ugovoru.

Požurio bi se u kancelariju, gde je neki njegov kolega izgleda već pokušao da nešto radi, i čekao samo na to da se oslobodi kućica da može da se obavesti o političkom životu u zemlji i inostranstvu.

Čovek što se vratio, bio je odjednom vrlo vredan. Pisao je kao pomahnitao po knjizi. Bacaо zabeleške i spiskove po svo-
me stolu i pravio krš od hartije, tako da bi administrador,
stigavši tog trenutka, mogao s velikim zadovoljstvom da po-
smatra vrednoću i istrajnost svojih potčinjenih.

Administradora je retko kad trebalo ranije očekivati. Imao
je sopstvenu kancelariju, odvojenu od ostalih. Da li je pak u
svojoj kancelariji radio napregnuvši sve svoje umne snage
ili se zanimao kojom od svojih pomoćnica uloživši sve telesne
snage, nije spadalo u ugovorene zadatke njegovih potčinjenih
da to ispituju. Administrator je zato bio tu da bi imao pravo
sam da odlučuje koju od svojih obaveza treba najhitnije da
obavi u ovaj ili u onaj čas.

I eto, makako se to činilo čudno nekom bezazlenom, de-
šavalo se redovno da je baš u trenutku kad je administrador
ulazio u kancelarije i zaticao svoje ljude tako grozničavo udub-
ljene u računske knjige da im sve curi znoj sa čela a on mo-
gao da bude zadovoljan tolikom disciplinom i revnošću, od-
jeknulo bi zvono čijim je likujućim zvucima Chino pozivao
gospodu na večeru.

Jedva jednom da se i ja nečim založim, reče don Remigio
don Marianu. »U podne jedva sam dospeo da popijem šolju
kafe. Hteo sam prvo da zbrinem muchache, pa zbog njih ni-
sam dospeo.«

»Tu bi mogli da operemo ruke«, reče don Mariano prilaze-
ći nekoj gruboj polici na kojoj je stajao emajlirani umivaonik
s vodom. Pored njega je ležalo parče obična žuta sapuna, a
preko jedne letve bio je prebačen loše oprani sivi ubrus.

Dva caballera se umiše i oprašše, začesljaše džepnim češ-
ljićem kosu pa se uputiše u comedor, u trpezariju.

Trpezarija je bila velika prostorija pokrivena palmovim
krovom. Sa tri strane imala je zidove napravljene, po običaju,
od sastavljenih stabljika. Četvrta strana bila je samo manjim
delom zatvorena, a većim slobodna.

U sredini je stajao dugačak, grubo tesani sto od debelih
mahagonskih dasaka. Daske nisu bile rendisane, nego samo
sekirom sečene. Sa svake uzdužne strane nalazila se isto tako
grubo sklepana klupa, takođe od mahagonija. Pod je bio po-
kriven debelim slojem sacate, trave dugih vlati što raste u
džungli. Stoga je čovek hodao comedorom kao da hoda po vrlo
debelom mekom ćilimu. Ispod sacate, na golom podu, ležao
je debeo sloj pepela, koji je, ukoliko je to uopšte moguće,
imao da spreči ulazak gmizavcima i insektima.

U jednom uglu stajala je druga polica, na kojoj je bio umivaonik s vodom i spremljenim sapunom i ubrusom, da oni što hoće da se operu ne bi morali suviše dugo da čekaju ukoliko umivaonik napolju u porticu ne bi bio dovoljan.

Po zidovima, što nataknuo na drveni klin, što prilepljeno gumom za žvakanje o stubove, visile su šarene reklamne plakate fabrika cigareta, pivara, pecara comiteca, ostatci zastarelih kalendara velikih trgovina većih gradova, jedna uramljena slika nuestre senore de Guadalupe, Majke božje, i tri neuramljene i pocepane slike svetaca: Antonia, Josea i Juana Baptiste.

Svi ti ukrasi imali su da zahvale svoje postojanje umetničkom osećanju dvojice Kineza, koji su u toku godina što su držali ovde restoran i kafanu postepeno dekorisali zidove na ovaj način.

Uzduž i popreko preko trpezarije bile su razapete crvene, zelene, žute i plave girlande od hartije, koje su tu visile od poslednje proslave senor administradora, kad se u ovoj dvorani održalo veliko veselje, s igrom i svim ostalim što se u takvim slučajevima odigrava. Ove girlande zadavale su mnogo truda, stajale su Kineze prilično para, izgledale su lepo i davale inače bednoj dvorani nekako prijatnije lice a gostima bolji apetit. Zato su ih ostavili tu da vise, i svak je bio zadovoljan. Vremenom će već same od sebe istrunuti i otpasti i time nagovestiti da je stiglo vreme da ih sahrane.

Što je bio zastrt zelenom voštanom tkaninom, toliko izbušenom na uglovima i rubovima da si mogao ruku strpati u rupe. Ovaj stolnjak davao je abonentima tri puta dnevno prilike da glasno pričaju o škrtosti Kineza, i to tako da je to Kinez imao da proguta pri posluživanju. I svakiput kad je neki nameštenik izjavio da će posle jela bez ikakve kerefefe

svući taj stolnjak pa ga spaliti pred restoranom, jer mu je najzad dozlogrdila ta svinjarija i najzad hoće da vidi pred sobom drugi čaršav u drugoj boji, Kinez je rekao: »Vllo doblo, caballelo, muy bueno, a vi onda jedite na silovom stolu. Ja sam još ple deset meseci nalučio nov čalšav, mogu da se zakunem u sve moje časne i plemenite pletke. Ali šta ja mogu kad mi pataches, kalavani, nikako ne donose čalšav? Plekolevajte sudbinu i ploviđenje a ne mene.«

»Jezik za zube, Chinitole« viknuo je don Leobardo preko stola, »ta donesi već jednom taj vašljivi pastel i kafu, jer ćemo inače još i kroz tri časa džedžati tu. A ako mi ne budeš uskoro dobavio nov stolnjak, sto mu gromova, odraću ti kožu, daću da se uštavi i zastre njome ovaj sto, da jedva jednom imamo ljudski stolnjak.«

Caballeros su se udobno namestili kod stola. Mlađi nameštenici primakoše svoje neudobne stolice bliže i nalaktiše se na sto pošto je Kinez stavio pred njih tanjir sa vreloom supom.

Don Leobardo pogledao je contratistu što je sedeo pored njega, a onda rekao umornim glasom kao da mu govor teško pada: »Gospodo moja, mislim vas tamo dole, kako bi bilo da ne zanemarimo običaje i navike civilizovanih drvoseča ni u otežanim okolnostima, ni u usamljenosti tropske džungle, nasred tigrova, lavova i divljih Indijanaca. Molim vas, gospodo, mi danas imamo gosta u našoj sredini, don Remigia. Možda bismo se bar za trenutak setili da imamo čakšire, ma i dozlabora prljave, a da se ne motamo u samoj košulji kao Caribi.«

Ozlojeđeni neudobnošću, mladi pisari, kojih se to ticalo, povukoše ispružene ruke sa stola. Jedan reče u po glasa svoje susedu: »Ah, tandara mandara, matori bi opet hteo malo da svira u harmoniku.« Pa su posrkali čorbu u koju su prethodno udrobili hleba da bi bila gušća.

»Bićete u najvećoj meri iznenađeni, don Remigio, kad budete čuli novost koju ću vam sad izneti«, reče don Leobardo.

Svi što su sedeli kod stola načuliše uši.

»Ta ja bih valjda pre morao da znam za neku novost nego vi, don Leobardo. Ja sam pre dva dana razgovarao s don Ramonom i don Gabrielom, koji su mi doveli nove ljude za kontrakt. Nisu mi pominjali nikakve naročite novosti.«

»Nisu ni znali ništa. Ja sam saznao stvar iz pisma Kompanije.«

»Ali mora da ste ga dobili još pre nekoliko dana, don Leobardo.«

»Tačno, ali ranije mi se nije ukazala zgodna prilika da o tome govorim. Kompanija je prodala monteriju.«

Svi što su sedeli kod stola, pa i don Remigio, zaboravili su da stave u usta nabodeni zalogaj.

Posle neke stanke upita contratista: »A kome to prodali?«

»Trojici Montellanos.«

»Zar tim coyotima?« reče don Remigio preneražen.

»Da, tim lopužama. Šta vi na to velite?«

»A šta to bi Kompaniji?«

»Gospoda iz Kompanije zaključise da se potpuno preorganizuju. Sve mi se čini da imaju odličan politički nos. Biće da nešto njuše. Možda se onaj stari razmetljivac, diktator, drma na svojoj stolici, a Kompanija gleda da se u pravo vreme izvuče iz koncesije. Ako dođu novi upravljači, može lako da se desi da proglase nevažećim koncesije i ugovore odobrene

od strane diktature, ne dajući novu potvrdu dosadašnjih koncesija, ili samo pod novim uslovima.«

»Ni brige vas,« reče don Rafael, najstariji knjigovođa, »ni brige vas, caballeros, stari Casique tamo gore na svojoj foteljici sedi čvršće u sedlu no ikada ranije, pogotovu sad kad je počeo da privlači nove ljude s modernim idejama i da daje više slobode onima što su protivu diktature.«

»To je baš najbolji znak da stari lisac vidi kako njegovo gospodstvo zalazi«, reče don Leobardo. »To baš i jest razlog što još u poslednjem času nastoji da brže bolje podupre novim stubovima zaljuljanu zgradu. Kasno je, i meni se čini da Kompanija zna više no što pokazuje. Tabasco, a naročito Villahermosa, oduvek su bili raspoloženi protivu njega. A u Villahermosi će verovatno nastati neko vrenje.«

»Znači da se Kompanija potpuno povlači iz posla sa caobom?« upita don Remigio.

»Da, tako bar pretpostavljam.«

»A čime bi mogla da plate ona trojica Montellana?«

»Zgrnuli su oni bogami teških para kao contratisti, s one strane reke«, reče don Leobardo.

»Da, i ja bih to rekao.« Don Remigio je namignuo i stao da vršlja po svom jelu. »Nikad nisam upoznao brutalnije contratiste no što su ovi Montellanos. Muchachos, ubogi đavoli što njima padnu šaka, imaju taman dovoljno razloga da kažu kako znaju kakve je đavo spodobije, te ne moraju to tek u paklu da saznaju. Na taj način, razume se, može čovek da zgrne imanje za nekoliko godina. No to imanje vala ipak ne bih želeo da nosim na duši.«

»Znam ih«, reče don Leobardo. »Znam ih iz doba kad sam bio administrador u La Constanciji. Montellani su bili contratisti u El Rompido, blizu naše monterije. Bogami ne veru-

jem da se ijedan čovek živ vratio kući iz njihova kontrakta. Ali su umeli da izvlače drvo i da napune svoju vreću parama. Nisu pustili ni za živu glavu drugoga contratistu u El Rompido. Ranije je El Rompido imao osmoricu contratista. Ova osmorica nisu mogla da postignu toliko koliko ova trojica. To je, razume se, bilo moguće samo zato što su tamaniili svoje muchache bez milosti i bez obzira. Uveren sam da u čitavoj zemlji nema contratista što je toliko muchacha upropastio kao ova trojica. Svakog meseca dovodili su agenti nove trupe, a Montellani su primali sve što je stiglo, jer su većito bili bez ljudi. Kad god je pristizala nova trupa, polovina trupe što su je Montellani zadnji put primili već je trunula ispod zemlje.»

»Jedno znam, don Leobardo«, reče don Remigio, »ako je zaista tako da su Montellani kupili Kompaniju, ja se vala ne hvatam u to kolo. Raskinuću kontrakt s njima. Neka mi plate troškove za kontrakt, i na čast im moji ljudi. Ali neću s njima da radim i neću im pomoći da još više povećaju svoje imanje. Dios mio, ta ja samo i čekam na to da mi se ukaže neko izvinjenje da se časno povučem iz monterija i da u nekom gradu među civilizovanim ljudima obavljam neki pošteni posao. Ta hteo bih najzad jednom da usrećim svoju ženu i decu mojim stalnim prisustvom. Moja je žena udovica, a deca su mi siročad pri sadašnjem stanju stvari. E, sad imam dobar razlog da tu stvar prekratim. Sad ne moram o sebi da mislim kako se iz tog posla povlačim zato što postajem škart te ne mogu više da izdržim. Ta mogao bih da izdržim još jedno tri godine. A i pare što bih mogao za te tri godine da zaradim, sasvim bi mi dobro došle. Ali da radim sa Montellanima, no señor, onda radije s đavolima.«

»Firma je već registrovana u Villahermosi«, izveštavao je don Leobardo. »Zove se: Montellanos Hermanos, Braća Montellani. Fina braća.«

»Uveren sam da i nisu braća«, reče don Mariano. »Znam ih dovoljno i siguran sam da nisu braća, svaki od njih govori nekim drugim španskim dijalektom. Španci jesu, ali svaki iz druge pokrajine. Tako je to njihovo bratstvo prilično sumnjivo.«

»Ali vrlo udobno«, umeša se don Rafael.

»To ste dobro rekli, don Rafaele, vrlo udobno!« nasmeja se administrador.

»A šta ćete vi da radite, don Leobardo?« upita contratista.

»Ostajem kod Kompanije. Već su mi ponudili nov položaj, sa većom platom. Kompanija ima veliku plantažu he-nequena u Yucatanu. Tamo možete da me nađete u mom novom zvanju, gospodo«, reče don Leobardo obraćajući se celom društvu kod stola. »Ko god od vas hoće da pođe sa mnom, neka mi samo kaže.«

Nameštenici još nisu došli potpuno sebi od te preneražujuće vesti.

»Ne mogu baš svi da pođu sa mnom«, popravi se don Leobardo. »Zavisiće od toga koliko će mi kancelarijskih pomoćnika i koliko nadzornika polja biti potrebno. Ali za sve vas ima dovoljno mesta na raspoloženju. Kompanija je preuzela od Montellana dve plantaže banana kao deo plaćanja, sem toga i sama Kompanija ima još četiri sopstvene plantaže banana i dve plantaže kakaoa. Kogod od vas ne želi da ostane ovde, može da dobije neko drugo dobro mesto kod Kompanije, ukoliko samo želi.«

»Kad će braća da preuzmu ovu monteriju?« upita don Mariano, ekonom magacina.

»Prvog aprila. I svakako će vas interesovati da čujete da su Montellani kupili još dve druge monterije koje će istog dana preuzeti, a to su La Estancia i La Piedra Alta.«

Don Remigio isplaknu usta čašom vode, ispra gušu, pljunu vodu u velikom luku kroz vrata pa reče: »Izgleda dakle da tri slavna brata misle da stvore ovde monopol.«

»Ne izgleda tako,« reče administrador, »nego tako je.«

»To je samo razlog više, i to konačno presudni razlog, gospodo moja, da još trideset i prvog marta otstupim od kontrakta s braćom Montellanos. Uzeću što god mi ponude za ljude koje sam doveo.«

»Pazite!« nasmeja se administrador. »Ponudiće vam četvrtinu od onoga što ste vi za ljude platili. Ali ne popuštajte. Tražite puni iznos i preko toga još dvadeset od sto za tobožnje gubitke. Braća će platiti što god zatražite. Bez ljudi ne mogu ništa da počnu s monterijom. Ljudi su im potrebni koliko god im je caoba potrebna. Bez caobe nema profita, bez muchacha nema caobe. Ako malo jače pritegnete i kažete kako ćete svoje ljude povesti u Quintana Roo i tamo preuzeti kontrakt za chicle ukoliko vam ne plate zatražen iznos, uhvatiće vala braću zort i platiće bez i jedne reči.

»Imate pravo, don Leobardo«, reče contratista. »Njima su moji ljudi potrebni no meni što su. Prema tome ću podesiti i svoju cenu. Možda ću još i načiniti dobar pazar povlačeći se iz La Armonije.«

»E tako nam se najzad ukazala prilika da pomislimo i na piće i da zalijemo i podmažemo malo posao našeg starog prijatelja, da bolje klizi«, reče don Leobardo smejući se na sav glas. Dozvao je Kineza koji je baš počeo da sklanja poslednje posuđe: »Chinito, trkni de u moju daščaru i donesi mi

onu bocu comiteca aneja, onog starog, ta znaš. Onu bocu sa crvenom čaurom na čepu, što još nije otvorena.«

»Tlčim, don Leobardo«, reče Kinez i istrča u noć. Već za minut vratio se natrag.

»Ovu sam bocu sačuvao za naročitu neku priliku, caballeros«, izjavi administrador. »I eto, ta svečana prilika najzad je stigla: odlazak iz pustinje. Monterija La Armonia i Leobardo Chavero više se nikad neće videti. Salud, caballeros!«

Dobijanje caobe, mahagonija, odvija se u tri glavne etape. Prva etapa je obaranje stabala. Neki contratista poduzima taj posao na svoj račun i rizik, svojim sopstvenim kapitalom. Samostalan je kao neki nezavisan preduzimač. Isporučuje stabla na obližnjem splavištu, gde mu se plaća deset pesos po toni, ponekad i nešto više, ponekad i nešto manje, prema tržišnoj ceni drveta. Upravnik polja ili administrador campa određuje mu u oblasti koncesije distrikt koji ima da eksploatiše. Svaki contratista obrađuje neki drugi distrikt, koji je često udaljen po dva i tri dana putovanja od oficina, gde stoluje administrador s nameštenicima.

Druga etapa je plavljenje stabala, što se rukovodi i nadzire iz oficina. Jer od trenutka kad su stabla složena na rečnoj obali, gotova da zaplove rekom, contratista više ne vodi o njima brigu. Caoba otad pripada Kompaniji.

Treća etapa je tovarenje i otpremanje drva brodovima do prekupaca. Sve do određene stanice na obali reke drvo plovi slobodno. Sva stabla su obeležena žigom Kompanije kojoj drvo pripada, naime sve Kompanije, ma im se monterije nalazile i uz više manjih reka, moraju na kraju da se posluže istom velikom rekom za plavljenje stabala. Na poslednjoj stanici, gde već počinje saobraćaj motornih čamaca, te bi stabla što slobodno plove mogla da budu opasna po

motorna vozila, izvlače ih iz vode, pa ih zastupnici kompanija probiraju po utisnutom žigu. Tu onda sastavljaju pojedina stabla gradeći od njih splavove, pa ih vrlo vešti splavari dovode do morske luke, gde ponova rastavljaju splavove i stovaruju stabla, sve dok ih ne ukrcaju na brodove. Ovom trećom etapom, što počinje na poslednjoj stanici dokle stabla slobodno doplove, sve do konačnog ukrcavanja, rukovodi se i vrši nadzor iz glavnog stana. Glavni stan se nalazi ili u luci ili u najbližem velikom gradu toga kraja.

Braća Montellanos, Severo Gurria Montellano, Felix Gurria Montellano a Acacio Gurria Montellano odlučiše prilikom kupovine monterije da svaki od njih primi položaj upravnika jedne od te tri etape. Severo, najstariji, imao bi da nadzire treću etapu, odnosno najvažniju stranu posla, Felix bi imao da bude administrador u oficinama, a Acacio, najmlađi i najizdržljiviji, glavni contratista, te da kao šef contratista nadzire njihov rad.

Plan je bio dobar a i razborit. No kad je trebalo da se počne raditi po tom planu, isprečile su se tolike teškoće i smetnje, da se nije mogao bez daljega sprovesti.

Don Mariano je već prilikom onoga razgovora pri stolu natuknuo da sumnja da li su ta tri brata zaista u srodstvu preko iste majke i istog oca. Doklegod su ova trojica, svaki kao samostalni contratista, radili jedan do drugoga, uvek su dobro izlazili na kraj. Sad, međutim, kad su sastavili sve svoje pare da bi kupovali monterije, postadoše nepoverljivi jedan prema drugom. Ono mora da su se uzajamno dobro znali i bili načisto šta koji vredi i šta je dotad učinio još pre no što su se sastali da postanu braća. Kad imaš ime što se pri-

lično često povlači po policijskim izveštajima, sudskim presudama i robijaškim spiskovima, svakako ćeš, već iz nagona za samoodržajem, učiniti dobro ako ga se otarasiš i potražiš neko drugo, manje poznato i ozloglašeno. Onda je dalji život komotniji, sve dok se ne nađeš pred potrebom da preduzmeš novo svlačenje kože. Neko novo upotrebljivo ime uvek je mnogo sigurnije ako možeš da dobaviš nekog brata, sestru, ili najbolje oca. Onda je novo ime manje sumnjivo. Može biti da su tri brata Montellano pronašli ime svojih roditelja u telefonskom adresaru u Barceloni ili Madridu, i da su se imenom tih svojih adoptiranih roditelja služili kad god im je u poslu bilo potrebno da izazovu veće poverenje. Doduše, kad bi mati Montellana nekim slučajem iznenada došla u Meksiko, zacelo bi se lepo zaprepastila zatekavši tri sina, o čijem postojanju sve do tog trenutka nije ni pojma imala.

Pošto je svaki Montellano znao sasvim izvesno zašto je svaki od njih smatrao probitačnim da postane brat ostale dvojice, biće da njihovo uzajamno nepoverenje baš nije bilo tako neosnovano.

Da ostave Severa kao glavnog blagajnika u luci, gde ima da prodaje drvo i naplaćuje pare dok ostala dvojica džedže duboko u džungli, to se baš nije mnogo svidelo onoj dvojici. Nije im se uopšte svidelo da žive odvojeno.

Da ostave Felixa samog u luci, bilo bi, po rečima Severa i Acacia, nespretno, pošto se on po njihovom mišljenju nije razumeo u posao, te bi verovatno prodao lepo dobro drvo jeftinije no što je njih stalo. To je, razume se, bio izgovor da ne bi morali otvoreno reći kako ni njemu ne mogu da povere glavnu blagajnu.

Acacio je po mišljenju ostale dvojice bio suviše mlad i suviše neiskusn da bi ga uopšte mogli ostaviti da samostalno radi.

Najzad, posle dugog pogađanja, nisu našli drugog izlaza, no se sporazumeše da sva trojica pođu u džunglu i najpre poobaraju dovoljno drva. Potom su nameravali da sva trojica zajedno dopreme drvo niz reku do luke, i da se najzad sva trojica nastane u luci čekajući kupca.

To je bila vrlo skupocena podela rada. Kad su sva trojica u luci, contratisti mogu da rade što im je god volja, da žigošu drvo znakom drugih kompanija ili da ga za svoj račun otpreme uz pomoć ljudi što na splavarskoj stanici samo vrebaju zgodu da ispod cene dobiju »divlje drvo«.

Contratisti drugih koncesioniranih kompanija mogli su u odsustvu trojice braće da upadnu u njihovu koncesiju i da tamo mesecima nesmetano seku drva.

Moglo se sem toga desiti i da za vreme dok braća rade u džungli, cene caobe uveliko skoče u luci, a tamo da se nađe toliko kupaca da čovek može da bira onog što najbolje plaća. A kad bi braća najzad stigla u luku da prodaju, mogle su cene da padnu neobično nisko, čak da nema nigde kupca na vidiku, te je drvo moglo da pojede više troškova no što na njemu mogu da zarade. Međutim, uzajamno nepoverenje je pobedilo, i sva trojica su radila na samoj seči kao contratisti, kao što su i ranije činili, samo s tom jednom razlikom što im je sad pripadala čitava dobit a ne samo deset pesosa po isporučenoj toni, no možda i sto dvadeset i više po toni. Ko bi znao i ko bi mogao da pretskaže koliko cene caobe mogu da skoče.

Nije ustvari jedino nepoverenje sprečavalo braću da posao vode po prvobitnoj zamisli. Zalihe caobe što su ležale u luci i pripadale Kompaniji nisu bile uključene u prodaju. Cena koju je Kompanija tražila bila je braći previsoka. Kompanija je bila dovoljno jaka da s prodajom caobe prička dok joj se ponuđena cena ne učini najpovoljnijom.

Baš tako naročito jevtina nije bila monterija La Armonia kad su je kupila braća Montellanos. Distrikt na koji se protezala koncesija za eksploataciju bio je veliki, obuhvatao je možda tri hiljade kvadratnih kilometara tropske prašume. Braći je bilo vrlo dobro poznato da je distrikt Kompanije bio bogat caobom i, tačno osmotreno, gotovo jedva i dotaknut. Kao iskusni kontratisti znali su gde se nalaze bogati distrikti. Još mnogo pre no što su ozbiljno i pomišljali da kupe monteriju, pažljivo su ispitali distrikt u svim pravcima, da ne bi kupili mačku u džaku.

Ali za monteriju je potrebno više od same koncesije. Uz monteriju ide, već prema veličini, stotinu, dvesta pa i trista volova, uz nju idu i konji i dvadesetak-tridesetak mazgi, vičnih maršovanju kroz džunglu te zato i najskupljih. Uz nju idu i zgrade, koje, ma kako primitivne bile, ipak predstavljaju znatnu vrednost uložene radne snage. Pa uz nju ide još i tienda, koja mora da bude dobro snabdevena robom. I svakovrsni alati i opreme za seču i vuču, sekire, pijuci, machete, lanci, kuke, sedla, jarmovi, poljske kovačnice, sve je to bilo od velike vrednosti za onoga ko se njime služio i morao služiti. Da neki kupac nije kupio te stvari, prodavac, Kompanija, poklonila bi ih. Jer njihov transport stajao bi više no što bi se za njih u najbližem mestu prodajom moglo dobiti. Kupac bi, međutim, bio nemoćan bez tih alata i ostalih

stvari. Za njega su bili od velike vrednosti, prodavac je to znao, te zato nije morao da daje budzašto.

Severo Montellano, najstariji brat, nije držao u čarapi pare što ih je zaradio kao kontratista. Davao ih je na zajam. Doduše nije davao zajam plantažerima što pošteno rade, nego samo onima za koje je znao da se kockaju ili da će na neki drugi način šćerdati pare. Svoje krvavo stečene pare nije davao na zajam da bi za njih dobio kamate. To ne bi bila nikakva dobit. Davao je pare na zajam da bi rancho, plantaža ili kuća, na koje je davao zajam, propali i pali njemu u šake. Tako su on i njegova dva brata, koji su po njegovom savetu činili isto, postali vlasnici one velike plantaže banana koju su, kupujući monteriju, dali kao deo ugovorene cene.

Na taj način uspeali su da monteriju dobiju po ceni za koju je Kompanija, računavši u gotovu, nikad ne bi prodala. Kompanija je, doduše relativno dobro pazarila zahvaljujući prenosu onih plantaža u prodajnu cenu. Ako je neko kupio jevtino, daleko ispod cene, bila su to braća Montellanos, koja su mogla da se dočepaju plantaža za deseti deo njihove stvarne vrednosti, a obračunavali ih u transakciji u punoj njihovoj vrednosti.

Pošto nisu s monterijom preuzeli i zalihe caobe naslagane u luci, braća se sad nađoše bez ikakvih zaliha gotovih za prodaju i liferaciju. To je bio još jedan razlog više što su sva tri brata odlučila da pođu u džunglu da bi prvo stvorila nove zalihe caobe. Doklegod nema caobe u luci, ne može se ni prodavati.

Prilikom dogovaranja napomenuto je, razume se, da bi se prodaja u luci mogla obavljati preko agentura, tako da bi tri brata imala da se brinu jedino za seču i transport drva. Ali isto ono nepoverenje što su ga osećali jedan prema dru-

gome pokazivali su u još većoj meri prema drugima, u ovom slučaju prema agentima, koji su po mišljenju braće svi od reda varalice, moglo bi se, eto, desiti da se jadnici ubiju ra-deći jedino za čar agenata.

Montellanos su počeli svoju delatnost u monteriji time što su vrlo podrobno ispitali plate nameštenika, a zatim nad-nice zanatlija, goniča karavana i svih ostalih radnika što su bili neposredno nameštenici Kompanije i spadali u glavni camp. Tu su spadali pomoćnici u tiendi i u magacinu, momci što su vodili volove na pašu u prerije da bi ih uhranili, ve-slači kanua, peoni čiji je posao bio obrađivanje kukuruznih i pasuljnih polja za ishranu stotina ljudi i dečaka što su tu radili, peoni koji su točili svinje i koze za potrebu campa a u slobodnom vremenu stavili kožu zaklanih goveda, da bi mogli da je prerade u amove za vuču.

Nadnice ovih peona kolebale su se između reala i šest reala, odnosno sedamdeset i pet centava. Nadnice zanatlija kretale su se između sedamdeset pet centava i pesa šezde-set. Nameštenici su vukli plate prema svojoj aktivnosti, isku-stvu i starosti, od šezdeset do dvesta pesosa mesečno.

Iako su se nadnice i plate mogle nazvati prilično skrom-nim s obzirom da su ljudi imali da žive u džungli i da je svaki deo odeće i svaki potrebni predmet ovde stajao tri puta, pet puta, pa i deset puta više od uobičajene cene, ipak je ukupna suma, isplaćivana godišnje u ime plata i nadnica, bila dovoljno velika da zaprepasti braću Montellanos kad su je izračunali.

Štogaod ne izdaš, uštedeo si, štogaod možeš da zadržiš u džepu, zarađene su pare. Tako su mislili Montellanos. I mi-

slili su još: Što brže prestanemo s izdatcima, to pre će početi štednja i zarađivanje. Poslovni troškovi umanjuju se najlak-še i najbezopasnije kresanjem plata i nadnica. To najmanje boli onoga što kreše. Kome se ne sviđa, široko mu polje.

Kad je nameštenicima saopšteno kresanje plata, svi se digoše da odu. Pozivali su se na to da imaju samo kontrakt s Kompanijom a ne i s novim vlasnicima, da su, dalje, nji-hovim kontraktima utvrđene plate na izvesnoj visini, te ako im se te plate ne mogu davati, nisu obavezni da ostanu u kontraktu, pa ma ti kontrakti i bili uključeni u kupoprodaju.

Tri brata se posavetovala i dođoše do uverenja da im se ne može desiti ništa bolje od ostavke nameštenika. Ovi na-meštenici samo lenčare i banče i vuku se sa ženturačama, i sav njihov posao može Severo sasvim lepo sam da posvršava. Izveštaji i obračuni ne treba da se šalju, pošto su braća sama Kompanija, a sam sebi vala čovek ne mora da sastavlja i šalje izveštaj. Kad Severo bude sledeći put pošao u Villaher-mosu, može da rasmotri malo oko sebe, možda će upecati dva tri izgladnela tipa što švrljaju besposleni, a umeju da bara-taju knjigama i računskim spiskovima, te će se toliko obra-dovati ako dobiju plaćeni položaj, da će se klanjati don Se-veru kao svome spasitelju ako im obeća četrdeset i pet pe-sosa mesečno. Ta ne moraju baš tri puta na dan da jedu po petnaest centava, dovoljno im je i jedanput. Dugom neza-poslenošću postali su vični da malo jedu, a ako bi i pored toga još ostali gladni, mogu da kuvaju sami i zgodnom pri-likom pođu u lov. On će im već tako zavodljivo opisati ži-vot u monteriji, u dubinama džungle, nasred tigrova, lavova, velikih majmuna i krda ukusnih divljih svinja, da će biti voljni ma i džabe da rade, da bi mogli da žive životom Ro-binzona Kruze.

Pitanje nameštenika time je bilo rešeno. Što je bilo glavno, time je ušteđen znatan izdatak, najveći izdatak na najamnine, i mogao da se knjiži kao prva zarada.

Don Severo, kome su oba brata rado priznala da ima najbolju glavu i najveću umešnost u pretresanju finansijskih pitanja i njihovom povoljnom rešavanju, uze potom u rasmatranje platni spisak zanatlija i peona.

Tri brata održaše veće po pitanju kojih bi se zanatlija i peona najlakše mogli odreći. Kad su označili te ljude, pozvaše ih, i don Severo im saopšti rezultat savetovanja. Neka-ko kao da nisu stvar tragično primili. To se don Severu učini sumnjivim, jer ovi ljudi žive od zarade ruku, od danas do sutra, i u gradu im nije mnogo bolje nego tu.

»Koliko zaostale plate još ima da primi svaki od vas?« upita don Acacio, najmlađi i najmanje iskusni od braće. Njemu je bio poveren zadatak da otpusti ljude koje su don Severo i don Felix proglasili izlišnim. Jedan reče dvadeset pesos, drugi danaest, treći osamnaest. Don Acacio ispisa ukupni ček za sve ljude, a don Severo ga potpisa.

Ljudi su nekako začudo brzo sredili prtljag i pošli na put. Taman su se uputili, kad don Felix pogleda svoga brata don Severa i odmah zatim dreknu: »Pero, hombre, ama glupi čoveče, jesi li pogledao u tiendi da ovi ljudi nemaju tamo čitavo brdo pozajmica i predujma pa da nam sad kidnu ni luk jeo ni luk mirisao?«

»Davolsku mu mater«, đipi don Severo razbešnjen. Jednim skokom našao se napolju, a dva sekunda kasnije stigao je malu trupu.

»Stoj, vi drumski razbojnici, gde je ček? Ovamo ček, ili ću vas ucmekati sve na gomilu kao kljaste pitome zečeve!« viknuo je.

Ljudi su se činili nevešti, kao da nikad ni čuli nisu za neki ček.

Ali već je prišao i don Acacio, pošao pravo na jednog čoveka i dreknuo na nj: »Ti smrdljivo pseto, u tebe je ček. Ovamo s njim!«

U trku izvukao je revolver i uperio ga sad u čoveka.

»Nemam više ček, jefee«, reče čovek mirno. »Dao sam ga Eulaliu.«

»Eulalio! Eulalio!« viknu don Severo preko trga.

Iz jedne rakidžinice izbaulja neka žena, čija je prljava pamučna bluza visila u dronjcima. Bila je čestito nakresana. Kosa joj očigledno danima nije bila češljana.

Kad je čula kako viču ime Eulalio, zacelo je u njoj iskrsnula neka uspomena. Podbočila se obema rukama o kukove, nagnula se, da bi plućima dala više snage, a onda se razdrala: »Eulalio, taj cabron i rodoskrvritelj. Moram eto ja da mu platim čak i rakiju koju je polokao s drugim ženama.«

»Hajd, drži taj tvoj prokleti jezik za zube«, viknu don Felix.

»Jezik za zube?« ciknu žena i ispruži jezičinu koliko je mogla. »Meni ti: jezik za zube? Taj kopilan je uzeo pare i sad je već upola u Hucutsinu sa svojim konjem.«

»Šta kažeš? Chingue tu matricula, puta vieja!« dreknu don Acacio i jurnu ka jednom konju što je stajao zavezan za neki panj.

»Aaa? Ja puta vieja?« zareža žena iskreveľjeno. »Ti mene vala nećeš povaliti, kopilane moj!« I naglim pokretom pokazala mu jedan impozantan deo svog tela, kao prkoseći. No ostalo je bez efekta. Ovde je to bila sasvim svakodnevna stvar, bez draži novine. Kad se žena isuviše okrenula, da bi

onako nagnuta mogla da osmotri čitavu scenu, izgubila je ravnotežu, preturila se i ostala tako povaljena pred kolibom.

Don Acaciu nije trebalo ni minut da osedla konja. A onda je ošinio životinju mučki i iščezao u gustišu.

Ostatak popodneva provela su dva brata što su ostala u campu, don Severo i don Felix, u tome da proveravaju račune ljudi iz campa u pogledu predujmova. Dovoljno su poznavali svoga brata Acacia i znali da će on vratiti ček pa ma to stalo jedno malo ubistvo, pa i dva. A ako bi se nedajbože i sam don Acacio našao ubijen na putu, ček bi zacelo bio u njega, izvesno kao da ga nikad i nije davao iz ruku. Još se nije rodio taj čovek što bi jednom od trojice Montellana mogao da ukrade ček i kidne s njim, da ga u miru naplati i potroši.

»Ta u čitavom logoru nema ni jednog jedinog što ne bi bio do guše uglibljen u dugove«, reče don Severo kad svršiše s proveravanjem računa.

»Bolje ne bismo ni mogli očekivati.« Don Felix se zavalio u stolici. »Kogod je iz čitave bande ovde izlišan, ima da ga najurimo.«

»Valjda baš ne misliš sasvim tako«, dobaci don Acacio, koji se vratio s pohoda.

»Zacelo da ne.«

»Kogod nam više nije ovde potreban, ima da odradi svoje predujmove pred stablima. A kad odradi i poslednji centavo a ne bude pravio nove dugove, može da ide.«

»Pa to sam i ja mislio. Baš sam tako mislio, Severo«, reče don Felix. »Nismo došli ovamo da vršimo dobročinstva i delimo pijanima rakiju. Došli smo ovamo da radimo.«

Don Acacio stade na vrata i pogleda u bungalowe namještenika. »Nadam se da će sutra da se čiste. Treba mi jedan bungalow lično za mene.«

»Prekosutra, Cachito. Prekosutra će da se čiste sa svojim mrcinama i andramoljama. Nadam se da neće povesti i sve svoje ženturine i da će nam ostaviti bar koju od boljih.« Don Severo nali sebi jedan comiteco i iskapi ga na dušak.

Baš kad je don Acacio punio svoju času, uđe don Julian u bungalow u kome su tri brata privremeno uredila kancelariju i spavaonicu.

»Buenas noches, caballeros!« pozdravi ih. »Hteo sam da vas zamolim da dođete na večeru ukoliko ste spremni.«

»Muchas gracias«, reče don Severo u ime sve trojice. »Samo ćemo da operemo šape.«

Don Acacio, koji je još držao u ruci bocu s comitecom, pozva don Juliana: »De gucnite malo, koliko da isplaknete sulundar.«

»Mogu da se poslužim, da steknem zadovoljan izgled«, reče don Julian kroza smeh.

Pivši, štucnu. Pa se žestoko ishraknu i načini blaženo lice. »Caray, grom i pakao, ovaj je vala bolji od one bodljikave žice što je mi imamo da gutamo.«

»Gucnite još jednom, amigo«, savetova ga don Severo. »Kad ga nestane, nećemo ni mi imati drugo no što nam Turci budu doneli. Kako sad Turčin dolazi ovamo?«

»Svaka tri meseca, reče don Julian. »Ponekad bogami prođe i pet, kad su putevi suviše rdavi.«

»Hej vi, jestel gotovi?« upita don Severo svoja dva brata što su džepnim češljem gladila kosu. »Bueno, onda u kasle«

U comedoru, gde su caballeros jeli, Kinezi su namestili još dva sirova stola, pošto uz jedinu trpezu što je tu obično stajala, nisu mogli da sednu svi što su danas došli da jedu.

Za dva stola naslonjena sa strane uz krajeve glavnog stola, sedeli su nameštenici, dok je administrador sa contrastima sedeo pored velikog stola, gde je ostavio tri slobodna mesta za braću Montellanos.

Kad su braća naišla uz jedno »Buenas noches, caballeros!« administrador don Leobardo upravo je prao ruke na umivaoniku kod ulaza.

»Chinito«, viknu Kinezu, »pokaži de caballerima njihova mesta.«

Kinez je svojom izmrljanom pregačom očistio jedno sedište na jednoj klupi, a dva sedišta prekoputa na drugoj klupi uz dugački sto. Činio je to nekako kao da se trudi da ne zbriše više prašine no koliko mesta zauzima jedno sedište i ona dva nasuprot njemu. Da li su ostala sedišta na dvema klupama prašnjava ili masna, nije ga nimalo brinulo. Uopšte je ova tri sedišta brisao više zato da bi trojici novodošlica pokazao gde treba da sednu nego što bi time želeo da im ukaže neku naročitu učtivost.

Tri brata sedošu. Don Severo, kao najstariji, sedeo je pored administradora, dok su druga dva brata sedela naspram ova dva caballera.

Neki contratista i neki stariji nameštenici, glavni knjigovođa i magacioner, već su se davno bili posadili za sto. Izgledalo je kao da je priličan broj ljudi sedeo tu pričajući već dobra pola sata a možda i više, jer prostorija je, i pored upola slobodnog četvrtog zida, bila ispunjena gustim duvan-skim dimom.

Dok je don Leobardo brisao ruke i češljao kosu, viknuo je kroz otvoreni zid: »Ya, Chinito, listol Donesi de krmu, a ako danas ne bude de primera, najbolje vrste, sutra ću ti razlupati tiganje i činije o glavu.«

»Glacias, don Leobaldo,« viknu Kinez iz kuhinje, »velika vam hvala na fludu. Ali jelo je najbolje što sam ga u svom životu skuvao.«

»To ti je sreća!« viknu don Mariano, upravnik magacina. »To ti je sreća, Chinito, kad ti kažem. Jer ako ne bude najbolje danas pri rastanku, nećeš doživeti sutrašnju zoru. Sireljaću te, a kosti neka ti istrunu tu u selvi, u najmračnijem budžaku džungle.«

Kinez je stavio prvi tanjir s vrućom supom na sto, primakao se bliže don Marianu, poverljivo mu se nagnuo i prekrstivši obe ruke na prsima rekao: »Da me stleljate, možete, don Maliano, plotiv toga ne mogu ništa. Ali moje stale kosti ne možete ostaviti tu u džungli da istlunu.«

»Tako, gle, a zašto ne, hijo celeste, sine neba?«

Kinez se šeretski nasmeja, trže obrve u vis, stade da miče jednim kažiprstom ne dižući ruku s grudi, i reče: »No, don Maliano. Vidite, upazalio sam se u jedno osigulanje i već sam unapled platio sve plemije, a ako me stleljate ovde, osi-

gulanje iz San Flanciska poslaće moje kosti u Kinu, da ih sahlane poled mojih časnih pledaka uz sve posmltne počasti. Sve je već plaćeno.»

»Grom i pakao, prokleti Chinke, hoćeš li jednom već doneti tu supu! Ili da ti prvo zabijem toljagu među noge?« viknu don Leobardo lupajući zlovoljno kašikom po stolu.

»Estoy volando, don Leobardo, evo me sve letim.«

Kad je ušao sa sledećim tanjirima supe, don Severo ga privuče za ruku. »Znaš li, Chino, supa ti je vrlo dobra.« Don Severo i braća mu stadoše već da srću, ne čekajući da svi kod stola dobiju svoju supu.

»Muchas gracias, caballelo, velika vam hvala!«

Najzad je svaki dobio svoju supu. Don Severo je upravo dovršavao svoju kad je Kinez unosio poslednje tanjire. Ovaj je stajao malo iza gostiju, čekajući prve prazne tanjire da ih iznese.

Don Severo mu se obrati i reče: »Chino, možeš da ostaneš kod nas kao kuvar.«

»Ne velujem, caballelo. Vas ste samo flogica, a pli tom ja ne mogu da zaladim i svoju hlanu. Mislim da ću poći s don Leobaldom u Yucatan i na plantaži henequena otvoliti nov lestolan.« Pokupio je tanjire trojice braće i žurno ih izneo.

Contratisti i nameštenici zgledali su se, namigujući krišom na braću, da vide kakvo će lice napraviti. Kinez je rekao da bi imao da kuva svega za trojicu ako bi ostao ovde a to znači da ni jedan contratista i ni jedan nameštenik ne namerava da radi s trojicom braće.

Braća se načiniše kao da nisu to shvatili. Ili su možda već i slutili da će svi da se čiste odavde.

Za vreme jela malo se govorilo. Čulo se samo mljeckanje gostiju, zveckanje posuđa i s vremena na vreme molba da neko pruži so ili catsup ili neki smok, i tu i tamo padala bi poneka promrmljana rečenica o nekom događaju u campu.

Drugih dana gosti su se dizali odmah posle jela i razilazili su se u svoje bungalowe ili u rakijašnice. No ponekad bi ostali tu da se kockaju ili da natenane čavrljaju.

Danas su, međutim, ostali svi kod stola. Iako niko ni reči nije izustio o tome, znao je svaki da će se sad održati konferencija. Contratisti, koji su samo u tri meseca jednom svraćali na nekoliko dana u oficine, i to svaki u drugo doba, kako mu je baš najviše odgovaralo, danas su stigli svi najednom, a da ih niko nije pozvao. Znali su da će danas braća stići i preuzeti monteriju.

U prvi mah dobio bi čovek utisak da su contratisti došli iz svojih udaljenih distrikta u isti dan samo zato, da bi pozdravili nove vlasnike i primili njihove naloge.

Ali nije bilo tako. Nije tu bilo nikoga ko ne bi znao tri Montellana, pa čak i mlađi nameštenici, koji lično nikad nisu videli nijednog od braće, znali su njihov glas, njihova dela i njihovu gramzljivost. Montellani su bili dovoljno nepodnošljivi već i kao saradnici ili kolege contratisti u istoj Kompaniji. Ali svaki ko ih je znao ili je čuo za njih morao je da odbije da ih primi kao pretpostavljene, kao direktore i vlasnike kompanije za koju radi.

Kompanija je imala četiri contratiste, koji su sa svojim ljudima obarali i dopremali mahagonij za Kompaniju. Sva četvorica odbiše da ostanu u kontraktu. Montelani nisu nagovarali nijednog od četvorice da ostane tu i radi za njih. Prvo i prvo, znali su da bi to bilo uzaludno. Drugo, a to je odlučivalo, u osnovi im je bilo vrlo mило što nijedan contra-

tista neće da ostane. Oni su sami bili iskusni contratisti, i nije im bila potrebna ničija pomoć. Već su skovali svoje planove kako će ubuduće da upravljaju monterijom na način da sve pare koje bi morali da plate contratistima uđu u njihovu blaganju.

Jedino što je sad imalo u pogledu contratista da se raspravi bilo je razrešenje kontrakta. Briga Montellana je bila da kontrakte preuzmu što jeftinije mogu. Da su zbog svoje brutalnosti, svoje gramzljivosti i netrpeljivosti bili vrlo neomiljeni, da su ih za to što mrzeli a što ih se bojali, to nisu smatrali nekom sramotom ili čak nedostatkom, nego naprotiv dragocenim preimućstvom prilikom pregovaranja. Nijedan od contratista nije hteo pod njima da radi, svaki je hteo da razreši kontrakt, a pošto je to hteo, braća Montellanos su znala kao izvesno da će se dočepati kontrakta ispod cene.

Pregovori što su ih contratisti vodili popodne u prisustvu administradora, don Leobarda, vrteli su se oko cene koju će tražiti. Odlučili su da ostanu pri svojim cenama i da ne popuštaju.

Četvrt časa po večeri govorilo se oko stola jedino o beznačajnim stvarima. Svak je znao da su to samo prigodni razgovori, da bi dozrelo jezgro pregovora.

No onda don Severo više nije mogao dalje da taji zašto je uopšte došao ovamo na večeru. Mogao je isto tako da večera sam sa braćom u svome bungalowu.

»Don Remigio«, reče najzad, presekavši naprečac neki ravnodušni razgovor o lučkom prometu u El Carmenu, »don Remigio, jeste li mi sastavili bilans svoga kontrakta?«

»Zacelo, don Severo, evo ga tu kod mene.« Don Remigio izvadi svoju računsku knjigu i neke spiskove. »Evo tu su sva imena ljudi što ih imam u kontraktu. Iza svakog imena naći ćete šta me čovek staje, koliko je sem toga u međuvremenu uzeo na svoj račun, koliko nadnice dobija dnevno, i koliko je zaradio do dana preuzimanja, dakle do sutra. Pojedine ugovore svakog čoveka, sa imenom svedoka i žigom municipaliteta, ima don Leobardo u svojoj oficini.«

»Bueno, don Remigio?« upita don Severo.

»Imam osamdeset i devet ljudi u mom kontraktu. Ukupna suma dugovanja muchacha je, po odbitku zarađenih nadnica, danas devetnaest hiljada dvesta četrdeset i sedam pesosa. Zaliha caobe koju imam iznosi okruglo osam hiljada sedam stotina pesosa. Oboreno je znatno više, za nekih šest stotina tona, ali to neću uračunati, pošto još nije dopremljeno.«

»To bi onda ukupno bilo, don Remigio?«

»Ukupno dvadeset sedam hiljada devet stotina četrdeset i sedam pesosa.«

Dok je don Remigio govorio, don Severo je žvrljao brojeve na parčencetu hartije.

»Slaže se, don Remigio«, reče don Severo stavljajući debelu tačku iza poslednje brojke koju je zapisao. »To bih vam, znači, imao da platim.«

»Nešto više«, odgovori don Remigio mirno.

»A šta još, zaboga?« upita don Felix upadajući u razgovor.

»Ti da ćutiš, jesil razumeo!« brecnu se don Severo na njega.

»Pa i moje su pare u pitanju«, branio se don Felix.

»Vrlo važno, tvoje pare. I moje su, i Cachitove. I jezik za zube!« savetovao mu je stariji. »Raduj se što uopšte smeš ovde da prisustvuješ i slušaš razgovor ljudi što se nešto razumeju u pare.«

Zatim je zapalio sebi cigaretu.

Odmah po svršetku večere don Leobardo je naredio da se iz tiende donese nekoliko boca comiteca, iz kojih se stalno nalivalo.

Don Severo je nasuo sebi ogromnu čašetinu i sasuo je jednim mahom u gušu. Boca je išla dalje, i gde nije stizala na vreme, žedni bi nasuli sebi iz neke druge boce. Mlađi nameštenici su iz učtivosti prema starijima svakiput viknuli »Salud« pre no što bi pili. Contratisti i tri brata nisu to smatrali potrebnim, jer nisu hteli da traće vreme. Pij ako ti se pije, i ne zanovetaj dugo. Nije ni tebi ni drugome na zdravlje.

Ishraknuvši se čestito i groknuvši, don Severo reče, kao da nije sasvim pažljivo slušao: »Kako rekoste, don Remigio? Nešto više? A šta bi bilo to više?«

»Pa to se sasvim lako može razumeti, don Severo. Dvadeset posto dodatka na sumu, za razrešenje.«

»Jel ja vama da platim dvadeset posto više? Ama čoveče, nismo valjda došli ovamo da vršimo chantage, da jedan drugog ucenjujemo.«

Don Remigio slegnu ramenima. »Nikakvog chantagea tu nema. Ja sam uložio truda da dovedem ljude ovamo. Razume se, agenti su ih dobavili. Ali bez moga naloga, bez mojih znatnih predujmova ne bi bio tu nijedan čovek. Morao sam da obučavam ljude, jer niko se od njih nije razumeo u rad u monteriji.«

»To nije razlog da tražite dvadeset od sto.« Don Severo stade opet da žvrlja po hartiji.

»Možda i nije,« reče don Remigio, »ali eto ja razrešavam ugovor jedino po tu sumu. Na vama je da primite ili da odbijete.«

»Odbijam!« reče don Severo otsečno. Čekao je časak, nadajući se da će contratista početi da se pogađa. Kad nije usledio nikakav odgovor, upitao je: »A šta ćete s ljudima što vam vise o vratu?«

»Samo se za to ne brinite, don Severo.« Don Remigio se nasmeja i privuče sebi bocu.

Otčepio ju je i držao u ruci, da bi sebi natočio. Držeći je tako a vrteći čašu u drugoj ruci, kao u nedoumici bi li pio ili ne bi, ponovio je: »Za to se ne brinite. Poći ću sa svojom bandom u Quintana Roo. U svako doba mogu da dobijem kontrakt za chicle. Treba samo da kažem: da. Amerikanski fabrikanti gume za žvakanje baš sad plaćaju odlične cene za chicle.«

»Možda,« reče don Severo. »Ali putovanje traje četiri nedelje kao ništa, možda i svojih pet pa i šest. Znam ja Quintana Roo. Za tih šest nedelja nećete zaraditi ni prebijeni centavo. Pri tom dugom maršu, prolazeći kroz sela, imate sve izgleda da vam polovina muchacha pobegne. A baš tako ni pet ni šest, kao što vi to zamišljate, ne ulazi se tamo u posao s chicleom. Morate da pregovarate s jefeom tamošnjih Indijanaca, da bi dobili distrikte. Pregovori mogu da se vuku i tri meseca dok ne možete da pođete na sigurno. Jefeima se baš ne žuri, imaju kad, i čekaju onoga što će im plaćati najveće procenete. Razumem se ja u chicle, don Remigio. A baš zato što znam šta je chicle, ja sam tu da radim u caobi.«

Don Remigio je znao da don Severo ima pravo. Nadao se da će don Severa spopasti strah kad mu zapreti da će otići s ljudima. Ali tako lako se Montellani nisu dali uhvatiti na le-

pak. Bili su Španci, i dosad još nisu naišli na Meksikanca koji bi bio dovoljno prepreden da bez njihova pristanka izvuče ma i peso iz džepa Montellana. Don Severo, sračunavajući prividno neke brojke na hartiji, posmatrao je netremice don Remigia. Osećao je da je sad došao trenutak kad će se don Remigio pokolebati i početi da razmišlja ne bi li stvarno mogao da nasedne u poslu sa chicleom. Moglo bi mu se lako desiti da kad stigne u te oblasti svi kontrakti već budu izdani te ne nađe nijedan distrikt gde bi se eksploatacija isplatila, možda bi distrikti koje bi mogao dobiti bili tako duboko u džungli, da bi imao naporno da traži put do njih, mogao bi ostati bez životnih namirnica pa bi potrajalo nekoliko nedelja dana dok ne digne zaklone, ne stvori profijant i ne mogadne početi s radom. Kad bi bilo i tu i tamo telefona ili telegrafa, mogao bi prethodno da upita. No pošto nema nikakvih sredstava da se unapred obavesti, contratista mora da primi na sebe rizik da ode sa svojim ljudima pa ili naitra na mastan kontrakt ili na neki mršavi ili pak ostane na cedilu. Imao je dobrih veza sa velikim kupcima i agentima chiclea, no ovi bi mu u ovom trenutku bili od koristi jedino ako bi mogao da telegrafiše. Trebalo bi dve, tri pa i pet nedelja da pošlje glasnika s pismom, i potrajalo bi tri a možda i pet nedelja dok bi mu stigao odgovor. To sve don Severo kao da je dobro znao, i zato je držao don Remigia tako sigurno u rukama, da je mogao njime da se igra.

Don Severo je prestao da žvrlja. Teško bi bilo pogoditi da li je uopšte što izračunavao ili se samo razmetao brojkama da bi izazvao utisak kako mora tačno na centavo da sračuna koliko može da plati, dok je ustvari samo čekao trenutak koji bi mu odao slabost protivnika. Možda čak ni njegova dva brata ne bi tačno mogla da kažu šta je činio i šta je mislio.

»Bueno, don Remigio,« reče tad, tresnuvši snažno po stolu olovkom kojom je računao, »bueno, plaćam vam okruglu sumu od dvadeset i pet hiljada pesosa za kontrakt.«

S dodatkom od dvadeset posto, koliko je contratista tražio, suma koju je očekivao, iznosila je trideset i tri hiljade pet stotina pesosa.

Severo nije ni čekao odgovor. Izvadio je čekovnu knjižicu iz zadnjeg džepa na pantalonama i rekao: »Odmah ću da ispišem ček, don Remigio. Kako vam ono beše apellido, vaše cenjeno prezime? Da, da, sećam se, Gayosso, don Remigio Gayosso.«

»Ali čujete li, don Severo,« reče contratista zaprepašćenim glasom, »za tu sumu ja kontrakt ne dajem.«

»Dobro, muy bueno, don Remigio, onda ga zadržite. Meni je preskup.« Severo ponova zaklopi čekovnu knjižicu i vrati je u džep.

Don Remigio koji je sve dosad mislio da Montellanos moraju da mu dođu pošto bez njega neće imati ljudi, našao se sad u nuždi da pregovara. Učinio je to gotovo plašljivo.

»Kao što rekoh, don Severo, sa zalihama caobe mene kontrakt staje okruglo dvadeset i osam hiljada pesosa. Neću više ni da vam pominjem onih dvadeset posto dodatka. Ali onih dvadeset osam hiljada mora da mi se plati.«

»E, onda se već približujemo,« reče Severo. »Ne moram ja baš da kupim kontrakt. Mogu da pošljem svoju braću, i možete mi verovati na reč, don Remigio, vratiće mi se za desetak nedelja sa sto pedeset muchacha, koji bi nas stajali jedva polovinu od onoga što ste platili za momke. Umemo mi da dođemo do potrebnih nam ljudi.«

»Zacelo, umete,« na to će don Leobardo.

»Ne morate baš, don Leobardo, da to kažete tako ironično«, odvrati Severo spokojno, nalivajući pritom sebi jednu čašu. »Trebaju li mi muchachos, ima da dođem do njih. I s vama je isti slučaj. Bez muchacha možete da stvorite caobe taman koliko i mi. Kad neki diktator hoće da pođe u rat, potrebni su mu vojnici, a ako ne može da ih pridobije lepim rečima, hvata ih pretnjama da će ih postreljati ako se ne odazovu dobrovoljno. Mi smo kupili monteriju sa svim koncesijama, i muchachi su nam potrebni za eksploataciju kao vojnici za rat. U čemu je razlika? Recite mi to, don Leobardo. Sami od sebe muchachi neće doći i moliti me da im dozvolim rad u caobi. A pošto ne dolaze sami, moram da ih dobavim, bilo milom bilo silom.«

»Ima raznih načina da ih čovek dobavi«, reče sad don Rafael, stari knjigovođa.

»Tačno, senor, vrlo tačno. Zato i jesam voljan da kupim sve ove kontrakte ovde, ne raspitujući se kako su muchachi došli ovamo, dobrovoljno ili ne.« Don Severo pogleda svoju braću što su sedela spram njega. Približiše glave, i sva trojica stadoše nešto da ćuće.

To je bila samo komedija, jer Severo je ipak činio što je hteo, ne pitajući braću za savet. Ali trebalo je da izgleda kao da bi sad lakše mogao da izađe u susret don Remigiu svojom ponudom, ne ogrešivši se o svoje trgovačko dostojanstvo.

»Nemojte misliti, caballeros, da smo došli ovamo da vam svima sečemo vratove«, reče kao uvod za svoj novi predlog.

»To se baš tako tačno ne zna«, dobaci don Leobardo ironično.

»Kako vi to mislite, don Leobardo?« upita Severo.

»Pa, hteo sam time da kažem kako se ne zna baš tačno zašto ste došli, da li da sečete vratove ili da stežete guše.«

Don Severo kao da nije naročito zamerio. Možda je čak smatrao to pohvalom. Rekao je: »Don Leobardo, vi biste bili poslednji kome bih stegao gušu.«

»Tačno«, nasmeja se administrador. »Ta ja nemam s vama da obavim nikakav posao. Ja vam samo predajem što vam je Kompanija prodala, a pošto su contratisti još uvek contratisti Kompanije, svakako mi je stalo do toga da vidim kako će se izvršiti preuzimanje kontrakta.«

»Velite«, obrati se sad don Severo opet don Remigiu, »stvarna vrednost kontrakta je u okrugloj sumi dvadeset i osam hiljada pesosa?«

»Tako vam rekoh, don Severo.«

»Ponudio sam vam dvadeset i pet. E pa, nismo tu da krademo kontrakte. Ali ima još jedno pitanje.«

»Bueno?«

»Vi imate dva capataza, dva nadzornika, zar ne, don Remigio?«

»Trojicu.«

»Znaju li vaše distrikte i zalihe?«

»Koliko i ja.«

»Ostaju li tu?«

»Dvojica da. Jedan ide sa mnom. To mi je najstariji muchacho. Taj ne bi ostao ni s kim drugim, jedino sa mnom.«

»Znači ona druga dvojica ostaju?«

»Za to garantujem. Oni i ne bi mogli da pođu, suviše su se zadužili predujmovima. Jedan se zove Ambrosio. Loče kad god dođe u oficine, i ovde nije ni za šta. Ali u semaneu vredi para. Drugi se zove Emeterio. Vrlo pouzdan. Zna najbolje distrikt i ume s ljudima.«

»Hoćete reći da cedi iz ljudi sve do zadnje kapi?«

»Otprilike tako nešto sam hteo da kažem. Ali Ambrosio je čvršći.«

»I brutalniji«, ubaci don Leobardo. »On je živoder i mora da je jednom bio dželatski momak pri rurales ili pri nekom od crnih tribunala Casiquea.«

»Milo mi je što to čujem. Potrebni su mi valjani ljudi za potstrekavanje.« Don Severo napuni čašu. »Da, potrebni su mi valjani ljudi. A i nemam ni treščice caobe u luci. Samo koliko je ovde oboreno. Muchachos će bome morati da zapnu.«

»Raspalile« reče don Rafael kezeći se celim licem. I on je privukao bocu i poslužio se.

»E pa, dobro, don Remigio, hajde da svršimo jednom tu stvar.« Severo je udahnuo. »S obzirom na to da mogu da zadržim tu dvojicu capataza, koji će mi biti od pomoći, dobro, povisujem ponudu za deset od sto. Umesto dvadeset i pet, recimo dvadeset sedam hiljada pet stotina u gotovu.«

Don Remigio počuta malo. Nije bio navikao na dugačke pregovore. Zamaralo ga je pogađanje. Ni najnaporniji posao u džungli ne bi ga ni upola toliko zamorio kao pola sata cenkanja s ljudima koji nisu voljni da plate cenu koju on smatra pravednom. Znao je da bi mogao iz kontrakta da izvuče verovatno hiljadu pesosa više, jer Montellanima su ljudi bili potrebni, bez njih ništa ne bi mogli. Ali je u isti mah bio sasvim načisto i s tim da bi s kontraktom za chicle imao dovoljno teškoća.

»Aceptado, prihvatam!« reče otsečno.

Don Severo odmah ispisa ček, kako bi sprečio da se don Remigo otkud ne predomisli.

S ostalim contratistima don Severo je manje okolišio. Oni su imali kudikamo manje ljudi, manje zaliha i manje preduj-

move. Njihov položaj contratiste bio je slabiji od don Remigiovog. Njima je ostajao slobodan samo jedan put u slučaju da ne prime cenu što im je ponudio don Severo, i to da ostanu tu. Pošto to nisu hteli, morali su da popuste. Sa njihove strane delovala bi smešno izjava da će povesti svoje ljude u Quintana Roo.

Kad je sračunao koliko je platio za kontrakte, don Severo je našao da je u svakom slučaju kupio ispod cene. Nije baš bilo tako lako dovesti dovoljan broj ljudi za tako kratko vreme kao što je on to nagovestio. Moglo bi to da potraje i mesecima. A za tih nekoliko meseci ne bi se sekla caoba. Prava dobit sastojala se, međutim, u tome što su Montellanos zajedno s kontraktima preuzeli odmah i prilično velike zalihe caobe. Te zalihe kupili su uz uobičajenu cenu koju prima contratista. Kada te zalihe jednom dospu u luku, doneće toliko da će braća već samo za momentano preuzete zalihe dobiti dva puta, tri puta, čak i četiri puta više no što su platili ukupno za kontrakte. Radilo se samo o tržišnoj ceni. U međuvremenu pak ima da se seče i seče, a pošto svi ljudi imaju dužne predujmove, tako da ima da rade godinu, dve, tri dana dok ne dobiju ikakvu nadnicu, uz pretpostavku da za to vreme ne povećaju svoj dug, sva dalja seča pretstavlja čistu dobit. Montellani su mogli sasvim pravilno da računaju s tim da će u roku od godine dana zaraditi ne samo sve izdatke za kontrakte, nego čak i onaj kapital koji su uložili u monterije i u koncesije.

Kada su ljudi, izgleda, vršili sve poslove, bila je već ponoć.

Don Severo je zevao i nalio sebi još jednu čašu. I ostali caballeri činili su mahom isto.

Kinez je ušao i rekao administradoru: »Don Leobaldo, mislio sam da bi caballos sad rado popila po šolju kafe. Ja sam je već splemio.«

»Chinito«, viknu don Rafael, »dao bih ti orden da sam el caudillo.«

»Nije potleбно, don Lafaele, nje potleбно«, reče Kinez smejući se. »Ladije ću naplatiti od caballela deset centava po šolji koju popiju. Deset centava šolja kafe, caballos.«

»De donesi već tu kafu, i zapiši je«, reče don Leobardo.

»Razume se, gospodo«, obrati se don Severo svima što su sedeli u comedoru, »jasno je razume se da možete ove oficine smatrati svojom kućom doklegod vam je volja.«

»Samo još sutra, sa vašom dozvolom, don Severo«, odvrati administrador. »Sutra ćemo dovesti stoku s prerije, uređiti sedla i spakovati naše andramolje.«

»Doklegod vam je po volji, caballeros. Nama ne smetate«, reče još jednom don Severo. Lako mu je bilo to reći, jer je znao da kroz najviše dva dana izvesno više nikog neće biti tu.

Dok su Montellani pregovarali s contratistima, caballeros nisu sedeli kao da su u crkvi. Za to propovedi don Severa nisu bile dovoljno važne. Uz jedan pobočni sto mlađi nameštenci udariše u kartanje, i igrali su vrlo živo, ne brinući se za ono što se oko njih dešava, prekidajući igru jedino čestim punjenjem čaša. Uz drugi pobočni sto kockalo se. U šta se kockalo, to se nije moglo čuti kod glavnog stola, čak i neko ko bi se našao dovoljno blizu, ali ne bi imao veze sa kockarima, teško da bi sa izvesnošću mogao reći da li se to igra u neke devojke ili u neke mule, koje bi dobitnik imao pra-

vo da jaše na povratku. Uopšte se u životu ne treba toliko brinuti u šta se igra, nego više za to da se pošteno igra.

Don Acacio, najmlađi od Montellana, kao da se na kraju manje interesovao za poslove koje je njegov brat svršavao na opšte zadovoljstvo, nego za neki drugi kontrakt, koji bi on rado ubrajao u nepokretnu imovinu monterije, te se zato nadao da će moći s njom da ga preuzme, na isti način kao što se preuzimaju kontraktualni radnici, zanatlije, volovi, mazge i zgrade.

Pustio je neka mu brat u miru pregovara s poslednjim contratistom. I videvši brata potpuno udubljenog u pogađanje, a don Felix kao da baš nije obraćao na nj naročitu pažnju, obratio se poverljivim licem administradoru: »Čujte, don Leobardo, a šta će biti s devojkaama što ih vi i još neki caballeros imate u svojim bungalowima? Ostavićete nam ih valjda ovde, zar ne? Ja bih rado uzeo onu dugačku smeđu što je s vama.«

»Bistel, don Acacio? To vam verujem. Šteta što niste pneli ništa iz Villahermose, El Carmena ili Frontere. Ove će devojke sve poći s nama u Yucatan. Ne znamo još kako će tamo izgledati u tom pogledu, i ne bismo hteli da pođemo nasumce. Šta imamo, znamo, a šta ćemo tamo možda dobiti, to ne znamo. A čovek treba da ima što mu je potrebno. Utoliko više što ja u Yucatanu prvih meseci neću baš imati vremena na pretek da bih uspešno mogao tragati za nekim pomoćnicama. Za svaki slučaj povešću svoje dve milosrdne sestrice. Navikao sam se na njih, a i one na mene. Ali pokušajte vi ipak kod nekoga od mlađih caballera, koji imaju više vremena i volje za pecanje no ja. Možda koji ima taman para za put, ili ima povelik dug u tiendi, možda će i ustupiti svoja stečena i zaslužena prava za odgovarajuću naknadu.

Ako ne, moraćete bome jednome od Turaka da date nalog da vam prilikom svog sledećeg dolaska izliferuje koju. On doduše zaračunava proviziju, ali ponekad roba vredi proviziju. A donde vam ne preostaje drugo nego da se obazrete malo u krčmama, da li se otkud ne može naći nešto koliko radi prigodnog osveženja učmalih sposobnosti.«

Don Acacio ustade i pođe ka pobočnim stolovima, da porazgovara s mlađim pisarima.

Ne prođe mnogo, kad li don Eladio skoči vičući na sav glas: »Šta vi mislite, ko sam ja? Trgovac robljem? Ili neki patrote što trguje putama? Ostavite me na miru, grom i pakao, s tim vašim prokletim svinjarijama! Šta vi mislite, gde ste, cabrone jedan?«

»Cabron? Meni vi to? Takvo smrdljivo štene jedne šugave kuje, meni?« Utom je don Acacio već i potegao revolver i dvaput opalio.

Don Eladio nije zaostao za njim, i on je dvaput pucao. No pošto su ostali mladi caballeri, prisutni tom prizoru, bili vični takvim beznačajnim incidentima, čim su videli kako stupiše u dejstvo dva revolvra, ščepaše dva zapaljena borca za ruke i trgoše ih, taman u pravi čas da metci udare u palmovi krov. Don Severo je natenano ustao, naprasnim pokretom bacio na sto nažvrljanu cedulju, što ju je baš držao u ruci, a za njom i olovku, pa raspalio pesnicom po stolu viknuvši na don Acacia: »Por Jesu Cristo i svih ti svetaca tvojih, zar ti, skakutavi petliču, taman što si se prokljuvio, ne možeš ni minut da sediš između poštenih caballera popivši pola litra aguardiente a da odmah ne počneš pucnjavu kao neki suludi Indijanac! Dios sabe, sam Bog na nebu zna kako će nam biti potrebno tih nekoliko metaka, tih nekoliko prokletih cartucha, a ti ih tu ispaljuješ na companere što će

sutra da pođu svojim putem. Trebalo bi da te išamaram, tu burro, jadna magarčino! Strpaj de tu revolverčinu gde joj je mesto i čučni na svoju zadnjicu a nas ostavi na miru.«

»Nemaš ti meni šta da zapovedaš, jesil razumeo!« viknu don Acacio. »Rekli su mi cabron i patrote.«

»I šta još?« upita don Severo podrugljivo. »Imaju pravo što su ti to rekli. Izgleda da te dobro znaju. Vrediš vala stotinu cabrona. Šta si bio drugo nego patrote kad sam te izglednelog našao i digao? Sedni i drži jezik za zube!«

»Šta ti to meni govoriš?« viknu don Acacio. »Meni? Mene si ti digao? Ti? A gde to? Da ja nisam imao onih para, ko bi tebi dao ma i centavo na zajam?«

»Lezi u krevet, pijan si kao zemlja«, reče don Severo sedajući da nastavi pregovore.

No don Acacio, razbesnevši se, sve se više uzbuđivao. »Ja pijan? I koja to druga pijana svinja hoće da mi kaže kako ja ne umem da pijem!« Jednim brzim pokretom ponova trže revolver. Mlatario je njime, u nedoumici koga da ucmečka. Učinio je nekoliko koraka unazad i pogledom obuhvatao svu gospodu.

Don Severo je bio jedini što se nije uznemiravao ni uplašio. Samo se upola izdigao na sedištu, dograbio neku bocu što je stajala pred njim i bacio je snažnim i sračunatim zamahom tako vešto, da je pogodio ruku Acacia, u kojoj je držao revolver, tako jako da je odjeknuo pucanj ali u isti mah i revolver pao na zemlju. Metak je prošišao kroza zid.

Don Eladio, koji mu je stajao najbliže, brzo mu priskoči i diže revolver, dok je don Acacio, zateturavši se, pao o zid. Odmah zatim začulo se spolja strašno kvičanje svinje, i u

istom trenutku razabrala se strašna dreka i kuknjava jednog od dvojice Kineza: »Pogibe nam svinja, pogibe nam najbolja svinja!«

Svinja se napolju bila namestila uza zid, da prospava noć. Tamo je bilo blata, koje je poticalo otud što su svi caballeri koji su prali ruke u comedoru prosipali vodu na tom mestu uza zid ispražnjujući umivaonik. U tome mulju svinja je spavala svake noći, i vrlo se dobro pri tom osećala. Mesto je bilo tim poželjnije što su gosti ponekad bacali kroz otvor zida i tortille, parčad hleba, ne sasvim oglodane koske, i sve je to padalo svinji gotovo pred same noge, tako da nije imala daleko da trči radi ovih dobrodošlih zaloga. Metak je tako promašio da je probio zid na donjem kraju i pogodio u butinu sirotu svinju, potpuno nevinu u toj raspri. Nije bila smrtonosna rana. Ali za Kineze svinja je bila izgubljena, jer na putovanju nisu mogli da je gone kroz džunglu, a bila je suviše teška da bi je natovarili na leđa nekoj mazgi, i bez obzira na to što bi to bilo smešno i što bi don Leobardo zacelo odbio da odobri snažnu mazgu za taj transport.

Kinez je ušao u comedor s najtragičnijim licem što ga je mogao napraviti. Mlatarao je rukama na sve strane, udarao oko sebe po vazduhu, i poigravao kao neki ozlojeđeni derviš. Pritom je jadikovao i cvilio, no nije umeo drugo da kaže sem: »Kuku meni, moje siloto, siloto svinjče molade tako jedno da pogine. Oh, mi poblecito cochinito, i molade tako kukavno i svilepo da umle.«

Napolju, verovatno šćućuren uz ranjenu svinju, milujući je i tepajući joj, cvilio je i kukao drugi Kinez. »Ti naš ponose i sve naše blago. Muchacho, oh, dulce muchacho, o slatki

naš delane, tako smo te dobro hlanili i pazili, i eto sad molaj jedno da umleš. Oh, muchacho, muchachole!«

»Hej, Chinito!«, stade don Rafael da ga zadirkuje, podražavajući govor Kineza: »A jesi li i celda, tvog muchacha, naime to tvoje siloto svinjče takođe upazalio u osigulanje da ga u Kini sahlane?«

»Don Lafaele!«, odvrati Kinez tužno, »meni se slce cepa, a vama je do zadilkivanja.«

»Dosta tih posmrtnih počastil!« viknu don Leobardo preko stola. »Svinja je otegla papke, i dobro je tako. Najbolje, Chinito, da je odmah prikolješ a ne čekaš svanuće. Donde će izgubiti isuviše krvi. Ovako ćemo sutra jedva jednom dobiti pravu večeru, kao što nam i duguješ, Chinito.«

Kinez teško uzdahnu, kao da se sa dostojanstvom taze udovice pomiruje sa neumitnom sudbinom. Udahnuo je duboko kroz nos pa rekao: »Možda imate plavo, don Leobaldo. Suviše je dugo čekati do zole.«

Izašao je, i čulo se kako uzbuđeno razgovara kineski sa svojim ortakom. Posle izvesnog vremena kao da su se u nečem sporazumeli, Kinez se, naime, vrati u comedor i reče: »Caballelos, u ledu, sutla ćemo imati veliku oploštajnu večelu sa svim što takvo svinjče može da pluži. Ali, iskleno mi je žao, caballelos, sutla molam za svaki oblok da lačunam peso po caballelu. Ne mogu jevtinije. Ali obećavam da će jelo što ću ga sutla selvilati vledeti mnogo više.«

»Dobro, platićemo ti peso.« Don Leobardo mu to potvrdi. »A sad, ne čini nikakvih gluposti, Chinito. Nemoj otkud da poneseš sveže meso na put, inače će nam se svaku noć lunjati tigrovi oko logora. Sve što ti pretekne odmah sutra otseci i obesi da se suši. Neće se sasvim prosušiti do prek-

sutra, ali ipak je ovako sigurnije. A onda će biti i za nas dobre hrane na putu.«

»Muchas gracias, don Leobaldo. Na to nisam ni mislio. Tačno, tiglovi naslću na sveže meso kao muve. Con su pel-miso, sa vašim odoblenjem sad ću da zakoljem siloto svinjče. Slce me boli. Ali lekao bih da i metak u butini boli svinjče, kao mene moj jad u gludima.« Istrčao je i dao svom ortak u nalog da se požuri da oslobode svinju njenih zem-nih jada.

U comedoru se smirilo sve tim razgovorom s Kinezom, Don Acacio je sedeo opet kod stola, mučaljiv i smrknut. Seo je na kraj klupe, pošto je dobro znao da bi teško mogao da se uspne na sredini klupe a da ne padne pod sto. Pred njim je stajala nova čaša napunjena comitecom. Bila je to već druga od one borbe za čast. Ali prvu je neki nameštenik do četiri petine napunio vodom, a samo ostatak comitecom. No nema toga čoveka što bi mogao da zavara jednog Montellana, bez obzira kako to pokušao. Don Acacio je prinevši čašu ustima smesta znao koliko je sati i šta je dobrodušni drug pri piću time mislio. Dohvatio je čašu i zajedno s tim bućkurišem bacio je kroz otvor na zidu. »To vala niko ovde ne sme da pokuša sa Cachitom. Soy muy macho, ja sam pravi čovek dlakavih grudi. Ja znam šta je comiteco a šta mokrača.« Nije to izgovorio na dušak, nego isprekidano, ali je ipak uspeo da ga nekako poveže. »Carbones, hej, gde mi je do sto đavola pistola?« Mašio se zadnjeg džepa i otkrio da mu je oduzet revolver.

»Colletel! Jezik za zube, Cachito!« viknu don Severo. »Si-sančad ne valja da se igraju vatrom i makazama, a pija-nome nije više potreban pištolj. Čisti se u krevet.«

»Poći ću u svoj prokleti krevet kad mi bude volja. I ne dopuštam nikome da mi komanduje, pa ni tebi, sve i da si mi zaista brat.«

»Još jednu reč«, izdra se don Severo besno, »i tresnuću ti ovom bocom po toj tvojoj tikvi, da te više ni rođena majka ne bi htela dići.«

»Vrlo važno, majka. Davno odapela, ili znaće je đavo gde je i s kim se vuče. Ovamo tu bocu kad ti kažem! Kad mi se pije, ja pijem, a kad mi se puca, ja pucam. Sad je opet na redu svinja, ali svinja na dve noge.«

Ispravio se pritom, koraknuo duž stola i dograbio jednu bocu. Prineo ju je ustima i sasuo u gušu.

A onda je uz čestiti tresak vratio bocu na sto, ispravio se, isprsio, lupio se obema rukama u prsa i vikao: »Muy macho soy yo! Pravi pravcati čovek, od glave do petel! A kad mi se pije, pijem. I sve ću vas opiti koliko vas je. Ova-mo de ko želi da mu saspem vruće zrnice među rebral! Gde je moj revolver, grom i pakao! Hoću svoj revolver!«

»Felixel!« viknu don Severo svome bratu, »spetljaj de tog petlića i odnesi ga u gnezdo.«

Felix ustade i pođe na Acacia.

Videvši ga kako se približuje, Acacio se opet razbesni. »Još korak samo, i proći ćeš kao ona svinja! Zaklaću te. Soy muy macho y muy bravo. Najhrabriji sam od svih vas, raz-umeš li, ti cabrone i pasji sine!«

»Ponašaj se kako valja među caballerima, Cachito!« reče don Felix umirujući ga.

»Caballeri? Koješta! Sve sami pasji sinovile!«

»Bolje će biti da odeš u svoju kolenku i da se ispavaš, Cachito.« Don Felix uze Acacia pod ruku da ga izvede. Don Acacio je odgurnuo brata, da je ovaj odbauljao do zida. Don Felix se nije za to naljutio. Samo se nasmejao. Pa je opet pošao ka don Acaciu i tako ga sočno fljisnuo, da se don Acacio kao presečen skljkao u budžak comedora i ostao tamo kao neko klupče.

»Ta digni već jednom tu gomilicu, Felixe«, reče don Severo, »i skloni je negde na sigurno mesto, da bi mi tu jednom već mogli da okončamo naš posao.«

Don Felix podiže skljkoganoga sa zemlje i izvuče ga u noć.

»Hej, Chinito«, čulo se kako napolju viče, »daj de neki fenjer da nađem naš bungalow!«

Stiže i ponoć. Caballeri su zevali i protezali se. Ispitivali su boce, bi li se iz njih mogla iscediti još koja čaša. Ostala je za svakoga još po jedna dobra porcija koliko za zdrav san. Spolja ispred comedora čula su se dva Kineza kako petljaju sa svinjom. Zadavala je mnogo posla, jer je spadala u onu dlakavu sortu koja pri klanju mora da se ljušti iz kože ako se ova ne da derati kao obično.

»Hasta manana! Do sutra, caballeros!« reče don Severo protežući leno tešku telesinu. »Idem i ja da se prućim na svoj dušek. Grom i pakao, baš sam dosta umoran.«

»Hasta manana, don Severo!« odvратиše cabaleri i izmleše sanjivo iz comedora da se odvuku u svoje bungalowe.

Bez ikavog poziva, no povinujući se nekom instinktu, svi se iskupiše u bungalowu administradora, koji je izneo bocu comiteca i pozvao sve da trgnu još po jednu za rastanak.

»Fina su mi sorta ova braća!« reče don Mariano. »Ovi će vala učiniti nešto iz monterije.«

»Hoće, kunem vam se«, potvrdi don Rafael, »možete biti sigurni da će ovi načiniti nešto iz monterije. Por madre santísima, ta otkud su ovi samo došli? Ovi mora da su jednom spadali u najnižu sortu arriera, u najnižu vrstu mazgara.«

»Spadali?« ponovi don Leobardo podrugljivo. »Zar samo spadali, caballeros? Ta oni i sad tamo spadaju, oni ni sad nisu ništa drugo no mazgari, i neće vala ništa drugo ni biti pa ma zaradili milione.«

»Hteo bih samo da znam kako će upravljati trima monterijama bez contratista?« primeti don Rafael.

»Lako, na način koji smeraju, i to još sa velikom dobiti«, reče don Leobardo. »Doveli su šest capataza, koje dobro znaju i s kojima su već radili poslednje dve godine. Tu šestoricu treba jednom da vidite!«

»Video sam ih po podne«, na to će don Eladio. »To nisu capatazi, ma koliko prosti i surovi capatazi mogu biti. To su dželati, pravi pravcati dželati.«

»Dobro ste zapazili, Eladio«, priznade don Leobardo. »Ovi vam za dvanaestak meseci požderu u najmanju ruku po trideset muchacha kao ništa. Ali priznati valja, umeju da stvore caobu. A zajedno s capatazima što ostaju, što neće poći s contratistima, Montellani imaju dobar i pouzdan štab. Plaćaju capatazima po peso i po na dan, a imaju u svakom se maneju po jednog glavnog capataza, kome plaćaju pedeset centava po toni isporučene caobe, a drugi capataz prima jedan real po toni. Ovi se već brinu da bude caobe, budite uvereni, gospodo moja. Contratistima bi morali da plaćaju deset pesosa po toni, capatazima plaćaju četiri reala prvom i jedan real drugom, to su šezdeset i dva centava po toni umesto deset pesosa. A capatazi im za tu malecnu dividendu, koju mogu da zarade, oližu prljave noge, ponizni i odani, dok bi contratisti hteli da imaju svoju volju i ne dozvoljavaju da se njima komanduje.«

»No dokle će to tako potrajati, to sam Bog na nebu zna«, reče don Rafael.

»Ali u međuvremenu braća će zgrnuti lepu hrpu para, a kad počne da se drma, kidnuće. Ali šta se to mene tiče? Ja idem da sadim henequen. Da vidim i nešto drugo posle ovih godina rintanja u džungli, gde čovek može samo pamet da izgubi i danju i noću živi nasred avetinja.« Don Leobardo je seo na ivicu svoga gruboga kreveta, i počeo da izuva čizme. »Tamo imam svega četiri časa da jašem, i već sam u jednom gradu. Malen je, doduše, ali je ipak grad. Ovde imam tri nedelje da jašem kroz džunglu dok ugledam nešto što bi moglo da bude grad, kad bi ljudi hteli malo više da se potrude da načine grad od njega.«

Obratio se don Remigiu. »Hoćete li povesti i svoju muchachu, Javieru, don Remigio?«

»Razume se! Valjda nećete pomisliti da ću pustiti da devojčice padne u šake ovih siledžija. Ono baš ne vredi mnogo, i preturila je svega i svačega preko glave, to je izvesno, ali ipak joj ne bih to učinio da je ostavim na milost i nemilost recimo don Acacia.«

»Ali možda joj se sviđa da ostane tu.«

»To je onda njena stvar i ja ne snosim nikakvu krivicu. Ali već smo se sporazumeli u tom pitanju. Poći će sa mnom pa će ostati u Jovelu, gde sam joj obećao da ću joj otvoriti mali dućan. I imaće dućan. A gde su vaše dve favorite, don Leobardo?«

»Eno ih u susednom malom bungalovu. Već uveliko spavaju. Ja im neću kupiti dućan. A i ne traže ga. Više vole da mi pomognu da sadim henequen.«

»To nazivam vernošću i odanošću«, nasmeja se don Remigio. Pa je glasno zevnuo i rekao svojim drugovima, ostaloj trojici contratista: »Well, companeros, predložio bih da

se i mi prućimo na naše krevete. Prošlo je jedan sat. Buenas noches, caballeros!»

»Hasta manana, don Remigio!»

Braća Montellani kupili su od Kompanije valjda samo polovinu mazgi, da bi cena bila manja. A i ne bi im bile od potrebe sve životinje, bar ne prve godine. Namera im je bila da od indijanskih odgajivača jevtino pokupuju mlade životinje pa da ih odgaje tu u monteriji, gde ih pašnjaci ništa ne staju.

Prema tome je dovoljno mazgi stajalo na raspoloženju putnicima za jahanje i vuču prtljaga. Don Leobardo je imao šest sopstvenih mazgi, don Rafael i don Mariano, starine među nameštencima, imali su po tri sopstvene mazge, od mlađih su neki imali svoju dobru jahaću životinju. Don Remigio ih je imao pet, ostali kontratisti po četiri.

Pa ipak životinje ne bi bile dovoljne za transport velikog broja onih što su odlazili. Nameštenicima, kontratistima sa po jednim capatazom koji je hteo da ostane sa svojim gospodarom a nije bio voljan da radi sa Montellanima, pridolazile su još i devojke, koje su rešile da pođu s ljudima u koje imaju više poverenja no u nove gazde.

Pa su bila tu još i dva Kineza, koji nisu hteli da putuju sami nego sa velikim karavanom. Imali su pri tom na umu veću sigurnost koju im obezbeđuje putovanje u velikoj trupi. Ali nije to bio jedini razlog. Drugi razlog bio im je isto toliko važan. Ako putuju s karavanom, za vreme dugog puta koji može da potraje tri-četiri nedelje, mogu da kuvaju za caballere i na taj način bez prekida nastave svoj posao. Don Leobardo i don Rafael su, doduše, imali svoje sopstvene

muchache ili mozos pri ruci, i ne bi im bilo potrebno da uzimaju hranu od Kineza. Ali je bilo udobnije da bude tu neko ko se može učiniti odgovornim za jelo. Kinezi su poneli sav svoj kuhinjski pribor, i obećali su čak da će svaki dan spremati vruće kolačiće sa sodom. Kako su to mislili da čine, bila je njihova tajna. Ali se pokazalo drugog dana putovanja da im je zaista pošlo za rukom da spremе kolačiće sa sodom za doručak i večeru. Ručak je otpadao za vreme puta.

Don Leobardo je preduzeo da životinje, konje i mazge kao i nekoliko velikih magaraca, koji nisu bili uključeni u kupoprodaju, isporuči u glavnom stanu Kompanije, odakle je nameravao ili da ih povede u Yucatan ili da ih pošlje na plantaže banana Kompanije.

No pošto životinje koje je po nalogu Kompanije poveo, zajedno sa svim životinjama koje su bile svojina nameštenika i kontratista, još uvek nisu bile dovoljne za transport čitavog karavana s prtljagom, primljen je predlog don Severa da putnicima stavi na raspoloženje još i sve životinje koje je kupio zajedno s monterijom. Ta ponuda razume se nije bila baš tako velikodušna kao što se na prvi pogled činilo. Don Severo je ionako morao da pošlje jedan karavan u Jovel da donese potrebnu robu što je nedostajala. Taj karavan vodio je jedan od njegovih arriera. Životinje su odlazile naprazno i samo na povratku su imale da nose tovar. Tako ga nije mnogo stajalo da dozvoli da životinje pođu već sad, a bilo je bez ikakvog značaja hoće li nositi prtljag ili neće. I za njegove je ljude bilo bolje da putuju s velikim karavanom, bilo je manje opasno, a sem toga, kad dovoliko muchacha prokrči i izgazi put biće još slobodan kad se karavan Montellana bude vraćao, jer u ovom kraju, pod tropskim suncem on tako brzo zaraste da ga šest nedelja ka-

snije pronalaze samo ako ga vrlo dobro znaju. Iako mu je prema tome nesumnjivo bilo u interesu da pošlje svoje životinje s karavanom, ipak nije propustio jedan gest kao da podnosi veliku žrtvu iz sušte predusretljivosti prema svojim bližnjim. To je učinilo zgodan utisak na sve koji su odlazili, a za njega je jednoga dana moglo biti od vrednosti što je pri rastanku ostavio na njih dobar utisak. Međutim, on se u svojim računima nije zaustavljao samo na tome. Kad karavan stigne u Jovel, tamo će razglasiti njegovu velikodušnost, a on je mnogo želeo da u onom važnom gradu stekne dobro ime. U tom slučaju će lakše dolaziti do kredita kad mu urebaju, a želeo je da stekne dobar glas i u indijanskim selima, iz kojih je hteo da domami nove radnike za svoje monterije. Da ih nije pomogao svim životinjama monterije, putnici bi imali razne teškoće.

Po prvobitnom planu kavarana je imao da krene na put drugog dana po dolasku Montellana, u ranu zoru. To međutim nije bilo moguće.

Kod spremanja prtljaga pokazalo se da je mnogo samara u vrlo rđavom stanju. Prebrajajući životinje, arrieri su opazili da mnoge životinje nisu uhvaćene, jer su se suviše udaljile od središnjega campa. Trebalo ih je tražiti, a to je stajalo mnogo vremena.

Mnoge životinje, koje su nedeljama bile bez nadzora na prerijama, imale su rane od ujeda tigra ili zmija, otvorene čireve od uboda insekata. Ove životinje valjalo je izvidati da bi se osposobile za put.

Arrieri su imali teškoća s raspodelom životinja po njihovoj radnoj sposobnosti i nosivosti, a imali su još više mu-

ke sa sređivanjem prtljaga. A onda su opet otkrili da profijant što su ga kupili u tiendi nije dovoljan za put, i morali su da naknadno kupuju još.

Dve devojke su kukale i izjavile da su bolesne i da ne mogu da izdrže putovanje ako se ne pričeka tri dana dok se ne oporave.

Oko podne na dan odlaska najzad je sve bilo uređeno, te je moglo da se pristupi tovaranju.

Don Leobardo je izašao i osmotrio užurbanu vojsku: »Hej, muchachos, potrebno vam je najmanje sat i po za tovaranje.«

»Da, toliko nam treba, patron«, reče jedan od arriera.

Onda će biti već oko dva sata kad budemo mogli da krenemo.«

»Biće tako zacelo, patron.«

»A u pet moramo da počinemo, jer se brzo smrkava.«

»Zacelo, patron. Onda je već toliko mračno, da se ništa ne vidi.«

»E pa dobro,« reče na to don Leobardo, »onda se i ne isplati da sad tovarimo i krećemo. Hajd odmorite se lepo, i nemojte da ločete. A sutra ujutro u pet i po časova polazimo na put. Jeste li razumeli?«

»To je najbolje, patron«, odvrati arriero s ubeđenjem.

Don Leobardo obznani svoje naređenje i svi se s njim saglasiše.

Ali neko se nije saglasio: don Severo.

»Amigo, oiga, slušajte, prijateljule« reče administradoru.

»Ako tako rano polazite, imaću kubure.«

»A zašto to, don Severo?«

»Pobeći će mi pola mojih ljudi pridruživši se vašoj povorci. Strah ih je da sami pođu kroz džunglu. Ali sad im se ukazuje prilika da beže. Ne biste li mogli možda da pričekate do osam sati? Onda će nam biti lakše da nadziremo naše ljude i mogu da imam pregled nad bojištem.«

Don Leobardo se nasmeja. »Don Severo, ta vi bi to mogli bolje da znate kako biva prvoga dana putovanja tako velike patache. Biću srećan ako se u devet budemo nalazili na putu.«

Don Severo je, međutim, učinio sve pripreme da spreči bekstvo svojih ljudi. Dozvao je Felixa i Acacia. Ovi uzeše u ruku spisak na kome su se nalazila imena svih ljudi što su radili tu u glavnom campu, u oblasti oficina, kako zanatlija tako i peona.

Naredio je da se svrstaju svi ljudi, prozvao ih je po imenu, i sva tri brata pažljivo su zagledala svakoga da ga dobro upoznaju. Onda im je dana naredba da se sutra u pet časova ujutro opet jave, da se rasporede za rad. Vreme će im biti objavljeno time što će don Felix zazvoniti u zvono što visi u porticu glavne oficine.

Kad su se ljudi sutradan ujutro javili, čitava je oblast bila u uzbuni usled priprema za put.

Don Severo je skupio sve svoje ljude s jedne strane zemljišta, prilično daleko od uskomešanog logora karavana što je kretao. Tu ih je podelio u dve grupe. Jednu grupu, u kojoj su bile zanatlije, odveo je u bodegu, gde je pod njegovim nadzorom sređivala magacin i inventarisala alate. Tu ih je imao na okupu pred očima, i niko mu nije mogao uteći. Drugu grupu, mahom peone, obične indijanske radnike, od-

veo je don Felix duboko u džunglu, gde su po njegovom nalogu morali da seku stabla i režu palmovo lišće potrebno za neku novu zgradu.

Uveče prethodnog dana Montellani su smislili nov i odličan plan. Odlučili su da oslobode logor mnogobrojnih malih rakijašnica. Ne možda zato da bi uveli moral i dobre običaje, nego da bi sprečili da plate koje daju radnicima dospu u tuđe ruke a ne u njihove. Sve do najmanjeg plesnivog centava imalo je da se vrati u njihov džep i da ostane u porodici.

Zato je imala da se podigne velika cantina, raskošna krčma, postrance i malo dalje od oficina. Tu cantinu iznajmili su nekom umešnom cantineru, koji nije morao da plaća kiriju, ali je od svih svojih prihoda, ma koje vrste bili, imao da daje Montellanima četrdeset odsto umesto zakupnine. U te prihode spadali su i dobitci cantine na postavljenom ruletu i na ostalim igrama, kao i zarada žena koje su bile voljne da se zabavljaju s posetiocima cantine.

Posetilac je za ženu imao da plaća cantineru, a ne njoj lično. Zato je posetilac dobijao tantuz, fichu, koju je davao ženi umesto nagrade. Žena je kasnije uručivala fichu cantineru, za što je primala dvadeset i pet odsto plaćene sume kao svoju zaradu. Na taj način mogao se i taj posao tako dobro kontrolisati da su Montellani bili kadri tačno da izračunaju svoj udeo, a cantinero ili devojke nisu mogli da zataje nijedan račun u svoju korist.

Ako bi se kasnije, kad su Montellani izgradili posao po svojoj zamisli, i desilo da devojke bez cantinerove fiche, za svoj groš ili pak iz čiste uslužnosti i prijateljstva, izađu u su-

sret nekom posetiocu što im se sviđa, dobile bi ozbiljan ukor. Ako bi ih pak i po drugi put zatekli da varaju Montellane, predali bi ih capatazu oficine da ih javno išiba.

U njegovoj domovini, u Španiji, često su u lokalnim listovima izlazili članci koji su don Severa hvalili kao uzor vrednoće, istrajnosti, srčanosti i trgovačke genijalnosti, i isticali većito nezadovoljnim radnicima Španije, koji su sve sami anarhisti i komunisti, ovog vrlog čoveka kao ideal radnog čoveka, čoveka koji se go kao pištolj iselio u Meksiko, iskrcao se u Veracruz u sa svega dvadeset peseta u džepu, pa vrednoćom i umešnošću postao u roku od dvadeset godina vlasnik nekoliko monterija i stekao imetak od nekih dvanaest miliona peseta.

Dok su don Severo i don Felix zaposlavali i nadziravali sve radnike oficine, zadatak don Acacia je bio da pazi na karavan, da ga pola dana prati i onda da se vrati. Pošao je na konju napred. Na nekom pogodnom mestu čekao je i propustio ispred sebe čitavu patachu, pažljivo osmatrajući sve putnike, a naročito ljude koji bi mogli biti radnici Montellana. Potom je jašio za karavanom. Oko četiri časa po podne odgalopirao je opet na čelo povorke i ponova propustio sve ispred sebe, da bi se osvedočio da se nijedan dezertar nije ušuljao u karavan. Potom je odjašio natrag i pažljivo posmatrao put, u nameri da ukeba one što su se možda prikrili da se naknadno priključe karavanu.

Don Leobardo prvobitno nije hteo da sa svojim karavanom putuje u Jovel, pošto je to za njega značilo obilazan

put. Plan mu je bio da od Hucutsina skrene na sever, da bi najkraćim putem stigao do Villahermose i tu se prijavio svojoj Kompaniji na raport.

Međutim stigavši u Hucutsin dobio je vest da su Bachajonteci, čija su sela i naselja ležala na njegovom putu ka severu, ponovo digli pobunu zbog nepravdi što su ih, po njihovom mišljenju, u poslednje vreme pretrpeli od strane vlade, a naročito od strane jefe politica i manjih činovnika.

Bilo je izvesno da bi pobunjeni Indijanci napali karavan da otmu oružje i municiju što su ljudi nosili uza se. Isto tako se moglo očekivati da će verovatno tražiti veliku otkupninu za nesmetani prolaz karavana kroz njihove oblasti. Don Leobardu se činilo gubljenjem vremena da čeka na federalne trupe, koje su se možda već nalazile na putu za kaznenu ekspediciju. Sem toga federalne trupe nisu davale nikakvu garanciju za sigurnost. Indijanci su hvatali busiju u gustom žbunju. Bili su tako vešti u svojoj taktici borbe, da su po svome ćefu, na očigled vojnika, hvatali iz karavana putnike i natovarene mazge i tako brzo iščezavali s plenom u dubinu gustiša, da vojnici, davši se u poteru, ništa nisu mogli da postignu. Čim bi neka patrola skrenula levo, karavan bi bio napadnut s desna, i obrnuto. Bio bi potreban čitav puk da se zaštiti karavan tog načina borbe, vojnici su, međutim, bili potrebni na drugome mestu, da bi zaštitili velike domene toga kraja i branili ih od prepada.

Don Leobardo je bio dovoljno pametan da se ne upušta u tu pustolovinu i stavlja na kocku ljudske živote i dobra za koje je odgovoran. Rešio je da s čitavim karavanom otputuje u Jovel. Gotovo polovina karavana išla je u svakom slučaju u pravcu Jovela. Tu je spadala i patache Mon-

tellana, koja je imala nalog da nabavi u Jovelu naručenu robu te zato i nije mogla sa don Leobardom da pođe na sever.

U Jovelu su ostali svi contratisti, neki nameštenici i nekoliko devojaka, svi oni što su se tu odvajali od don Leobarda, bilo što su tu bili kod kuće, bilo što su tu hteli da otvore neku radnju, bilo što su nameravali da traže nova nameštenja, bilo što su mislili da putuju dalje ka Tuxtli i Arriagi, gde je bila železnička stanica. Put za Tuxtlu i Arriagu vodio je na jugozapad, dok je don Leobardo imao da putuje ka severu.

Jovel je pružao dobre hotele, civilizovane restorane, bogato opremljene trgovine i dovoljno razonode, tako da su svi ljudi koji su imali s don Leobardom da marširaju ka Tabascu bili zahvalni kad je izdao naređenje da karavan počine tu četiri dana pre no što se produži put. Svim ljudima što su proveli mesece pa i godine u džungli, bilo je kao da im se tim nalogom sam raj otvorio.

Glavni stan ili grad monterije, La Armonia, ostavljao je sad, posle tri dana uskomešanosti uzbunjenog mravinjaka, avetinjski miran utisak, izazvan odlaskom tako velikog broja ljudi i životinja da je izgledalo kao da se čitav narod seli. Zanatlije i peoni bili su zaposleni, te se zato nisu videli u gradu. To je još više pojačavalo utisak kao da je grad potpuno izumro.

Po odlasku velikog karavana Montellani su na svoje veliko zadovoljstvo mogli istog dana da konstatuju kako im ni jedan jedini čovek nije umakao. Tim saznanjem bili su ozareni.

Tek sad, kad su ostali ovde sami, Montellani su počeli da se osećaju kao pravi gospodari. I da bi se do krajnje mere naslađivali tim osećanjem, smatrali su svojim prvim važnim zadatkom da sve što su dosad ovde uradili Kompanija i njeni pretstavnici, označe blesavim, glupim i u svakom pogledu neirgovačkim. Ma u koji budžak oficine zavirili, ma koga zanatliju ili peona ugledali, pri ma kakvom poslu zatekli nekog čoveka, sve je bilo rađeno naopako, i svaki ko je ovo ili ono drukčije naredio nazivan je blesavim volom, pa bio to dotadašnji administrador, bio to tendero ili ekonom magacina.

Svršivši za taj dan s tom razornom kritikom, tri brata održaše konferenciju, na kojoj su se savetovali kako bi se sve moglo i moralo drukčije da uradi. Na toj konferenciji govorio je, razume se, samo don Severo. Njegova dva brata imala su samo pravo da slušaju i da odobre ono što je on naređivao, te da se obavežu kako će to svim silama, a po potrebi i krvlju, da sprovedu.

Doveli su šest capataza, nadzornika, koji su već radili s njima izvesno vreme. Bili su to momci koje su braća tako vaspitala, kako su Montellani zamišljali dobre capataze.

Ove capataze su sad dozvali. I počela je druga konferencija.

Zašto bi Montelani plaćali contratistima deset pesosa po isporučenoj toni caobe, kad su i sami iskusni contratisti koji, pri pravilnoj organizaciji, mogu sami da sve svrše pomoću contratista. Onih deset pesosa po toni mogu i sami da zarade. Ta contratisti su, u osnovi, samo paraziti, pogotovu onda ako Montellani treba da ih plaćaju.

Tako bi rešeno da don Felix ostane u oficinama, u glavnom stanu. Tu u centrali morala je da bude odgovorna i iskusna ličnost, koja bi skupljala sve konce razgranatog preduzeća. Tu su imali da se isporučuju novi ljudi najmljeniji za seču caobe, ovamo je trebalo da karavani donose potrebnu robu, tu je bila tienda, tu je bio magacin svih alata, tu je bila kontrolna plavna stanica, ovamo su stizale sve narudžbine i sve vesti, sve dotle dok braća nemaju glavnu kancelariju u luci.

Don Severo je preuzeo na sebe isporuku caobe u La Armoniji. Najmlađi, don Acacio, primio je na sebe isporuku u dve ostale, manje monterije, u La Estanciji i La Piedra Alti,

koje su ležale blizu jedna drugoj i zato mogle lako biti upravljane zajedno.

Ni don Severo ni don Acacio nisu bili kadri da u isti mah budu u svim distriktima ili semaneima svojih monterija. Svaki distrikt dosad je eksploatisao po jedan contratista, a pošto su sad dva brata htela u isti mah da obrađuju sve distrikte kojima su dosad upravljali razni contratisti, samom glavnom monterijom četvorica, morala je organizacija iz osnova da se menja, da bi moglo da se dobije isto onoliko, ne, dvostruko od onoga što je davala eksploatacija pri dosadašnjoj organizaciji.

Raniji contratisti i stariji iskusni nameštenici već su u svojim pregovorima s don Leobardom nagovestili kako će Montellani verovatno postupiti da uštede izdatke na contratiste. I tako, tačno tako se i desilo.

Za sprovođenje tog privrednog plana nije bio potreban nikakav specijalni umni napor, samo diktatorska sila i dovoljno brutalnosti.

Bilo je to vrlo prosto. Genijalnost plana sastojala se u njegovoj prostoti.

Kad su se iskupila šestorica capataza, don Severo im održa govor. Oni su imali samo da klimaju glavom i kažu »Si, patron!« Sve ostalo govorio je don Severo.

»Muchachos!« reče on. »Otkako smo postali sami vlasnici monterije, imate najzad prilike i vi da nešto zaradite.«

Momci načuliše uši, da im ni rečca ne bi izmakla, za njih je bila neočekivana novost da im Montellani obećavaju izvanredne zarade.

»Vi ste vični našim radnim metodima. Dosta ste dugo radili s nama da znate kako to mislim i kako valja da se radi. Mi ljudi nismo na svetu zato da lenčarimo, bančimo i teramo blud, nego da radimo. A kad kažem da smo mi ljudi na svetu da radimo, mislim svakako da čestito radimo, dok nam kosti ne zapucaju i sokovi ne štrcnu iz nas. Eto šta razumem pod radom. Jestel razumeli?»

»Si, patron!» odgovoriše momci u jedan glas.

»Zato sam rekao sam sebi da vi treba više da zaradite, jer ste zaista dobri i valjani capatazi. De, natočite sebi po jednu vodu za gušu. Grom i pakao, ne iz ove boce, nego iz one. Ta valjda tek možete da razlikujete šta je za nas a šta za vas, prokleti kopilanile!

Ne zastrašeni, nego samo smeteni tom buruntijom, prihvatiše se boce s običnim aguardientom koju im je don Severo primakao. Svaki je nalio sebi po čašu, rekao »Salud!» svakom od braće ponaosob, pa cugnuo. Samo je jedna čaša bila za njih pri ruci. Zato je potrajalo neko vreme dok ne obrediše. To vreme don Severo nije naprazno propustio.

»Svaki će od vas preuzeti po jedan distrikt. Ko neće, srećan mu hajdac. Vi meni uopšte i niste potrebni, i zadržavam vas ovde jedino iz milosrđa, i zato što ste se svi zaglibili u dugove zbog tog vašeg prokletog lokanja, kockanja i bluda. Svakome od vas odrediću distrikt.»

Don Severo podiže neku cedulju. Na toj hartiji naznačio je podelu semanea. Najveća i najbogatija od triju monterija što ih je kupio, bila je La Armonia, gde su se nalazile oficinas. Nju je preuzeo on sam. Dve manje, La Estanciju i La Piedra Altu uzeo je na sebe don Acacio. Ove dve su bile udaljene od La Armonije neka četiri dana jahanja. La Armoniju don Severo je zatekao podeljenu u četiri distrikta,

koje je zadržao. Izmenio je samo imena i nazvao ih je po pravcima u kojima su ležali od središne tačke: Norte, Sur, Este, Oeste. La Estanciju i La Piedra Altu podelio je u po dva distrikta, dva distrikta la Estancije nazvao je Norte i Sur, a ona dva La Piedra Alte Este i Oeste. Tako je to bio skicirao na onoj cedulji sa nespretno nacrtanim planom. Sad mu je ostajao samo još zadatak da u te distrikte postavi prave ljude.

»Ja ću lično preuzeti distrikt Norte ove la Armonije, da bih vam ostao u blizini. Ti ćeš, Picaro, preuzeti distrikt Sur.»

Montellani nikad nisu nazivali svoje ljude pravim njihovim imenom. Možda im nisu ni znali prava imena, ili ako su ih i čuli, nisu verovali da su prava. Mnogo su se više uzdali u motes, u nadimke, koje su davali svojim ljudima i koji su mahom bili tako dobro izabrani, da im nije bilo teško da razabiru ljude i ne morajući da im se prisećaju pravog imena.

»Svaki od vas je u svom distriktu mayordomo, foreman, s neograničenom vlašću. Jeste li razumeli?»

»Si, patron!»

»Naspite sebi još po čašicu. Evo vam i cigarete. Svaki mayordomo dobiće kao pomoć po jednoga capataza, i to onoga što je ostao iza ranijeg contratiste tog distrikta, a koga smo mi preuzeli. S ovima imate složno da sarađujete, ili ću vas najuriti, ali ću vas pustiti na put natovarene dobrim batinama.»

»Las gratificaciones, Severo«, potsećao ga je Felix.

»Jezik za zube i sedi mirno gde si! Reći ću ja već kad treba. Ti Pulpo, Sipo, preuzećeš distrikt Este.»

»Si, patron!»

»El Chucho, ti ćeš uzeti distrikt Oeste. Ostala trojica, La Mecha, Fitolj, El Guapo, Lepi, i El Faldon, Suknja, poći će s don Acaciom u druge dve monterije.«

»Las gratificaciones, Severo«, potsećao ga je sad don Acacio. Don Severo kao da je smatrao da je stigao čas da govori o nagradama. Zato se nije izdrao na don Acacia da drži jezik za zube.

Iz spiskova koje su mu predali don Leobardo i kontratisti, utvrdio je tačan broj svih momaka koji su radili u pojedinim distriktima. Sem toga je još, ukoliko je to mogao iz oficina, izračunao koliko je hachera ili sekiraša bilo u svakom distriktu, a koliko boyera i machetera. Ne uzimajući u obzir, čak i ne znajući pravo koliko je težak teren pojedinih distrikata i kako je možda potreban puni broj boyera, prosto je brisao nekoliko ljudi iz transportne grupe i prebacio ih u hachere.

Obavezna dnevna isporuka jednog drvoseče bile su dve tone caobe, propisno sečene, oguljene i spremne za plavljenje.

Dosad je uvek bilo pravilo da hachero koji nije kadar da isporuči svoje dve tone dnevno, u većini slučajeva bez svoje krivice, ima pravo da u roku od nedelje dana nadoknadi manjak. To se ima razumeti tako: ako je u ponedeljak i u utorak zajedno isporučio samo tri tone umesto četiri, mogao je da nadoknadi nedostatak isporučivši, u toku iste nedelje, jednoga dana odmah tri tone umesto dve, što je bilo potpuno moguće ukoliko bi naišao na stablo koje samo po sebi iznosi dve tone. Redovna isporuka od dve tone dnevno pretstavlja đavolski težak posao za čoveka koji mora da

radi u džungli pod tropskom žegom, a ne založivši se pri tom nikad toplim zalogajem koji bi ga okrepio. Kadgod hacheri ne bi postigli obaveznu količinu, dani kojih ne bi isporučili dve tone ne bi im se platili. Radili su, prema tome, besplatno, sve i da su stvarno isporučili tonu, pa i tonu i po. No pošto dve tone nisu potpune, ni one stvarno isporučene ne bi im se priznale, ili bi im se odobrile jedino ako bi u toku iste nedelje, ponekad kod čovečnijih kontratista i u roku od četiri nedelje, doterali do četrnaest tona nedeljne isporuke.

Nedelja i praznika nije bilo. To je uostalom i u redu. Ni džungla ne zna za praznike. U njoj rastu mahagonijeva stabla, caobos, svaki dan, i dan i noć, ne obazirući se na kalendarske praznike. Džungla bome za to nema vremena, a zato ni mahagonci nemaju vremena da prave gluposti tražeći praznike ili dane počinka.

Ako bi neki hachero redovno ostajao ispod količine od dve tone dnevno, smatralo bi se da namerno neće da traženu količinu. Contratista bi tada pozvao svoga capataza i naredio mu da malo nauči tog čoveka pameti. Capatazi nisu znali drugo sredstvo no da svirepo išibaju lene drvoseče. Niko se tu nije zadržavao opširnim rasmatranjima o fizičkim sposobnostima ili nesposobnostima radnika. Obzirom i ispitivanjima ne može da se lifieruje caoba, nju treba obratiti. A kogod se zbog svojih dugova najmi da seče caobu, ima to i da čini ili da snosi posledice.

Razgovor capataza sa aljkavim hacherom često je bio uspešan. Ubuduće čovek je isporučivao svoje dve tone dnevno. Ukoliko bi i po drugi put popustio, ne mogavši ni porred najbolje volje da postigne traženo, imao bi još jedan razgovor sa capatazom. Krajnji rezultat sastojao se u dve mo-

gućnosti: ili se čovek privikao da izvrši traženi posao, ili je umro. Umro je bilo od stalnog prekomernog naprezanja, ko- me nije bio vičan, bilo od rana koje mu je capataz zadao.

U mnogo slučajeva bila je smrt nekog radnika za con- tratistu ili za kompaniju samo privremeni gubitak, a i tada samo gubitak u vremenu. Većina muchacha bila je obve- zana da, ukoliko je za njih plaćen dug ili policijska kazna ili im dat predujam a oni su potvrdili radni ugovor s monte- rijom, naznače jemca, mahom dobrog prijatelja, brata, zeta ili šuraka. Kad bi umro neki od kontraktualno obvezanih muchacha, pa bilo to i nesrećnim slučajem pri radu, pre nego što bi mogao da odradi puni iznos duga koji je u kontraktu primio na sebe, dočepali bi se njegovog jemca, koji je imao da odradi u monteriji ostatak duga. Ponekad je doduše prošlo i nekoliko meseci dok nisu mogli da izve- ste jemca i da ga dovedu u monteriju. To je mahom bio je- dini gubitak što ga je monterija tom pogibijom pretrpela.

Uzevši sve u svemu, postupak s ljudima, ma koliko bez- obziran izgledao, nije bio ipak toliko svirep koliko bi čo- vek pomislio. Ni administradorima, a pogotovu don Leobar- du, ni contratistima uglavnom nije bilo ni malo stalo do toga da muče svoje ljude. Bili su telesno, a još više u sek- sualnom pogledu, punokrvni, zdravi i normalni ljudi, koji nisu imali ni najmanje uživanja ni potajne sladostrasti u ši- banju svojih ljudi, radi naslađivanja. Capataz je svoj »raz- govore« svršavao u četiri oka s čovekom, i nije to smatrao nekim sadističkim uživanjem, nego poslom koji je rado iz- begavao kao i svaki drugi naporan posao. A Kompanija i njeni administradori izbegavali su svaku brutalnost doklegod su do svoga cilja mogli doći na blaži način. Čim bi contra- tisti, ili bar veći deo njih, uvideli da neki čovek i pored

najbolje volje prosto ne može da postigne obaveznu isporu- ku, dali bi mu drugi neki posao, ukoliko ga je za nj bilo, ili su mu pak ostavljali vremena da svoje sposobnosti izo- bražava tako da je najzad ipak postao kadar da pruži ono što se stvarno može pružiti kad se čovek uvežba i kad nau- či sve marifetluke zanata.

Međutim, takva ublaženja kakva su često primenjivale kompanije i contratisti, i to mahom bez ozbiljne štete po preduzeće, nisu, razume se, mogla biti uvažena u planu Mon- tellana. Retko kad je neko zaradio milione obazirući se su- više mnogo na radnike, i još nikad se nije mogao održati na vlasti neki diktator koji u svojim dirigovanim subjek- tima gleda drugo no pokorne, ujednačene lutke.

Don Severo je pogledao spisak za distrikt Sur, koji je predao El Picaru. Tu je stajalo zabeležno: devetnaest hache- ra, jedanaest volara, četiri dečka kod volova i dva mache- tera. Macheteri su momci koji machetom krče kroz džunglu puteve kojima treba da se odvuku oborena stabla.

Don Severo je smanjio broj boyera za tri i ukinuo ma- chetere. Preneo je te ljude, i ne poznavajući ih, i ne zna- jući mogu li uopšte da barataju teškom sekirom za caobu, u grupu hachera. Četiri dečka kod volova imala su da pre- uzmu i posao dvojice machetera. Na taj način don Severo je dobio za distrikt Sur dvadeset i četiri sekiraša.

Pošto je to tako izračunao, prešao je na gratificaciones, na nagrade.

»Picaro, kao što sam ti rekao, i kao što sam vam svima ovde rekao, dajem vam prilike da zarađujete ako mi zara- đujete. Ja nisam razbojnik što pljačka sirote Indijance. Ja

dajem drugima da žive. Svi vi možete da zaradite ako vodite malo računa o našem interesu. Ne treba mnogo, dovoljno je malo. Ta ono što je Kompanija dosad dobijala prava je šega. Šta su ti ljudi radili, đavo će ih znati. Mora da su se vukli sa ženturinama, pijančili i lenčarili. Ne naprežući se mnogo, možemo da postignemo odmah dvostruko. A dvostruko je najmanje što moramo da dobijemo. Rekoh da dajem prilike za zaradu onome koji daje nama da zaradimo. To ovako mislim: Dosad smo bili samo contratisti. Kao takvi nismo mogli više da vam plaćamo no vaših osam, deset ili dvanaest reala na dan. Ali sad smo vlasnici i možemo da vam damo veću zaradu. Svi ćete, bez razlike, od idućeg prvog, dobijati dvanaest reala, odnosno peso i po na dan. I ostali capatazi, koji stoje pod vašom komandom, dobijaće dvanaest reala na dan. Ali pazite, sad dolazi razlika.»

Capatazi su se uzbuđeno primakli. Možda su i bili manje gramzljivi od Montellana. Ali je don Severo umeo da prenese svoje osobine na one koji su imali da mu pomognu u zadovoljavanju gramzljivosti kako njegove tako i njegove braće.

»Picaro, ti imaš u svom distriktu dvadeset i četiri hachera. Evo ti spiska. Svaki naravno ima da isporuči dve tone dnevno, kao redovno. Za to imaš da se brineš. Ako mi stвориš pedeset tona na dan, daću ti po toni jedan real gratificaciona, što iznosi šest pesosa i dvadeset pet centava na dan, a sem toga još, razume se, tvoju nadnicu. Tvome companeru dajem za svaku tonu četvrt reala. Daću ti cedulju za njega. Ali ako mi postigneš manje od pedeset tona na dan, dobićeš samo četvrt reala po toni, a tvoj companero ništa. Ako mi pak postignete manje od četrdeset tona na

dan, obojica za taj dan nećete dobiti plate, a kamo li gratificacion.»

»Pero, patron, entonces, ta onda ima da radim džabe«, reče El Picaro plašljivo.

»Ta valjda ćeš biti kadar s dvadeset i četiri hachera da postigneš više od četrdeset tona dnevno. Ili ne? Ta nas smo dvojica postizali više. Znaš ti dobro.»

»Da, razume se, don Severo, ali eto desi se da stabla baš nisu zgodno pri ruci, pa ima čovek muku da muči.»

»Zato te, bandite jedan, i postavljam za mayordoma, da bi udesio to što se tiče stabala. Nije potrebno da plaćam capataza da bi samo stajao kao klada i blenuo. Onda mogu prosto da zabodem štap u gomilu đubreta, ili da postavim ptičje strašilo, ako mi treba samo neko ko će stajati. I nije to još sve što sam hteo da kažem. Rekao sam ti da ću ti dati real po toni ako mi doteraš iznad pedeset. Ali ako mi s istim ljudima doteraš do šezdeset tona na dan, daću ti po tonu dva reala gratificaciona a tvom companeru pola reala po toni. I to još ni iz daleka nije dosta. Daću ti tri reala a tvom companeru real po toni ako mi napravite sedamdeset tona na dan.»

»Con su permiso, patron, ako mi dozvolite, kako mogu s dvadeset i četiri čoveka da napravim sedamdeset tona na dan?»

»Ne trpim pogovor! Šta činiš i kako to činiš, tvoja je stvar. Zato sam te proizveo za mayordoma. Ako ne možeš, potražiću drugoga.»

»Nije potrebno, jefe. Ta znate da sam uvek bio uz vas.»

»Baš zato što to znam, zato ti i dajem ove gratificaciones. Možeš kao od šale da zaradiš svojih pet stotina pesosa u mesecu. Prosto ima da ti uleti u džep. De naspi sebi čašu. A i

vi, Chucho, Pulpo i ostali, natočite još po jednu.« Don Severo se ponova obrati El Picaru. »Ostaje ti na volju kako ćeš da postupiš. Dovoljno si se dugo učio kod mene da znaš kako su ovi prljavi Indijanci leni kao đubre. Lenčuge su u svojim pueblima, a još deset puta lenji na fincama. Ali imaju kosti kao od gvožđa. U stanju su da igraju po tri dana i tri noći bez prekida, pri tom da loču i teraju blud da sve puca. Ovi vala mogu da rade, samo ako umeš da ih potkačiš. To je tvoja stvar. Ama znam ja, mogu oni da naprave svoje četiri tone na dan kao što ja prelomim ovu čačalicu. Četiri tone za njih nije ništa, još će malo i da otpavaju pri tom. Ali ako ne možeš to da postigneš, mogu baš i da potražim drugoga capataza za taj položaj. Možda El Tornilla ili El Doblada, koji su ostali tu iza ranijih contratista.«

»Ali patroncito, ta ja ni rečju nisam rekao da neću da primim. I meni pare mogu da posluže kao i drugom, ako ću da kupim rancho don Aurelia, trebaju mi pare.«

»Dobro, znači složili smo se.«

Zatim se don Severo obratio sledećem. Bio je to El Chucho. Nije bilo potrebno toliko da objašnjava kao što je morao El Picaru, zato su naime i bili pozvani ovamo svi zajedno da čuju u isti mah šta don Severo od njih traži. Trebalo je samo svakome da kaže koliko hachera ima i koliko tona mora da isporuči dnevno da bi dobio ovu ili onu premiju.

Kad je konferencija završena i kad su svi capatazi znali kud spadaju i šta ima da rade, pošli su u rakijašnice, da se malo provesele pred dugi niz nedelja napornog rada u džungli. Don Severo im je svima dao dovoljno predujma da im omogućiti da proslave tako veselu noć, kako bi ih već i sama pomisao da mogu češće sebi da prirede takvu noć potsticala da ispune sve zadatke koje im je postavio.

Diž se, učmavani kopilani! Treba valjda prvo sunce da vam sine među pogane noge! Hej, hoćete li skoro, ili treba da vam pomognem malo latigom? Hajd napolje i da ste upregli volove.« Capataz Ambrosio se drao na boyere tonom kao da ga je neko uvredio.

Ambrosia, koji je dve godine ako ne i više radio s don Remigiom, ostavio je ovaj u monteriji, pošto mu je poslednjih meseci postajao sve nepouzdaniji, ni za šta dobar, a sem toga nagomilao prilično dugova i predujmova koje je don Remigio pri razrešenju ugovora odbio da primi na sebe. Kao i za ostale ljude, don Severo platio je don Remigiu Ambrosiove dugove. Za Montellane Ambrosio je bio dragocen, jer je kao capataz don Remigia znao uzduž i popreko distrikte monterije.

Međutim, ime Ambrosio nije se sviđalo don Severu. Kad ga je, došavši radi preuzimanja u taj distrikt, zapitao kako se zove, prasnuo je u smeh i rekao: »Voleo bih da znam ko te je nazvao Ambrosio, mora da je to bio đavo koji je hteo da napravi vrazju šegu.«

»Ali to je mi nombre verdadero, moje pravo ime«, reče Ambrosio, na izgled prilično uvređeno. Ali je u isti mah hteo da učini ponizan, ulizički utisak na svog novog gospodara, u nadi da će dobiti naročita preimućstva i nagrade, te

se zato migoljio i vrtio odano kao neki crv stojeći pred don Severom i odgovarajući na njegova pitanja.

Don Severo ga pogleda od glave do pete onako gmizavog, pa reče. »No, hombre, Ambrosio mi je suviše okolišno. El Gusano, Crv, bolje je ime za tebe. Sveti Ambrosio je bio svetac kome se molila moja pokojna mati, večna joj pamet i večno joj blaženstvo, i čijoj je osobitoj zaštiti preporučivala svoju dušu. Ti ne izgledaš tako, El Gusano. E tako, sad znaš kako se zoveš, i da mi nisi zaboravio kad te tako zovem, inače vala mogu i da se naljutim.«

»A sus ordenes, patron«, reče Ambrosio manji od makovog zrna.

»Biće ti bolje kod mene neg što ti je bilo kod don Remigia.«

»Es cierto? Je li to izvesno, patron?« upita El Gusano odjednom pomiren razabravši da mu je neka korist u izgledu.

»Da, kudikamo bolje. Koliko si zarađivao kod don Remigia?«

»Dvanaest reala, patron.«

»Toliko ćeš isto dobiti i od nas. Ali sem toga još i gratificaciones, dobru nagradu za dobru isporuku. Kod mene možeš lako da isteraš i četiri do osam pesosa na dan, jesil razumeo, Gusano?«

»Si, senor, y muchisimas gracias!« reče Ambrosio. Njegovo novo ime, Crv, odjednom je prestalo biti neugodno. Pošto mu se to novo ime tako brzo povezalo sa dobrim parama, ime El Gusano učinilo mu se najdivnijim što se može zamisliti. Zvučalo mu je u ušima kao muzika sfera, i lepše od svih ambrozijanskih slovopojki na nebu. Slavopojke na nebu možda lepo zvuče, ali tu na zemlji nemaju kupovnu snagu. Gratificaciones, međutim, koje su mu obećane kao El

Gusanu i koje je naumio da zaradi, mogu tu na zemlji da se pretvore u sve ono što zdravom čoveku čini radost i zadovoljstvo. Šta vredi lepo ime Ambrosio ako za nj čovek ne može da dobije ni bocu comiteca na veresiju. Zato nek ide k vragu Ambrosio, nek živi El Gusano. Ne hvataj se za izandala imena, hombre, kad ti samo smetaju u uspešnom životu.

Prva briga mu je bila na naredi da ga muchachi otsad imaju da zovu samo El Gusano kad ga imenuju ili kad ga traži don Severo ili mayordomo El Picaro, u svim drugim slučajevima, međutim, zahtevao je da ga kao i dosad oslovljavaju »mi jefes« kadgod prljavi i vašljivi muchachi imaju s njim nešto da govore.

El Gusano je bio ayudante, asistent i pomoćnik El Picara, koji je naimenovan za mayordoma tu u distriktu Surmonterije La Armonia. El Gusano je zato imao udela u gratificacionima koje su pripadale El Picaru.

Don Severo je bio izvršni znalac ljudi, naročito ako se radilo o potčinjenima i o ljudima koje je želeo da iskoristi u svoje ciljeve. Bila je doduše đavolska zamisao da El Picaru dodeli kao ayudanta El Gusana, ali je to u isti mah bila ideja za koju je znao da će mu doneti teških para.

El Picaro je umeo iz nekog radnika da iscedi i poslednju kap, ako ne lepim rečima a ono nemilosrdnom brutalnošću. Don Severo je to znao iz iskustva, ta dobro je obučio El Picara i dovoljno dugo s njim radio da bi video kako su plodonosni bili njegova obuka i njegovi nastavni metodi. Pošto ga je tako dobro znao, dao mu je najbogatiji distrikt, don Remigiov, na kome je radilo najviše ljudi.

Don Severo nije mogao da postupa baš sasvim onako brutalno kako bi to želeo, baš zato što je sad bio vlasnik i predsednik kompanije koja se osnivala. Kao kapitalista, predsednik nove Kompanije i glavni ugovorač sa američkim i engleskim kompanijama koje kupuju caobu, morao je da sačuva čisto ime, neukaljano optužbama zbog svireposti protiv indijanskih radnika, koji skapavaju bednije od životinja u džungli, u oblastima rada njegove Kompanije. Moglo bi se desiti da se na neki način obelodani, da se čak možda u američkim i engleskim novinama objavi kakvim se sve nečovečnim sredstvima dobija caoba. To bi se moglo desiti ne toliko usled želje za senzacijom kod reportera koji bi saznali za te prilike, već pre i mnogo sigurnije usled suparništva raznih kompanija koje proizvode i kupuju caobu. Svaka kompanija nastojala je da uništi ili bar ošteti ostale. Pokvariti ugled neke kompanije, optužiti je pred celim civilizovanim svetom zbog svireposti protiv nezaštićenih indijanskih radnika potkrepivši to još i primerima, bilo je od većeg efekta nego uništiti tu kompaniju pobijanjem cena. Pobijanje cena skupocena je stvar i može lako da se pretvori u oružje što zadaje smrtni udarac kompaniji koja hoće da zada udarac.

Iz svih tih razloga morali su don Severo i njegova dva brata da rade obazrivije sad, kao vlasnici i direktori Kompanija, nego u doba kad su bili kontratisti. Kompanija nije odgovorna za ono što čine njeni kontratisti. Čak i kad je bila tačno obaveštena, mogla je uvek da se izgovori time da nema nikakvog uticaja na radne metode svojih kontratista, pošto su ovi samostalni i nezavisni preduzimači koji rade na svoj račun i svoju odgovornost. Ako bi pak došlo do javnog skandala, Kompanija je imala prosto da smeni kontrati-

ste i izjavi kako kontratisti više nisu ni u kakvoj vezi s Kompanijom. Na taj način Kompanija bi pred celim svetom manifestovala kako ne trpi svireposti i kako je uz velike finansijske žrtve uklonila iz svih svojih oblasti ljude koji su dozvolili sebi brutalne postupke. Tom izjavom bilo bi oprano ime Kompanije. Svi filantropi, uključivši i socijalističke poslanike, izdašno bi je pohvalili za brzinu i temeljnost kojom je uklonila zlo, a onih stotina hiljada tona caobe, dobijenih na tako jezivo svirepi način, mogle su mirno da se prodaju po najvišoj tržišnoj ceni pa i visoko iznad tržišne cene. Za Kompaniju je time učinjena sjajna reklama, i mogla je da proda svoju nagomilanu caobu lakše i povoljnije no sve ostale kompanije za koje javnost nije znala da li se u njihovoj oblasti ne vrše i dalje nesmetano sve te pomenute svireposti.

Znajući i mudro sračunavajući sve to, don Severo je smislio nov plan koji je sad primenio.

Tako vešto još nijedna kompanija nije poslovala kao što će on to da čini. U distriktu kojim je sam upravljao pazio je na to da se sve obavlja mirno i čovečno koliko je to u monteriji iole moguće. Ali je preuzeo najmanji distrikt, u njegovom je distriktu radilo najmanje ljudi, a uz to još i naročito probrani ljudi, koji zbog svoje telesne konstitucije nisu bili kadri mnogo da urade, mučio ih čovek ili ne. Sve snažne ljude preveo je u druge distrikte. Njegov je distrikt bio samo dekorisana fasada zgrade. Za sve što su mayordomi činili niko nije mogao da ga čini odgovornim. Nije bio tamo, a niko ne može tražiti od njega da bude svuda prisutan. Dotle još nijedan smrtni nije doterao. Ukoliko su izašli neki skandali na videlo, otpustio bi mayordome uz veliku viklu i bruku, ako je bilo potrebno čak ih je lično predao vla-

stima. Brinuo se svakako da im se ništa ne desi, a ukoliko bi koji pred vlastima govorio više no što bi on očekivao, prosto bi ga ostavio na cedilu, ili bi pak dotični, mučen grižom savesti, izvršio u svojoj ćeliji samoubistvo. Izazvati mučne griže savesti, koje dovode do samoubistva, nije baš bilo tako teško. Trebalo je prosto tutnuti stotinu pesosa u pravi džep.

Bilo je to kao u svakoj diktaturi. El Casique je uvek nevinn. On je uvek opkoljen oreolom. Uvek samo mayordomi, capatazi, tamničari, seržani i čuvari vrše svirepa nedela.

Don Severo je objasnio mudri plan i don Acaciu, koji je upravljao dvema manjim monterijama. I don Acacio je lično rukovodio samo jednim beznačajnim distriktom s malo muchacha. I rukovodio je njime tako, da bi mu čak i Arhandeo Gavriilo mogao da kaže: »Smrtniče, tvoja zemaljska dela bezgranična su i bez mane. Nastavi tako, i sigurno ti je nebesko carstvo!«

Boyeri, volari, spavali su u oskudnoj palmovoj kolibi podignutoj na brzu ruku, u blizini paše gde su im bili volovi.

Gotovo svake nedelje morala se podići nova koliba, pošto su se mesta transportovanja iz nedelje u nedelju menjala. Pašnjaci za volove nisu uvek bili u blizini. Ako su bili suviše daleko od mesta gde se vršio transport, macheteri su morali da seku hranu s drveća, čije su lišće volovi morali da jedu. Samo je malo drveća bilo pogodno za hranu volovima. Oni se nisu zadovoljavali jedino zelenom krmom. Rad im je bio isuviše naporan da bi mogli pri toj hrani da izdrže. Zato se u svakom distriktu sadio kukuruz. Sazreo je za deset do dvanaest nedelja, često i brže. I svako jutro vo-

lovi su dobijali dobar obrok kukuruza, koji je sledovao iz glavnog stana svakog distrikta, a doneli bi ga boyeri ili dečaci. Za ovaj transport stajalo im je na raspoloženju nekoliko snažnih mazgi.

Distrikti su bili tako veliki, da je mesto rada često bilo udaljeno dva, tri pa i pet časova hoda od oficina, od centrale, ova centrala pak bila je udaljena dan-dva jahanja od glavnog stana monterije, od ciudada ili grada.

Bila je ponoć kad je došao El Gusano da budi boyere za rad.

Imao je časovnik, ali ga je iz straha da ga ne izgubi ostavljao u oficini, zato ne bi mogao reći da li je jedan ili dva časa po ponoći.

El Picaro, mayordomo toga distrikta, imao je takođe džepni sat. Sem toga je imao budilnik u oficini, gde je sad gospodario kao da je nezavisni contratista. Mahom, valjda svakog drugog dana, zaboravio bi da navije jedan ili drugi svoj sat. Često su oba sata stajala. A pošto se na taj način nikad nije moglo označiti tačno vreme, svi su se navikli da ga određuju danju po suncu a noću po zvezdama. Valja doduše reći da je zgodnom prilikom El Picaro ponova navijao satove i nameštao skazaljke po svome nahođenju. I valja reći još i to da je El Picaro, došavši možda posle četiri ili šest meseci rada u džungli jednog dana u administracion, mogao da utvrdi kako je njegov sat retko kad pokazivao više od dvadeset do četrdeset i pet minuta razlike prema satovima koje bi zatekao u ciudadu kod različitih ljudi. Time naravno nije rečeno da su se časovnici u ciudadu podudarali s tačnim vremenom, recimo s vremenom železnica ili pošta u zemlji, i

u centralnim oficinama dešavalo se, naime, da su ljudi katkada zaboravljali da naviju svoj sat. Od večite tople vlage što je vladala u džungli trpeli su u velikoj meri svi časovnici, te su ili rdali ili oksidirali ili postajali potpuno nepouzdati, ma ih čovek uredno navijao. No ovde je bilo sasvim beznačajno da li uopšte rade časovnici tačno ili ne, pošto je vreme ovde izgubilo svaki značaj. Za raspodelu dana ili noći u izvesne delove, što je često bilo potrebno zbog putovanja da bi se pre mraka stiglo na određeno mesto, svak je imao na raspoloženju kao najbolje merilo vremena sunce i zvezde, koji su postajali nepouzdati jedino kada je nebo za duže vremena ostajalo zastrto oblacima. Međutim, indijanski muchachi imali su čak i pod oblačnim nebom neki instinkt za vreme, koji im je bio potpuno dovoljan za zadatke koje su imali da ispune.

Ako je El Gusano vikao zaspalim boyerima da je već blizu zora, dok je ustvari bila tek ponoć, činio je to u istoj nameri pretvaranja kao što to čini svaki što mora ranije da se digne jer mora da budi druge koji smeju dva minuta duže da spavaju. Čim se uverio da su svi ustali i pošli na svoj posao, imao je pravo da se ponova uvije u svoje ćebe i da nastavi spavanje do tri sata, računato po instinktu, kada je imao da budi hachere koji su polazili u četiri časa na svoja mesta rada.

El Gusano je potkrepljivao svoje reči vrhom čizme, munuvši spavače čestito u rebra, tako da su se ovi prenuli i dizali uz iznenađeno ječanje, užurbano tarući rukom namučena rebra. Ako pak nisu za tri dalja sekunda bili na nogama, El Gusano bi im celim stopalom zgazio na trbuh ili na bedro ili gde stigne. Ta grom i pakao, indijanski radnici u džungli valjda nisu mekušni rekruti koji smeju prvo čitavih

pet minuta da se naslađuju melodičnim zvucima neke trube, u koju neko duva za njihovu razonodu, pre no što moraju da ustanu.

»Svinjo prljava, razmrskacu ti tu tvoju smrdljivu njušku ako mi ovoga časa ne izletiš.«

El Gusano se to izdrao na Santiaga. Santiago je ustao. Bio je sad zauzet time da savija svoje ćebe i mrežu protiv moskita i zavije ih u petate, u palmovu asuru.

»Pero, jefe, ta valjda smem prvo da uvijem ovih mojih nekoliko jadnih prnja, da mi se ne napune paucima, mravi-
ma i krpeljima, a možda mi još i pokisnu ako padne kiša.«

»Ko to još govori tu? Ti ništarijo čamulska, ti bi hteo još i da zucneš kad ja naređujem!« dreknu El Gusano ozlojeđeno, i bičem, koji je još prilikom buđenja muchacha otkačio s pojasa, raspalio Santiaga nemilosrdno po licu. Nije mogao tačno da vidi gde se nalazi Santiago, jer mrkla noć je bila svud naokolo. Ali je jedan od volara već bio zapalio neki fenjer, i to izvan kolibe. Otuda je dopirao slabi tračak svetlosti u ugao gde je Santiago u mraku sređivao svoje stvari. A taj slabački tračak bio je El Gusanu dovoljan da nišani Santiagu pravo u lice.

»Vi svinje, naučiću ja vas već da se mrdnete, i navikuću vas na rad!« Pritom je kratki bič zviznuo po potiljku drugoga momka, koji se upravo sagnuo da digne svoj fenjer, izvuče i zapali debeli fitilj.

»Saznaćete vi još ko sam ja, vi lene mule.«

Tek što je to rekao, u istom trenutku kad je ponova zamahnuo bičem da bi podelio još jedan snažan udarac, od-

jeknula je iz mračnoga gustiša, iz daljine od svega dvadeset metara, pesma nekog čoveka.

Pesma nije baš bila naročito melodična. Po svemu sudeći sam je pevač uskladio tonove, ili ih po uzoru na liturgije, koje je zacelo slušao, prilagodio rečima svoje pesme. Iako pesma nije bila melodična, bila je ipak ritmična i imala je neki snažan zamah. Glas pevača bio je krepak i jasan, svaka reč njegove pesme bila je razgovetna i odjekivala je resko kao truba u crnoj noći:

»El Gusano, El Gusano, tu hijo, ay, de un cabron, e hijo d'una pura perra, tu alma es de chapapote, tu corazon un hueso del infierno, el diablo ya te espera, y pronto el feliz ya sera, que se muere El Gusano, que se mueren los Gusanos les malditos y que viven los Inditos! — El Gusano, El Gusano, sine kopilana i sine jedne kuje, duša ti je crn petrolej, srce ti je kost iz pakla, đavo te već čeka, al' će da uživa, nek' crkne El Gusano, prokleti Gusani, i neka dugo žive Indijanci!«

El Gusano je zastao ukipljen razabравši te reči. No kad su odjeknula dva poslednja stiha, pribrao se. Brzim plahovitim pokretom potegao je revolver i triput ispalio, u pravcu iz kojeg je dopirala pesma. Ali kao odjek na poslednji pucanj razlegao se iz gustiša grohotan smeh. Nije to bio smeh očajnika, bio je to zdravi, iako opori smeh čoveka koji zna šta hoće i zašto to hoće.

El Gusano istrže jednom od obližnjih boyera fenjer iz ruke i jurnu ka mestu gde je mislio da se nalazi pevač. Ali je tamo žbunje bilo toliko gusto, da nije mogao dalje. Zatražio je machetu. Kad mu je jedan od muchacha najzad doneo machetu, kojom je naumio da prokrči sebi put, osetio je

da će samo ispasti smešan ako bude pokušao da uđe u trag pevaču.

Najbliža namera mu je bila da ispali još nekoliko metaka u taj gustiš, u nadi da će pogoditi i uhvatiti čoveka. Ali brzo je napustio taj naum. Bilo je besmisleno ispucati još više municije dogod nije znao sa sigurnošću gde se pevač tog trenutka nalazi. Ta municija je u džungli suviše dragocena da bi je čovek uzalud traćio.

Okrenuo se, da se vrati u kolibu. Onda mu sinu misao. S revolverom u ruci skočio je u dva dugačka koraka među muchache, koji su svi stajali okupljeni kod kolibe. Brzim pokretima osvetlio ih je redom i prebrojao. Bili su svi na broju. Nije dakle mogao biti nijedan od momaka što rade s volovima. Za trenutak pogledao je podozrivo u Santiaga. No znao je sasvim dobro da Santiago ni u kom slučaju nije mogao biti onaj pevač. Nije se udaljio i još je bio u uglu zauzet uvijanjem svoga petatea kad je pesma odjeknula. Razmišljajući polako o pesmi, El Gusano je došao do uverenja da je nemoguće da je to bio koji od njegovih boyera, jer nijedan nije imao modulaciju glasa sličnu pevačevom.

»Hajd, na posao!« naredio je. Ali je to rekao kudikamo mirnijim glasom nego kakvim se služio pre pesme.

Kad su muchachi pošli na posao, El Gusano se okrenuo u nameri da se vrati u camp, gde mu je bio stan u istoj oronuloj zgradici u kojoj je i El Picaro stanovao. Zadatak El Gusana je bio da jutrom budi sve muchache i pazi da se u naredeno vreme svi nađu na poslu. El Picaro je redovno spavao malo duže i izlazio tek kada je sav semaneo, u kome je vladao, bio u punom poslu. Činio je to ne toliko iz leno-

sti, koliko u dobro promišljenoj nameri da jasno da na zna-
nje kako je on ovde neograničeni gospodar i diktator, koji
nema da se upravlja po radnim časovima, nego dolazi i od-
lazi kako mu je volja.

El Gusano je prevalio valjda desetak koraka, kad zasta-
de, oklevajući dva sekunda, pa se vrati u kolibu i viknu:
»Valentine, hodi ovamo i ponesi machetule«

Valentino je bio zacatero pri koloni boyera, momak koji
je bio odgovoran za hranu i negu volova, i koji ima da po-
maže macheterima da naseku lišće i grmlje za hranu kad
pašnjak nema dovoljno trave ili i nema pašnjaka u blizini.

»Hodi sa mnom u campo«, reče El Gusano Valentinu.

El Gusano je odjednom spopao strah da se sam vrati u
camp kroz mračnu džunglu. Imao je neugodno osećanje da
je pevač možda još tu negde sakriven u gustišu i vreba da
on naiđe, pa da ga, kao što je to dovoljno jasno rekao u pe-
smi, pošlje k vragu da mu učini radost u paklu.

Muchachi su svi ustali čuvši kako El Gusano zove Va-
lentina. Ta nisu znali nema li otkud El Gusano neki drugi
nalog za njih, koji hoće da im saopšti po Valentinu.

El Gusano je mogao da primeti po fenjerima momaka da
čekaju, i mogao je sa svoga mesta, iako nerazgovetno, pri
svetlosti njihovih fenjera razabrati kako ćucore nešto izme-
đu sebe. Dosetio se, i to prilično tačno, šta su to muchachi
jedan drugom govorili, iako ih nije čuo.

Zato se pribrao, i umesto da kaže zacateru da ga prati,
reče mu samo: »Dođi odmah po podne u campo, da sledu-
ješ više kukuruza za bueys, za volove. Treba da dobiju više
kukuruza, inače će nam suviše omršaveti.«

»Si, jefe, doći ću odmah do podne. Rekao bih da imate
pravo, bueys su vrlo mršavi i rdavo hranjeni, ništa ne va-

lja pašnjak koji sad imamo«, odgovori Valentin. El Gasano je
potom nekako naročito glasno viknuo muchachima koji su
još uvek stajali s fenjerima i čekali: »Prokleta, lena, smrdji-
va žgadija, a šta mi tu stojite i blenete kao zaklani ovnovil
Sad ću ja da vam priđem pa da vas naučim da igrate, ako mi
se smesta ne čistite na posao. Sunce već izlazi. Prljava fu-
karo prokleta!« El Gusano otkoči revolver. »Put pod noge
što pre!« reče Valentinu, »i budi muchachima pri ruci pri
uprezanju volova u jaram.«

»Pa to ja uvek činim, jefe«, branio se momak.

»Dobro, hajd sad ostalima.« El Gusano se okrete, diže
svoj fenjer, da bi osvetlio put pred sobom, i uputi se u camp.

»Šta li je to ovaj hteo od tebe?« upita Pedro, jedan od
boyera, Valentina koji se vraćao.

»Zbog više kukuruza za volove. Treba po podne da do-
đem u campo, da ponesem više kukuruza.«

»Smuti pa prospie«, reče na to Andreu, glavni boyero,
»to s kukuruzom su samo trice i kućine. Uprljao je gaće, eto
šta mu je sad, a kad nas je video kako tu stojimo još se više
upoganio, u strahu da bi ga mogli ismejati ako te povede da
mu osvetljavaš put.«

»Sto mu gromova, muchachos, ovaj Cancion, ova pesma
ipak mu je prodrila do srži. Mora ra je sav moker i brljav,
»vinja pogana.« Pedro se ishraknu i pljunu u širokom luku.
Dok su se momci dalje spoticali kroz mračnu džunglu da
stignu na svoje mesto rada, reče Fidel, drugi boyero. »A kako
mu beše ova pesma? Nisam mogao sve da upamtim. Ali je
sve tačno što je pesma kazivala. Svaka reč je tačna, kao na-
pisana. Kad bih samo znao kako ide.«

»Da vidimo, kako li ono ide?« ponovi Andreu. »Bilo je
nekako ovako: Los Gusanos, los Gusanos, ay, po blatu gmi-

žu, jedu pogan, piju lokvu, gosu ozad ližu, pojeli bi čak lešinu, da zasite tu mešinu.«

»Ne, nije bilo baš sasvim tako«, reče Pedro.

»Ako znaš bolje«, odvrati Andreu kroz smeh, »a ti gukni, golube.«

»Čuj, Andreu,« umeša se Matias, »i onako kao što ti pevaš vrlo je lepo, gotovo još i bolje nego što je pevao cancionero. Otkud ti to? Ama to je lepo slušati, gotovo kao neku crkvenu pesmu.«

»Ko? Jel' Andreu?« na to će Fidel. »Pa njemu bar ne treba da se čudite. Ume da čita i da piše, bolje od cure, od popa. To je on pročitao iz neke knjige.«

»Možda. A možda sam i sam smislio«, primeti Andreu nuzgred.

»Niko na svetu ne može sam da nešto smisli, to može samo da se pročita u nekoj knjizi ili u nekim novinama, ako ste vi magarci uopšte kad učili na čitate.« Fidel nije pazio na put pa je upao u neku rupčagu.

Momci stigoše na pašnjak, gde su se odmarali bueys.

Neki volovi ustali su nezgrapno sami ugledavši muchache sa fenjerima. Znali su da sad valja poći na rad, i bili su dovoljno iskusni da znaju još i to da će ih, ukoliko budu spori u dizanju, munuti u trbuh, kao što su i muchache muvali u rebra ne bi li skočili što brže kao ih budi El Gusano.

Santiago se ogledao, dižući visoko fenjer, i prebrojavao volove. Pa je viknuo: Que chingan las matriculas, ta nema nam šest. Hajde svi, da ih tražimo! Uvukli su se u gustiš, željni su više hrane sa žbunja.«

Andreu je ostao na paši, i uz pomoć Valentina stao je da goni volove u pravcu kolibe, gde je ležao kukuruz koji su volovi dobijali pre polaska na rad.

Kad je ova trupa stigla do kolibe, zatekli su tu već tri nestala vola, koja su se dobrovoljno vratila, znajući da će sad dobiti kukuruza.

Valentino je otrčao natrag na pašu i dozvao iz gustiša momke što su pošli u potragu. Našli su ostala tri vola, ne znajući da su druga tri već kod kolibe.

Dok su volovi grickali svoj kukuruz, muchachos se šćuriše oko jedne vatre, kuvajući kafu i podgrevajući frijoles i tortillas. Crni pasulj mrsili su divljim zelenim biberom, a tortillama, čiji je ukus bio mnogo nalik na slamu, momci su davali bolji ukus natirući dlanovima izvesno lišće i neke trave na njih. Neke od tih trava potsećale su ukusom na metvicu, druge na celer, jedne opet na beli luk, a neke na gorki petrosel. Kafa je stavljena na vatru u limenim kanticama, koje su izgledale kao mala, tanka, uspravna burad. Svaki muchacho imao je svoju sopstvenu kanticu, svoju sopstvenu kafu i parče mrkog sirovog šećera.

Matias reče: »Moraćemo bome opet jednom poći u lov, da uhvatimo koju masnu zmiju, kako nam frijoles ne bi bile suviše posne.«

»Ili još bolje da izvadimo pescuintle iz nekog stabla«, savetovao je Pedro. »Baš bih na to sad imao merak, na masnog pescuintlea.«

»A zašto ne odmah na svinjsko pečenje?« na to će Santiago.

»Da, zašto ne bismo i svinjskog pečenja« pristade Matias. »Čitava džungla ovde je gusta i puna divljih svinja. Treba samo ruku da pružiš.«

»Imaš li možda pušku? Kako ćeš uloviti divlju svinju bez puške? To ti meni reci«, navaljivao je Santiago.

»Jednom sam prilikom machetom oborio odmah dva puerca silvestra«, hvalisao se Matias po dobrom starom lovačkom običaju.

Ali mu niko nije verovao, jer svi su od reda, ne iz želje za pustolovinama nego iz nužde i nevolje, bili izvrsni lovci, koji su umeli jednim kamenom i jednom zamkom ili primitivnim kopljem da ulove divlje tetrebe, golubove džungle, majmune i zmije.

»Jel' ti? Jednom machetom dva divlja puerca? Hoho, e ti baš izvali.« Pri tom je Santiago pogledao Matiasa tako mrko, kao da je hvalisanje ovoga bilo lična uvreda za njega. »Jel' ti jednom machetom dve svinje? Nisi vala nijednu. Ni jednu tek oprašenu. Ne bi ti uhvatio tvojim machetom ni sakatu nogu jedne divlje svinje. Ta znam ja tebe dobro, znam kako barataš machetom. A znam dobro i to kakav si mi lovac majčin. Gle, ni manje ni više, jednom machetom, veliš, dve svinje odjednom? Možda kod kuće u selu dve pito-me i sakate, koje su bile zatvorene u obor te nisu mogle da beže, a uz to još bile tako stare i bolesne da su se same od sebe preturale čim bi neki dečak od pet godina zatresao plot.«

»Da nećeš otkud time da kažeš da sam ja običan i po-gan prevarant, da sam cabron i smrdljivi kopilan? Da nećeš to da kažeš? Onda ustani de samo i odmah ćeš da vidiš kako ću da te umesim. Tri takva kao ti i još dvojicu pride mogao bih da smotam, i još da preko vas legnem s dve jedne muchache na petate i ostavim svakoj po dete«, reče Ma-tias uvijajući svoj skuvani pasulj u vruću tortillu i odgriza-

jući parče takvom žestinom kao da odgriza glavu jednom od svojih smoždenih neprijatelja.

»Svakoj jednoj snaši samo po jedno dete?« umeša se Andreu, da bi i on sa svoje strane dirnuo Matiasa, poznatog kao opasni hvalisavac. »Svakoj muchachi s kojom bi legao na petate samo jedno dete? Kakav si mi ti to kukavan momak. Zašto ne odmah svakoj trojke, kad se već jednom la-tiš posla?«

»Misliš valjda da ja to ne bih mogao? Mogu da ti dam dokaze, da svi razrogačite oči toliko da ih više nećete moći zaklopiti. Eto šta ja mogu. Zna li vi uopšte koliko sam ih ja mogao imati, samo da sam hteo.«

»Kako da ne, znamo, dvesta i trideset, da su sva uspela, i da nisi suviše glup da bi mogao neku muchachu da uve-riš kako je za nju zadovoljstvo da s tobom legne na petate.« To je rekao Cirilo, a svi ostali prsnuše u grohotan smeh, dok se najzad i sam Matias ne nasmeja i najzad završi konferen-ciju uz doručak rekavši: »Ne znate vi mene, burazeri, pa to ti je. To je jedini razlog. Još ću vam ja i tu i drugde doka-zati da znam dobro šta umem a šta ne umem.«

»Šta ne umeš, to znamo svi, pokaži nam najzad šta umeš«, reče Pedro, izruči talog kafe iz svoje ispijene kanticе i ustade.

»Hej, Valentine!« viknu Andreu, »jesu li volovi pojeli svoj obrok?«

»Još uvek žvaću.«

»Ako bi čekali dok oni ne prestanu da žvaću, sedeli bi vala tu do iduće candelarije. Hajd, ajs, ajs! Ako nas El Gu-sano ukeba kako još uvek džedžimo tu, prirediće nam jed-nu od svojih fiesta, pa posle možemo da vadimo crve iz na-bijenih leđa.«

Muchachi se provredniše. Za nepuna dva minuta obesili su svoje posuđe i ostatke jela u kolibi o gredu, zavili cigarete, zapalili ih, izgazili vatru, i već su, gonjeni od momaka, volovi jurnuli da počnu posao.

Moglo je biti tad jedan i po čas u zoru. Vazduh se maglio i vešao se u pramenju o nisko žbunje džungle.

Andreu je dozvao k sebi Vicenta. Vicente je bio mršavo indijansko momče, jedva svojih šesnaest godina. Mati mu je morala da napravi trideset pesosa duga kad mu je otac umro od udarca neke arum-mazge. Žena nije htela da pusti da joj muža, s kojim je izrodila osmoro dece, sahrane kao neko pseto. Kupila je jednostavan mrtvački sanduk i pozvala curu da sprovede oca njene dece pod zemlju kako se valja.

Cura to nije mogao da uradi besplatno. I on je morao od nečeg da živi, a pohađao je škole da bi izobrazio svoj um. Najzad i on vrši dužnost kao i drugi koji za to traže nagradu. Pristojan pogreb zahtevao je da se mrtvac opoje.

Mati Vicentova, žena siromašnog indijanskog peona, i pored toga što je svome pokojnom mužu naumila da priredi sve moguće posmrtnu počasti, nije mogla da učini za njega više no da potroši trideset pesosa, uključivši sve, sanduk, pogreb, grobare, molitve, aguardiente za ožalošćene muškarce, kafu i anis i nešto sasvim jevtinih kolačića za žene.

Tih trideset pesosa žena, razume se, nije imala. U kući je imala sve u svemu trideset i četiri centava. Stoga je poslala finqueru, gospodaru spahiluka gde joj je muž radio i za vreme rada smrtno nastradao.

Posle dugih razgovora i pogađanja, posle mnogih suza i preklinjanja, najzad je sudbina žene, koja je eto ostala sa-

mohrana s osmoro dece, toliko potresla finquera, da je bio spreman da joj pozajmi tih trideset pesosa.

»Znaš valjda, Chabela«, reče finquero poslovno, »da ništa ne mogu da poklanjam. Ponajmanje trideset pesosa.«

»Znam to, patroncito. Niko ne može ništa da poklanja na zemlji.«

»Tačno, Chabela, i dobro što to uviđaš. Elpidio, tvoj muž, Bog da mu dušu prosti, ostavio je kod mene devedeset i dva pesa i šezdeset pet centava duga za robu iz tiende, koji nije isplatio pa sam morao da mu stavim na račun.«

»Znam, patroncito.«

»Koliko dece imaš, Chabela?«

»Osmoro, patroncito. Pet varona i tri hembre.«

»Vrlo je dobro što imaš pet dečaka, devojčice baš ne vrede mnogo.«

»Zacelo da ne, patroncito. I toliko sam puta molila Santisimu i palila joj sveće da mi da samo machos a ne hembras. Ali Madre Santisima, koja je i sama muchacha, premda sveta, dala mi je samo tri muchacha.«

»Šta ćeš, tu mi ništa ne možemo, Chabela. To je volja Nuestro Senora, a njegovoj volji imamo da se pokoravamo.«

»Si, patroncito.«

»A koliko je godina tvom najstarijem muchachu?«

»Jel' Vicentu? Njemu je sad — rodio se iste godine kad je za vreme svetkovine candelarie izgorela cantina don Eulalia.«

»Onda je bome Vicentu sad petnaest godina. Dobro, pozajmiću ti trideset pesosa, Chabela, ali Vicente ima da mi ih plati. Razgovaraću s don Gabrielom kad bude prošao ovuda, da ga najmi za monteriju, a don Gabriel će mi vratiti pare.«

»Ali Vicente neće izdržati monterije, patroncito. Još je suviše mlad i nejačak.«

»Hoćeš li da ti dam tih trideset pesosa za pogreb ili nećeš?«

»Razume se, patroncito. Ta valjda ne mogu svog dobrog Elpidia da pokopam kao mrtvo pseto.«

»Onda će dakle Vicente da pođe u monterije.«

»Si, patroncito, onda će Vicente da pođe u monterije.«

»Tri najstarija muchacha što ih imaš, Chabela, a i starija devojčica, nek dođu ovamo da rade. Ona devedeset i dva pesa koliko se Elpidio kod mene zadužio treba odraditi. Znaš valjda?«

»Si, patroncito.« Žena je uzdahnula. Uzdahnula je prvi put za vreme ovog dugog pregovora.

»Ti ćeš, razume se, ostati na finci sa svom decom, i radićeš kao i ranije. Ta deca će ti u međuvremenu odrasti, i mogu postati valjani peoni. Ako ti što treba iz tiende, dođi samo posle pogreba. Otvoriću ti račun, Chabela.«

»Muchas gracias, patroncito.«

»I u redu stvar, platiću za tebe onih trideset pesosa koliko ti sad treba. Pošlji Vicenta do tiende da uzme sve što ti je potrebno za entiero, naime za pogreb.«

»Muchas, muchisimas, mil gracias, patroncito«, reče žena. Za vreme toga pregovora stajala je pred finquerom, koji se u porticu kuće ljuljuškao u jednoj počivaljci. Sad mu se priakla, duboko mu se poklonila, uhvatila ga za ruku i poljubila ga u nju sa strahopoštovanjem.

Finquero dotače rukom nečešljanu, zamršenu kosu žene i reče: Que vaya con Dios, hija, Bog neka je s tobom, kćerik«

Vicente je od enganchadora, don Gabriela, uzeo dvadeset i pet pesosa predujma kad se, povinujući se naredbi finquera, najmio u monterije za onih trideset pesosa pogrebnih troškova svoga pokojnog oca. Od dvadeset i pet pesosa dečak je dvadeset dao svojoj majci, da kupi košulje i čakšire mlađoj braći i sestrama, da se ne bi bez potrebe zaduživala više kod finquera.

Pet pesosa morao je da zadrži za sebe, jer mu je bila potrebna cobija, ćebe, jedan petate, jedno limeno lonče za kafu i tri male šerpe, da može sebi da skuva malo pasulja i možda parče mesa na napornom putu kroz džunglu da zajedno s ostalim najmljenim radnicima caobe stigne u monterije. Čebe je vredelo koliko i ništa, jer da kupi valjano nije imao dovoljno novaca.

I eto, tako je on imao sad na svom računu dvadeset i pet pesosa. Tome je dolazilo još dvadeset i pet pesosa taksenih troškova, plaćenih predsedniku hukucinskog municipalidada za zakonsku potvrdu radnog ugovora.

Don Gabriel, agent, isplatio je finqueru trideset pesosa kad mu je dečak predao za kontrakt. Don Gabriel, kome zacelo niko ne bi mogao prebaciti da ima bolećivo srce, u ovom je slučaju, možda prvi put u svom životu, osetio malo saučešća prema slabakom dečaku. Zato mu je zaračunao samo dvadeset i pet pesosa provizije za vrbovanje. Sem toga se potrudio da proda dečka u monteriju za koju je znao da je u njoj manje teško no u većini ostalih.

Bila je to monteria La Armonia, gde je bio administrador don Leobardo Chavero, koji je, verovatno više radi svoje udobnosti i spokojstva nego iz dobrodušnosti, postupao manje surovo s radnicima, i kadkod bi mu se ovi obratili žalbama na surove postupke contratista ili capataza, umirivao

ih da će izviditi stvar. Svoje je obećanje, doduše, zaboravljao posle pola sata, ali su radnici bar okusili lepo osećanje da ima nekog na svetu ko se ne oglašuje o njihove žalbe, i koji im čini razna obećanja, koja lepo zvuče kad se izgovore. Ta i to mnogo vredi. U gotovo svim slučajevima potpuno je dovoljno ako se radnicima dadu obećanja, bilo od strane njihovih poslodavaca, bilo od strane njihovih sopstvenih vođa. Niko i ne očekuje da se ta obećanja ispune. Samo u ustanku radnici ih se sećaju, dok oni koji su činili ta obećanja tada počinju da tvrde kako obećanja nisu tako mišljena, kako ih radnici tumače, nego kako su korisna po opšte dobro. A opšte dobro je uvek protivu radnika, jer da je za radnike, ne bi trebalo govoriti o opštem dobru nego prosto o sasvim jednostavnoj, nekićenoj pravičnosti.

Stigavši u monteriju, Vicente je morao da kupi u tiendi svakojake stvari koje su neophodne: mrežu protiv Moskita, jedno bolje ćebe, par sandala, čakšire. Time je njegov račun, započet sa trideset pesosa za očev pogreb, narastao na sto deset pesosa, a on još ni centava nije zaradio. Ili drugim rečima rečeno: prvobitnih trideset pesosa umnožiše se za nekih trista procenata.

Momče je dobijalo dva reala, odnosno dvadeset i pet centava nadnice za radno vreme koje je retko kad bilo ispod šesnaest sati. Samo da bi odradio onih sto deset pesosa morao je da radi četiristo četrdeset dana. Pošto je, međutim, od ta dva reala morao da otkida još malu svotu za hranu, koju je morao da daje kuvaru radnika, i pošto je u toku meseci morao neizbežno da kupuje čakšire, sandale, košulje, duvan i druge stvari, biće prilično tačan proračun ako kažemo: Vi-

cente mora da radi deset hiljada godina u monteriji dok ne odradi prvobitnih trideset pesosa pogrebnih troškova za svoga oca. Možda će biti potrebno i samo osam hiljada godina, ali hiljadu ili dve hiljade godina više ili manje ne igra veliku ulogu.

Pravičnost je vladala u monterijama. To moramo priznati, da bi izbegli svaku zabunu. Nije bilo izuzetaka među radnicima. Svaki je bio taman na isti način vezan za monteriju kao i Vicente. Teški radnici, hacheri i boyeri, zarađivali su doduše više, četiri pa i pet reala na dan, ali su zato imali i veće predujmove i dugove, a sem toga i velike odbitke za nepotpune isporuke, i veća plaćanja za kuhinju. Ali je inače vladala pravičnost, tako da je svakome trebalo šest do deset hiljada godina da se svojim radom oslobodi dugova.

Možda dirljivim pogledom svojih tužnih očiju, Vicente je izazvao simpatiju i kod don Leobarda. Video je po mladici da ne bi dugo izdržao u džungli. Zato mu je dao lakši posao kao mozu, kao sluščetu, koje je imalo da drži u redu i čisti bungalowe nameštenika. Na taj način život je za Vicenta bio sasvim podnošljiv. Dobio bi doduše katkada čušku-dve od don Leobarda ili nekog nameštenika kad bi bili pijani ili ozlojeđeni. Ali to bi se opet popravilo time što bi isti nameštenici, ili devojke s kojima su živeli, tutnuli dečku svakojake stvarčice kakve zacelo ne bi mogao da ima kad bi radio u magacinu ili sa zanatlijama. Smeo je da isprazni ostatak otvorenih kutija sardina, ili da oliže sok iz kutija kuvanog voća, dobio bi ponekad po parče ananas-torte što bi ostalo na stolu, tamo opet tek nagriženo parče čokolade, poluispušene dobre cigarete, gutljaj vina ili likera, pa pone-

kad čak i košulju, možda i preveliku, ali ipak upotrebljivu za njega pošto bi je malo zašio na suviše širokim mestima.

Da ga nije morila tolika čežnja za majkom, braćom i sestrama, osećao bi se tu sasvim srećan, jer tako lako i ugodno ne bi mu nikad bilo na finci, gde rad na poljima nije bio nimalo lak, i gde je bilo i više i većih batina no ovde. Pošto finqueri nisu sebi mogli dopustiti luksuz da gube radne snage time što bi neposlušne ili lene peone strpali u calaboso, u buturnicu fince, prosto bi ih mayordomo valjano izlemao za neke grehe protiv finkerovih interesa, i to uvek s večeri, da bi sutradan mogli blagovremno da se pojave na rad.

Uzevši sve to u obzir, Vicente je s pravom mogao reći da mu je u monteriji dobro. Da mu je u monteriji dosad bilo ne samo dobro, nego da je u njoj zaista živio kao u raj, to je saznao onoga dana kad je don Leobardo otputovao a Montellani preuzeli monteriju.

Montellanima su ljudsko saosećanje ili obziri na telesne sposobnosti radnika bili potpuno strani. Znali su samo za potčinjene, koji nemaju drugog zadatka u životu no da unapređuju blagostanje Montellana. Radnici su bili samo figure, trzane po volji don Severa, diktatora monterije, ovamo i onamo, bez i najmanjeg prava da kažu da ili ne ili uopšte da zinu. Kogod bi ma i reč izustio protiv nekog naređenja, dobio bi, i to je još bila najblaža kazna, udarac nogom u zadnjicu ili u trbuh. Zavisilo je od toga kako je čovek bio okrenut prema zapovedniku. Po tim udarcima nogom, koje su dobijali od svojih gospodara, Indijanci su nazivali Špance »cachupines«, kao što su nemačke plantažere kafe i posednike nazivali »Chinos blancos« po drugim vrlinama koje su na njima zapazili.

Tek što je don Leobardo otputovao s karavanom, don Severo je počeo generalnu inspekciju, najpre u oficinama, u ciudadu.

»A šta ti radiš, muchacho?« upita Vicente.

Soy el mozo, patron, ja sam ovde slušće.«

»Mozo, a za koga?«

Za don Leobarda i ostale caballere.«

Don Severo pogleda mladića: »Umeš li da kuvaš?« Nadoao se da će možda moći momčića da upotrebi kao kuvara.

»No, patron.«

Don Severo ponova pogleda mladića. Pa mu reče: »Okreni se, de da te vidim s druge strane.«

Posmatrao je momčića, pa mu je rekao da se opet okrene da bi ga još jednom pažljivo osmotrio spreda.

»Baš suviše veliki nisi.« Uhvatio ga je za mišku i pipao mu mišiće. »Pokaži ruke!«

Momče pruži dlanove.

»Biće da nisi nikad radio ništa što bi bilo od važnosti.«

»Ja sam mozo ovde, jefele!«

»Nisam te to sad pitao. I drž jezik za zube, inače ću te raspaliti po brnjicile!«

Stao je da razmišlja nešto.

»Sto mu gromova, gde bih mogao da te strpam? Kao moza naći ću nekog dečka, možda od neke ženske što ne zna šta bi s njim počela, te bi ga radije zadavila pre no što se pomolio. Takav bi sasvim lepo mogao da svrši taj posao. Koliko ti se plaća?«

»Dva reala, patroncito.«

»Sramota je kako su oni ljudi traćili pare ni u šta. Sisančetu, što još visi na dojci, davati dva reala! Ta to je da čo-

vek zavrištil Dva reala. Pri takvom gazdovanju mogli bi za četiri nedelje da propadnemo pa da skačemo u vodu.«

»Dva reala stoji u mom kontraktu, patroncito.« Vicente je branio svoju kakavnu nadnicu.

»Jesam li te šta pitao?«

»No, jefe, perdoneme!«

»A ti jezik za zube!«

Momčić je stajao pred njim zastrašen i plašljivo se uvukao u sebe, te je na taj način postao na izgled još manji i slabašniji no što je u stvari bio.

»Ovde mi se vala niko neće izležavati,« reče don Severo, »ovde ima da se radi. To što ti radiš nije posao za velikog i snažnog mladića kao što si ti. Dobro, neka ti ostanu dva reala, kad su već jednom u kontraktu. Pođi sad u bodegu, u magacin za alate, pa ćeš tamo raditi s don Felixom dok ne nađem za tebe nešto drugo. I gledaj da budeš od koristi i da se prihvatiš posla, jer će inače biti batina.«

»Si, patroncito.«

Vicente je pošao u bodegu i radio je s don Felixom. Za prva pola časa izvukao je četiri šamara, a u toku sledeća pola časa dobio je dvaput volovski jaram međ noge a tojagu po glavi, da mu je prsnula koža i krv mu glavu oblila.

»Ovde se radi, a ne čmaval,« sa tim rečima propratio je don Felix svaki šamar i svako džilitanje tojagom il' kukom. Moto, doduše, nije on izmislio, za to njegove umne sposobnosti nisu bile dovoljne. Ta je mudra izreka uzeta iz riznice njegova brata, don Severa. Ali je don Felix umeo taj moto uvek tačno da primeni. Tačnije rečeno, on ga je neprekidno primenjivao, pošto je po njegovom mišljenju uvek bio na mestu kadgod inače nije znao šta da kaže.

Kad je don Severo pet nedelja kasnije došao u oficine u nameri da izvrši još jednu generalnu inspekciju, jer mu je trebalo više ljudi za seču, naišao je na Vicenta.

»Gde sad radiš?»

»U bodegi, patroncito.«

»To nije posao za mladog, zdravog momka kao što si ti. Nekako mi izgledaš bled. Povešću te u semaneo. Tamo je svežiji vazduh. Dobro će ti činiti.«

»Si, jefecito.«

»A koliko zarađuješ?»

»Dva reala, jefe.«

»Ama to je grehota pod bogom, dati kukavnom parčencetu momka kao što si ti čitavih dvadeset centava na dan! To su bačene pare. Poći ćeš sa mnoom! Možeš da radiš s boyerima. Tamo ćeš zaraditi svoja dva reala. Tu u bodegi ne zaslužuješ ni quinto. Ovaj posao može da svrši i neki dečko. Neko kopile ovih ženturača, što ionako samo dave svoju decu ili ih bacaju u vodu kao mačiće. Načiniću ja od tebe valjanog hachera. Daj da ti opipam mišku. Da, ne odmah, ali kroz koju nedelju. Onda ćeš moći da zarađuješ tri reala. A ako mi napraviš dve tone, daću ti i četiri reala.«

»Muchas gracias, patroncito!« reče Vicente sa prizvukom straha u glasu.

»Četiri reala ako stvoriš dve tone. Ja ne pljačkam sirote Indijance. Ja vala nikom ne zakidam zaradu. Idi u tiendu, pa nek ti dadu šta ti treba.«

»Da, patroncito, idem. Trebaće mi zacelo ponešto iz tiende kad pođem za semaneo.«

»Dodeliću te Andreuu. On je valjan boyero. Naučićeš se uz njega.«

»A sus ordenes, patroncito!«

Iako mu u bodegi u prvoj nedelji rada nije baš bilo ni malo veselo, ipak se ubrzo svikao, a pošto je don Felix bio zauzet drugim poslovima u svojoj oficini, samo je retko kad dolazio u bodegu, gde je Vicente poslednje tri nedelje obavljao sav posao, koji je ranije, pod upravnikom don Leobardom, vršio don Mariano Tello kao dobro plaćeni nameštenik. Doduše momentano je u bodegi bilo manje posla nego pod don Marianom, jer baš sad nisu nailazile nove trupe radnika. Ali je posao i u tom zatišju bio važan, tako da je zahtevao jednog inteligentnog odraslog čoveka. Inteligenciju i odraslost prinosio je izdašno don Felix, koji je davao Vicentu sva naređenja, a nije li ih ovaj vršio po njegovom očekivanju, po Vicentu bi puklo nekoliko bubotaka, međ noge bi mu uletelo nekoliko tojaga, a po vratu švig-nulo nekoliko udaraca mazgarskim bičem.

Pa ipak, u poređenju sa svirepo grubim radom u džungli i s onim bezbrojnim opasnostima što tamo vrebaju na svakog čoveka, život u oficinama bio je još kako tako snošljiv za slabunjavog momčića kao što je bio Vicente. Razabravši da će sad da ga pošlju u semaneo, osetio je da se kida i poslednja nit što ga je vezivala s rajem. Nije ga rastuživao užas od rada u džungli. Konačni rastanak od života što ga je vodio pod don Leobardom izazvao je u njemu duboku nostalgiju, čežnju za mirom i sigurnošću na finci u blizini majke, braće i sestara. Nije još bio čovek, iako je don Felix iz njega, uz pomoć izdašnih batina, cedio posao potpuno odraslog čoveka. Nije bio čak ni mladić. Bio je dete. I nikad u svom dosadašnjem životu nije se više osećao kao dete, kao nezaštićeno ljudsko stvorenje što doziva kroz plač majku, nego u ovom trenutku kada ga je don Severo hladnim rečima otkomandovao u džunglu. Osećao bi

se lakše da je mogao da sedne ispod nekod drveta i da se, daleko od svih očiju, od srca isplače. To bi mu olakšalo raspoloženje i bol što ga je pekao kao rana.

No za to nije imao ni vremena ni prilike. Tek što je u tiendi kupio ono nešto andramolja, već se don Severo besno izdrao na njega: »Hej, ti lena tuberkulozna žabo od klipana, gde se ti motaš? De, osedlaj mi konja i pomози arrierima pri tovarenju mula koje ćemo povesti u semaneo. Ta mrdni malo, grom i pakao! Plaćam ti nadnicu, i nemam para da ih poklanjam lenoj indijanskoj fukari.«

Pre no što bi Vicente mogao i da se pribere i da promisli šta se to oko njega dešava, već se, natovaren teškim denjkom na leđima, nalazio na maršu. Kaskao je iza teretnih mazgi, podešavajući korak prema njihovom koraku. Kao i mazge, neprestano je zapadao duboko u lepljivi mulj džungle, i kao i one morao je s mukom da izvlači noge iz gliba. Kao i mazge, spoticao se uz kamenite brežuljke i niz njih, ponekad je, kad je uspon bio isuviše strm, soptao i stenjao kao i one. Uz to je morao da guta brundavi i piskutavi vetar što su ispred njega ispuštale natovarene životinje. Jer plašio se da suviše ne zaostane iza povorke te da ne padne u ždrelo nekog lunjavog tigra ili ne izgubi put. A ako ne bi ostao dovoljno blizu, izgubio bi potporu koju mu je rado davala poslednja mazga u povorci na teškim mestima puta, kada se hvatao za rep životinje puštajući da ga ona malo vuče. Mazga je imala više samilosti prema njemu nego don Severo. Svakako ne treba zaboraviti da mu mazga nije plaćala nadnicu. Možda je životinja sasvim ispravno osetila da joj je dečko bliži od ikoga. Jer kaskao je u istom nizu. A najvernije drugarstvo nastaje među onima što su vezani za isti lanac, te stoga moraju da podnose iste patnje.

El Gusano je onoga jutra kad je došao da budi boyere, doveo Vicenta i predao ga Andreuu. Andreu je imao da ga poučava, da bi jedan snažniji čovek postao izlišan kod boyera i mogao biti prekomandovan hacherima.

»Šta mogu pobogu da počnem s ovim malim moskom? Ta ne može da digne ni jaram, i nije dovoljno veliki da pritegne remen. Mi smo ovde, kod tirosa, ionako slabašni ljudi.«

»Učinićeš što El Picaro komanduje, jesil' razumeo? I nećeš mi tu zanovetati. Mogu da ti dam još jedno miropoma-zanje kao ono maločas. Ili si možda već zaboravio?«

»Ni brige te, neću ti to nikad zaboraviti!«

»Vamali Jesil' razumeo? S tobom vala još nisam spavao na istom petateu. I: a sus ordenes, jefel Jesil' razumeo?«

»Svakako, Vi. Ta vi imate revolver.«

»Pašćeš ti vala meni i po drugi put i po treći put šaka za fiestu. A tebe ću dohvatiti prvog, dok još imam svu snagu u rukama i mogu da zamahujem kako valja.«

El Gusano se cerekao, razotkrivši ne samo svoje zatubaste zube, nego i nadute modrocrvne desni, koje su se isticala kadgod je razvlačio usne na osmeh. Kadgod bi se cerio, a još više kad bi se smejaio, njegovi podnaduli desni dobijali su toliku važnost u njegovim razjapljenim ustima, da je čovek potpuno zaboravljao njegove kratke zatubaste zube, koji su izgledali nekako nevažni, kao da su samo žućkastobela skrama, koja je za jedini cilj imala da spreči ispadanje desni.

»Ali ćeš prvo izučiti ovog muchacha,« dodade El Gusano, »a kad s tim budeš svršio i ostane ti jedno pola sata vremena, smekšaću ti malo to tvoje nemarno meso na buntovnim kostima.«

»Da, znam, El Gusano!«

»Jefe!«

»Muy bien, dobro, neka je i jefe!« reče Andreu sležući ramenima. »Sama reč ništa ne znači. Mogu baš da kažem i jefe, ako vam je baš stalo i emperador. Sama reč ništa ne čini. Zavisi od toga šta ja pri tome mislim kad kažem jefe ili gospodaru ili casique ili leader. I de pogodite šta pri tome mislim. Izeš mi nešto još i nije ništa prema tome. A sus ordenes, jefe!«

»Domišljan si, i možda ćemo se jednoga dana ipak razumeti. Ali miropozanje ti ne gine. A sad hajd, pa da si mi dečka naučio poslu. To je prokleta lenština, a da bi znao o čemu govorimo, treba da dobije krštenje.«

Vicente je stajao preplašen dok su se Andreu i El Gusano koškali.

El Gusano pogleda momče: »Digni svoj prtljag i odnesi ga u chozu, u kolibu.«

Vicente se saže da digne teški denjak. No tek što je obe-
ma rukama hteo da ščepa teret, El Gusano mu odvali pet-
šest udaraca mazgarskim bičem po leđima.

»Koliko da ti isteram lenost iz kostijule«

Vicente vrisnu i skljoka se stenjući na svoj prtljag.

El Gusano obesi bič o pojas, zavi sebi cigaretu, i paleći je reče Andreuu: »Ako ne bude poslušan i ne htedne da uči, a ti mi samo javi, da ga pribeležim brižljivo za fiestu.«

»Si jefe!«

»A sus ordenes, jefe!« komandovao je El Gusano Andreuu kao odgovor.

Andreu dohvati jedan lanac za vuču što je ležao sa ostalima na zemlji. Držao ga je u desnoj ruci, kao da namerava s njim da pođe na posao.

»A sus ordenes, mi jefe!« ponovi El Gusano s naglaskom i prinese ruku pojasu, da ponova otkaći mazgarski bič.

Andreu upola zamahnu lancem.

El Gusano opazi taj pokret u lelujavoj, neizvesnoj svetlosti fenjera, ostavi bič zadenut u pojas i dreknu na Vicenta koji se taman uspravljao: »Jesi li čuo šta sam rekao tvome maestru, tvome učitelju, i šta te očekuje ako se lenčariš?«

»Si, jefe!« reče dečak jecajući.

»I zatraži de nek ti se ispriča šta je to fiesta, da bi bolje shvatio kako se ovde radi i kakve su nagrade«, dodade El Gusano.

Potom pogleda Andreua pričkiljenih očiju i reče: »A tebi ću još zgodnom prilikom reći reč-dve.«

Toga trenutka, iz džungle, možda stotinu koraka od kolibe boyera, razleže se ponova pesma pevača čiji se krepki glas nije više čuo od onog jutra kad je uterao El Gusanu strah u kosti: »El Picaro y El Gusano, los hijos de un perro y una puta, vaše ću meso baciti divljim svinjama, vaše kosti pas neka proguta, za vama nek pođu i Severo, Felix i Acacio, y ellos van morir ya mas despacio!«

Prvi put se desilo da je pevač spomenuo i trojicu Montellana, zapretivši im da će s njima obračunati.

El Gusano ovoga puta nije trošio municiju na nevidljivog pevača. Samo se vrlo brzo okrenuo, digao svoj fenjer i potrčao, koliko je samo džbunje gustiša dozvoljavalo, ka bungalowu ovog semanea.

Stigao je bez daha. Nije trošio vremena da najpre ode u oficinu da razgovara s El Picarom. Jurnuo je kao pomahnitao u pravcu jacalita, gde su spavali hacheri. Ščepao je neki

fenjer, što je visio na gredi, i zapalio ga onim koji je nosio u ruci. Čineći to vikao je: »Napolje, svi napolje!«

Gabino, jedan od muchacha, odvrati sanjivo: »Ali jefe, ta ne može biti da je već četiri sata, tek je medianoche, tek je ponoć.«

»Jezik za zube, psinel« drao se El Gusano. »Kad ja naredim: Napolje!, ima da letite napolje, smrdljive svinje, i držite gubicu.«

Nije još ni završio rečenicu, već je bio kod idućeg jalcita, da i tamo trgne momke iza sna.

Momci, bunovni od sna, dotrčali su na trg pred oficinom, gde se iskupiše. Bili su sasvim pometeni i uzbuđeno su ćeretali zavijajući se čvrsto u ćebad, jer jutarnja magla je već počela da mili i zahladnilo je. U prvi mah su pomislili da je izbio požar u oficini. A onda su pomislili da su se možda neki lavovi iil tigrovi ušunjali u camp te zgrabili i odvucli nekoliko ljudi što su baš u taj čas morali nuždom da izađu. To se dešavalo i uvek se kasno otkrivalo. I često su tek danima ili čak nedeljama kasnije, tražeći nova stabla, momci nalazili oglodane kosti ugrabljenih drugova, koje su mogli da poznaju jedino po iskidanim prnjama njihovih čakšira, razbacanim oko tog mesta.

Ni nepuna tri minuta nisu bila potrebna El Gusanu da iskupi sve ljude pred oficinom.

»Hodi, Gregorio«, viknuo je na jednog Indijanca. »Uzmi ova dva fenjera i pođi za mnom!«

Potom je naredio svima momcima da nastupe u stroju. Prošao je duž stroja i svaki je morao da digne noge, prvo jednu, pa drugu. Gregorio je morao da se primakne s fenjerima da im je gotovo pržio tabane.

El Gusano nije rekao šta to istražuje i zašto pregleda noge. Ali su neki muchachi bili lukavi taman kao i on, ako ne i pametniji u takvim i sličnim stvarima.

Gabino reče Celsu: »Znam šta to Crv traži.«

»Grom i pakao«, odvrati mu Celso, »ne bih pomislio da si tako pametan momak. A šta to traži ovo šugavo pseto?«

»Traži noge na kojima je ostalo zalepljeno sveže blato. Biće da je neko digao bocu aguardiente ili kutiju sardina iz oficine pa kidnuo. Pošto je morao da juri kroz blato, noge su, razume se, najbolji svedoci.«

»Dobro si to spazio, Gabucho, i dobro shvatio.« Celso se nasmeja. Pa je pogledao svoje noge. »Zadnje šape su mi suve kao ušesa.«

»Raduj se što je tako, Celso.«

»A zašto da se radujem?«

»Jer bi te ovaj smoždio ako bi imao vlažne noge.«

U tom trenutku naiđe El Gusano. »Diži šape!« dreknuo je.

Gregorio je osvetljavao noge.

»Ta ove su mokre«, reče El Gusano podozrivo i primache nogama Gregorijevu ruku s fenjerom.

»Razume se da su mokre«, progundā Celso mrzovoljno. »A i ne bile mi šape mokre: digli ste me s petatea, pa sam kao lud trčao po travi vlažnoj od rose. Evo i Gabuchu su mokre noge. A i vaše su cipele mokre. A evo mokre su i Gregorijeve noge.«

»Jezik za zube!« obrecnu se na nj El Gusano i pođe ka sledećem čoveku, tragajući za svežim blatom na bosim nogama.

Pregledavši sve ljude, zastao je pred njima, gledajući u njih u nedoumici, nakrivio šešir, počeo dlanom vrat, potrljao se po bedrima pa najzad rekao: »Hajd natrag u svoje choze. A u četiri da ste mi na nogama, inače paz' da vas ja ne dignem. Stoko smrdljiva!«

»Stoj!« dreknu odjednom taman što su se momci okrenuli da pođu. »Je li ko od vas video da mu je sused izašao pre pola časa a vratio se tek pre nekoliko minuta? Ko može da mi to kaže, daću mu bocu aguardiente kao nagradu.«

Niko ni da mrdne.

»Razume se, niko nije video ništa. Hej, ti!« obratio se Dionisiu, momku koji je stajao baš pred njim: »Nisi li video da je ko izašao i zadržao se napolju pola časa?«

»No, mi jefe, dormi, spavao sam kao zaklan.«

»A ti?« oslovi narednoga.

»Tambien dormi, mi jefe, takođe spavao.«

»Ama prokljuvću ja njega, ni brige vas«, reče tad El Gusano s pouzdanjem i pretnjom u isti mah. Pa je odgegao do bungalowa, da nastavi prekinuti san.

Kasnije, sedeći sa mayordomom, El Picarom, pri doručku, reče El Gusano: »Caray i sto mu đavola, ala sam ja veliki magarac!«

»Zar si to tek danas saznao, Gusano?« odvrati El Picaro klizeći se, dok je u isti mah otkidao parče tortille, i zahvativši njim nešto crna pasulja gurnuo ga leno u razjapljena usta. Žvaćući alapljivo i naslađujući se svojom sopstvenom šalom, upita ga još jednom: »Zar si to zaista tek danas saznao, Gusano, da si matori magarac i blesavi ovan? Ja sam to vala znao pet minuta pošto sam te upoznao, i da si me pitao šta o tebi mislim, rekao bih ti bez okolišenja pravo u

lice da si još sto puta gluplji no što izgledaš, a gluplje od tebe teško da može izgledati ijedan božji stvor.«

»Da, ali ovoga puta učinio sam zaista veliku glupost.«

»A šta to?«

»Tu se kod nas nalazi jedan bundžija, jedan špijun. Moram da ga ukebam, kud puklo. Pa ću ga odvesti don Severu, da ga potera u džunglu i ucmeka. Iako nam je tu potreban svaki čovek za rad, špijuni i bundžije opasni su za preduzeće i treba ih ucmekati. Onda ćemo lakše držati ostale na uzdi. Tako mi reče don Severo. Udesio je on tako vala njih više od desetak.«

»To ja znam bolje od tebe. Ta ja s njim radim već godinama i pomagao sam mu da dokusura špijuncine. A jesi li ukebao tog dripca?«

»E eto, vidiš, nisam. Zato bih i skočio najradije sam sebi u usta. Pomislio sam da se nalazi među boyerima. Ali su boyeri bili na broju. Zato sam dojurio ovamo i prebrojao ove momke. Koga nema, taj mora da je špijun. Svi su bili tu. Pa sam im pregledao kosti. Mora valjda da se na njima nahvatalo sveže blato pri jurnjavi kroz džunglu. Ali ma koliko da sam pregledao tabane, ni na jednom nije bilo nalepljeno svežeg blata. A tom istragom samo sam upozorio to pseto. Ubuduće dobro će paziti da mu noge budu suve. Trebalo je da postupim neprimetno, da muchachi ne vide o čemu se radi. Pa bih ga jedne noći uhvatio na delu.«

El Picaro srkao je šumno svoju kafu, i punih usta rekao: »Šteta što nemamo ovde dovoljno lanaca. Onda bi mogli prekonoć da vežemo sve muchache, da niko ne može da pravi gluposti. Ja bi njih uopšte držao na lancu i za vreme rada. Onda nijedan ne bi mogao da utekne i ne bi gubili vremena hvatajući ih.«

»Ne brini se ti, Picarol Pašće on meni još šaka. Rekao bih da menja glas kada u noći više stihove, da se ne bi po glasu poznalo ko je. Ali je opasan. Moramo ga uhvatiti i streljati, ili će nam pokvariti sav posao.«

»Govoriću ja o tome s don Severom kad ovih dana bude došao u naš camp. A sad, hajde, Gusano: treba da obeležavamo stabla.«

Andreu je s ostalim boyerima otračo na pašu, da pokupi i upregne volove u jaram.

»Jesi li već radio s bueyima, s volovima, Nene?« upita Andreu dobroćudno Vicenta. »Zvaću te Nene, Sisanče. Ta ti si taman jedno malo sisanče. Kako se inače zoveš? Vicente. Tužno ime. Nene je bolje za tebe. Da, šta te ono pitah, ne umeš da se ophodiš s volovima?«

»No, companero.«

»Mislio sam. Jesi li s neke fince? I ja. Otac mi je imao nekih stotinu pesosa duga kod gospodara fince. A kad je došao enganchador na našu fincu da kupuje ljude za monterije, patron je prodao mog oca za iznos duga, jer, kaže, trebaju mu njegove pare i ne može sto godina da čeka na njih. Ja sam onda bio carretero, gonič volova, kod jednog transportnog preduzimača u Chiapi de Corso. A kad sam čuo da su mi jadnog oca prodali, znajući da ovde u džungli ne bi izdržao rad i batine vratio sam se kući i preuzeo dug moga oca, tako sam eto došao u monteriju. Vidiš, Nene, tako ti to ide. A kako si ti dospeo ovamo?«

»Za pogrebne troškove mog oca.«

»I to je vrlo lepo. Samo se dobro priberi. Ne izgledaš baš suviše jak na plućima. Ako ne budeš čestito jeo i ne bu-

deš pazio na sebe, nećeš ovde dugo izdržati. Imaš li još majku?»

»Si, tambien hermanos, i mlađu braću i sestre. Je li, a zašto me je El Gusano išibao? Ta ništa nisam skrivio.« Vicente je to pitao plačnim glasom.

»Takav je ovde red. Naučićeš ti to još. El Picaro i El Gusano, ti podli nitkovi, dočekuju svakog novajliju priličnom porcijom batina, da ga priviknu, kao što vele. To je politika Montellana, kojima pripada monteria. Šta ovi klipani vrede, koliko su niski kao ljudi, možeš da vidiš po tome što nas, sasvim nezaštićene i goloruke, šibaju kadgod im se prohte. Ove lopuže su ti najkukavnije plačibabe što ih samo možeš zamisliti. Kad bih ja imao revolver i bič, a oni ne, da vidiš ti kakve bi kukavice bili. Cvilili bi i puzili za milost više nego neki bolesni pas. Ni trunčice srčanosti u srcu, to je ta sorta što nasrće na nezaštićene Indijance da iskali svoj bes na njima. Ne bi se usudili da uđu u neko indijansko selo, sve i da su načičkani desetinama revolvera. Tako ti je to svugde: najveći slabići, najveće kukavice i najkukavniji nitkovi uvek su najgori mučitelji.«

»A čine li to sa svim novim što dođu? Ili su samo mene tako dočekali?»

»Sa svima. I čuj, nešto ću ti reći, Nene. Bilo mi je žao gledajući kako tako dušmanski lema malog slabašnog derana, kao što si ti. Svima nam je bilo žao. Hteo sam da mu priskočim i da podmetnem svoja leđa. A i Santiago je to hteo. Veruj kad ti kažem. Ali smo posle pomislili da je možda bolje za tebe da se naučiš. Bolje će te očvrsnuti, i steći ćeš onu srčanost koja nam je potrebna. Sledeći put kad te bude lemao prilikom fieste, uzećeš to manje tragično i pljunućeš na njega. Samo nemoj da cviliš. Možda će ipak kad tad sti-

ći naš obračun. Ko to zna. Jesi li čuo cancionera, pevača, kako peva u džungli? Nešto odasvud vreba, kad ti kažem, Nene. A sem toga još jednu stvar da ti kažem: Da smo ja ili Santiago prihvatili batine namenjene tebi, ne bi bilo korisno za tebe. Veruj mi. Ipak bi te sutra ili preksutra uzeo na mindros. Dosta bi bilo da zaboraviš da kažeš: »A sus ordenes, jefe«, i već bi dobio svoje krštenje, i to mnogo gore nego danas, kad te je samo pomilovao, kao što on to naziva.«

»Pomilovao, companero?» reče Vicente. »Lepo me je pomilovao. Uveren sam da su mi sva leđa oderana.«

»Čekaj, videćemo dok stignemo do vode. Utreću ti malo soli, da se ne zagnoji. Kad jednom počne rana u džungli da se gnoji, diži ruke. Ucrvlja se. A crvi mogu da se unište samo kreolinom, a to, sto mu đavola, boli, kad ti kažem. A ako se do fieste ne isceliš, opet će ti sve nanovo oderati.«

»Ali onda je bolje da se čovek zadavi u reci«, reče Vicente beznađežno.

»Bolje je, Nene. Znam. Ali eto ti imaš majku, koju bi voleo opet da vidiš, i koja bi tužila ako se ne bi vratio. Zar nije tako?»

Jedva čujno prošaputa Vicente: »Si, asi es.«

»A i braće imaš i sestara, mlađih od tebe. Možda i nećeš preživeti. Više od polovine muchacha više se kući ne vraćaju. Ginu kao muve. Neki od paludisma, od groznice. Drugi se opet razbole od stomaka zbog one zagađene vodurine što je pijemo iz kužnih ustajalih bara kad stegne suša. Ni volovi je ne piju. Mi moramo da je pijemo, jer ne možemo tako dugo da podnosimo kao volovi. Drugi se iz neopreznosti udare sekirom u nogu, i noga bukne od gangrene, od neizlečive truleži mesa i kosti. Onda se još obraduješ ako te neko oslobodi patnji sjurivši ti machetu u srce da ti ukaže poslednju

milost. Neke opet poždere lav ili tigar. Ili te ubije neko stablo što se ruši. Ili padneš pod volove pri vuči i pet-šest troza pređe preko tebe zgnječivši ti trbuh kao tortillu. Zašto bi onda još hteo da se udaviš u reci? A možda ćeš ipak sve to da preživiš i da ponovo vidiš svoju majku, braću i sestre. Eto, ta nada, Nene, uči te da sve podneseš i ne prekратиш muke.«

»A ti, companero, imaš li i ti tu nadu?« upita Vicente.

»Imam i ja, kao i svi. Imam devojkicu što me očekuje. Milu, dragu devojkicu. Grom i pakao, hajde bolje o nečem drugom da govorimo. Đavo da ga nosi. I evo nas kod volova.«

Andreu diže fenjer i viknu: »Jeste li ih sve skupili? Ili je opet pobeglo nekoliko cabrona?«

»Svi su tu«, viknu jedan muchacho.

»Evo lanca koji nam je nedostajao sinoć«, reče Andreu spuštajući lanac sa ramena. »Mora da ga je neki vo vukao za sobom po mraku. Ležao je sasvim uz jacalito.«

Volovi su upregnuti u jaram po dvoje. Svaki boyero poveo je po jednog dečka i pošao sa svojim parom volova.

»Da bi bolje shvatio, Nene, objasniću ti ponešto u našem poslu. Par volova upregnutih u isti jaram nazivamo ovde mancuerna, pet pari volova, što će reći pet mancuerni, nazivamo tiro. Ti, tojest dečko koji ide ispred para volova i potstiče ih, zoveš se ganán, a ja, odgovorno lice za par volova, zovem se boyero. Tako, a sad hajde da se latimo posla.«

Bila je još uvek mrkla noć, valjda još ni dva časa po ponoći.

»Zašto počinjemo tako rano, Andreu?« upita El Nene.

»Zato što do deset sati moramo već prilično da svršimo naš dnevni posao. Onda je već toliko nepodnošljivo toplo, da volovi više neće da rade. A i velike opake muve nasrću, pretvarajući volovima život u pakao, tako da ovi pobesne, i jedva možemo da ih obuzdavamo. Otimaju se, pokušavaju da zbace jaram, i nikakav rad onda nije moguć s njima. Ne mož' čovek više da ih vodi, otimaju mu se.«

»Ali sekiraš sad još ne rade, oni počinju tek u četiri i rade sve do mraka«, reče El Nene.

»Velika je to razlika, Nene. Naučićеш ti još mnoge razlike. Volovi, vidiš, volovi su ti volovi. Mi, boyeri i hacheri, nismo volovi, mi smo Indijanci, ljudi, mi podnosimo i što volovi neće da podnose. Zato Montellani, a naročito El Pica-ro i El Gusano, mogu da čine s nama što s volovima ne mogu. Razumeš li sad razliku zašto volovi rano počinju i zarana prestaju da rade, dok mi i hacheri imamo da radimo dvaput duže od volova? Kad se volovima da njihov počinak, oko jedanaest časova pre podne, nama, boyerima i gananima ni iz daleka ne daju mira. Mi radimo do kasno pred večer, jer, eto, nismo volovi.«

»Čini mi se da je ovde sve gore nego na našoj finci, kod kuće«, reče Vicente.

»Haj, ta finca ti je, Nene, pravi raj na zemlji u poređenju s nekom monterijom. Dosad ti to još ne znaš. Ali kroz četiri nedelje nećeš umeti ništa bolje da zaželiš u životu ili po smrti nego da živiš na finci kao zaduženi peon. I tamo, doduše, pokatkad dobiješ batine od mayordoma. Ali se pritom ipak pravično postupa, i još nisi čuo da se neki peon ubio radom na finci. A fiesta na finci je prava fiesta, s procesijom, sa crkvom, s muzikom i igrom, s toliko dobrih jela da ti se čini stomak će ti pući. Ovde je fiesta šibanje u go-

mili, igra mazgarskih bičeva po leđima mnogih muchacha, a muzika što je prati je cvilenje, ječanje, stenjaje i kukanje mučenih Indijanaca, koji nisu mogli da isporuče svoju propisanu dnevnu količinu, pa ih zato nemilosrdno bičuju ili još nemilosrdnije vešaju.

»Vešaju?« upita El Nene začuđeno.

»Da, vešaju. To je originalan izum Montellana, da bi strašnim mukama naterali hachere, koji po ugovoru imaju da isporučuju samo dve tone dnevno, da naprave tri tone dnevno samo da bi izbegli te muke.

»Ali zar baš vešaju? Kako to vešaju?« pitao je Vicente.

»Nemoj sad o tome da razmišljaš, Nene. Naučićeš to još dosta rano. Sad imamo druga posla. Bolje će biti da pripaziš na noge, da ne pogrešiš i ne odeš pod volove. I nehotice zgazili bi te u blatu. I dok bih te ja izvadio, već bi se udavio. Ne lupaj sad glavu o drugom već o onom o čemu te učim.

»Evo nas sad na mome semaneu«, reče Andreu. »Digni fenjer i potraži najbližu trozu, a kad naiđeš na koju ti me zovi. I ja ću poći da tražim.

»A šta je to: troza? Moraš mi to reći ako treba da je tražim.

»To je truplo oborene caobe, tona mahagonija. Posečeno u pravoj meri, oguljeno i četvrtasto otesano, tako da stablo ima otprilike stopu u prečniku. Treba da paziš da naiđeš na trozu spremnu za transport. Leži tu na sve strane prilično stabala što su stala hachere mnogo truda ali im se ne priznaju. To su stabla trula iznutra, često je samo jedan komad truo, što drvoseča ne može da vidi, ne pre no što ga obori. A ima i stabala raspuklih u celoj dužini, ni to drvoseča ne

može da vidi pre no što se stablo svali na zemlju. Ni to mu se ne priznaje, i džabe je radio. Takva stabla ostaju gde su i trunu tako oborena. Za njih se ne brini. Stablo spremno za transport zašiljeno je s jednoga kraja u obliku četvorougla. Taj vrh se zove chuzo. Dakle, pazi, stablo koje nema chuza ostavi gde je. Ili je trulo, ili je raspuklo, ili ga je hachero ostavio za sutra, jer danas nije dospeo da ga zašilji.

Vicente je pošao sa svojim fenjerom u jednom pravcu, a Andreu u suprotnom. Svaki je obigrao teren u svome pravcu.

»Hej, Nene, moram još nešto da ti kažem da bi lakše našao troze!« viknu Andreu za dečkom. »Obrati pažnju na sveže posečeno granje na tlu. Gdegod vidiš da leži sveže granje, videćeš i panj a odmah uza nj i jednu ili dve troze. Većina stabala daje samo taman jednu tonu, jednu trozu, ali ih ima i koja daju po dve tone. Kad granje nije sveže, potiče od stabala oborenih nedelju dana ranije, a te su troze već odvučene.

»Dobro ću pripaziti.

Ono što su muchachi nazivali linternama, fenjerima, nije imalo ništa više zajedničkog s onim što civilizovani ljudi shvataju pod fenjerom, sem da i linterna služi za osvetljenje. Bila je to limena kanta, u koju je stalo otprilike tri četvrtine litre petroleuma. Ozgo je bila nameštena i zavarena lula, u nju je stavljeno parče vunene krpe. To je bio čitav fenjer. Ali za ovu vrstu rada bio je zgodniji no ikoji drugi. Bila je to neka vrsta petrolejske buktinje. Pravi fenjer ne bi izdurao ni sat, jer bi već sve staklo bilo porazbijeno a ostali delovi tako ulubljeni i izvijeni, da bi čovek samo posle dugog na-

gađanja mogao da pogodi kako je to ustvari neki bivši fenjer. Iako su fenjeri bili otvoreni, davali su otpora vetru, pa do izvesne mere i kiši. Kad bi se utrnuli, boyeri bi imali muke da ih ponova upale. Žižica nije imao niko među njima. Prvo i prvo žižice su bile preskupe, a drugo, postajale su neupotrebljive posle dva sata nošenja uza se. Ili su se pokvasile od kiše, od guste magle i teške rose, ili su se pak istopile u znoju muchacha, što je bio najčešći uzrok.

Svaki boyero imao je upaljač, u koji se čovek što radi u džungli ili putuje kroz džunglu, uvek može da uzda. Žižice iznevere. No ova kresiva drvoseča, načinjena od komada čelika, od kremena i fitilja, bila su uvek pouzdana. Doduše, da bi se upalio utuljen fenjer trebalo je prvo pomoću kresiva načiniti malu vatru od suvaraka. Na tom plamenu pripalio bi se onda fenjer. U olujna i vrlo kišovita vremena boyeri su u svojim otsecima stalno održavali male vatre, da bi brzo mogli da pripale ugašene fenjere.

Svaki fenjer bacao je svetlost svega na nekoliko koraka. Zato je traženje troza bilo mučno i dugotrajno. Boyeri i njihovi pomagači, ganani, kao što je bio i Vicente, nisu baš mogli da se šetaju pri tom traženju. Jurili bi kao podivljali đavoli na sve strane po žbunju i šipražju džungle, da nađu najbližu trozu. I ne samo što su se motali kao podivljali đavoli, nego su tako i izgledali dok su, obučeni samo u prljave, bele, zasukane čakšire, golih prsiju i s poderanim palmovim šeširom na dugoj kosi crnoj kao gar, s machetom u ruci, upola sagnuti, tražili svoj put kroz trnovito žbunje, hitro kao mačke, gipko i puzavo, a tamnomrka polugola tela su im pritom bila avetinjski osvetljena zadimljenom, treperavom, buktavom svetlošću fenjera.

Kao hacheri, i boyeri su imali da izvrše svoju obaveznu dnevnu, odnosno noćnu isporuku, te ako ne bi postigli tu količinu, taj im se dan ne bi platio, sve i da su uradili četiri petine svog obaveznog posla. Ako su zaostali u poslu više no dva puta u nedelji, zabeležili bi ih za fiestu, ili bi ih uveče obesili pored hachera koje je zbog suviše malih isporuka trebalo trgnuti iz lenosti.

Svakom boyeru dodeljivao bi se za tu noć i za naredno jutro određeni okrug, koji su dan ranije posekli hacheri. Na jednog boyera dolazio je rad trojice-četvorice hachera. Montellani su doterali dotle, da su na šest hachera odredili jednog boyera s gananom za otpremanje oborenih stabala. Za svoga radnog vremena boyero je morao da očisti određeni mu okrug od svih troza spremnih za otpremanje.

Ma koliko vredan i umešan bio neki boyero, on sam ne bi s tim poslom mogao da izađe na kraj. Za to je imao kao pomoć par volova. Par Indijanaca ili drugih ljudi moguće je prisiliti da izvrše određeni rad, kao što ih je moguće obučiti da pucaju na druge ljude, tružu ih plinom i puštaju na komandu i njih da ubiju. S volovima se to ne može tako lako učiniti, zato se i zovu volovima, i od njih se ne traži da znaju za razne lepe fraze za koje se ljudi daju ubijati. I eto zato nije bilo dovoljno da neki boyero bude vredan kao pčelica u proleće. Ako su volovi bili neraspoloženi za rad, ili umorni, ili pobesneli zbog rojeva opakih muva, boyeru nije pomagala ni vrednoća ni dobra volja. Volovi bi se uzjogunili, a bez njihove pomoći boyero nije mogao da transportuje ni ciglo jednu trozu. Pošto volovi nemaju pameti, ni Montellani ni El Picaro ni El Gusano nisu mogli da ih učine odgovornim za nepotpunu isporuku boyera. Ali su zato učinjeni odgovornim boyeri, njima se rad te noći ne bi priznao,

na fiesti bi bili išibani, bili bi vešani, jer oni su bili boyeri da bi urazumili svoje volove, da bi ih potstakli na rad, da bi ih tako vaspitali da shvate kako čitav svet ima samo jedan zadatak, naime da Montellane u tri godine učini milionarima, da bi njihovi rođaci i prijatelji u Španiji mogli reći: ovo su vaistinu valjani ljudi, oni su vala doterali do nečega, načinili su tamo preko u Americi svoju sreću, a Amerika je zemlja neograničenih mogućnosti. Kako izgleda u carstvu caobe, to svet razume se nije saznao, a ponajmanje su za te uslove života marili oni što su oko mahagonskog stola većali o izravanju trgovačkih bilansa.

Vicente ispusti glasan krik, načinivši trubu od dlanova, da je sve odzvanjalo u noći.

»Digni linternul« odazva mu se Andreu.

»Šta kažeš?«

»Digni fenjer, da vidim gde si«, ponovi Andreu.

Andreu jurnu ka volovima, koji su bili bliže njemu no Vicentu. Gonio ih je u pravcu fenjera koji je Vicente digao u vis. Stigavši do troze koju je Vicente našao, reče: »Digni nos, Nene, turni ga u vazduh, da osetiš miris. Gdegod leži sveže oborena troza, miriše drukčije no u ostalim delovima selve. Osećaš li?«

»Da, miriše nekako svežije i zelenije. Sočnije.«

»To je to, Nene. Kad jedanput dobro uloviš miris, pola posla si svršio. A kad ti vetar ide na ruku, naići ćeš na svežu trozu kao pas na sveže prženo rebarce. Mnogo vredi čoveku da se uzda u njuh. Često ti se fenjer ugasi, pa moraš nosem da tragaš za trozom. Nije baš uvek tako zgodno vreme, kao sad kad imamo sušno doba.«

»Sušno doba? Ta kiša pada gotovo svaki drugi dan.«

»Ovde ti je drukčije nego u ravnici, po fincama i po selima. Ovakvo vreme kao što je sad, nazivamo suvim. Ustvari ovde nikad i nije suvo. Suviše su guste krošnje drveća. Sunce tu ne prodire nikada do tla. A dole je ovo šipražje. Sve ostaje vlažno i sparno. Zato i imamo stalno te teške guste magle u drugoj polovini noći, i tako jaku rosu da ti se čini kao da je svu noć padala kiša. Ali kad jednom počnu da padaju kiše, derane moj, onda tek ima šta da vidiš. Ima da plivaš četiri puta na dan i četiri puta na noć. Ali u to doba ne radimo ovde, onda smo kod barranca, kod rovova, i na reci, gde plavimo stabla. Pri tom poslu mogu lako da ti odu do đavola obe noge ili obe ruke, a može neko stablo i glavu da ti smrska. Ni beknuo nisi, i ode ti glava kao otkinuta. Ja ti to radije ne bih pričao dok si još novajlija. Ali je možda bolje da ti već sad kažem sve. Bolje ja da ti kažem nego drugi, koji bi još uveliko preterali da bi se naslađivali tvojim strahom.«

»Evo odmah tu je još jedna troza, a dvadeset koraka dalje još dve, već sam ih video.«

»Dobro je. Vrlo dobro, Nene. Onda ne moramo po noći dalje da tragamo. Pre no što ih odvučemo svanuće jutro, pa ćemo brže nalaziti troze, jer pri danu bolje vidimo no pri svetlosti ovih prokletih linterni što ništa ne vrede. Ali sad malo požuri s poslom. Toliko sam ti pričao, da smo izgubili u tom gotovo pola časa. Pomozi mi da povučem volove, kako bi zakačili lanac.«

Lanac za vuču bio je prebačen jednom volu preko leđa, da se ne bi vukao za njima i ne bi zapleo u šipražju pri dovođenju volova.

»A sad da zabijemo kuku u trozu, sa svake strane po jednu. Evo vidiš, ovako. Kuke će se zabiti još dublje u drvo čim volovi čestito potegnu. A sad da provučemo kraj lanca kroz obe kuke i da ih pričvrstimo alkom.«

»Jel ti radiš već davno s volovima u caobi, Andito?« upita Vicente.

»No. Valjda četiri meseca. A možda već i osam. Čovek ovde sasvim zaboravi na vreme, i tek kad nastane kišno doba znaš da je opet prošla godina dana, a pošto dosad još nismo imali kišovitog doba, znam da još nisam tu punu godinu dana.«

»Ama ti si se onda dobro naučio.«

»Ali, hombre, ta ja umem da postupam s volovima. To mi je zanat, kao što ti rekoh. Ta bio sam carretero. Još više, bio sam encargado, vodič karavana. Meni volovi ne mogu da pričaju a da ne znam koliko je sati. Umem ja s volovima bolje da razgovaram no s tobom, Nene, a volovi govore sa mnom bolje nego ti.«

Vicente se na svoj mladalački način glasno nasmeja. »Ta nemoj da mi pričaš takve izmišljene priče, Andito. Ta kako bi volovi umeli da govore?«

»Adelante, Moreno! No, ne ti, Rojo, Moreno, adelante!« viknu Andreu na volove. Pa reče: »Vidiš li kako sad samo mrki vuče, a riđi ostaje na mestu.«

»Davolska posla, Andito, ta ti si gran maestro, veliki majstor«, reče Vicente s velikim divljenjem u glasu, koji je odavao da mu je od uzbuđenja gotovo zastao dah.

»Potrebno je da umeš upravljati volovima tako da samo jedan vuče a drugi zastane, videćeš to još. Troza se duboko zarije u glib, pa ako oba vola vuku troza se još dublje za-

riva. Možeš je izvući iz lepljivog blata jedino ako jedan vol potegne i trgne trozu na jednu stranu, da ponova krene.«

»Adelante!« viknu sad Andreu na oba vola, i ovi potegoše. »Ti idi s fenjerom uz volove, Nene, i potstiči ih štapićem da čestito kasaju. Hajd!«

Počela je vuča. Baš tako žustro nisu napredovali, jer volovi nisu konji. Išli su natenane i zamišljeno, ali ravnomerno.

Tu je fte bilo čvrsto, i marš se malo zadržavao.

»Nene, pričekaj!« viknu Andreu. »Kad vodiš a ti pazi da uvek tražiš put, da ne bi troza zapala u suviše gusto šipražje pa da moramo da je čačkamo machetom. Hajd!«

Andreu je trčao iza troze. Na jednom remenu nosio je o boku machetu u kožnim koricama. I Vicente je nosio machetu. Andreu je u jednoj ruci držao fenjer, u drugoj, desnoj, nosio je jaku gvozdenu kuku.

Tom kukom stalno je petljao po trozi, potezao je u ovom ili u onom pravcu, da je kako valja usmeri, dizao ju je kad bi se zarila u fte, a tresao je žestoko kad bi se zaplela u žbunje.

Posle nekih dvadeset i pet minuta, odvukli su trozu na kilometar.

»Stoj!« komandovao je Andreu. No volovi se zaustaviše još pre no što je Andreu viknuo. Komandovao je »Stoj!« Vicente, jer kad se volovi zaustaviše, ovaj se požurio da ih potstrekne, misleći da hoće da lenčare.

»Eto vidiš, Nene, da bueys, volovi, imaju više pameti od tebe. Oni znaju da smo sad stigli na callejon, na ulicu, i da ovde ima da se zaustave. Tu ćemo da otkaçimo trozu pa da se vratimo po druge, da ih jednu po jednu dovučemo do callejona. Kad ih sve, koliko danas imamo da otpremimo, dovedemo tu do ulice, odvući ćemo ih opet jednu po jednu

dalje, na kilometar odavde. Kad bi svaku trozu odmah odvukli sve do tumba, svršili bi samo polovinu. Volovi treba da se odmore, treba da odahnu, a to mogu jedino ako vrše samo kratak napor pa onda idu natrag naprazno i u sporom hodu prikupe nove snage.«

»Ali nije posao bio toliko težak da bi već morali da se odmore«, odvrati Vicente.

»Ne galami pre vremena, Sisanče. Ta već sam ti rekao da je ovde čvrsto tle, ovde to brzo ide. Ali čekaj samo dok stanemo da vučemo callejonom. Tamo ima tek da vidiš. Raduj se ako ne moramo za svaku trozu da uzmemo u pomoć četiri tira, dvadeset volova, od ostalih boyera. Onda ima da radimo trideset i šest časova bez predaha da odvučemo troze oborene jednoga dana. Ne izgleda na kišu. Ali stižemo do jednoga mesta, sasvim pred tumbom, gde moramo da pozovemo u pomoć druge i da za jednu trozu upotrebimo pet mancuerna, pet pari volova.«

»A šta je to tumbo?« upita Vicente.

»To je mesto gde naslagane troze čekaju dok ne nastane kišno doba, te se suvi rov, odnosno arroyo, da bi me bolje shvatio, napuni vodom, pa da se mogu otplaviti do male reke a potom do velike.«

Dva momka se vratiše s volovskom zapregom, da odvuku sledeću trozu do callejona.

Andreu se odjednom zaustavi, primače fenjer i reče: »Čuj, Nene, zar nisi video ovu trozu? Ta ležala ti je na putu kad smo tragali za trozama.«

»Razume se da sam ja video. Ta nemam mrenu na očima«, branio se dečak.

»Ne bih rekao. A zašto nisi i nju pomenio? Ta ona leži bliže callejonu.«

»Mislio sam da ne važi. Pa nije gotova. Nije četvrtasto tesana.«

»Ovo je troza što se ne teše četvrtasto, ovo je takozvana rolleta. A da je ova rolleta za nas troza, možeš da vidiš po tome što ima chuzo, što je zašiljena za transport.«

»A zašto se rolleta ne teše četvrtasto u dužini?«

»To je duga priča. A pošto treba da te obučim, mogu baš da ti danas odmah sve ispričam. Uopšte mi se čini da danas neću izvršiti svoj dever, svoju obaveznu isporuku, da ćemo obojica izgubiti dan, a ja još nadasve izvući i miropomazanje od El Gusana. Obećao mi je, kao što si čuo. Zato što sam suviše svadljiv.«

»A kud bi ti bio svadljiv, Andito? Ta ti si najfiniji boyero što ga ima na zemlji«, reče Vicente s ubeđenjem.

»Po tvome mišljenju, Nene. Šteta samo što tvoje mišljenje ovde ne važi. Ovde važi samo mišljenje El Picara i El Gusana, a ako ovima natukneš svoje mišljenje, odmah će ti odalapati jedno desetak udaraca po leđima, i možeš da si srećan ako ti se ne sruče odmah i dvadeset pet po glavi i po ušima. Hajd okreni volove i dodaj mi lanac, da ga zakačim.«

Odvukoše i drugu trozu do ulice.

Dok su se vraćali odatle, reče Vicente: »Hteo si da mi kažeš zašto rolleta nije sečena četvrtasto, nego samo oguljena i ostavljena okrugla?«

»Imaš pravo. Ustvari nama, a pogotovu tebi, može da je svejedno ostaju li troze okrugle ili se četvrtasto seku. Za hachere, doduše, rolleta pretstavlja manje posla, ne treba dugo da je tešu, i mogu brzo da pređu na sledeće stablo.

Montelani su vrlo umešni trgovci. Da ne bi izgubili ni jednoga kupca, isporučuju kako četvrtasto tesana stabla tako i rollete. U Americi i u Engleskoj takva je oskudica caobe, da ljudi seku drvo u sasvim tanke listove, ove nalepe na drvo koje imaju i sami u svojoj zemlji, pa ozgo poliraju. To je svakako prevara. Ljudi koji kupuju mahagonski nameštaj misle da im je nameštaj zaista u celini od mahagonija. Ali je samo spolja prilepljen tanak listić ovog drveta, a pri lepoj polituri izgleda kao da je sve od mahagonija. Sad ćeš razumeti zašto mnogi kupci daju preimućstvo okruglim stablima, jer iz okruglih stabala mogu u sredini da se iseku tanki listići, širi za nekoliko santimetara od onih što se mogu iseći od četvrtastih.«

»Pa onda bi mogle sve troze da se ostave okrugle«, na to će Vicente.

»Mogle bi, ali se to ne čini. I rollete imaju svoje rđave strane. Lakše pucaju u dužini, te mogu upola ili i sasvim da izgube vrednost. Četvrtasto tesane troze mnogo ređe pucaju, a i kupci mogu brže da primete nije li stablo možda prepuklo, što se kod rolleta teže ili uopšte i ne zapaža, i pokazuje se tek kad kupac stavi trozu pod pilu.«

»Ko ti je sve to tako jasno ispričao, Andito?«

»Jedan od hachera. Chamula je i zove se Celso. On je el Tate u našem campu, časni otac. Već je godinama ovde, i zna više od contratista. Pred njim i El Picaro i El Gusano uprljaju pantalones, toliko ga se boje.«

»A jel' on ne dobija fiestu?«

»Ne verujem. Cirilo mi je pričao da je pre godinu dana naš raniji contratista, don Remigio, zabeležio Celsa za fiestu, jer je bio drzak. Kad je Celso izvukao batine, legao je i čitavu nedelju dana ni prstom nije mrdnuo da

radi. To je najbolji hachero što je ikada radio u selvi, jedini koji, samo ako hoće, može na dan da svrši pet tona. Ali on to ne čini. Don Remigio nije mogao bez Celsa. Pozvao ga je, ali Celso nije došao. Tako je veliki contratista morao da ode Celsu da s njim razgovara. Don Remigio je rekao da će ga on već smekšati. Celso mu na to odvrati da to može da učini, ali što ga više smekšaju batinama, utoliko će manje moći da radi, a njemu je vala ravnodušno hoće li ga ucmekati ili umlatiti. Njemu je, veli, sasvim svejedno. Pa je rekao još da ubuduće za svaki udarac što ga dobije neće raditi čitavu nedelju dana, a ako dobije pedeset udaraca, prosto neće raditi godinu dana. Don Remigio je počeo da govori uljudnije, i Celso ustade te pođe na rad. Otada više nikad nije dobio batina. Ali sad je stvar takva, da ni El Picaro ni El Gusano ne smeju ni da ga se taknu. Opasan je. A i don Severo im je naredio da Celsa ostave sasvim na miru, jer mu je važniji njegov rad i više mu para donosi no rad dvojice nadzornika.«

»Ama zašto li taj ne pobegne?« upita Vicente.

»Nije to tako lako, čak ni njemu. A sad dosta, moramo sad da navalimo da očistimo polje od troza. Neće potrajati dugo, stići će El Gusano na konju, a ako nam ne budu sve troze u callejonu, zlo ćemo se provesti obojica. Ja mogu da izdržim. Da li i ti možeš da izdržiš, ne znam i ne verujem. A ako izvučeš nešto, još ćeš na mene svaljivati krivicu. Najbolje što ovde mogu da učinim za tebe, dokle god ja i ti radimo zajedno, jeste da svim silama sprečim da nas El Gusano obojicu zabeleži jer ti bi se pritom najgore proveo, crviću moj mali. Dakle, hajde sad čestito da zapnemo.«

Sunce se rađalo kad su sve troze bile dovučene do callejona, da ih odatle odvuču dalje.

»Sad ćemo da doručujemo«, reče Andreu.

Pri noćasnjem polasku poneli su bili kukuruza u vreći, natovarenoj na jednog vola, koju su, stigavši do mesta rada, obesili o jedno drvo kako bi sprečili da divlje svinje odnesu kukuruz.

»Daj volovima malo kukuruza«, reče Andreu. »Pazi samo da ga staviš na čistinu.«

»Da li da isprežem?«

»Nemoj. Suviše mnogo posla zadaje da im ponova stavljamo jaram.«

Obojica su u torbici od like, takozvanom moralu, poneli doručak i obesili torbice o isto drvo pored vreće s kukuruzom.

Za nekoliko trenutaka Andreu je zapalio vatru. Vicente je otrčao do nekog memljivog potočića i napunio vodom limene kantice za kafu a i tikvenjake, koje su noćas ispraznili. Usuše mlevenu kafu i staviše parče mrkog šećera u kanticu pa je metnuše na vatru.

Poneli su kuvanog crnog pasulja, uvijenog u veliko zeleno lišće, a u suvoj kukuruzovini malo soli, uz to desetak velikih tortilla. Tortille su stavili u pepeo, izvučen iz vatre, a pasulj metnuše u zemljanu posudu pa na vatru da se podgreje. Onda su iseckali zelene mahune bibera u sitnu parčad i umešali ih u pasulj. Svaki je imao po svežnjić zelenih trava razne vrste, kakve rastu u džungli. Kad se pasulj ugrejao, umotaše ga u komade vrućih tortila i tako uvijene zalagaje gurali u usta. So su uzimali međ puste i posle nekoliko zalagaja stavljali u usta. Potom su prismakali i trave. U međuvremenu se skuvala kafa, pa su je pili iz kore nekog ploda,

koja im je služila kao čaša a u isti mah i kao činijica u kojoj su u kratkim odmorima između rada mešali posol.

Dok su pili kafu, izvadili su listove duvana i zavili cigarete. Vicente je, iako je bio još dečak, umeo sasvim dobro da saviije cigaretu, i pušio je s istom slašću kao i Andreu.

Nisu popušili cigarete ni do pola, kad naiđe El Gusano na konju. Onako s konja, ne silazeći i ne rekavši ni »Buenos dias! Dobro jutro!«, odmah se izdrao: »Jesul' sve troze nađene i dovučene u callejon?«

»Si, todas, sve su tu!« odgovori Andreu sedeći i dalje pored vatre i pušeći mirne duše.

»Hajd požuri, i arrestrando al tumbo, odvučite ih do plavnog rova. I da mi niste tu toliko sedeli i pušili natenane. Za pušenje imate vreme naveče.« El Gusano baci pogled preko ulice.

»Prvo treba volovi da pojedu svoj kukuruz«, branio se Andreu.

»Vidim i ja, nisi mi ti potreban da mi to kažeš«, progundao El Gusano, više da ne bi dao Andreuu za pravo nego da bi potvrdio da dva momka u ovom trenutku zaista ne mogu ništa da rade, pa zato mogu mirne duše da puše dok im volovi žvaću kukuruz.

»A kakva je bajada, onaj deo ulice što vodi dole ka rovu? Mucho lodo, imal' mnogo blata i gliba?«

»Juče smo upali do bedara, a ni danas neće bolje biti«, reče Andreu.

»Koliko će ti tira trebati za subidu i za bajadu, za brežuljak ispred rova?«

»Možda ću izaći na kraj i sa dva tira, sa deset volovskih zaprega. Prošle nedelje trebalo nam je za četiri dana dvade-

set pari volova, zaglibili smo se s trozama do pazuha u blato«, objasni Andreu.

»Znam. Dobro, poslaću ti dva tira, deset pari. Cirilo i Fidel će ih dovesti tamo do devet sati. Sa tvojom mancuernom to je jedanaest zaprega. A sad da mi niste tu suviše dugo čučali i pušili. Sutra ćeš poći na drugu stranu arroya, tamo se već tri dana seče, i naobarali su prilične zalihe koje treba odvući.« El Gusano podbode svoga konja i odjuri, da nadzire druge boyere.

»Koliko imamo da vučemo odavde to tumba?« upita Vicente kad ostadoše opet sami njih dvojica.

»Otprilike dve league, nekih osam kilometara.«

»I svaku trozu treba vući na dve league?«

»Troze što smo ih danas naslagali uz ulicu treba odvući na dve league«, reče Andreu. »To još nije ništa, pre dva meseca imali smo gotovo punih pet legua od seče do tumba. Na tako dugom putu nailazi se često na pet-šest rovova arroya. Ali to su sve sami arroyi koji ne vode do glavne reke, nego posle nekoliko milja nestaju, ili vode do nekog jezera, a jezera nemaju direktne veze sa rekom. Neki rovovi opet vode do reke, ali se proširuju na nekim mestima, idu preko kamenih valutaka, te tamo troze tako nasedaju da ne mogu dalje da se plave. Možeš mi verovati, a Celso mi je to rekao, nije baš tako lako otkriti i osnovati monteriju. Drva ima dosta za seču. Ali ako nema rovova, ili pak rovovi vode u suprotnom pravcu od puta kojim se stabla moraju plaviti do reke, monterija вреди koliko i ništa, ma koliko lepih caoba bilo u njoj. Ako se svaka troza ima da vuče po pet legua, dakle preko dvadeset kilometara i još više, ne isplati se. On- da imaš da vučeš po tri-četiri dana svaku trozu, i to još mož- da s dvadeset zaprega. Contratistima nije baš tako lako kao

što bi ti mislio. Često ima da traže čitavu nedelju dana, pa i dve i tri, da nađu arroye koji izvesno vode do reke čim se napune vodom. Contratisti onda moraju sa nekoliko muchacha s machetama da prokrstare čitav rov, da bi se uverili ku- da vodi. Rovovi se često ulivaju u reku tek posle pedeset pa i svih stotinu kilometara. I ljudi ti se onda motaju po džungli tri-četiri dana, sve duž rova, da bi najzad posle to- liko napora utvrdili kako se rovom ne može služiti za plav- ljenje. Rovove treba i očistiti od drveća i šipražja, da se tro- ze ne bi zaustavljale ploveći. Zato imamo machetere. Zato su monterije tako skupe, i samo ih ljudi s velikim parama mogu kupiti, jer dobra monterija ima široke i duboke plavne ro- vove, a svi su joj rovovi ispitani i zabeleženi jesu li upotreb- ljivi. Već sam taj posao da se ispituju i zabeleže svi rovovi staje nekoliko meseci rada, i to je rad koji se mora izvršiti pa ma se ne izvukla ni troza caobe.«

»Andito, ti si najpametniji muchacho što sam ga u ži- votu sreo«, reče Vicente diveći mu se. »Srećan sam što sam postao tvoj ganan.«

»Nisam baš toliko pametan koliko ti se čini. Samo što umem da otvorim oči i uši kadgod čujem kako se razgovaraju ljudi što znaju više od mene, naročito contratisti i namešte- nici. Treba prvo dobro da naučiš španski, onda ćeš bolje ra- zumeti šta drugi govore. Tvoj indijanski jezik, tvoj idiom, neće ti mnogo pomoći u životu, Nene. A sad ćemo da vu- čemo troze duž callejona. Uzmi bueys i zakači lanac za jaram.«

Andreu baci ostatak cigarete u vatru, izgazi je, pa pono- va obesi o drvo torbice u kojim im je stajao doručak.

Već se sasvim razdanilo, ali je sunce prodiralo samo u tankim fracima i pramenovima kroz guste krošnje drveća. Teška jutarnja rosa tropske džungle popadala je po drveću, žbunju i šipražju, tako da je izgledalo kao da je poslednjih časova noći padala velika kiša. Kadgod bi momci ili volovi naišli na neki žbun ili neko tanje stablo, sručila bi se voda na njih, prokvasivši ih skroz posle nekoliko koraka.

Iako se usijano sunce ovde u »ulici« jedva i videlo, već je pritisnulo teško krošnje drveća. Vrela zapara ispod drveća postajala je sve zagušljivija, a ljudi i životinje sve su teže disali što se više sunce pelo. Momci su se takoreći kupali u pari, jer je počela da se isparava voda nahvaćena na lišću šipražja. No vrela vlažna isparenja nigde nisu nalazila izlaza. Dizala su se ka gustim krunama drveća, gde su se hvatala i zaustavljala, čineći vazduh još toplijim, gušćim i zagušljivijim.

Vukli su trozu po callejonu.

Andreu se upinjao iz petinih žila, psujući, zovući volove, dajući neprekidno uputstva Vicentu.

Pri tome se svaki dan bar deset puta sećao svoje ranije carreterske delatnosti. I tamo su volovi vukli carrete po jadnoj, čas stenovitoj i kamenitoj, čas opet močvarnoj i izrovanjanoj cesti. I tamo je čovek imao svojski da zapne, da bi se

carrete održale u pokretu, da se ne bi zaglibile, skrenule s puta ili se survale u ponor. Pa ipak, ma koliko naporan i mučan bio taj posao, u poređenju sa vučom troza bilo je upravljanje carretom pravi nedeljni izlet.

Ono što se ovde nazivalo callejon, ulica, imalo je sa cestom samo toliko veze, da su se njome otpremale troze. Posekla bi se neka stabla i nešto gustog šipražja, koji bi bili prepreka i smetnja, i to bi bilo sve što se moglo učiniti za ulepšanje ulice.

Volovi su, stalno potsticani od Vicenta usklikima ili štapom, polako kaskali, zvaćući, mumlajući s časa na čas, mašući repom da se odbrane od nasrtljivih muva. Usta su im se vukla gotovo nad samim flom, naime jedino ako su jako sagnuli glave mogli su da dadu svom vratu punu snagu, potrebnu za vuču troze. Teški, grubo tesani, dugi jaram ležao im je na brvnu iznad glava. Bio je pričvršćen remenjem, provučenim kroz rupe načinjene u rogovima, i nije dopuštao da jedan od volova pokreće glavu nezavisno od drugoga. Kadgod bi neki veliki opaki insekat stao da kolje jednu životinju, te bi ova nezgrapno zatresla krupnom glavom, zatreslo bi se i brvno, te bi i druga životinja bila prisiljena da na isti način trese glavom. Što su bešnje nasrtale muve, to su žešće tresle životinje glavom da bi se odbranile. Velike okrugle oči iskolačile bi im se u dupljama, zacrvenile od muka što su ih morale da podnose. Kako bi lako neki samilosni i ljubazni bog mogao da ublaži ili čak i ukloni patnje ovih nevinih životinja, samo da nije stvorio opake muve, moskite, crve, što se uvuku u svako ranjavo mesto na telu žive životinje, da nije načinio tako duboke močvare koje ne služe nijednom stvoru, nego su samo legalište svakovrsnih parazitskih insekata i miazmi.

Rojevi sićušnih mušica uvlačili su se u uši i u oči životinja i njihovih ljudskih saradnika. Krpelji su vrebali u lišću žbunja i okomili se na životinje i ljude čim bi se dotakli šipražja, i zabadali im se u kožu, urivajući i zabadajući tako duboko glave, da je bolelo kad bi se vadili, a još je više bolelo kad bi pri vađenju ostala u mesu otkinuta glava, izazivajući zapaljenje.

Već dva sata po izlasku sunca krv se lila na stotinu mesta sa tela volova i dvojice momaka. Muve džungle velike kao prst, u žeđi za svežom krvlju koju su samo retko mogle da zagase, ne samo što su sisale krv, nego su bile tako divlje i gladne da nisu trošile vremena da mirno sišu, nego su čupale čitavo komade mesa iz tela svojih žrtava. A mušice, čiji dolazak i ubod nije zapažala ni životinja ni čovek, nego bi se osetio tek kad je insekat već odleteo, ostavljale su krvave plikove na stotinama mesta. Ovi su plikovi čitavu nedelju dana dražili ubodeno mesto, da ih je čovek noktima grebao, kako bi nekoliko minuta živeo u nadi da je našao kratkotrajno spasenje od muka, iako je znao da je to spasenje varljivo i da za njim sa izvesnošću slede novi nesnosni nadražaji.

Upravljanje carretom nije bio posao u poređenju sa vučom troze. Carretero je koračao smejući se, ćaskajući, pušeći i pevajući pored svoje carrete. Ako je put bio suv i ne suviše težak, mogao je čak da sedne u carretu prepuštajući svojim iskusnim i izvežbanim volovima da traže najbolji put. Onda bi s časa na čas nailazio komad puta gde je valjalo uklanjati kamenje, zahvatiti čvrsto u žbice da se carreta izvuče iz gliba, pa tražiti kamenje i zatrpavati rupčage na putu, da se ne bi uglibili visoki točkovi ili ne bi slomila osovina.

Međutim troza, ma koliko majušno, bezazleno, beznačajno izgledalo takvo stablo pored jedne carrete, zadavala je toliko posla, napornog, zamornog, opasnog, zahtevala toliko marifetluka i znanja, da bi s toliko rada čovek lako mogao da upravlja sa deset carreta ne pretrpevši pritom nikakvu nezgodu.

Na prvi pogled čini se neobično prostim da se uz pomoć dva snažna, dobro uhranjena vola otpremi stablo caobe kroz džunglu. To bi, međutim, već i na suvoj, popločanoj cesti zadavalo prilično truda. Još više truda bi to stajalo po ravnom, suvom tlu, bez ikakvih prepreka koje bi otežavale vuču. Ali u ulici džungle zahtevalo je to sve napore što ih mogu da izvrše par snažnih volova i dva čoveka.

U trgovini caobom jedna troza se nazivala tonom. Caoba je neobično tvrdo i vanredno teško drvo. Pa ipak jedna troza nije tona, nije hiljadu kilograma po težini. Bliža je prostornoj toni, toneladi.

Kada je Vicente jednog dana upitao Andreua koliko teži takva sveža troza, Andreu mu reče da po njegovoj proceni troza može da ima svojih četrnaest arroba u težini, nekih sto pedeset ili sto šezdeset kilograma, ne bi mogao baš sasvim tačno reći, a to zavisi i od toga je li troza sasvim sveža ili suva. Rukovanje stablom takve težine zacelo zahteva priličnu snagu. Četiri arroba važila su kao popriličan teret za tovarnu mazgu. A jedna troza caobe težila je otprilike četiri puta toliko koliko se pri dobrom putu tovarilo na jednu mazgu. Samo kod tovara koji su se vrlo dobro mogli namestiti, recimo kod presne kafe u vrećama, i kad su životinje imale da nose samo na kratke daljine, i to putevima bez gliba i bez kamenja, moglo je da se na mazgu natovari osam arroba, dva kvintala. Volovi doduše ne moraju da vuku trozu na leđima,

no da li je teret zadavao manje muka vučen po flu, može se prosuditi već po tome što bi četiri mazge teško odvukle jednu trozu. U svakom slučaju ne ovde, a još deset puta manje u onim delovima ulice koji su bili niže, bliže tumbu.

Volovi potegoše, i troza krenu. Važan zadatak boyera je bio, kao što je to Andreu objasnio Vicentu, da pazi kako bi lanac, zakačen za alku, ostao stalno ispod troze. Čim bi se troza zaokrenula tako da lanac dođe gore, trebalo je odmah prvim pokretom kuke tako obrnuti trozu da lanac dođe opet dole. Jer jedino kad je lanac ležao ispod chuzza, chuzo odnosno vrh se dizao u vis, inače se zarivao u tle. To je, međutim, bio još najlakši posao, da se troza pravilno okrene. Boyero nije mogao prosto da švrlja pored nje kao pored neke carrete. Stalno je morao gvozdenom kukom, kakvu je i Andreu nosio u ruci, da trza trozu. Čas bi se vrh zabijao među korenje što se širilo uzduž i popreko po ulici. Onda se moralo stati. Ako korenje nije bilo suviše debelo, prosekao bi ga. Ako je pak bilo suviše tvrdo te bi trebalo suviše mnogo vremena da se poseče, morao bi da otkaćinje kuke za vuču. Okrenuli bi volove, zakačili kuke na suprotnom kraju troze, i volovi bi potegli nazad, te izvukli trozu iz zapletenoga korenja. Kada bi to pošlo za rukom, ponova bi izvukli kuke i namestili ih napred na chuzu, te bi povukli trozu u vis, kako bi prešla preko prepreke i kako bi se izbeglo ponovno uplitanje u korenje.

Dešavalo se opet da se na putu ispreče jarci, i valjalo je izdići trozu da se ne zaglavi u njima. Volovi bi vukli svom snagom, i čim chuzo, vrh, ne bi u pravom trenutku stigao iznad prepreke, već bi se zario pola metra ispod zemlje.

Pa je opet valjalo vaditi kuke i stavljati ih na suprotnom kraju. Trebalo je okretati volove i uprezati ih sa suprotne strane da potegnu natrag. Na stotinu metara puta moglo je da se dogodi pet takvih okretanja i potezanja unazad.

Ležalo je i kamenje na putu, pa granje, stabla, sve same stvari u koje bi se troza spoticala ako bi se njome rđavo upravljalo. A svako zaustavljanje značilo je izgubljeno vreme i dvostruki posao.

Zato se ne treba čuditi što je Andreu, kad bi odvukli trozu na kilometar i vraćali volove da odvuku sledeću trozu na kilometar, bio sav u znoju i toliko zaduван, da se činilo kao da će se sad srušiti od iznemoglosti. Samo izvežban i snažan momak je kadar da pod tropskom žegom, u vreloj vlažnoj vazduhu bez igde svežeg daha, trči pored troze, stalno diže teški teret da bi ga održao na pravom putu. Pogrešnim pokretom volova troza je mogla da padne Andreuu ili Vicentu na bosu nogu, i čim momci ne bi pazili, troza bi ih tako mlatnula po cevanici da bi se odmah slomila. I to bi se ponekad desilo, a jedine utešne reči što bi ih nesrećnik čuo bile bi: »Što nisi bolje pazio. Za onoliko dana koliko ne radiš nećeš, razume se, primiti platu. Kroz šest dana ima da si na nogama, inače ćemo te vešati na jedno četiri sata, da te naučimo kako da čuvaš svoje kosti. Za tvoje smo kosti dali lepih para, i nećeš nam ih vala zakinuti, jesil' razumeo, lenštino čamulska.«

Mnogi boyero ili ganani doduše nije morao da guta te dobronamerne reči za utehu. Ako bi dospeo pod trozu dok se ova vukla preko tvrdoga korenja ili kamenja, kad bi najzad uspeli da zaustave volove našli bi dečka ili i boyera tako zgnječena i smrskana, da od njega ne bi ostalo mnogo na što bi vredelo trošiti utešne reči. A kad bi ga El Picaro mož-

da još i hteo vešati, otpalo bi od njega parče po parče, a ono što bi možda ostalo da visi na užetu ne bi se više isplatio ni sahranjivati. Duša mu je već davno bila istisnuta iz tela, a ukoliko joj se svidelo da i dalje živi, u tome trenutku valjda je lebdela u nekom kraju gde se ne plaćaju nadnice i ne vešaju leni ili nepokorni Indijanci.

»E sad ima sa trozom da prevalimo poslednja dva kilometra, poslednju polovinu league«, reče Andreu dok su otkinjali trozu blizu onih što su već bile dopremljene.

»Sad treba volovi najpre da odahnu, pošto odavde odmah polazimo dalje. A to nam daje prilike da malo sednemo i popušimo po cigaretu.«

Sa poslednjim transportom donosili su redovno i svoje torbice, morales, da bi im se našle u blizini.

Volovi su bili obliveni znojem kao i ljudi. Nekim čudnim, jednolikim ritmom pokretali su glave još uvek vezane za brvno jarma, da bi napunili pluća vazduhom. Slabine su im podrhtavale. Velike oči kao da su im još više iskočile iz duplji. Jedva da je bilo mesta na njihovom telu da nije bilo crveno od krvi što je kapala.

»Sirote bestias«, reče Vicente prilazeći volovima i zgnječivši im na leđima nekoliko gadnih muva što su se tamo zadržale. Gusta sveža krv šiknula je tolikom žestinom iz zasićenih insekata, da je poprskala Vicenta po licu.

S vremena na vreme desio bi se u bogatijim kompanijama neki administrador koji bi često govorio: »Las pobres bestias! uboge životinje!« A često bi otpadala mrvica sažaljenja i za indijanske peone i ostale radnike koji su tu žrtvovali zdravlje, život i ličnu sreću da bi svet mogao da ima maha-

gonske ormane. Oni malo čovečniji administradori pokušali su u toku poslednjih stotinu godina ne jedanput da ublaže patnje radnika i volova. Poneki od administradora prvih dana po svome dolasku toliko se nije umeo da snađe u onome što je tu zatekao, da je smesta seo i napisao Kompaniji dugačak izveštaj, izjavljujući u njemu da ne može da podnosi više da gleda takve patnje, i neka Kompanija pošlje drugoga čoveka ili izvrši potrebne promene. Pismonoša, međutim, nije odlazio toga dana, nego tek posle četiri nedelje. U međuvremenu se novodošli administrador navikao na sve što je tu video i doživeo. Još jednom je pročitao svoj izveštaj, čudio se i krstio kako ga je uopšte i mogao napisati, i pocepao ga. Jer i on sam se u međuvremenu naučio, iako u manjem obimu, da podnosi iste muke koje su i svi ostali ovde morali da trpe. I njega su mučile muve, krpelji, moskiti kao i sve ostale. Morao je da jaše do campa, da se zagliba sa svojom mulom, morao da joj pomaže da se izvuče iz blata, možda nije stizao u camp do mraka, zalutavši na putu, te morao da provede noć u džungli, na mestu gde se baš zatekao kad se spustila noć. A onda su dolazila energična pisma od Kompanije, koja ga je činila odgovornim za urednu i potpunu isporuku. Tako ne bi prošlo ni tri meseca, i administrador više ne bi video ni jednu od onih patnji za koje mu se prvih dana njegove delatnosti činilo da ih ne može gledati a da pritom ne siđe s uma.

Svaki novi administrador osećao je prvih nedelja svoga boravka u ovom kraju ozbiljnu želju da ublaži patnje i muke ljudi i životinja. Ta želja poticala je ređe od ljubavi prema ljudima i životinjama, nego češće iz težnje da povisi isporuke. Administrador je uveravao sebe da će ljudi utoliko više proizvesti ukoliko im više olakša posao. I svaki novi

upravnik je dolazio s nekim novim sistemom, koji je hteo da oproba, a za koji je tvrdio da je nepogrešiv.

Jedan je došao i setio se lepe ideje da sagradi neku vrstu kola, koja bi se kotrljala na jakim, širokim, vrlo niskim točkovima, koji bi ustvari bili više valjci. Mislio je da bi se pomoću ovih kolica troza mogla da otprema kao po loju, da bi čak bilo moguće po vrlo suvoj cesti transportovati i tri četiri troze u isti mah.

Ideja je bila odlična u teoriji. Kad se, međutim, pristupilo njenom provođenju u delo, pokazalo se da boyeri pomoću kolica za nedelju dana ne mogu da urade gotovo ni trećinu od onoga što su postizali po ranijem, naizgled težem metodu. Kolica su zapadala dublje i beznadežnije u mulj no pojedinačne troze. Kad su jedna kolica dospela međ debelo žilavo korenje, trebalo je mnogo truda da se iščeprkaju, a da se pri tom ne razbiju u paramparčad.

Neki drugi upravnik imao je dobru i vrlo ispravnu ideju da bi se mogle postaviti lokomobile, pa uz pomoć jakih žičanih konopaca dovlačiti troze. Ali čim je stigao u monteriju i upoznao se s putevima kojima je dojašio, čim je doživeo iskustvo da se koliko puta zaglibi duboko u lepljivom blatu i močvarima džungle, koliko puta da silazi i koliko kilometara da pešači, jer mu je mazga s teretom na leđima upadala u mulj sve do sedla, saznao je da mu je ideja neizvodljiva, jer lokomobila se pri ovakvim putevima ne bi mogla dopremiti ovamo čak ni u delovima. A koliko bi tek konjskih snaga morala imati takva lokomobila da žicom dovlači troze preko korenja i močvara, potpuno je zaboravio da izračuna.

Neki drugi opet čudio se kako to da raniji administratori nisu došli na prostu ideju da motornim čamcima pređu

glavnu reku, pa doplovivši sporednim rečicama donesu ovamo mašine. I ova je ideja izgledala dobra u Villahermosi, u gradu do kog se moglo stići motornim čamcem iz luke. Ali stigavši jednom u monteriju i oplovivši s vrlo veštima i iskusnim cayuquerima u kanui delove reke i pritoka, uvideo je da bi se motorni brod mogao približiti ovamo jedino ako bi bio vazdušni brod, pa čak bi i takav imao velikih teškoća da prevali put ne izloživši se stalnoj opasnosti da se izgubi.

Kad bi caobos rasli onako brzo kao što jedna fabrika može da proizvodi automobile, isplatilo bi se građenje železnica i automobilskih puteva. No ako železnica ne prolazi sasvim blizu mesta gde se obara caoba, izlazi na isto, onda bi se, naime, kao i ranije, kao stotinama godina pre toga, troze morale dovlačiti volovima sve do železnice, a put kojim se dovlači troza ostao bi isti kao što je danas, močvaran, stenovit, neravan, ispresecan hiljadama jakih i slabih korenova, otpornih kao čelični konopi. Jer jedino tamo gde se steknu svi uslovi za takve puteve dati su i uslovi pod kojima može da raste caoba.

Ma kakvi predlozi padali po kancelarijama, ma kakve se ideje smislile, uvek se na kraju pokazalo da je metod po kome se danas obaraju, odvlače i plave troze, jedini pomoću koga može da se proizvodi caoba i stavi svetu na raspoloženje.

Sve teškoće, sve patnje, pa čak i veći deo prividno nepotrebnih surovosti, zasnovane su na uslovima prema kojima čovek kao da je nemoćan. U drugim prilikama verovatno bi se kod takvih žrtava odrekli caobe, ili pak pokušali da proizvode caobu u naročitim plantažama, uz takvu organizaciju rada da svaka troza niče taman uz asfaltirani automobilski put i diže se u teretni auto motornom dizalicom.

Onda bi tona caobe verovatno stajala deset hiljada dolara, ali se bar ne bi Indijanci prodavali u ropstvo zbog svojih dugova, nemilosrdno šibali i bezdušno vešali. Ali, eto, ne može se u isti mah voditi rat i čuvati ljudski životi, kao što se ne može imati caoba a da se u isti mah upražnjava čovečnost i milosrđe prema čoveku i životinji u džungli. Jer sve i da se contratisti i capatazi ponašaju kao sveci prema Indijancima, još uvek bi ostali obadi, moskiti, krpelji, močvare, korenje, figrovi, zmiје, nemilosrdni plamen tropskog sunca. A može se pretpostaviti kao izvesno da muve, moskiti, močvare, čelično korenje i suluda žega imaju da ispune važan zadatak u pogledu rašćenja caobe. Jedno bez drugoga ne ide.

Andreu i Vicente usuše iz tikava vode u svoje šolje. Pa je onda svaki odlomio parče od svog posola, uvijenog u debelo, zeleno lišće, gde je ostajao svež. Onda su to parče posola promesili u vodi i rastopili ga, tako da je voda dobila izgled blede žućkaste kaše. Tu kašu su još dobro promešali prstima, da rastvore i poslednji ostatak testa. Kad su momci bili zadovoljni sa svojom kašom, turnuli su malo grube soli u usta, i pili svoj napitak malim gutljajima, s dubokim spokojstvom i zadovoljstvom.

Seli su na jednu trozu. Na sebi nisu imali ništa sem pcepanih belih pamučnih pantalona, zasukanih sve do bedara. Bronzani gornji deo tela bio im je nag. Na nogama nisu imali sandala. Iako su često gazili po trnju, te bi im sandale bile korisne, pogotovu kao zaštita od škorpija na koje su lako mogli nagaziti, nošenje sandala ne samo što je bilo preskupo za njih, nego i suviše okolišno. Zapavši

jednom do bedara u lepljivi čvrsti mulj džungle, i pokušavajući da izvuku nogu obućenu u sandalu, ostali bi bez nje: ono malo remenja kojim se guarache, sandala, držala na nozi, pokidalo bi se, i sandala bi ostala duboko u mulju. Vađenje je stajalo mnogo vremena i često bi ostalo uzaludno. Mulj se sklapao kao gusta kaša, čim bi noga izašla, zatvorio bi se nad sandalom i niko je ne bi našao. Čim je čovek izvukao nogu, ne bi više mogao tačno da nađe mesto gde je bila zapala, i sandala je možda ležala dobra pola metra dalje no tamo gde ju je tražio. Tako je onda bilo najbolje nemati ništa na nogama.

Iako su momci sedeli već neko vreme mirno i pobožno srkali svoj posol, još uvek su zadihano soptali od napora svog posla. Ruke i noge su im drhtale, a s vremena na vreme smešno bi razjapili usta da dođu do daha. Kosa im je bila mokra od znoja a čakšire su im izgledale kao krpe izvučene iz vode.

»Imate li i vi na vašoj finci posola?« upita Andreu.

»Razume se«, odgovori Vicente. »Ali mi tamo obično ponesemo posol samo kad idemo na sajam, ili kad čitav dan radimo na polju pa se tek kasno uveče vraćamo kući.«

»Posol je dobra stvar, Nene. Ovde još bolja nego u finci. Kad sam radio s carretom nismo imali nikad posola. U onome kraju ne znaju za njega. Ali smo mahom maršovali noću a spavali po danu. Noću čovek manje žeđa nego danju. I reći ću ti odmah, Nene, ne pij toliko vode. Pio si gotovo iz svake bare. U mnogim baruštinama vreba groznica. Opa-ka groznica. Voda u campu je bolja. A gde je ne znaš, budi oprezan. Stomak napunjen vodom opasna je stvar. Posol rastopljen u vodi manje je opasan. Posolom ćeš bolje ugasiti žeđ no vodom. Posol zauzima mnogo mesta u stomaku, pa

manje osećaš želju da ga sveg napuniš vodom. Ako nemaš posola, samo isplakni usta vodom, a nemoj da je piješ velikim gutljajima. I pazi, uvek progutaj malo soli za njom. Znaš li, Nene, za onih nekoliko meseci koliko ja ovde radim, samo smo s našega campa pokopali osmoricu što su skapali od paludisma. To ti je kao svinjska kuga, da znaš. Tek se odjednom stresesh, pa te obuzme strašna vrućina, a odmah potom se smrzneš, i tako se to nekoliko puta ponovi. Pa počneš da govoriš tušta i tma besmislenih trica, i strah te je od — sam će ga đavo znati čega se to u ludilu bojiš, tek mora da ti se strašne stvari priviđaju. Pa se onda zgrčiš i staneš da mlataraš. I odjednom te nema, kao muvu kad zgnječiš. Pa te pokopaju. Tamo, na kilometar iza oficine, gde stanuje El Picaro s onim psetom El Gusanom, tamo je campo santo, groblje. Divlje svinje dolaze noću, razriju grobove i proždiru leševe. Stoji tamo nekoliko krstova, ali ni jedne duše nema pod tim krstovima. Ta svinje ne ostavljaju nikog da trune u miru.»

Vicente je razrogačio svoje definje oči slušajući šta mu Andreu priča. Pa je prasnuo u smeh: »Ti teraš šegu sa mnom, hteo bi da me namagarčiš.»

»Ni najmanje mi nije do šege«, reče Andreu ozbiljno. »Tako je kao što ti kažem. A ako ne želiš da te svinje požderu, bolje je da ne piješ toliko te vodurine. A ako već moraš da piješ, a ti pij samo sa posolom i solju.»

Vicente je namlatio lišća s drveća pa ga dao volovima, koji su ga primili s istim zadovoljstvom kao što su boyeri popili svoj posol.

Potom su obojica popušila po jednu kratku debelu cigaru.

»A sad, hajd dalje, da najzad svršimo sve troze. U dvanaest stići će El Gusano kod tumba, da vidi jesmo li ih sve dopremili. A onda pregleda troze, da li su muchachi utisnuli pravi žig, da bi Montellani poznali drvo kad stigne u Puerto Alvaro Obregon. Ova dvojica, El Picaro i El Gusano, sad otvaraju troje oči da im znak bude utisnut u svakoj trozi, da bi im ih Montellani priznali. Znaš valjda da dobijaju premiju za svaku trozu. Ukebaju li neku trozu na kojoj je muchacho, koji ju je oborio, zaboravio da udari žig, udaraju mu pedeset po leđima, jer se radi o njihovim parama. Cabrones prokleti. Hajd, dovuci volove!«

Troza je zakačena o lanac, i počela je vuča.

»Pusti me jednom da pokušam tvoj posao, Andito«, reče Vicente.

»Rado. Ja ću sa zadovoljstvom raditi tvoj posao.«

Andreu pođe napred, ispred volova, s desne strane. Vicente uhvati kuku i stade da upravlja trozom. Prevalili su tako svega deset metara, i troza se zabi svojim chuzom u neko korenje, i volovi se zaustaviše kao ukipljeni.

»E pa, Nene, moraš da paziš! Đavolski moraš da paziš da se vrh troze ne zabije u zemlju i ne dospe pod neke žile. Ta zato imaš kuku, da upravljaš trozom kako valja i trgneš pre no što se uglavi.«

»Pa to sam i činio, Andito, ali troza je suviše teška. Ne mogu sam da je dignem, pa čak ni da je okrenem da lanac ne bi došao gore pa da se chuzo suviše spusti.«

Andreu se nasmeja. »To sam samo hteo da saznam i da vidim, Nene, ti malo sisanče. El Gusano mi je jutros rekao da treba nedelju dana da te poučavam, a onda ima da po-

staneš samostalni boyero sa svojim dečkom koji treba da stigne iz oficine. Ta ja sam znao unapred da si ti suviše slab za dizanje takve troze. A ako nisi kadar da je neprekidno dižeš i time sprečiš da joj se vrh ne zarije u tle ili u mulj ili ne zabije međ korenje, nećeš bogami otpremiti ni jednu jedinu trozu ni pola kilometra.«

Vicente klimnu i pogleda Andreua sa divljenjem. »Nisam znao, Andito, da si tako đavolski jak.«

»Pa bio sam i ja jednom tako slabašan i klimav na nogama kao ti, Nene, ali prilično je vremena prošlo otada, kada sam u Tenejapi morao da pomažem u radnji. Hajde, Nene, pođi ti opet svojim volovima, a ja ću da upravljam trozama. El Gusano će pozeleniti od jeda kad mu budem rekao da u roku prvih šest meseci nećeš moći biti boyero, pa ma te svako veče vešao na dva sata da te smekša.«

Troze su dopremljene jedna za drugom sve do arroya ciega, do slepog rova.

Stigavši sa trozom, dva momka su videla da su pre njih već bili tu drugi boyeri i stovarili svoje troze na rubu rova. Na tome mestu sjedinilo se više boyera koji su iz raznih pravaca dovlačili troze. Dalji put do tumba postajao je tako težak, da su odavde sve zaprege morale zajednički da rade. No ni to nije bilo dovoljno, sa campa su poslali ovamo još nekoliko pari volova, kao što je to El Gusano obećao ujutro Andreuu.

Dva muchacha gonila su volove natrag, da dovuku poslednju trozu.

»A zašto se ovaj rov zove arroyo ciego, Andito?« upita Vicente. »Ta rov ne može da bude slep«, dodade smejući se nekako kao dečaci što se ne osećaju sigurni da li ih neki od odraslih ne magarči ili je zaista možda tako kako to stariji i iskusniji kaže.

»Ovaj arroyo«, stade da objašnjava Andreu dok su polako hodali goneći pred sobom volove, »ovaj rov ima zgodnu istoriju, začinjenu sa prilično humora. To je šaljiva zgoda za onoga koga nije stajala para. Možda si opazio da rov vodi u pravcu reke. Kad nastane kišno doba, voda struji tim arroyom prema reci, pa kad naslažemo troze a voda pojuri punim rovom, odavde se vrlo dobro može plaviti. Kad smo prošle godine sekli ovde, samo malo dalje, više od ovog

arroya, don Remigio je pošao da ispita rov. Ali nije išao do kraja, jer je video da se rov uliva u reku.«

»Tako je uz ovaj rov, nekih pet kilometara više odavde, naslagano nekih dvesta tona caobe, gotovih za plavljenje. Došlo je kišno doba, voda je napunila arroyo, a muchachi su veselo i zadovoljno gurnuli troze u njega. Troze su divno zaplovile, ne zadajući mnogo posla. Međutim, na glavnom kontrolnom mestu reke, gde se troze pecaju za knjiženje i obračunavanje, nije bilo onih dvesta tona za koje je don Remigio tačno znao da su otplovile. Njegov je žig bio udaren u svaku trozu, a nedostajalo mu je dvesta tona.

Valjalo je tražiti troze. Nije bio lak posao za don Remigia i muchache da prevale čitav rov. Svaki korak napred morao se na silu otimati od džungle da bi se moglo ići tačno duž rova. I šta misliš, šta se desilo?»

»Otkud bih znao«, reče Vicente.

»Zacelo, Nene. Sve su troze nađene u jednoj močvari. Arroyo je na svom putu skretao, bolje reći račvao se. Glavni krak se gubio u nekome mulju, a jedan sporedni krak, nedovoljno dubok da se njime plave troze, vodio je dalje, verovatno do reke. Stajalo je bogami prilično truda don Remigia da ispeca iz gliba tih dvesta tona. Morao je da sagrađi balse, splavove, na kojima bi muchachi mogli da dopru do troza i izvuku ih. Celso mi je rekao da su uspeli da izvuku jedva stotinu troza, ostale su još tamo, i izgubljene su. Rov je slep, kao što vidiš, naime nema izlaza na reku, iako izaziva utisak kao da ima pravilan tok. Ali to nije naša briga. Našu ćeš brigu upoznati kad dovučemo sve troze do rova pa moramo da ih vučemo na drugu stranu, jer glavni rov, što vodi ka reci, leži još pola league dalje od druge obale slepog.«

Sat i po kasnije svi su boyeri dovukli svoje troze do tog rova. Sad im je bio zadatak da odvuku troze na drugu stranu. Dadoše se odmah na posao.

Tražili su mesto sa najboljom padinom. Tu se spustilo nekoliko muchacha, i posekoše sve žbunje i šipražje što bi moglo da smeta trozama u padu. Arroyo je imao dubinu od nekih dvadeset metara. Zidovi su mu se spuštali prilično okomito. Širina je bila valjda svojih dvanaest metara.

Kad očistiše jedan zid od šipražja, momci se dadoše na drugi. Za to vreme ostali su se bavili time da lancima spoje volovske zaprege. Sastaviše tako dvanaest zaprega par po par u jedan spreg.

Na dnu rova šipražje je bilo najgušće. Eulalio, jedan od boyera, stajao je do prsiju u tom spletu i sekao machetom levo i desno, da očisti rov. Dno je bilo zatrpano valutcima, što palih odozgo što doplavljenih u toku vremena. Andreu je radio sa svojom machetom metar više na suprotnom zidu krčeći šipražje. Ganani, dečaci boyera, sklanjali su otsečeno šipražje da bi se rov sasvim očistio.

Andreu se za trenutak ispravi, da strese sa sebe znoj što mu je curio u oči.

Doviknuo je Vicentu: »Hej, Nene, nosi de to šipražje nekoliko koraka dalje, inače će nam biti na putu kad stanemo spuštati troze.« Rekavši to pratio je pogledom Vicenta, a pritom mu pogled pade na Eulalia, koji je krčio šipražje na dnu i upravo razgrtao kamenje.

Taman je hteo da se vrati svom vlastitom poslu, kad kao slučajno pogleda još jednom na valutak u dnu rova. Tek što je pogledao, viknuo je: »Una culebra, Eulalio, zmijale!« Eulalio je zacelo bio čuo preteće, čudno zvečanje zmije, ali mu valjda za jedan sekund taj nesumnjivi šum

nije dopreo potpuno do svesti, valjda je mislio da mu se samo tako čini, a da taj šum potiče od muchacha koji barataju sa zapregama i zvekeću lancima i amovima. No kad se Andreu razdra: »Una culebra!«, Eulalio instinktivno ustuknu. Ali se spotače o neki panj od posečene stabljike, a poslednje uporište, koje bi još mogao da dobije, izgubio je, stupivši na kamenje što se zakotrljalo tako da je pao. Pavši, pružio je nehotice bosu nogu taman u susret zmiji, koja je, razbešnjena zbog razaranja njenog zavičaja, upola uspravila telo, i u trenutku kad ju je Andreu sa svoga višeg mesta ugledao, upravo uzimala zamah da se, kao udarac biča, baci na Eulalia. Njene razjapljene ralje zacelo bi pri prvom skoku udarile samo u zasukane pantalone Eulalia, a pošto su pantalone blizu bedara bile prilično debele, zubi bi joj verovatno samo pocepale pantalone, ne povredivši telo, i Eulalio bi dobio dovoljno vremena da ustukne još dalje. No pošto je pao, i još pružio nogu u susret zmiji, tako da mu je bila svega četvrt metra udaljena od ralja zvečarke, a ova je pak, povinujući se instinktu, smatrala tu nogu kao oružje upereno protivu nje, zarila je svim besom i svom snagom zube odmah dvaput u Eulalijevu nogu, na donjem delu lista, pri drugom ujedu još i ostajući nekoliko sekunda ugrižena u meso. Potom se zmija brzo okrenula, i brzinom i sigurnošću strele poletela u posečeno šipražje u dnu rova, u pravcu gde je Vicente sklanjao posečeno granje.

»Nene, una culebra!« viknu Andreu opominjući dečka.

Vicente je, međutim, čuo već i prvi uzvik što ga je Andreu uputio Eulaliu. Zato je bio već na polovini visine obronka kad je zmija stigla tamo gde je on bio zauzet uklanjanjem granja.

I momci što su gore na rubu rova petljali s volovima razabrali su Andreuov krik i dotrčali su machetama da uhvate zmiju. Neki su među njima smatrali meso od zmijske dobrodošlo poslasticom, utoliko pre što im je hrana, koju im je kuvar spremao, bila tako oskudna i tako jednolična, da je svaki dodatak mesa ili nečeg što bi se moglo smatrati mesom predstavljao obogaćenje njihova života. Kao mladi ljudi što neprekidno rade neverovatno naporan posao, bili su vešto gladni, i ma šta što bi moglo da im omrsi malo obroke bilo je ravno neočekivanom daru neba. Išli su tako daleko u svojoj gladi za dobrom hranom da su, kadgod im je po podne ostajalo vremena ili bi za vreme rada otkrili neki bogati mravinjak, pristupili njegovom iskopavanju, osušili mravi pa ih, nekoliko dana kasnije, pržili na masti, da bi ih, izdašno začinjene chileom i uvijene u vruće tortille, pojeli s najvećom slašću. Jesti zgodnom prilikom debele mravi pržene na masti, u svakom je slučaju snošljivije nego morati, iz dana u dan, za svaki obrok jesti sve same tortille i crni pasulj sa zelenim biberom.

No ma koliko se brzo momci dadoše u poteru za zmijom, ona je bolje znala svoju okolinu. Gore, van rova, ne bi izmakla momcima. Ali je bilo teško uhvatiti je u dubokom rovu, gusto obraslom trnovitim tropskim šipražjem, čije je dno bilo ispunjeno labavim valutcima, a u čijim zidovima su sve moguće životinje što žive u šipražju izbušile u svima pravcima rupe, hodnike i male jazbine. Kad zmija tu jednom umakne, bezizgledna je svaka dalja potera.

»Grom i pakao!«, viknu Cirilo, »bila je krepka zverka, nema šta. Kladim se da je imala svojih metar i po, ako ne i više, a bila je debela, šta kažem, kao moja miška. Šteta što je nismo ulovili. Što bi to večeras bilo divno pečenje!«

»Ja vala ne bih nikada dotakao ni zalogaj zmijskog mesa, pa ma od gladi krepao«, reče Sixto stresajući se. »No eto ja nekako mogu da se omastim dobrim pečenjem velikog guštera, masne iguane. To je prava slast. To vam je nežno i ukusno meso, bolje i od jarećega. Ali da jedem zmiju? Ja vala ne.«

»Ne znaš ti onda bratac moj šta valja tu na zemlji«, usprotivi mu se Cirilo. »Kako čovek može da jede iguanu? Iguane su otrovne, zar ne znaš?«

»Mi smo ih kod kuće dosta jeli, i ne znam da je iko od njih umro, samo to mogu da ti kažem.«

Vratiše se svome poslu.

Eulalio se po padu hitro digao na noge i takođe potekao za zmijom. I on se vratio i nastavio svoj posao, da krči rov od šipražja.

Andreu je stajao gore na rubu rova i doviknuo Eulaliu: »Učinilo mi se da te je dohvatila, baš je tako izgledalo.«

»Nije, suviše sam brzo trgao nogu«, odgovori Eulalio.

Kad očistiše rov, momci spustiše troze sa te strane, dok se sve ne nagomilaše u rovu. Onda su zakačili kuke za gornju trozu, i volovi potegoše da je odvuku na suprotnu obalu. Sa manje od deset zaprega teško da bi se izvukla. Još dok su momci radili, stigle su u pomoć dalje zaprege, koje su takođe dovukle troze, i tako se iskupio čitavi campamento, čitav odred boyera. Svaka zaprega imala je svoga dečka. Iskusni boyeri puzali su uz strmu obalu rova, trzajući i gurajući trozu ovamo-onamo, da se ne bi suviše duboko zarila u meki obronak. No posle izvlačenja nekoliko troza zid je

bio potpuno izrovan, i posle svake troze stajalo je sve više truda da se stabla uzvuku.

Pokušali su da ih uzmu poprečno i zakače u isti mah s obe strane. No tad se ukazaše nove teškoće. Stablo se vuklo celom dužinom uz izrovani meki zid rova, a teret je postajao pretežak, tako da volovi više nisu mogli dalje da vuku. Momci ponova otkaciše lance i vukoše trozu kao obično s vrhom na gore. Ugurali su dugačku granu ispod vrha, i sa svake strane puzala su se četvorica da ne puste da se vrh zarije u obronak. No pri svakom potezanju volova momci su gubili uporište na obronku, padali sa svojom granom na dno i morali ponova da se penju, da bi sledećim trzajem zaprege pomakli trozu za metar više.

Posle takvog jednog pada reče Eulalio Andreuu: »Nemam više daha, Andrucho. Rov je strašno zagušljiv.« Ispeo se četvoronoške uz obronak i gore se naslonio o neko drvo, hvatajući razjapljenim ustima vazduha.

Posle nekog vremena učini mu se kao da se oporavio, a videvši da se momci muče s novom trozom, naumio je da ponova siđe u rov da im pomogne. No hoteći da pokrene nogu, oseti u listu neko golicavo žmarenje, a potom mu opet bi kao da mu palci utrnuše. No taj osećaj je brzo minuo. Učini još jedan napor da se spusti niz obronak, kad li oseti žestoki bol u listu noge. Bio je to osećaj kao da ga je nešto ubolo, a u isti mah da se nešto steže, a taj osećaj je prekidalo neko štrećanje.

Ponova je pokušao da gazi, i ponova oseti da ne može da se sigurno osloni na nogu. Sede na tle i opazi da mu iz lista teče krv, nekako vrlo tamna. Pogledao je ranu i pozvao Andreua, koji je, stigavši na rub rova, nastojao da svo-

jom kukom zaokrene dovučenu trozu, dok su je ostali momci odozdo gurali, pomažući volovima da je izvuku.

»Pri padu sam se nabo na neki trn«, reče Eulalio Andreu. »Možda je trn bio otrovan. Ili je to bila trunka che-che. Ili me je valjda neka muva ujela. I sve mi se čini da je bila otrovna. Tu je nekako tvrdo i otečeno.«

»De da vidim, Lalio«, reče Andreu, kleknuvši pored njega. Pogledao je ranu pažljivije. Pa je pustio Eulalijevu nogu. Lice mu je imalo prestrašen izgled. »Ama slušaj, Eulalio, ovo je, đavo ga odneo, opaka stvar. Mislio sam da te je promašila. Ali te je bogami ujela. I to čestito. Evo tragovi zuba. Sasvim se jasno vide. To nisu muve a nije ni trnje.«

Svi muchachi su stajali gore na rubu rova, da odahnu, dok su dečaci gonili nazad spreg volova da povuku sledeću trozu.

»Hej, muchachos!« viknu Andreu. »Hajdete ovamo i potpalite vatru. Ona prokleta culebra ujela je Lalia. Vicente, zini da ti vidim usta.«

Vicente je rado prišao i zinuo široko. Andreu je posmatrao dečakove usne pa ga upitao: »Da te nije možda ujeo mosto, ili da nemaš možda ranicu u ustima?«

»Ne, Andito.«

»Dobro, onda hajde lezi tu uz Eulalijevu nogu, pa mu isiši krv iz ujeda. Ali svom snagom.«

I ne pitajući i ne razmišljajući, Vicente učini kako mu je maestro naredio.

Andreu dohvati svoju machetu i zašilji vrh na nekom kamenu. »Ispljuni ono što ti je sad u ustima, Nene. Valjda tek nisu progutao isisanu krv?«

»Nisam baš toliko glup, Andito«, smeja se Vicente. »A sem toga, već sam to dvaput učinio na našoj finci, kad je zmija ujela neke od naših dečaka. Ali se samo jedan izvukao, drugi je umro.«

Andreu kleče pored Eulalia i vrhom svoje machete tako mu raseče list na nozi, da se tačke ujeda sliše u jednu ranu. Onda je još jednim snažnim rezom otvorio ranu još više.

Dozvaio je jednog drugog dečka, pregledao mu usta, i pozvao ga da još više proširenu ranu siše dalje. Za to vreme razgorela se vatra, i muchachi, znajući kako se postupa s ujedom culebre de cascabel, staviše u nju dve machete. Kad se usijaše, Andreu ih utisnu u ranu. Pa je još malo više proširio ranu, još jednom je izegao, pa utrljao užareno ugljevlje u isprženo meso.

Za vreme svih tih svirepih postupaka Eulalio nije ni mrdnuo licem. Neprekidno je pušio neku vrlo debelu cigaru, koju mu je Cirilo zavio. Sve što su momci učinili ili savetovali, podnosio je strpljivo, ne protivurečeći i ne dajući sam nikakav savet.

»Kad bi sad imali tu samo šaku zmijske trave ili dobru porciju calomela, da je proguta, bilo bi mu zacelo pomoženo, uveren sam«, reče Matias.

»To sve ništa ne pomaže«, umeša se Fidel. »Ne vredi ništa sve to što činiš, Andreu. Treba nam neki stari Indijanac iz našeg sela, taj zna kako se vida zmijski ujed.«

Santiago sede sasvim uz Eulalia, savijajući i sebi jednu cigaru. »Žvaći duvan više nego što ga pušiš, Lalio«, savetovao mu je. »A kad ga svojski izvaćeš, pomešaj ga sa vrelim pepelom i strpaj u ranu koliko dublje možeš.«

»Dobra misao«, reče Andreu. »Nisam ni znao da si tako pametan. Hajde da to učinimo.«

Ne samo Eulalio, i svi ostali muchachi, koji su sad pušili cigare, počеше da odgrizaju i žvaću veliko komade svojih cigara.

U tom trenutku dojašio je El Gusano. Ostao je neko vreme na konju. Stigao je do samog ruba rova s druge strane, gde kao da se predomišljao bi li pokušao da dospe na drugu stranu rova sedeći na konju, ili bi bolje učinio da sjaše i da se pešice uspne uz drugi obronak.

Došao je do uverenja da konj ima dovoljno teškoća i bez jahača da se spusti niz obronak, a još više da se uspne uz drugi. I za volove je bilo dosta teško, iako su ih preveli na jednom plitkom mestu. Sad je, međutim, tle obronaka bilo tako razmekšano i razrovano odvučenim trozama, da bi konj na tome mestu propao da je pokušao da pređe preko rova. A u ovom trenutku El Gusano baš nije bilo stalo da se do guše zabije u rastresitu zemlju i načini smešnim pred muchachima.

Stoga ostade na konju i samo viknu preko: »Vi smrdljivi doľfos i lenštine, šta ste sad opet čučnuli da pušite cigare, kad je vreme podneva a troze još leže tu. Ima još pola league do tumba.«

»Eulalia je ujela zmija«, viknu Pedro, »i ne može da radi.«

»Pa ako on ne može da radi, ne morate vi svi, lena bagro, da mu pravite društvo.« Ipak se rešio da sjaše, polako je pošao jedno dvadeset metara uz rov, pa se uspeo preko.

Pošao je pravo na grupu, pogledao crnu ižeženu ranu i rekao: »Trebalo je da metnete baruta unutra.«

»A otkud nam tu barut?« upita Santiago.

»Ili izvakanog duvana«, reče El Gusano.

»Eto baš to činimo«, odvrati Andreu.

»Ali sad hajdel I dosta s tom ranom, dovoljno je vidana. Sve je ižeženo. Sad možeš dalje da radiš, muchacho«, obrati se Eulaliu. »Nemoj samo da mi se razmekšaš zbog jednog ujeda culebre. Mene su već stotine culebra ujele, pa ipak sam hvalabogu živ.«

»Ali ovo je bila cascabela«, objasni Pedro. »Videli smo je. Bila je poprilična, blizu tri metra dugačka.«

»A zašto ne odmah pet metara, i zašto ne i jedan leon, jedan lav pride?« rugao se El Gusano. »A sad dosta s tom sedeljkom. Troze moraju stići do tumba, ili ću vas noćas dići još u jedanaest za rad ako mi sad ne svršite. Kad se vratim pa vas zateknem kako još uvek ništa ne radite, biće nešto, obećavam vam.«

Okrenuo se, prešao preko rova na mestu gde je i ova-mo došao, uzjašio konja i pošao drvosečama, da ih valjano dovede u red.

Momci sad pomešaše izvakanu duvan sa vrećim pepelom, načiniše od toga gusto testo, namazaše ranu i zavezaše preko toga neku prljavu krpu koju je Andreu otkinuo s pantalona.

Eulalio ustade, i svi muchachi vratiše se svome poslu.

Izvlačili su poslednje troze iz rova, a onda je počelo odvlačenje stabala naslaganih na rubu rova ka tumbu.

»E sad otvori oči, Nene!« reče Andreu Vicentu. »Sad ćeš nešto da naučiš. Jer sve dosad nisi radio, nego se šećkao s volovima. El Gusano zna dobro zašto se baš sad izgubio

odavde. Jer sad počinje divota. Sad dolazi put na kome možeš da utoneš do ušiju u mulj, a ako te niko ne spazi blagovremeno, ostaćeš tamo, a onih deset ili dvanaest zaprega volova preći će preko tebe s trozom, i tako te ugaziti u mulj, da te ni arhanđeo Gavriilo ne bi našao sudnjega dana. Ne približuj se suviše volovima! Kad potežu, oni se bacaju levo i desno i gaze sve što im se nađe na putu.«

Sledećih pet stotina metara bila je padina, išli su niz brdo. Boyeri su se koristili time. Spajali su odmah tri-četiri troze i spustili ih jednim spregom sve do najniže tačke puta. Tako ne potraje dugo, i sve troze su bile opet naslagane.

Put odavde sve do plavnog rova bio je vrlo široka uvala. Hiljadama godina trunulo je tu drveće i bilje, obrazujući meku, rastresitu zemlju. Zbog gustih krošnji silnih džinova džungle jedva da je ovamo ikada dopro sunčev zrak koji bi mogao da s vremena na vreme isuši meko tlo te uvale. Sobe strane, a još i sa padine, u ovu se uvalu slivala sva vlaga, bila to kiša ili teška rosa što je u jutarnje časove kapala s drveća i šipražja. Tako se ova uvala pretvorila u blatište, koje bi se moglo sasvim tačno nazvati močvarom. Samo što u močvari obično ima više vode. Ovo je blato u mnogom pogledu bilo opasnije od močvare, jer je valjalo pregaziti ga, prejašiti ga ili prevući preko njega teška stabla. Lakše je vući troze preko močvare nego preko ovakvih blatišta, koja su u džungli tako neobično česta, da čovek dobija utisak kao da se čitava džungla iz njih sastoji. Pomoću dovoljno dugih lanaca i dobrog broja volovskih zaprega pravo je zadovoljstvo vući troze preko močvare, u poređenju s ovim blatištima. U močvari, ukoliko nije suviše obrasla biljem, troza može s vremena na vreme i da plovi. Međutim masno tlo blatišta bilo je tako čvrsto i lepljivo, tako glinasto, da

je ta lepljiva, gusta i krečna masa obuhvatala trozu kao neko silno čudovište koje više ne ispušta iz pandži jednom ščepani plen. Troza koja je stigla do tumba prevalivši poslednji deo puta preko ovoga blata, imala je trostruki, pa i četvorstruki obim svoje obične debljine, jer se čvrsto blato lepilo o stablo i ostajalo na njemu. To blato bilo je tako čvrsto, da se često nije moglo rukom skidati sa stabla, nego se moralo pribeći machetama, sekirama i debelim granama da se ta tvrda kora sljušti sa troze.

Kada su don Severo i El Picaro dve nedelje ranije uz pomoć nekolicine muchacha ispitali novi radni camp čijoj je eksploataciji trebalo pristupiti, utvrditi distrikte, otkriti i obeležiti plavne rovove, naišli su na ovu uvalu preko koje su se morala otpremati stabla posečena u ovoj oblasti. Čitav dan su utrošili da nađu drugi i bolji put ka ovom tumbu. Ali se pokazalo da na širini od nekih pet kilometara svi putevi što vode ka glavnom rovu idu preko takvih uvala. A pošto su sve te uvale bile blatišta iste vrste, rešeno je da se prosto naprosto izabere najkraći put, a to je bio ovaj kojim su sad boyeri počeli da vuku stabla.

Matias, Pedro i Fidel pošli su napred da izvide put u svoj njegovoj dužini. Vrativši se, Matias reče: »Čujte sad, muchachos! Prvo ćemo malo da sednemo, da savijemo i na miru popušimo po cigaru. A ako baš hoćete da znate, možemo lepo da vam ispričamo šta smo videli i doživeli. El Gusano je mislio da ćemo sutra u podne dopremiti sve troze do tumba. A ja vam mogu reći da ako za tri dana dopremimo sve troze do tumba, El Gusano i El Picaro mogu da budu srećni. Šta vi mislite, Pedro i Fidel? Nemam li možda pravo?«

»Imaš, jakako«, reče Pedro kratko.

»Može vala da potraje i nedelju dana«, popravi ga Fidel.

Na to će Sixto, ližući pažljivo tek savijenu cigaru: »Pa onda možemo da uživamo u nadi na jedno lepo vešanje, ako troze ne dopremimo tamo za najdalje dva dana.«

»Pa makar nas taj pasji sin i sve povešao, i ostavio nas svakoga osam sati u noći na drvetu, ništa mu ne pomaže, za manje od tri dana ne možemo dogurati troze.« Matias zapali svoju cigaru. Povukavši snažno, dodade: »A da smo svi pravi muchachi, i da nam nisu pune gaće, za svaki sat što nas ovi kopilani vešaju ne bi radili čitav dan.«

»Onda bi opet počeli s fiestama, pa bi nam svakom ocepili pedeset po leđima i oderali nam kajiševe sa njih«, reče Cirilo.

Matias se jetko nasmeja. Bilo je to više lajanje no smeh. I reče: »A šta bi ovi cobardi, ova smrdljiva kopilad proklete pute, mogli još da oderu sa mojih, Fidelovih ili tvojih leđa, Sixto? Moja su leđa ove bestije tako nabile, da već davno ne samo što imam žuljeve i sasvim otvrdle brazgotine, nego pravu pravcatu rožnu skramu. Mogu oni da mi ocepe i pet stotine udaraca, ja bih pritom pušio cigaru mirno i zadovoljno kao eto sad.«

Sad se umeša i Andreu. »Znaju oni da nam udarci i šibanja ne izazivaju ni grimasu na licu, i da to više ne pomaže. Zato su i izmislili to divno vešanje.«

»Ništa oni nisu izmislili«, reče Procoro, drugi jedan boyero. »Ništa. Suviše su oni glupi da bi nešto izmislili. Izmislili su to Montellani. Time su oni namlatili one silne pare kojima su mogli da kupe ove tri monterije. Upitajte samo hachere, kako oni sad obore i tri tone na dan iz straha od vešanja. A to će i nas zadesiti. To mogu da vam kažem. Kad

hacheri sad umesto uobičajene dve tonelade moraju da svrše na dan tri i četiri, moramo, razume se, i mi dnevno dvostruko da otpremimo, pa bilo s volovima, bilo bez njih. A ako se volovi ukopiste pa ni makac, možete da vučete troze na svojim grbačama.«

»Somos los Indios colgados, mi smo vešani Indijanci«, reče Fidel.

»Ili los Indios ahorcados, obešeni Indijanci«, dodade Sixto.

»To bi još bilo bolje nego samo colgados.« Procoro je dunuo gust dim iz svoje cigare. Mnogo ti je bolje ahorcado, jednom obešen i ubijen. Onda se bar oslobodiš svih ovih jada. Ali da te stalno vešaju samo upola, da sutradan moraš dvostruko da radiš kako te uveče ne bi opet obesili na četiri časa, to je večiti pakao. Trebalo bi sve da ih pobijemo, ne samo El Picara i El Gusana, nego odmah i sve ostale capataze u svim campima, a onda još i one proklete Montellane pride.«

»Ali najpre da se svakom podari po pet stotina udaraca, onda da ih izvidamo i četiri nedelje svako veče punimo vrućom kafom i aguardientom dok se ne naduju da puknu, potom da ih obesimo na šest časova. A kad im se svi udovi istegle kao konci, da ih svežemo za neko drvo i potpalimo. Grom i pakao, kad bih jednoga dana zaista mogao sa svima da to učinim, rado bih pošao i deset puta u pakao.« Matias ustade, tresnu cigaru o zemlju, zgazi je, vrteći pritom nogu tako snažno kao da bi hteo da zarije pikavac u zemlju. »Evo baš ovako«, reče divlje, »baš ovako bih zabo u zemlju glavu tog sina proklete kuje, đavolsku glavu tog El Gusana.«

»A ko to ne bi hteo?« reče Andreu. »Ali sve nam to ne pomaže ništa, bolje će biti da vučemo naše troze.«

Dvanaest zaprega vuklo je trozu. S obe strane šljapali su boyeri, trzajući svojim kukama trozu ovamo i onamo, izvlačeći je iz gliba. Gazili su po blatu, do bedara, i imali su malo moći nad trozom, koja je stalno iščezavala u blatu, te su mogli da je nađu i izvuku jedino sledeći lancu o koji je bila okačena.

Dečaci i ostali boyeri šljapali su pored volova, potstičući životinje šiljatim štapovima, vikom i psovkama. I volovi su šljapali do slabina u lepljivom blatu, i možda su imali još više muke da napreduju no momci. Nikada nisu potpuno izvlačili noge iz guste kaše, nego su vukli i noge i telo po dubokom masnom glibu.

Svaki pet koraka povorka se zaustavljala. Momci i volovi soptali su i dahtali tražeći vazduha. A ono što se od ljudi i životinja videlo nad blatom, bilo je obliveno znojem. Muve su sledile u gustim rojevima povorku, bacile se na nekome mestu na meso momaka i volova, kidale parčiće, ostavljale svetlucave pruge potekle krvi, poletele, okomile se na drugo mesto, kidale opet parče mesa, poletele da se na drugome mestu ponovo strmoglave na plen.

Dok su zaprege stajale, momci su se svim snagama upinjali da izvuku i izdignu trozu koja se sasvim zaglibila u blatu i čvrsto zaglavila u korenju i lianama. Kad bi je naj-

zad izvukli, poterali bi dugi niz zaprega. Prevalili bi valjda opet dvadeset koraka, i troza bi se ponova zarila u blato i iščezla ispred očiju. Volovi, još u punom zamahu, povukli bi je još nekoliko koraka dalje pre no što bi se zaustavili, i troza je bila tako čvrsto ukopana u blato, da je ni dvostruki broj zaprega ne bi odande pomakao. Ponova bi se čitava povorka zaustavila. Iskopavanje troze odvijalo se uz psovke i stenjanje. A kad bi je najzad na jedvite jade isko-beljali, uspelo je možda momcima da je odvuku još dvadeset koraka dalje, dok opet ne bi potonula te su ponova morali da je pecaju.

Momci koji su išli pored volova, potsticali ih i pritom stalno morali da dižu i izvlače lance za vuču, da se ne bi upleli u korenje i u močvarno bilje, stalno su se nalazili više u mulju nego iznad njega. Jedan nespretni korak doveo bi ih pod noge volova. Životinje, vukući svom snagom svojih sagnutih tela, mučene hiljadama insekata, upola slepe od paklene vlažne žege, pomahnitale i podivljale od napora, od dreke goniča i stalnog bockanja štapa, nemilosrdno bi gazile u blato momka koji bi im nepažnjom dospeo pod noge. Dešavalo se na svakih pedeset metara da je neki momak iščezao u mulju pod nogama volova. Povorka se nije mogla zaustavljati tačno na sekund, jer ma kako muchachi pokušavali da zaustave najbliže dve zaprege, pročelne zaprege vukle su dalje a ostale tiskale su se za njima. Samo velika veština u služenju svojim telom i gipkost svih njihovih udova spasavala je momke koji su pali pod noge volova.

Iz toga razloga prva opomena što ju je dobijao novi boyero od iskusnih, glasila je uvek: »Momče, pazi dobro da ne padneš pod volove! A ako se već jednom nađeš pod njima, ne čekaj dok se povorka ne zaustavi, nego se izmi-

golji, brže i veštije no gonjena iguana. Posledica ove opomene bila je da se novi goniči nisu usuđivali dovoljno prići zapregama kad je povorka bila u pokretu, te su zato ove novajlije znatno odugovlačile dnevni posao.

Svaka zaprega zahtevala je svog vlastitog dečka, da održi povorku u pokretu i pazi na lance, da se ne upetljaju. To je međutim tražilo da se gonič toliko približi teglećim volovima, da je stalno bio upola ispod tela jednog od volova, i trebalo je samo da jednom nogom sklizne u neku rupu, iz koje je taman jedan vo izvukao prednju nogu, i već se našao koliko je dug ispod oba vola. Svaki muchacho imao je da pazi sam na sebe i na svoj život. Niko mu nije mogao pomoći, jer svaki je imao da svrši triput toliko posla koliko se obično očekuje od čoveka.

Svakom trozom otpremljenom ka tumbu produbljavalo se blato. Ako je pri početku vuče imao još izvesnu gustinu i čvrstinu, vučom teških troza, tapkanjem nogu dvanaest ili četrnaest pari teških volova, i mešenjem nogu momaka, blato je posle nekoliko troza postalo tako kašasto i rastegljivo kao testo. Što je više dobijalo osobine mekog testa, utoliko više je troza upadala u glib, utoliko su dublje propadale noge volova u meko tle, utoliko je teže i mučnije bivalo životinja-ma da izvlače noge, i utoliko više snage, potrebne za vuču, morale su da troše samo na to da se kreću po tom dubokom i lepljivom blatu. No nije to sve. Što je mekše postajalo testo i što je dublje smekšano i razriveno, utoliko je više pri-anjalo u teškom grumenju o trozu i noge životinja i momaka. Noge životinja dobile su izgled slonovskih nogu, dok je troza dobijala trostruki obim a petostruku težinu. Razume se da

su momci, čim bi izvukli trozu na površinu, odmah zgrebali izlišne slojeve mulja. No ne bi prevalili ni nekoliko koraka dalje, i već bi troza narasla na dvostruki i trostruki obim i težinu.

Ali šta vredi sve kukanje! Ako troza treba da donese para, mora da se proda, a ako treba da se proda, mora da se dopremi do tržišta. Kako će stići do luke, to nije stvar kupca nego prodavca. Prodavac bi radije izneo caobu iz džungle traktorima, na čeličnim tračnim točkovima. Ali tamo gde bi mogao da dovede velike traktore, ne raste caoba. Visoka cena zlata zasnovana je u retkosti toga metala i u mucu da se do njega dođe. Visoka cena mahagonija, naprotiv, zasnovana je u teškoći transporta. Manje truda, manje vremena i manje para staje dopremanje jelovine iz unutrašnjosti Finske u neku luku Centralne Amerike, nego caobe iz džungli Centralne Amerike u istu luku. Iz toga razloga je u lukama Centralne Amerike drvo iz šuma Rusije, Švedske i Finske uveliko jevtinije nego drvo iz prašuma ovih američkih republika.

Kada je šesta troza toga dana potonula nasred puta ka tumbu u dubokom blatu, volovi su smatrali kao dužnost prema svome samoodržanju da za taj dan obustave dalji rad.

Dok su momci radili na tome da iskopaju potonulu trozu, jedan je par volova plegao za drugim. Kad je troza najzad iznesena na površinu, sve su zaprege počivale u blatu. Boyeri su znali da sad ni bockanje štapovima ni udarci biča ne bi mogli navesti volove na dalji rad. Već su ovoga dana radili dva časa više no što su navikli. No pošto su se nalazili u tako dugoj povorci, njihov nagon stada i osećanje zajed-

nice učiniše da za neko vreme zaborave prekovremeni rad. Sad je isti taj nagon učinio da su svi polegali i u isti mah uskratili dalji rad.

Vicente, sav zadihan i znojav, priđe Andreu i reče: »Najzad smo za danas gotovi s poslom. Ne mogu više.«

»Svi mi više ne možemo, Nene. Ali samo volovi sad imaju počinka do jednog časa po ponoći. Mi ne. Mi sad idemo do campa da jedemo. Ali onda imamo čitavo popodne da radimo dok nam ne dozvole odmor.«

»Ali bez volova ne možemo da vučemo troze«, reče Vicente.

»Pogodio si, detence moje.« Andreu se zaceni od smeha. I on je drhtao kao i svi ostali momci. I njegovo je telo bilo obliveno znojem, koji je na više mesta curio crvenkasto niz telo, pošto se mešao sa tankim mlazevima krvi iz ujeda insekata. No i pored sveg umora, mogao je da se nasmeje s Vicentom. I ponovio je: »Zacelo da ne, Nene. Bez volova ne možemo da vučemo troze. Vidim da umeš da se služiš svojom glavom.«

»Pa to ja i kažem, Andrito, kad nemamo volova, ne možemo ni da vučemo troze, te ne moramo ni dalje da radimo.«

»Možda je to bilo tako na vašoj finci, sine moj. Ali ovde ne. Ovde ima da radiš doklegod se držiš na nogama. A kad se više ne držiš na nogama, radićeš vala ma i puzeći na zadnjici. Ali raditi moraš. El Gusano mi je to juče rekao da na suprotnoj strani rova, gde se sad seku stabla, treba da prokrčimo u gustišu ulicu, da stvorimo slobodan put. S druge strane caoba je rasla deset puta bogatije no s ove strane. Ali je put još močvarniji nego ovde.«

»Još močvarniji i blatniji no ovde?« upita Vicente zaprepasćeno. »Kako je to moguće?«

»Ovde je sve moguće. A pošto je s one strane, usled spuštanja terena, blato tako meko, da se troze pri vuči zabijaju odmah deset metara u dubinu, moramo da gradimo calzadas. A to ćemo da činimo danas po podne, dok nas umor ne svali i dok ne zaspimo gde smo se skljkali.«

»Calzadas, veliš, a šta je to?«

»Popodne ćeš videti, a pri građenju calzada naučićeš još i to da je svaki posao što ga ovde vršimo jednak po svireposti i naporu. Tu se vala ništa ne poklanja. I nema ovde lakog rada, a kamo li odmora.«

Odahnuvši jedno pet minuta, muchachi stadoše da isprežu volove. Odrešili su i skinuli teške jarmove, valjda svojih dvadeset i pet kila težine, koji su pritiskivali šije životinja još od dva časa ujutro. Životinje su, oslobođene, micale glavama i vratovima, koji su zacelo bili kao uzeti, i stale sa zadovoljstvom da ližu rane od ujeda muva i drugih insekata i da zubima grebu i stružu zapaljenu kožu.

Najzad su svi volovi bili ispregnuti. Ležali su još uvek u povorci, na mestu gde su se spustili. Tela su im ležeći utonula duboko u glib. Izgleda da im je godilo u blatu, koje je bilo malo hladnije od okolnog usijanog vazduha, mulj, naime, ne samo što im je hladio tela, nego je u isti mah ublažavao i strašni svrab insekatskih ujeda, a sva sila garrapata, velikih i malih krpelji, koji su se ugrizli u kožu, osetiše se ugroženi u sigurnosti po život na mestima volovskih tela gde se uhvatio mulj, i stadoše da izvlače svoja snažna klišta iz kože i da mile van. Ovi su insekti instinktivno osetili da su izgubljeni ako se mulj na telu volova okore, pod žegom skameni i njih stisne i ubije. Ali su i volovi znali instinktiv-

no, možda čak i iz iskustva, da ih ležanje u mulju a potom prepuštanje suncu da sasuš i stvrdne na njihovoj koži blato oslobađa stotina, pa i hiljada takvih nesusnih parazita.

Neki od momaka pošli su sa šoljama ka izvoru, koji je na nekih dvesta metara, malo po strani od ulice, izvirao u tankome mlazu iz pukotine na jednoj steni. Nije bilo mnogo vode, i momci su, da bi se uopšte mogli njome koristiti, morali najpre da izdube malu jamu, da se tanki mlaz u nju ulije te voda tako nakupi. Svaki je zahitao šolju u jami, isplaknuo usta, pa u glinenoj vodi, koju bi ponova zahvatio šoljom, izmešao grumenčić posola.

Većina muchacha je, međutim, bila umorna da preduzme put do tog izvora. Više su voleli da se pruče koliko su dugački i da se odmore na malo suvljoj strani ulice.

Odjednom, banuvši iz gustiša, nađe se pred njima El Picaro. Sedeo je na konju i obuhvatio pogledom povorku.

Momci su ostali da leže gde su se zatekli.

»Jedva jedanaest sati a vi već svršili za danas s poslom?« doviknuo je.

Pedro mu odvrati, zavijajući cigaru: »Volovi više nisu hteli.«

»Razume se da nisu, kad ste ih premorili. Da ste bolje pomagali volovima i brže i više dizali troze iz blata, da sirote životinje ne moraju tako nečovečno da se naprežu, ne bi sad bili premoreni. Lena ste vi bagra, eto šta ste, i moraću ja bogami čestito da uletim među vas, da vas malo obodrim. Moram večeras malo da povešam polovinu vaše bratije, na jedno dva časa, da vas osvežim. Niste tu, majku mu, na ferijama i na oporavku, nego na radu. Hajd, odvedite volove

na pašul! A u ponoć stupićete na rad, da odvučete ostatak trozal Grehota je, por Dios, pred Bogom i pred ljudima kako se tu lenčari, i prava je bruka kako se snažni mrki psi kao vi nasred bela dana izležavaju i neće više da rade. Hajd volove na pašul! A kad u campu progutate svoju prokletu krmu, pođite preko na drugu stranu, da čistite ulice! Grom i pakao, naučiću ja vas još kako se ovde čestito ima da radi. Trebalo bi svima da vam odvalim po dvadeset, da unesem malo života u tu povorku. Zar vas zaista nije stid da tako iznurite sirote volove da jadni ne mogu više ni da krkljaju? Santa Purisima mi je večiti svedok da ste vi vašljivi i prljavi strvoderi, smrljiva indijanska žgadija, eto šta ste, kopilad šugavih kuja i cabronile«

Osvrtao se na sve strane da pregleda bojište i da se doseti nečem novom. Dosetio se.

»Los yugos, jarmove, grom i pakao, ne morate baš odmah da ostavite u đubretu kad ih skinete. Suviše ste leni da ih odnesete ma i nekoliko koraka na suvo!«

Fidel se upola izdiže na lakat, ne dižući se, međutim, s mesta gde se izvalio, i reče: »A šta ima da ih s toliko muke vučemo kroz blato do campa kad noćas ionako ima da ih stavljamo volovima na vrat tamo gde sad leže.«

»Jezik za zube, ili ću te raspaliti po gubici, drsko pseto!« viknu El Picaro.

»Samo da znate zašto ostavljamo jarmove gde su«, nastavi Fidel. Iz glasa mu se razabiralo da nije govorio da bi dao objašnjenje, nego da ljuti El Picara. A El Picaro je to dobro i osetio. Ali kao svi capatazi i kao svi dželatski momci i mučitelji, i El Picaro je bio prilično oprezan, čuvao se da ne zaoštri suviše jednu situaciju kad je znao da nije u nadmoćnosti i kad se nalazio u okolini gde ne bi mogao da

umakne sudbini u slučaju da zagusti. Video je dobro da su muchachi, usled prezamorenosti, u takvom raspoloženju da bi najmanji povod bio dovoljan da nekog navede da ustane, nasrne na njega, strgne ga s konja, premlati ga kao psa pa zakopa u mulju. Šta bi El Picaru mogao da pomogne revolver? Od šest metaka, ukoliko bi uopšte uspeo da ispali šest metaka, u tom uzbuđenju četiri bi promašila. A ispalivši tih šest metaka, bio bi potpuno izgubljen.

Nije govorio ništa dalje. Natenane je zapalio cigaretu, i okrenuo konja. Jašio je nekoliko koraka natrag, a onda ošinuo konja i u isti mah ga podbo teškim mamuzama, da bi konj preskočio put, jer je camp bio bliži sa suprotne strane. Konj je skočio.

No El Picaro, koji nije ovde posmatrao rad nego samo odmaranje, potcenjivao je teškoće koje je zadavala ulica. Zacemento je mislio da je blato samo na površini. Imao bi mnoge muke da s konjem polako pređe preko puta.

A pred očima momaka hteo je da pokaže da ta ulica ne zadaje više truda no ma koja druga. I tako je, skočivši s konjem, upao tako duboko u razmekšalo i razriveno blato, da je, kao zabijen, potonuo do preko sedla u gustom glibu.

Konj se upinjao da se iskobelja, ali što je više lomatao nogama, sve je dublje tonuo.

Muchachi su ostali svi mirno na svojim mestima.

El Picaro ih nije pozvao u pomoć. To bi naškodilo njegovom dostojanstvu. Spustio se sa sedla i upao do prsiju u glib. Izmotao je svoj laso, načinio omču, ovio je konju oko gubice a drugi kraj sebi oko članka, i uz psovke i stenjanja stao da ga vuče iz mulja.

Oslobođen tereta jahača, konj se mučno upinjao u blatu, sve dok nije naišao na čvršće uporište na nekom korenju ili kamenju, te je mogao da se izdigne za pola metra. El Picaro je za to vreme stigao na obalu jarka, i odavde je, stojeći na manje glibovitom flu, pomoću lasa privukao životinju, dajući joj time kako uporište tako i pravac kretanja.

Izgledao je sad ako ne baš sasvim a ono slično kao i svi momci. Ovi su bili od crne krute kose do tabana prekriveni crno sivom kašom koja je polako počinjala da se suši na njihovom telu. Kosa im je bila slepljena i okorela, a jedina odeća što ju je svaki nosio, pocepane bele pamučne čakšire bile su obložene debelim slojem blata i prožete njime. Ne bi se sa sigurnošću moglo ustvrditi da su te čakšire bile načinjene od pamuka, mogle su isto tako biti načinjene od samoga blata. Sve u svemu, svaki je muchacho izgledao kao da je od glave do pete uvijen u tamno sivo testo, spreman da ga strpaju u peć, da odande izađe kao licitarski lutak. A i jahača životinja El Picara izgledala je kao neki povelikački konj od medenjaka. On sam razlikovao se od momaka jedino po tome što mu kosa nije bila slepljena i što mu je lice bilo samo poprskano blatom. Kako je, međutim, imao na sebi košulju, pantalone, kožne kamašne i cipele, stajalo ga je više muke da se oslobodi prionulog blata nego muchache.

Skinuo je dlanovima vlažno, lepljivo blato sa odeće, a onda sa sedla i bokova svoga konja.

»Grom i pakao,« vikao je besno, »ta ja, bogamu, nisam znao da je ovde ovo proketo blato tako duboko i tako gadno.«

»Da ste nas pitali, rekli bi vam,« doviknu mu Santiago.

A Fidel reče glasno i drsko: »Pošto vi ionako sve znate, mislili smo da morate da znate i to koliko je ovde dubok lodo.«

Sad se umeša i Andreu: »Da smo mogli pre podne da odvučemo sve troze, zacelo bi i bile otpremljene. Sad bar znate zašto nismo mogli sve da svršimo.«

El Picaro se silno naduo što je uspeo da se iskobelja iz blata bez pomoći muchacha. Promenjenim tonom rekao je: »Zameniću vam noćas polovinu zaprega sa odmornim, i dati još šest novih. A sad dovedite sve volove do campa, pa ih pustite na pašu, jednu milju iza campa. Ja ću vam izabrati zaprege. Ta ko bi i pomislio da je blato ovde tako gusto i duboko!«

»S druge strane rova, gde se sad seče caoba, dvostruko je duboko«, reče Matias, »a ulica je dvaput duža od ove.«

»Da, znam to«, reče El Picaro uzjahujući konja. »Poručiću don Severu da nam treba više zaprega.«

El Picaro odjaha, manje gord i kočoperan no što je došao. I gledajući ga tako kako jaše, čovek bi ga lako mogao držati za nekog viteza iz stare skaske, koga je zli čarobnjak začarao, te se sad pretvara u kamen, i u sledećem trenutku treba da se ukoči, da kao okamenjeni vitez uteruje strah u kosti budućim pokolenjima.

»Izgledao je tako smešan«, reče Santiago klibeći se, »da sam pomislio da će pokušati da se za sopstvene uši izvuče iz đubreta.«

Fidel je dodade jetko: »Da je pritom otkinuo tu svoju odvratnu repu, bilo bi mi olakšanje duši.«

»A zašto olakšanje?« upita Procoro, okrenuvši se na drugi bok i pogledavši Fidela.

»Zašto, veliš, olakšanje? Kako možeš tako glupo i bezazleno da pitaš, čoveče? Onda se, zaboga, ne bih osećao obavezan da mu jednoga dana oftikarim glavurdu. Jer eto, nikako ne mogu da se oslobodim osećanja da ću to jednog dana zacelo učiniti. Proganja me i danju i noću, kadgod vidim njuške ove dvojice, El Gusana i El Picara. Oni nam vala olakšavaju da dođemo do takvih lepih i opojnih osećanja, i da smerno molimo milostivog Boga da nam što pre pruži zgodnu priliku za tu glavoseču.«

Odmorivši se neko vreme, osetivši da više nemaju jaram na vratu, te znajući stoga da im je posao za danas svršen, volovi su bez mnogo otpora i smetnji ustali i pošli u campo.

»A gde je Eulalio?« upita Andreu odjednom, kad čitava povorka krenu. »Ima već najmanje sat kako ga nisam video. Grom i pakao, sad mi tek pada na um da poslednjeg časa nije bio u povorci.«

Nekoliko momaka potrčase u džunglu vičući njegovo ime.

Posle izvesnog dovikivanja razabraše slabašni odziv Eulalia: »Aqui, estoy, companeros!«

Dvojica mu pritrčase.

Bio je seo, naslonjen o neko drvo. Lice mu je bilo zelenkasto, laka pena mu je trгла na otekale usne. Noga koju je ujela culebra bila je sve do kolena pomodrela. Bila je otekla, zapaljena i naduta, te se činilo kao da će prsnuti.

»Sto mu gromova, companeros, ne mogu da idem«, reče Eulalio umorno.

Dvojica ga digoše i ponesoše na ramenima u pravcu campa, idući za povorkom.

Stigavši tamo, dečaci oterase volove na pašu, gde su zacateri, momci za hranjenje volova u campu, pripremili lišće, suve kukuruzove stabljike i travu, pokošenu jutros na nekim čistacima džungle. Volovi su, međutim, bili suviše umor-

ni da bi jeli. Grickali su malo mršavu travu paše. A onda su potražili hladovita mesta ispod drveća, koje je stajalo rasuto na polju, i legli da počinu. Kasnije, po podne, otkaskaće na potok da se napiju, a potom će, odmorni, u hladu večeri natenane potražiti hranu.

Kuvar još nije svršio jelo za momke. A to im je dalo prilike da se u kolibi boyera pruže po asurama, zaspavši na mestu kao zaklani.

Andreu je pošao u oficinu El Picara. Ovaj se ljuljuškao u počivaljci, obešenoj pod isturenim krovom kolibe koja je njemu i El Gusanu služila kao kancelarija i stan. El Gusano je bio kod hachera, da pazi kako se ne bi ko učmavao, nego da se svi potrudе da obore tri, ili još bolje četiri tone.

»Jefe«, oslovi Andreu El Picara, »dodite malo do naše choze. Eulalio leži i ne može da ide.«

El Picaro, koji je pušio cigaretu načinjenu od iseckanog presnog duvana zavijenog u običnu hartiju, ljuljuškao se nemarno dalje i leno upitao: »A šta mu je? Zacelo mu se po podne ne pomaže pri građenju calzada. Nateraću ja već njega da ide.«

Andreu ništa ne odgovori. Stajao je i dalje pred porticom, držeći učtivo u ruci svoj izbušeni i blatni palmov šesir.

»Bueno, vengo«, reče najzad El Picaro, »dobro, dolazim!«

Spustio se niz počivaljku i pošao ka chozi, gde su spavali boyeri kad su noćili u campu.

Često su, doduše, naročito kad im je mesto rada bilo suviše udaljeno od campa, a krave pasle na paši bliže mestu rada, boyeri i ganani spavali u kolibama dignutim na brzu ruku od stabljika i palmovog lišća i bile tako lako građene

da su služile taman dotle dok su muchachi radili u njihovoj blizini.

Idući ka kolibi, El Picaro je prolazio pored kuhinje.

Kuhinja se sastojala od palmovog krova postavljenog na kolce. Samo sa strane odakle je obično vetar duvao podignut je zid od tankih stabljika prepletenih lianama, a spolja prekriven lisnatim granjem. Kuvanje se obavljalo na golom tlu, gde je gorelo više vatri, nad kojima su visili ulupljeni limeni i emaljni lonci i stajale velike i male zemljane posude. Kuvar, Indijanac, kao i svi ovdašnji radnici, imao je za pomoćnika desetogodišnjeg dečka. Tu mu je bila i neka tetka, zacelo dvaput starija od njega, s kojom je živeo u nekoj vrsti bračne zajednice. Ova mu žena, međutim, nikad nije pomagala u kuvanju. Samo je jela, pušila celi bogovetni dan neobično debele cigare, koje je pravila za sebe i za njega. A kad nije ni jela ni pušila, ležala je u nekoj počivaljci, obesojoj o dve grede koje su držale krov. U campu je bilo poznato da ova matora, debela, prilično smežurana, usled retkog pranja baš ne miomirisna tetka za izvesnu količinu sirovog duvana, za aguardiente ili za parče šarene pamučne tkanine, šarenu atlasnu traku ili za nisku staklenih perli, provodi četvrtinu ili pola noći s nekim od boyera ili hachera. Kuvar nije bio protivnik tome. Ali je očekivao da, ukoliko se plaćalo aguardientom, on dobije veći deo. Onda se bezmerno opijao, i nemilosrdno izlemao tetku, vičući da ceo svet čuje kako je ona nepopravljiva stara ženturača, koju će jednoga dana svojim rukama zadaviti.

»Hej, ti, prljavo pseto!« viknu El Picaro na kuvara, »zašto još nisi svršio to proketo jelo za muchache? Ama razbudiću ja tebe samo dok stignu musicos, ima da vidiš.«

»La comida, jelo je gotovo koliko ovog trenutka, jefe, sasvim sigurno«, odvrati kuvar.

»Ako ne bude, zviznuću te ovim bičem po licu, ti njuško kopilanska.«

Kuvar se okomi na malog kuhinjskog dečka što je čučao uz vatru potpirujući je da bolje gori. »Ti klipane«, dreknu na njega, »da si bolje pazio na vatru, ova bi svinjska splaćina bila već davno gotova.« Digao je neku granu što je ležala uz vatru i nemilosrdno raspalio njome dečka po leđima.

Dečko Ćipi i pobeže. »Smesta da si mi se dovukao, ti mala besna žabo!« vikao je kuvar za njim.

No dečko je ostao na dobrom rastojanju. Odatle je vikao: »Ako me još jednom bijete, otići ću u ganane.«

»Hodi ovamo«, reče sad kuvar pomirljivo, »ta neću te tući.«

Dečko se vrati u kuhinju. Kuvar ga potapša po obrazima ulizujući mu se i reče u po glasa: »Ta nisam ja to ozbiljno mislio, Pablito. Samo sam morao malo da te izlemam u prisustvu El Picara, da bi mislio ti si kriv, jesil' razumeo? Inače bi me obesio ili išibao, a onda bi me ova matora veštica ni-podištavala. Ta znaš kako je. Nećeš mi zameriti onih nekoliko bubotaka, je li, Pablito?«

»Ama neću, zašto bih, don Filemone«, odvrati dečko pomiren i lati se ponova posla.

El Picaro je ušao u kolibu. Eulalio je ležao na svojoj asuri stenjući i ječeći. Nekoliko muchacha šćućurilo se kraj njega. Držali su šolje s vodom, napajali su ga i hladili mu vodom glavu i nogu.

»A šta ti je, muchacho?« upita El Picaro.

»Ujela ga je zvečarka dok smo čistili suvi rov od šipražja«, objasni Andreu.

»Bogami ovo opako izgleda«, reče El Picaro opipavajući nogu. Počinje da modri već i iznad kolena. Tu bome ne preostaje drugo, Eulalio, nego da ti režemo nogu.«

»Da, i meni se čini, jefee«, odvrati Eulalio pomiren sa sudbinom.

»Možda je bolje da je ne testerišemo nego prosto otsećemo sekirom«, reče Pedro, »to brže ide.«

»Ti si burro, pravi pravcati magarac«, na to će Santiago Pedru. »Ako mu sekirom otsećemo nogu, a ne sećemo vešto, može da prsne kost, pa može da potraje nedeljama dok ne zaraste.«

»Šta ti na to veliš, Lalio?« upita Andreu.

»Meni je svejedno kako ćete mi skinuti nogu. Boli tako strahovito, da ne može više boleti bilo da je cepate bilo da je testerišete. Biću zadovoljan već ako se oslobodim te proklete noge. Jer dugo bogami ne bih više podneo. Već mi štreca i u kukovima taj prokleti otrov.«

»Trebalo je ranije da nam kažeš da te je zmiја ujela«, reče Cirilo, onda bi odmah izegli. Suviše smo to kasno učinili, u tome je stvar.«

»Ostavi me na miru sa tim tvojim savetima«, zajeca Eulalio. »Ta nisam ranije znao da me je dohvatila, đavolsku joj mater. I secite, ili režite, ili cepajte mi već jednom tu prokletu nogu, da se smirim već jednom, i ne pričajte mi tu sva-kojake gluposti.«

»Andreu,« reče El Picaro, »pođi sa mnom u oficinu!«

Obojica pođoše i posle nekoliko minuta donesoše bocu aguardiente, testeru za drva i nekoliko krpa neke stare košulje.

El Picaro razgleda, uze jednu šolju, izli vodu, napuni je do ruba aguardientom pa reče Eulaliu: »De ispij ovo, da ne osećaš toliko.«

Eulalio ispi aguardiente naiskap. El Picaro onda uze neku krpu, umoči je u drugu šolju napunjenu aguardientom, oprala njome testeru, pa očisti Eulaliјеvo koleno i čestito ga pokvasi aguardientom.

»Moraćemo nogu čvrsto da svežemo ispod kuka«, reče Andreu, »da ne iskrvari. I moramo doneti vruće masti iz kuhinje, da namažemo ranu, pa posle debelo pospemo šećerom.«

»Misliš valjda solju«, primeti Pedro.

»Mrkim šećerom rekoh, i šećer baš i treba«, potvrdi Andreu. »A ti, Matiase, pođi do cocinera, do kuvara, i nabavi nam to. Vruća mast i šećer. Šećer dobro utucan, da bude kao prašak. Hajd, corre, trkni!«

Eulalio je međutim od šolje aguardiente koju je naiskap popio utonuo u neki polusan kao da je samo upola bio svestan šta se oko njega dešava.

»Ko ume dobro da testeríše?« upita Andreu osvrnuvši se.

»Ja ću to učiniti«, odgovori Santiago. »Ja imam iskustva, pre nego što sam postao carretero, bio sam u Ocosocoautli kod don Benigna kasapski momak i znam kako se režu kosti.«

»Dobro, onda ćeš ti rezati«, naredi El Picaro.

Santiago uze testeru, ispita joj zupce, pa reče: »Pridržite mu čvrsto glavu i ruke, a i drugu nogu, da se ne bi otimao. A jedan neka uhvati tu kod bedrenjače, gde je vezano, a drugi dole na cevanići. Ali čvrsto držite.«

»Treba da ostaviš dronjčić mesa, Santiago«, reče Andreu, »da bi ostalo nešto da zaraste na kosti.«

»To znam i ja, volu jedan. Ali tačno, zaboravili smo da treba i šiti. De, otrči do one stare kalašture i donesi dobru jaku iglu i dobar konac, dovoljno dugačak da može nekoliko puta da se omota i da dobro uhvati ono parče mesa što ostane«.

Za tren oka nađe se igla i konac pri ruci. El Picaro umoči sve u rakiju i pripravi za upotrebu. Jedan od muchacha stajao je sasvim blizu sa čankom vrele masti, a drugi sa šećerom.

Eulalio jeknu, pokuša da se zgrči, ali ga čvrsto pritisnuše o asuru i pridržaše za sve udove. Jeknuo je nekoliko puta, groknuo i zagrcnuo se gledajući otvorenih očiju šta mu se dešava s nogom. U nekim minutima kao da nije bio potpuno načisto radi li se to o njegovoj rođenoj nozi ili o nozi nekog od momaka što su se fiskali oko njega i od kojih kao da je svaki imao da ispunjava neki specijalni zadatak.

Sve je uspelo na najveće zadovoljstvo svih pomagača.

Kad su momci najzad mogli da pođu da jedu, Eulalio je utonuo u san, trgnuvši prethodno još jedan gutljaj rakije što mu je El Picaro natio.

Ručak muchacha nije baš bio mnogo značajan. Ali pošto nije bilo boljega, morali su da se zadovolje njime. Bilo je pirinča kuvanog sa biberom i paprikom, nekoliko komada smekšane kožure, odnosno carne seca, kako se nazivalo, nekog koščastog suvog mesa, crnog pasulja sa zelenim biberom, poprskanog s nekoliko suznih očiju užegle masti. Uz to još, kao završno piće, čorbuljina nazvana kafa.

Tek što su zgužvali ručak, već se stvorio El Picaro pred kolibom: »Hajd, muchachi, napred, da gradite calzadu! Andreu, ti znaš gde. El Gusano ti je juče pokazao novo mesto gde će se iduće nedelje seći«.

»Si, jefe«, odgovori Andreu.

Muchachi odoše, naoružani dugačkim noževima za džunglu, machetama.

Andreu, Pedro i Santiago predoše put koji im je El Gusano označio kao ulicu. El Gusano je taj callejon označio samo od prilike. Bio je sad zadatak iskusnih boyera da odaberu ulicu tako kako bi pružala najmanje teškoća pri vuči troza.

Bila je to pruga od blizu deset kilometara od polja seče do glavnog rova. Od tih deset kilometara pet su bila močvarna. Tri izvidnika su pokušala da obiđu močvaru te pronađu neki drugi put. Ali ma koliko tražili, još je uvek bio najbolji onaj što ga je El Gusano odredio. Ostali su vodili stalno preko stenovitih brežuljaka i preko više od dvadeset rovova, delom suvih, delom na dnu ispunjenim gustim muljem. Ovi rovovi nastali su za vreme tropskih kiša od naraslih bujica, iz godine u godinu usecali su se dublje u tle i bili često tako duboki da bi trebalo više časova da se ma i jedna troza preveze preko njih. Rđava strana je bila da nijedan od ovih rovova nije imao direktne veze ni sa jednom od plovnih reka. Gubili su se u močvari, blatu ili u nekom jezeru, ili su uvirali u neke podzemne kanale, pećine i levke. Moguće je da je koji od tih rovova ipak na neki način ulivao svoje vode u reku, ali trajalo bi više nedelja da se to ispita i utvrdi. A moglo se desiti da se posle više nedelja ispitivanja otkrije kako se rov uliva u neko ulegnuće tla, završavajući u nekoj pukotini, ili da se sasvim proširuje, vodeći preko nekog prostranog polja valutaka, gde troze više

ne mogu da plove nego bi se zadržale nasred masa kamenja i izgubile.

A i nije bio zadatak trojice momaka da vrše ispitivanja. Njima su označena polja seče a i tumbo, gde se slaže drvo da se nastankom kišnog doba otplavi. Sve što su imali da čine bilo je da prokrče ulicu kojom treba da se transportuju troze.

Ostali boyeri i dečaci već su počeli da cepaju varales, stabla pomoću kojih je imala da se sagradi calzada.

Samo što je ova oblast bila deset puta bogatija caobom od one odakle se jutros transportovala, isplatilo se da se utroši i nedelja dana za izgradnju specijalne calzade. Čim sve troze iz oblasti sadašnje seče stignu na tumbo, što će verovatno biti moguće preksutra do podne, boyeri i ganani čitavu nedelju dana imaju da rade samo na gradnji ceste novoizabranog distrikta. Za to vreme volovi mogu da počinu i da se dobro uhrane, da bi po isteku te nedelje dana bili pri punoj snazi. O volovima, o njihovom odmoru i njihovoj nezi stalno se vodila briga, oni su na ime stajali skupih para i teže su se dobavljali nego Indijanci, koje je čovek mogao da pokupi negde pijane, da ih zbog rušenja mira natovari globom od pedeset pesosa, da bi ih zbog te novčane kazne, koju ne mogu da plate, prodao nekom enganchadoru, nekom agentu, koji će ih prodati dalje monterijama.

Kad se vratio sa svog izviđaja, Andreu je naložio Pedru i još šestorici momaka da čiste ulicu od žbunja i šipražja što će pri transportu smetati.

On sam je s ostalim boyerima i gananima stao da gradi čvrstu ulicu. Calzada, drvena cesta, gradila se samo na me-

stima gde je teren bio močvaran ili tako mek i vlažan, da se raskvasio već posle tri-četiri otpremljene troze.

Po dnu ceste poređase stabla tri-četiri metra dužine, debljine ljudske mišice. Pa su ova stabla ispleli lianama, likom i remenjem od kore. To je bilo popločavanje. Takvom calzadom jedna troza može lako da se preveze preko močvare uz pomoć dve volovske zaprege, i vožnja se odigravala žustro kao što su volovi vukli. Pošto se troza nije vukla po golom tlu, a tegleći volovi nisu imali da gaze po raskvašenom dnu, blato se nije produbljavalo. Dešavalo se, doduše, usled težine volova što su njome kasali, pa usled prevezanih troza i udaranja i truckanja o varale, da je calzada počinjala da se spušta po transportu većeg broja troza. Obično se spuštala najpre s jedne strane, i to sa strane gde je tle bilo najmekše i najmuljevitije. Kad se calzada jednom nagnula u stranu, prevezena troza je klizila na tu stranu. A pošto su volovi trzali, troza bi upala sa strane ispod čvrste ceste i pokidala je. Ili pak zaprege nisu mogle da se zadrže na nagnutoj i klizavoj stazi, te su se okliznule u stranu i povukle trozu u mulj, čime bi nastali sasvim isti naponi i muke kao i kod troze što se vuče po golom mulju.

Iz tih razloga nije bilo dovoljno da se samo jednom sagradi calzada, nego je ova morala stalno da se popravljala i obnavlja, doklegod je trajala vuča. A gradnja i stalne popravke zadavale su toliko sporednih poslova, i zadržavale toliko momaka od važnijih poslova, da su se calzade gradile jedino ako su ovim putem morale da se prevezu vrlo mnoge troze, ili pak ako bi prevoz manjeg broja troza preko močvarnog terena zahtevao više vremena i truda no gradnja calzade i transport zajedno.

»Eto vidiš, Nene«, objašnjavao je Andreu dečku, »zašto se samo u izuzetnim slučajevima grade calzade. Kako ide bez calzade, dovoljno si se uverio danas. A još nismo ni gotovi. Noćas u dvanaest ima iznova da počne, i opet do sutra u deset ili jedanaest časova, doklegod volovi budu voljni da učestvuju. Stajace nas bome još dva đavolski naporna dana, i nas i volove. Ali kad bi tamo hteli tek da gradimo calzadu, trebali bi četiri-pet dana, a to se za tako malo troza ne isplati«.

»Ali bi se onda manje mučili«, reče Vicente.

»Ovde se o tome nikad ne vodi računa hoćemo li se mi više ili manje namučiti. Ovde se vodi računa jedino o sporijoj ili bržoj isporuci. I bilo ovako ili onako, mi muchachi uvek moramo da plaćamo, mi uvek sve moramo da plaćamo«.

Kad se sunce bližilo zaranku, a nagla noć se najavila jednim svežim dahom, Andreu viknu: »Muchachos, za danas ćemo da načinimo fajront. U ponoć moramo opet na rad«.

Procoro potseti Andreua da je El Gusano rekao da moraju da rade tu na ulici sve dok se sasvim ne smrkne.

Na to će Fidel: »Radim ja nešto na to što je taj cabron rekao. Idemo mi sad, dosta sam rintao«.

»Ko je cabron, majku ti, i na šta ti to nešto radiš?« dreknu iznenada El Gusano banuvši među njih.

El Gusano je dojašio neprimećen od momaka, a pošto je tle bilo vlažno, niko nije razabrao ni bat konjskih kopita.

Fidel se drsko ispreči i reče glasno: »Ja sam rekao cabron, ja! I sasvim smo dosta danas konjosali«. Istupivši iz gomile dohvatio je čvrsto svoju machetu, i držao je tako

kao da namerava pri najmanjem pokretu, što bi ga El Gusano protiv njega učinio, da nasrne na njega.

El Gusano spazi taj gest. Podiže ruku s bičem. Nije bilo sasvim izvesno namerava li da ošine konja ili da s konjem priskoči Fidelu da ga čestito mazne.

No u istom trenutku opazi kako su se svi momci, već spremni na povratak u camp, zbili u gomilu, držeći svi machete u rukama i mereći ga pogledima. Nije bio načisto da li muchachi hoće samo da učine izazivački utisak, ili mu ozbiljno prete. Smatrao je pametnijim da to pitanje ne reši sa sigurnošću sad i ovde. Mlitavo opusti ruku s bičem i reče: »Mogli ste baš i malo više da uradite danas, da ulica bude brže gotova. No možda imate pravo, umorni ste. Ali u dvanaest ima da se dignete! Doći ću da vas pozovem. One troze tamo preko ima sutra sve da budu na tumbu. Don Severo je to izričito naredio«.

Ne sačekavši odgovor okrenuo je konja i odjašio kući.

Muchachi su se, potpuno iznureni petnaestčasovnim radom u dubini džungle, vratili u campo. Kad stigoše, noć se već sasvim spustila.

Jedan sat kasnije pođoše kuvaru da prime večeru: crni pasulj, skuvan sa zelenim biberom, tortille i kafu.

Dok su jeli, upita Pedro: »A šta radi naš companero Eulalio? Je li ga ko video?«

»Da«, odvrati Andreu, »ja sam ga video i dao sam mu kafu. Upola mi se čini kao da će se oporaviti, a upola kao da će otići Bogu na istinu. Ne umem da se snađem kako je s njim.«

»Posle jela ćemo ispitati šta možemo s njim da uradimo«, reče Matias, zahvatajući pasulj parčetom tortille i trpajući ga u razjapljena usta.

Fidel popi gutljaj kafe i primeti: »Tu vala baš i ne možemo više mnogo da uradimo. Nogu smo mu odrezali, a stajemo li još da ga režemo, neće od čitavog derana ništa preostati.«

Momci su jeli šćućureni na zemlji ispred kuhinje, oskudno osvetljeni buktavim vatrama kolibe i čkiljavim plamičima dva fenjera što ih je kuvar obesio o dva kolca svoje zgrade.

Dok su momci još tako čučali, naidoše i hacheri u kuhinju da prime jelo.

Često, kadgod su polja seče bila udaljena od campa, hacheri su, kao i boyeri, pri odlasku ujutro poneli neko lako jelo, pa ga podgrevali u blizini svoga mesta rada. U tim slučajevima dobijali su svoj potpuni obrok uveče. Takozvani potpuni obrok, ili la comida, razlikovao se od lake hrane, što su je momci dobijali ujutro i uveče, samo po tome što je pored crna pasulja bilo još i pirinča i parčeta suva mesa, ili komada tuberkulozne sardine iz ulja. Valja doduše priznati da je u pogledu hrane ovde bilo kudikamo pravičnije nego recimo u drugim prilikama. Ni El Picaro i El Gusano nisu dobijali ni za bob bolju hranu od ostalih muchacha. Pa i sam don Severo bi, kadgod bi, kao sad, boravio u radnom campu, dobijao istu hranu, možda samo malo razvedrenu kutijom-dve sardina u nedelji. Samo su ljudi u oficinama, u glavnom stanu monterije, gde je bila trgovina i gde su stizali trgovci, mogli sebi da dozvole nešto bolje.

Kadgod je caoba bila izdašna u jednoj oblasti a momci su morali da rade udaljeni od campa preko sat hoda, napuštao se campo te bi se u središtu novog distrikta sagradio nov: oficina za contratistu ili za komandujućega capataza, nova kuhinja i nove kolibe za radnike. Pošto su pak sve te zgrade bile najprimitivnije vrste, a nije upotrebljavan drugi materijal sem onoga što ga je džungla pružala, podizanje novoga campa ne bi potrajalo ni pun dan. I ovaj bi se ponova napustio čim bi se pristupilo eksploataciji neke nove oblasti. Samo su oficine, samo je grad, odnosno glavni stan monterije, ostajao nepromenjeno na prvobitnome mestu.

Morao je tamo da ostane, jer je predstavljao centralu koncesije. Kompanija odnosno preduzimači izgubili bi koncesiju čim bi, prema prilikama, centrala ostala napuštena šest ili dvanaest meseci a da niko u oblasti koncesije ne radi. Vlada je u tom slučaju imala pravo da smatra koncesiju kao razrešenu i da je da nekom drugom preduzimaču. Dešavalo se, doduše, da prođe često tri, pet i deset godina dok vlada zvanično ne sazna da je koncesija napuštena. Kompanija i preduzimači plaćali su porez jedino na proizvodnju, na brodski utovar. Nepriticanje poreza moglo je biti prouzrokovano i time što se u kompaniji malo proizvodilo, možda u oskudici caobe ili radnika. Uzrok nipošto nije morao biti taj da je koncesija napuštena. A da li je napuštena ili ne, to se sa sigurnošću moglo utvrditi jedino na taj način da vlada pošlje komisiju. To je bilo vrlo skupo, a sem toga vlada nikad nije mogla znati da li je komisija zaista našla monteriju ili se ma i potrudila da je pronađe. Glavni stan kompanije ili preduzimača, u luci ili u Villahermosi, davao je samo izveštaje obojene prema specijalnim prilikama, povoljne za svoje poslovanje. Ti poslovi često su bili čista špekulacija, koja se lakše mogla prikriti ostajanjem pri koncesiji.

Montellanima, razume se, ni na kraj pameti nije bilo da se odreknu svojih koncesija. Naprotiv, oni su je iskorišćavali sve do poslednjeg drveta što se moglo naći. I da su pronašli koncesiju koja bi zaista bila napuštena, ne iskorišćena do kraja, oni bi se okomili na nju s takvom robustnom divljinom, da bi čovek pomislio e hoće čitavu džunglu da progutaju.

Iskupila se oko kuhinje pri večeri prilična gomila indijanskih momaka. Jeli su, mljeckali, srkali, ćeretali, zveckali svojim posuđem i lončićima, ustajali, šćućurili se ponova na nekom drugom mestu, dozivali se, zviždali, mumlali, prepirali se. Neki su čučali mučaljivi i povučeni, i san ih je hvatao nad šoljama i zdelama.

Neki su momci ustali da pođu u kolibe i da se opnuže po asurama.

Tad naiđe El Picaro i priđe grupi boyera. Spaziše ga tek kad je stigao pred njih. Jer bila je već uveliko noć. Svetlost vatri i dvaju fenjera, koji kao da su se stalno predomišljali bi li zaista svetleli ili bi bolje učinili da se s poslednjim žalosnim plamsajem utrnu, prodirala je samo nekoliko koraka kroz gustu tamu.

El Picaro je još uvek od glave do pete bio ogrezao u mulju i blatu. Čak su mu i lice i kosa još uvek pokazivali izdašne tragove onog elegantnog skoka što ga je pokušao na konju preko močvare. Blato se, međutim, stvrdnulo i okorelo, i stajalo na njegovom odelu kao neki oklop. Na mnogo mesta okorelo blato već je počinjalo da otpada, da se lista, kruni i raspada u prah. El Picaro je zacelo očekivao sledeću kišu, da u potpunoj opremi stane pod kišne mlazeve, da mu speru blato s odeće, cipela i guste kose, a da sam pri tome ne mora da se trudi. Nije da rečeš da je baš voleo blato. Jedan je razlog što se još uvek motao u tom blatnom oklopu bio taj, što je imao samo ovu odeću. I one četiri košulje što ih je imao bile su jednako pocepane i jednako okorele, jer je retko prošao dan da nije morao da jaše ili šljapa po blatu, a dosta je često i upadao u nj. Drugi razlog što je još uvek nosio na sebi taj šlam bio je što dosad još nije našao ni minut vremena da se opere ili da pronađe ko-

šulju koja bi izgledala bolje od one što ju je sad imao na sebi. Uza sve to još je bio i umoran koliko i ostali ljudi što su ovde radili, i u ovo doba dana nije mogao da pribere ni dovoljno snage ni častoljublja da se opere i da sastruže i utre s košulje i pantalona debelu koru. Džungla i rad u džungli ne dopuštaju nikakve privilegije, gospodar je kao i sluga, uveče su jednako iznureni, i jedan i drugi izgubio je i poslednju iskricu častoljublja i čismenosti progutavši onako umoran svoj oskudni obrok.

El Picaro se zaustavi među boyerima. Neki od muchacha pogledaše ga leno, da pogode šta hoće i kakva nova naređenja namerava da izda. No većina momaka nije se ni obazirala na njega.

»Mogli bi baš da ustanete i kažete ‚Buenos noches, jefel‘ kad ja dođem«, zausti on.

Nijedan od muchacha ni da se mrdne. Samo je Vicente, u strahu da će ga El Picaro možda munuti, u po glasa rekao: »Dobro večel« Ali je u istom trenutku opazio da nijedan momak nije otvorio usta da pozdravi El Picara, te se zastideo, i bi mu nekako kao da je izdao svoje drugove. Ali mu niko nije zamerio. Naime, nijedan od njih ne bi želeo da El Picaro ovom majušnom čovečuljku, koji je bio sav smekšan umorom i prekomernim naporom, zada nekoliko snažnih udara u slabašno telo.

I tamo preko kod hachera čuli su šta je El Picaro ovde rekao, pošto je dosta glasno vikao, u nameri da to čuju svi što se iskupiše kod kuhinje.

Pošto je El Picaro ćutao, a sem Vicenta se niko nije makao, Celso reče svojoj grupi u kojoj je sedeo jedući pasulj: »Bueno, dobro je što se niko nije digao i što je samo ovaj

mali crvić zinuo, jer kunem vam se, da je iko od vas rekao ‚Dobro večel, jefel‘ noćas bih mu rascopao njušku.«

»Hej, šta ti tamo gundáš?« viknu El Picaro čuvši kako Celso nešto govori, ali ne razabravši šta.

»Rekao sam da ću mu rascopati njušku«, odgovori Celso.

»Kome ćeš to rascopati njušku?« upita El Picaro.

»Onome što zine kad nije vreme zato«, odvrati Celso sakrivši lice iza limene kantice iz koje je popio velik gutljaj kafe.

El Picaro u neodređenoj svetlosti nije mogao jasno da vidi ko je govorio. Ali je izgleda nešto drugo smerao, jer u tom trenutku zaboravio je šta je Celso rekao, i nije se ni najmanje upinjao da razmišlja kako je ovaj to mislio.

Pogleda ponova na boyere, savi cigaretu, priđe vatri da je zapali, i vrati se na mesto gde je stajao. Potom pućnu gust oblak dima i reče: »Nekoliko vas neka mi dođe u ofcinu. Daću vam ašove. Biće bolje da odmah pokopate Eulalia. Mrtav je. Ne možemo ga ostaviti do sutra, zaudaraće i okužiće nam svu okolinu. Ta znate gde je cementerio, groblje. Đavolska stvar, nikako čovek ovde da sačuva ljude na broju. A don Severo me stalno ganja. Mislio sam da će se ovaj iskobeljati. Za nedelju dana mogao bi da prikači drveni kolac za taj svoj prokleti patrljak, pa da pred stablima sekirom odradi svoj konto. Ali đavolsku mu mater, sve ti tu ide naopako.« Dao je znak nekolicini muchacha da pođu za njim u ofcinu.

Momci ustadoše i pođoše prema kolibi gde je ležao Eulalio.

»Nema tu više šta«, reče Matias. »Mrtav. Mogli smo baš i da uštedimo trud oko rezanja noge. Mora da mu je pro-

kleti otrov dospeo već u kukove kad smo mu nogu odrezali. Možda je, na nešto višem mestu, imao još jedan ujed koji nismo videli. Uveren sam u to.«

»Bogami je čestito pomodreo.« Santiago je u mutnoj čkljavoj svetlosti posmatrao pokojnika izbliza, sa dirljivom skrušenošću koja je bila nalik na molitvu bez reči. Ali čim su mu osećanja doprla do svesti, stresao ih je naglim pokretom glave. Da ne bi kod momaka što su stajali naokolo, ne znajući šta da čine i šta da kažu, izazvao utisak da bi možda mogao i da se rasplače, reče svojim uobičajenim podrugljivim tonom: »A sad moramo još i da iskopavamo njegovu odrezanu nogu, koju smo već sahranili, da je stavimo uz ostalo telo, jer ako jednoga dana dođu anđeli da ga bude, imao bi muke da batrga na svom patrljku i traga za svojom nogom.«

»Ne čini li ti se, Santiago«, primeti na to Andreu, »da će ga Dios isto tako svesrdno primiti i ako došepa samo na jednoj nozi?«

»Nisam baš tako uveren u to, Andrucho. Dios bi se možda uplašio ugledavši ga takvog, u dronjavim pantalonama i prekrivenog debelom korom blata. I uopšte, ubogi volarski momak kao on, i kao svi mi ovde, sav išaran nezaraslim brazgotinama od šiba, sa žuljevima, iznakažen stalnim vešanjem, sav ogrezao u blatu i mulju, neočešljan, tako izbušenih čakšira da mu se vidi sve straga i spreda, pa da se takav pojavi, no, camerada, ne verujem da bi tamo Eulalio mogao biti dobrodošao. Neka mi to niko ne priča, a ako mi neko stane da priča, obmanjuje me.«

Andreu je kleknuo pored Eulalia i trudio se da mu zaklopi oči, koje nikako nisu htele da ostanu sklopljene. Mahnuo je potom momcima, te povukoše Eulalia na asuri nasred

kolibe. Onda staviše uz leš zadimljene radne fenjere, dva čelo glave a dva kod nogu, kao što su to činili kod kuće, na finci ili u svojim selima. Samo što su se tamo služili svećama, i stavili bi ih uz mrtvaca više od četiri. Pošto, međutim, tu niko nije imao sveće, morale su otvorene čkiljave fitiljače da izvrše tu pobožnu službu.

»Dios nam zacelo neće zameriti, a ni Madre Santisima, što umesto sveća palimo samo ove naše bedne linterne, nemajući ništa bolje«, reče Pedro, kao da moli nebo za oprostaj što pokojniku ne mogu da ukažu bolje funerale odnosno posmrtnu počasti.

Vicente i još neki manji dečaci šćućuriše se uz mrtvaca i zapevaše neke litanije. Od tih litanija jedva da su i jednu reč tačno razumeli, jer ono što su pevali naučili su samo čestim slušanjem. Pošto je to bilo jednom trećinom iskvareni latinski jezik, drugom trećinom još gori španski, a poslednjom trećinom mešavina četiri razna indijanska dijalekta, zacelo je i sam Dios na nebu imao grdnih muka da razume šta ustvari ovi momci dole u džungli traže od njega. To zapevanje je, međutim, dolazilo iz puna srca, i bilo je u svakom slučaju poštenije nego devedeset od sto svih pojanja što se, na nekom civilizovanom jeziku, razumljivo svim prisutnima, otaljavaju nad otvorenim grobovima, i to još uz izraz lica za koga bi čovek, sve i da nije vrač-pogađač, lako mogao da pročita kako svi, i pojci i gledaoci, imaju samo jednu misao: »O presveta Paraskevo, samo da se ovo stojanje jednom već završi pa da cugnemo dobar konjak. Ta ovo je zaista da čovek rodi mečku dok ovaj matorji ne završi. Da, grom i pakao, zar ovaj ima još šta da kaže? Od-

mah će pasti kiša, a moja je žena stavila nov šešir, staje me bogamu grdnih para. Đavo će ga znati zašto sam se dao navući da dođem na ovaj pogreb, sasvim bi lepo prošao i bez mene. Hvala Bogu na nebesima, eto završava ceremoniju. Evo već mi je kanula povelikačka kapljica na nos, to će baš čestita kiša da padne, a ja nisam poneo kišobran! Čitav dan je sijalo sunce, i baš sad mora da udari kiša. Sad moram još i šešir da skinem, da gledam u masnu traku i njušim staru postavu.»

Andreu je izvukao drugu asuru ispod one na kojoj je ležao Eulalio, dok su Fidel i Matias izdigli telo pokojnika. Drugom asurom pokrio je leš, a donju su kod glave i nogu malo zavili.

»Gde vam je noga?« viknu Matias.

»Evo je«, reče Procoro i prisloni je uz patrljak. Cirilo primeti kao uzgred: »Bilo je krajnje vreme da iskopamo nogu, psi su taman počeli da je čeprkaju.«

»Trebalo je da je pokopate u campo santu«, reče Sixto.

»Za to u podne nismo imali vremena, ta Gusano nam je bio za petama, gonio nas je da pođemo na gradnju nove ulice.«

Sad smotaše i gornju asuru. Nekoliko muchacha doneše liane i duge trake od like. Umotaše telo potpuno u dve petate, pa ga sveg oviše da pri nošenju ne bi iskliznuo iz asura.

Kad je bio sasvim utegnut u petate i izgledao kao neki dugački svežanj, momci klekoše, prekrstiše se i upadoše u zapevku dečaka. Svaki je pevao na svoju ariju, i zacelo da

ih ni trojica nisu bila kadra da poje istu litaniju ili istu avemariju, sve i da su hteli. Ali ma kakve bile reči što su ih pevali, ili ma kakva bila neodređena i smetena melodija kojom su izrazili svoja osećanja, svi su pri tome mislili na Eulalia, na Eulalia, koga su juče još gledali živa i zdrava i koji se danas oprostio da pođe na drugu monteriju kao boyero. Jedino u što se Eulalio dobro razumeo bilo je ophođenje s volovima i prevoženje troza ka tumbu.

Zato ni za jednog od muchacha nije postojala sumnja u pogledu toga, da će Eulalio, ma kuda pošao i ma kuda stigao, morati opet da bude boyero i da vozi troze. Možda će ga manje šibati no El Gusano i ređe vešati no po naređenju don Severa, možda će s vremena na vreme dobijati za jelo dobra mesa a više pasulja i svežih tortila, možda će dobiti novu košulju i dobre pamučne pantalone, a možda pokatkad i dobrog starog comiteca u svoju šolju, ali će morati iz dana u dan da vuče troze, od dvanaest noću do jedanaest u podne, a po podne da gradi calzade. To je izvesno. I to je bilo čvrsto, nepokolebljivo uverenje svih mahagonaca. Jer Eulalio je dezertirao, ne odradivši svoje dugove. A sve dote dok ih do poslednjeg centava ne odradi, mora da prevozi troze, ma kud otišao. Ljudi dolaze i odlaze, a dugovi ostaju. Hiljade i hiljade peona žive po fincama, domenima i feudalnim spahilucima kao kmetovi, imaju da odrađuju dugove što potiču od njihovog oca, koji je opet primio na sebe dugove svoga oca. Verno otkupljenje očeva duga je pobožna dužnost poslušnog sina, da bi mu otac manje vremena patio i ranije našao pokoja u večnom naselju. I zato su svi muchachi, koji su tu pojali litanije, bili uvereni do dna duše da će Eulalio i dalje morati da prevozi troze, jer da za peona može postojati ikada življenje, na zemlji ili na

nebu, gde ne mora da radi, gde nema duga koji je obavezan da obrađuje, to nisu bili kadri ni da zamisle. Može rad da bude manje surov, hrana bolja a postupak blaži, no raditi se mora. Pošto Eulalio nije umeo drugo ništa sem da radi s volovima i prevozi troze, to će biti i ubuduće njegov posao, i sve je to sasvim prirodno. »Una vez peones, para siempre quedamos peones. Sudbina nas je učinila peonima bez ičega, i ostajemo doveka peoni. Ni la muerte nos libra. Čak nas ni smrt neće osloboditi naše sudbine.«

Momci prestadoše da pevaju, prekrstiše se, pa zatim prekrstiše pokojnika, i ponova se prekrstiše. Bili su sad spremni da dignu Eulalia i pođu s njim.

Tad upade El Gusano u kolibu. Osvrtao se, pogledao u svežanj na podu i rekao: »Ne mora baš toliko fenjera da gori. Đavo će ga znati kad ćemo opet dobiti petroleja. I baklje od granja mogle bi da posluže.«

»Da, i one bi mogle da posluže, jefe.« Santiago se ispravi, izgasi fenjer što ga je držao u ruci i još dva što su mu stajala kod nogu. Ne obazirući se dalje na El Gusana reče: »Vamonos, muchachos! Hajdemo, momci!«

Momci se užurbaše, podigoše umotani leš na ramena i izadoše iz kolibe.

Čineći sve te pokrete i radnje gurali su i muvali El Gusana s jednog mesta na drugo, kao da je neki nameštaj što stoji na putu. Stupio je ovamo kao komandujući, koji ne namerava da propusti nijednu priliku da se umeša kao zapovednik. U ovom poslovanju nije imao šta da naređuje, i niko nije ni njega ni El Picara molio ni za kakav savet ni za pomoć. Pokušao je da se muva kao da se oseća obavez-

nim da rukovodi pogrebom ili na neki način kaže svoju reč. Kad su se momci najzad uputili s mrtvacem, hteo je da pođe s njima. Krenuo je, kao da im je i tu pretpostavljeni i kao da ima da oda poslednju pratnju jednom radniku, ne kao ožalošćeno lice, nego da bi pokazao ljudima da bez njegovih naređenja ne mogu ili čak i ne smeju ni da sahrane svoga mrtvaca.

No ljudi se tako brzo sklopčашe u gomilu, tako se uskomešашe i tako se bez prestanka tiskaše, da El Gusano nije ostajalo prostora da zaista bude učesnik u povorci. Sasvim neočekivano našao se nekoliko koraka iza povorke, i nije znao kako se to desilo, jer koliko maločas kao da je bio nasred muchacha.

No ljudi se tako brzo sklopčашe u gomilu, tako se uskovrlo brzo da idu, tako da bi ispao smešan da je pokušao da trči za njima kao napušteno pseto. Zastao je, gledajući za pogrebnom povorkom.

Noć je brzo progutala malu četu, i kroz nekoliko trenutaka video je samo još žišku čkiljavog fenjera što se lelujao ovamo onamo, postajao sasvim malen a onda namah iščezao.

Muchachi su nosili samo jedan jedini fenjer. Sve ostale ugasili su pri napuštanju kolibe i stavili na pod. Taj njihov gest je bio tako očigledan prezir, da ga čak ni El Gusano nije mogao pogrešno shvatiti. Ni kap jevtinog petroleja nisu hteli da prime od njega na poklon za pogreb svoga druga. Jedini fenjer što su ga sad još nosili bio je neophodan zbog gustog mraka.

Prevalivši izvestan put i stigavši do gustiša, stadoše da kidaju grane i da ih pale kao buktinje.

Cementerio je ležao udaljen svega petnaest minuta. Sve dotle dok se nije digao neki nov camp na suviše velikoj razdaljini, ljudi su se služili grobljem načinjenim kad je umro prvi čovek u njihovom semaneu. Zato je u svakom novom semaneu campo santo uvek podizan podalje u onom pravcu u kome su polja šeće imala da se pomiču. Na taj način je jednom podignuto groblje moglo duže vremena da služi. Samo kad bi se novi campi premeštali suviše daleko u druge oblasti, morao se odrediti novi campo santo, da se ne bi gubilo suviše vremena sa sahranjivanjem. Sve vreme momaka pripadalo je kao neosporna i zakonita svojina vlasnicima koncesija. I što se manje vremena trošilo na tako izlišne poslove kao što je ukop nekog muchacha, utoliko je više vremena ostajalo za koristan rad. Mahom se dešavalo da se u nekom novom campu već posle tri dana morao neko pogrepsti.

Teško bi bilo reći da li su na ovom campo santu, kuda su muchachi sad stigli, ležali mnogi pokopani ili ne. Po njemu je bilo neuredno raštrkano nekoliko niskih humki. Tu i tamo bili su u zemlju zabodeni slomljeni i nepogodama iskrivljeni krstići, načinjeni od grubo ukrštenih stabljika. Na sve strane videla su se udubljenja, za koja se, i ne znajući više o njima, moglo pretpostaviti da je metar ili manje ispod površine moralo da se skljoka neko mrtvo telo, tako da se tle uleglo za njim. Po većini humki i udubljenja rovale su životinje, verovatno svinje ili psi. Ponekog psa doveo je sa sobom neki radnik, pošto pas nije mogao da se rastane od gospodara. A kad bi gospodar umro, pas bi ga potražio ispod zemlje. No to su bili izuzetni slučajevi. Psi što su se

lunjali desetinama po campima bili su večito gladni, i morali su, kao i uvek gladne pitome i divlje svinje, sami da se pobrinu gde će i kako će doći do hrane ako im se živi. Kad nisu mogli da dobiju hranu od živih, morali su da je uzmu od mrtvih. I psi, a pogotovu svinje, bili su suviše plašljivi i leni da love u džungli da se dočepaju nečeg za jelo. Divlje svinje bile su doduše u džungli u svom zavičaju, ali su, još više od pitomih, pokušavale da žive i žderu onako bezbrižno i udobno kako to svinjama odgovara. U borbi o ovaj laki plen divlje svinje uvek su odnosile pobedu nad pitomim svinjama i nad psima, i prepuštale su pobedenima bojište jedino kad usled prepunog stomaka više nisu mogle da se miču.

Za nekoliko minuta iskopana je jama. Neki su momci ponova zapojali neku litaniju, no ovoga puta manje iz neke potrebe srca, koliko zato što nisu pravo znali šta bi bolje mogli da čine dok se kopa jama.

»Da nam je bio tu naš stari seoski vidar«, reče Procoro Valentinu koji je stajao pored njega i zavijao cigaru, »ne bi nam Eulalio odapeo. Por Dios, ta koliko je njih u našem selu ujela culebra de cascabel, pa su ipak živi i zdravi. Znam bar pet-šest mladića, svi mojih godina, i sećam se da smo ponekad radi zabave puštali da nas zvečarka u igri ujede. Onda bi nadali dreku i otrčali Bruju, starom zbrčkanom vidaru, ovaj bi nam dao neku čorbu da popijemo i sve bi bilo kao rukom odneseno.«

»Nemoj tu da nas pričaš laži«, na to će Valentin, »na finci gde sam ja odrastao umro je bogami svaki koga je ujela cascabel. Nema leka protiv toga.«

»A ja kažem da ipak ima jedno sredstvo protiv toga, što uvek pomaže«, uveravao je Santiago upadajući u raspru. »Znam izvesno, od najmanje pedeset ljudi koje dobro poznajem, da ima nekoliko dobrih medicina od ujeda culebre. A ima ih takvih koje prethodno popiješ. Pa kad popiješ taj lek, možeš mirne duše da ideš u lov na culebre i da ih rukom hvataš. Mogu da te ujedaju do mile volje, ne mogu ti ništa, ama baš ništa.«

Cirilo ga nadviče svojim glasom: »Svi vi znate šipak, eto šta znate. Svi ste vi burros, glupi magarci. Kogagod ujede zmija kao ona što je Eulalia dohvatila, uvek zaglavi.«

»Kad uvek zaglavi, zašto to nisi pričao danas u podne«, reče Fidel. »Onda ne bi morali da mučimo sirotog Lalia rezanjem noge, ako je ionako imao da skapa.«

»Pa ne kažem ja«, pravdao se Cirilo, »da ne treba bar pokušati sve što se zna i ume da se nekom sačuva život. Ponekad eto pomaže kad se odreže noga ili ruka. Ali treba to odmah uraditi, a ne tek onda kad od otrova već i pupak poplavi. Onda se može uštedeti trud i muka.«

»Grom i pakaol« obrecnu se Andreu na njih. »Zvezdu vam vašu prokletu! Ta zaklopite već jednom te vaše proklete zijalice.«

»Kažem vam«, začu se odjednom nov glas što se približavao iz dubokog mraka grupe. »Šta sad vredi sve to raspravljanje? Mrtav je, bedno je skapao, i pustite ga najzad da na miru istrune. Ako se još dugo budete tu drali i prepirali, još će se dići, izmilet i svoje vreće koju ste tako loše zavezali, raspaliti vam nekoliko po njušci i ponova se uviti u asure. I to mi je pogreb, tu se nasred noći, s mrtva-

cem na zemlji, svađate je li dobro lečen ili rđavo. Rđavo ste ga lečili, volovi jedni, zato je i skapao. Da ste s njim pravilno postupili, još bi imao nogu i mogao bi noćas da pođe s vama da prevozi troze.«

To je došao Celso, jedan od hachera i jedan od najstarijih i najiskusnijih muchacha u celoj monteriji, da vidi kako će pogreb da protekne. Bila su prisutna samo dva hachera, svi ostali bili su ostali u campu, i legli su, jer su im snage bile još više iscrpljene nego u boyera. A pošto je pokojnik bio boyero, bila je to svečanost samih boyera, i hacheri nisu osećali nikakvu obavezu da sudeluju u razonodi koja ih se ne tiče. Kad hacheri zatrpavaju svoje mrtve, ni oni ne polažu na to da im boyeri ometaju zabavu.

»Pa baš oko toga se mi, Celso, i prepiremo«, reče Cirilo prilazeći Celsu. »Sve je pogrešno urađeno. Da je ispravno lečen i u pravo vreme, sad bi skakutao tu kao mlado jare.«

Celso se primače jami, gde su još uvek kopali, da bi je dovoljno proširili. Nadmoćnim gestom uzeo je ašov iz ruke jednog od momaka što su kopali: »Ovde oduzmi još stopu, a i ovde malo otkopaj, i gotova je čitav smrdljiva rupa.«

Izbacio je ašov crne zemlje na jednom a dva ašova na drugom mestu, pa jednim korakom stupio na ivicu. »Ta spustite ga već jednom. Dovoljno je duboko da ga sainos, proklete divlje svinje, ne iskopaju i ne požderu. A ako ga proklete zverke, chingados, ipak požderu, ni to ga više neće boleti.«

Matias i Sixto digoše svežanj, zamahnuše njim jedanput i baciše ga u jamu.

Celso tad reče s druge strane jame: »Bogamu, leži proketo skvrčen u toj jazbini, sa zadnjicom na dnu a s glavom

i nogama u vazduhu. Ali ima vremena, sudim, da se svikne na taj nezgodni položaj. Na to prekrsti svežanj, pa se i sam prekrsti, uze ašov i baci nekoliko gomilica zemlje u grob. Pruži ašov jednome momku i reče: »Ta nisam došao da sam svršim sav posao. Kad imate muchacha što je odapeo, a vi ga sami i pokopajte, grom i pakao!« Protežući i istežući sve udove dodade: »Što sam umoran! Sto mu đavola, umoran sam kao pas! A ipak, kako bih rado raspalio ovim ašovom po glavi ona dva prokleta coyota.«

Osvrćući se u čkiljavoju zadimljenoj svetlosti buktinja, tražio je pola cigare što je ostavio na nekoj grani kad se latio ašova. Našao ju je, zapalio je jednom zažarenom grančicom, i iščezao u gustišu vraćajući se svojoj chozi.

Dok se zatrpavala jama, dečaci i neki mladići ponova otpojaše jednu litaniju, od koje su znali svega četiri stiha, koje su bez prestanka ponavljali, ne složivši se pri tom u zajedničkom jeziku a još manje u melodiji.

Kad nabaciše stopu zemlje na svežanj, dva muchacha skočiše u jamu i nabiše zemlju bosim nogama. Pa položiše granje, preko njega opet staviše zemlje, i opet nabiše nogama. Najzad je jama bila izravnana.

Humčica je bila tako neugledna i činila je tako neupadljiv utisak, da bi čovek pomislio da je tu sahranjeno dvogodišnje dete, a sem toga da se još i štedelo sa zemljom.

Santiago je u međuvremenu ogulio i izreckao dva komada drveta pa otkinutim vrhom liane svezao u krst.

Čim su nagazili humku, zabo je krst u meko tle.

Muchachi su stajali minut mirno, prekrstiše se tripuf, a Andreu reče poluglasno: »Madre Santisima, Presveta Majko Božja, blagoslovi njegovu ubogu dušu. Ave Maria!«

I svi momci ponoviše: »Ave Maria, purisima en el cielo, Madre de Dios, Virgencita Santisima, reuga por nosostros i daj mu svoj blagoslov i večni počinak, amin!«

Stajali su još nekoliko minuta oko groba gledajući u humčicu. Matias kleče i sasvim malo pomače krstić, kao da po njegovom mišljenju nije bio zaboden u zemlju kako valja. Pa brižljivo nagrnu još malo zemlje na krstić i utapka je vrhovima prstiju.

Momci videše da je sve učinjeno. Okrenuše se i odgegaše natrag u svoje kolibe.

Iz velike daljine prolamala se potmula dreka jednog čopora mona gritona, prašumskih majmuna, koji su provodili noć u krošnjama džinovskih stabala. Odzvanjalo je po džungli kao urlanje podivljalih lavova. Iako je ta dreka jezovito cepala noć, džungla za to nije marila. Pevala je i gudila, cvrčala i pištala, skičala i cvilila, kliktala i uzdisala svoju večito istu pesmu, neprekidnu i ravnomernu kao što more buči.

K r a j

19714

